НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР «ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА»
ГО «АСОЦІАЦІЯ ЛІКАРІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАУКОВИХ СТРАТЕГІЙ
ДЕПАРТАМЕНТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
НАУКОВО-ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР «ПРОГРЕС»

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА

ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

КИЇВ, 7-9 КВІТНЯ 2026

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ISBN 978-617-8680-73-2

м. КИЇВ, УКРАЇНА
7-9 КВІТНЯ 2026 РОКУ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР «ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «АСОЦІАЦІЯ ЛІКАРІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАУКОВИХ СТРАТЕГІЙ
ДЕПАРТАМЕНТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
НАУКОВО-ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР «ПРОГРЕС»

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА

ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

7-9 квітня 2026 року
м. Київ, Україна

Рекомендовано до публікації
Вченою радою Українського інституту наукових стратегій
(протокол № 128 від 9 квітня 2026 р.).

Збірник опубліковано за посиланням: https://naukainfo.com/conference?id=128

Видавець: ФОП Соловйов Олег Володимирович.
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України Серія ДК №8227.

м. Київ, Україна
2026

УДК 355.01:316.4:614

Вітальна безпека особи, суспільства і держави в умовах війни : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 7-9 квітня 2026 р. Київ, 2026. 334 с. URL: https://naukainfo.com/conference?id=128

ISBN 978-617-8680-73-2
https://doi.org/10.64828/conf-128-2026

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність та оригінальність поданого тексту, за правильне цитування джерел та посилання на них, а також за інші відомості, що містяться в матеріалах. Матеріали публікуються в авторській редакції.

Роботи авторів, які не мають наукового ступеня (вченого звання), узгоджені та затверджені науковими керівниками.

Матеріали репрезентують погляди авторів тексту, які можуть не збігатися із позицією упорядників та редакторів.

Технічний редактор
П. В. Ящук

Старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, голова правління ГО «Асоціація лікарів Хмельниччини», керівник Науково-практичного центру «Вітальна безпека», автор науково-методичних публікацій, ініціатор міжгалузевих партнерств у сферах безпеки та медицини

Головний редактор
О. В. Соловйов

M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, академічний радник, керівник департаменту досліджень Європейського Союзу, директор науково-видавничого центру «Прогрес», член національної спілки журналістів України

E-mail: journal@naukainfo.com

Сайт видавця: https://www.naukainfo.com

© Науково-практичний центр «Вітальна безпека»

© Громадська організація «Асоціація лікарів Хмельниччини»

© Український інститут наукових стратегій

© Автори опублікованих матеріалів

ТАБЛИЦЯ УЧАСНИКІВ

АНТИТЕРОРИСТИЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ (БЕЗПЕКОВІ СТУДІЇ, АНТИТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПРАВО, ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ)

1. ***Зінченко Роман Миколайович*** 9
   АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ (ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА, ПСИХОЛОГІЯ БЕЗПЕКИ, ПРАВО, ГУМАНІТАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ)

2. ***Бєлай Сергій Вікторович, Зінков Ярослав Вікторович*** 14
   ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ
3. ***Сокульський Ігор Миколайович, Дунаєвська Оксана Феликсівна, Павленко Віктор Олександрович*** 24
   ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА З ЕЛЕМЕНТАМИ ПІДГОТОВКИ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
4. ***Ящук Петро Володимирович*** 31
   ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: МЕХАНІЗМИ ЖИТТЄЗБЕРЕЖЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ПІДГОТОВКА НАСЕЛЕННЯ ДО КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР СТІЙКОСТІ: ЛОКАЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ (МУНІЦИПАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ, СОЦІОЛОГІЯ, ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ)

5. ***Краєвська Галина Олександрівна*** 37
   ПОЛІТИКА ЗГУРТОВАНОСТІ ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
6. ***Кречетов Максим Геннадійович*** 42
   ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДУХОВНІСТЬ, ВІРА ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК РЕСУРСИ СУСПІЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я ТА СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО РЕАГУВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ (ЕПІДЕМІОЛОГІЯ, УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я, КРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ)

7. ***Бєлобров Євген Петрович, Рангаєв Олександр Васильович, Замбріборщ Михайло Сергійович*** 48
БЕЗПЕКА ТА СТІЙКІСТЬ СУДНА І МОРЯКІВ ПІСЛЯ РУЙНУВАННЯ ВІД РОСІЙСЬКИХ РАКЕТНИХ АТАК ПРИ ПЕРЕВЕЗЕНІ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА У ЧОРНОМУ МОРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ
8. ***Рижов Ігор Миколайович*** 60
БАЗОВІ ВИМІРИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ДИТИНА І МОЛОДЬ У ПРОСТОРІ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАХИСТ, РОЗВИТОК, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ (ОСВІТА, ЮРИСПРУДЕНЦІЯ, ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА)

9. ***Підлісна Наталія Григорівна*** 65
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ У БЕЗПЕЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ
10. ***Більчук Марія Миколаївна*** 70
ПЕДАГОГІЧНІ ПРАКТИКИ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ
11. ***Кошалко Тетяна Олександрівна*** 75
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІД ЗАХИСТУ ДО РОЗВИТКУ
12. ***Татарінова Єлизавета Андріївна, Спиця Наталя Валеріївна*** 80
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
13. ***Ящук Петро Володимирович, Ящук Меланія Петрівна*** 83
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛІНІЧНІ, ПРОФІЛАКТИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ АСПЕКТИ

14. ***Фармагей Олександр Іванович*** 87
КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛІНІЧНІ, ПРОФІЛАКТИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ВИМІРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ У ГІБРИДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, КОМУНІКАЦІЇ, ПСИХОЛОГІЯ, ЖУРНАЛІСТИКА)

15. ***Базюк Андрій Миколайович*** 92
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПСИХОЛОГІЧНОГОСАМОЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗМІ
16. ***Вовчаста Наталія Ярославівна*** 97
КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА СТІЙКІСТЬ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
17. ***Полонська Олена, Мацола Ангеліна*** 108
АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ
18. ***Таранов Дмитро Вікторович*** 115
КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ СУСПІЛЬСТВА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА)

19. ***Галаган Григорій Анатолійович*** 120
ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ СТІЙКОСТІ: КОНЦЕПЦІЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНТЕГРАТИВНА ПАРАДИГМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
20. ***Мищишин Наталія Володимирівна*** 125
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СТАНДАРТИ ООН, НАТО ТА ЄС У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ СТІЙКОСТІ (ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, БЕЗПЕКОВІ СТУДІЇ, ВІЙСЬКОВІ НАУКИ)

21. ***Ставицький Олег Миколайович, Сторожук Богдан Валерійович*** 129
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРИКОРДОННОЇ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ (СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, ЮРИСПРУДЕНЦІЯ, МЕДИЦИНА, ПСИХОЛОГІЯ)

22. ***Каландія Гела Тенгізович*** 138
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ДОРОСЛИХ ОСІБ ІЗ НАБУТОЮ ВТРАТОЮ ЗОРУ

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНІ, ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ (ЕКОНОМІКА, УРБАНІСТИКА, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ)

23. ***Кашинська Олена Євгенівна*** 141
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ У ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ
24. ***Олійник Ганна Іванівна*** 149
САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АРХІТЕКТУРНИЙ ВИМІР
25. ***Прийомов Сергій Ігнатович*** 154
АТМОСФЕРНІ ФАКТОРИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ВИМІР ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ
26. ***Семидідько Андрій Андрійович*** 159
ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ДОВГОСТРОКОВОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
27. ***Шийка Оксана Іванівна*** 164
ТРАНСФОРМАЦІЯ СКЛАДСЬКИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ
28. ***Шульга Сергій Михайлович*** 171
ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ БІОСФЕРИ ЯК ОСНОВА ДОВГОСТРОКОВОЇ СТІЙКОСТІ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ В КОНТЕКСТІ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ (ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХІАТРІЯ, НЕЙРОНАУКИ, МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ)

29. ***Даценко Ганна Василівна*** 176
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

30. ***Грицук Оксана Вікторівна, Дем'янчук Єлизавета Вадимівна*** 183
ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМЇ
31. ***Грицук Оксана Вікторівна, Равська Вікторія Миколаївна*** 192
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ
32. ***Гудович Юлія Михайлівна*** 202
ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ПТСР ТА АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО СУСПІЛЬСТВА
33. ***Карпіна Олена Сергіївна*** 206
ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ
34. ***Ронжес Олена Євгеніївна*** 217
КРЕАТИВНІСТЬ І СМИСЛОТВОРЕННЯ ЯК РЕСУРСИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ
35. ***Чернявська Тетяна Павлівна*** 225
НЕЙРОБІОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ҐЕНДЕРНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ДО ПТСР
36. ***Чернявський Вадим Віталійович, Стрюк Юлія Володимирівна*** 231
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ФОНІ ВПЛИВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ
37. ***Шукалова Ольга Сергіївна, Коваль Ольга Василівна*** 238
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ’Я В УМОВАХ ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТА РЕСУРСИ ВІДНОВЛЕННЯ

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ’Я ТА ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО, ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ)

38. ***Богач Анатолій Анатолійович*** 244
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ, ОБМЕЖЕННЯ ТА ЗОБОВ’ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ
39. ***Романюк Іван Олексійович*** 251
ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ’Я ТА ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНЦЕПЦІЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ (ПЕДАГОГІКА, ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ, МЕТОДИКА НАВЧАННЯ)

40. ***Боброва Лариса Вікторівна*** 256
БЕЗПЕКОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ ЯК ОСНОВА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧНІВ
41. ***Димчук Валерія Олександрівна*** 261
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР ВІДНОВЛЕННЯ: ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ЗАГИБЛИХ ГЕРОЇВ
42. ***Клімкіна Наталія Григорівна*** 274
ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕЛІ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯЩУКА П.В., СТОСОВНО НАСЕЛЕННЯ В ЧАСІ ВІЙНИ
43. ***Кучерова Анна*** 285
ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ТА АДАПТАЦІЙНІ ПРАКТИКИ КРИЗОВИХ СЕРЕДОВИЩ
44. ***Мазур Світлана Василівна*** 290
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ
45. ***Михальчук Діана Андріївна*** 295
ДИТИНА І МОЛОДЬ У ПРОСТОРІ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАХИСТ, РОЗВИТОК, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ
46. ***Нагачевська Олена Олександрівна*** 298
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВІТАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ, КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
47. ***Сокоть Леся Володимирівна*** 311
ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

СОЦІАЛЬНА УРАЗЛИВІСТЬ, ВІКТИМНІСТЬ І ПОВЕДІНКОВІ РИЗИКИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ (СОЦІАЛЬНА РОБОТА, КРИМІНОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ)

48. ***Бурчак Світлана Василівна*** 314
СОЦІАЛЬНА УРАЗЛИВІСТЬ ТА ВІКТИМНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОВЕДІНКОВІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

49. ***Костюкевич Анатолій*** 320
СОЦІАЛЬНА ВІКТИМІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОВЕДІНКОВИХ РИЗИКІВ, ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАГРОЗ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК КРИТИЧНОГО ЕЛЕМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
50. ***Шамрай Світлана Сергіївна*** 327
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ВИМІР
51. ***Karpenko Roman Valeriiovych*** 331
FEATURES OF THE SOCIAL STATUS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS DURING MARTIAL LAW

ОСОБЛИВА ПОДЯКА ЗА АКТИВНУ УЧАСТЬ У НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ВИСЛОВЛЮЄТЬСЯ ТАКИМ УЧАСНИКАМ:

Куцька Олеся Миколаївна, Ільків Володимир Степанович, Торбанюк Геннадій Вікторович, Мельник Христина Петрівна, Харченко Віра Василівна, Хмарська Наталя Іванівна, Кириленко Таїса, Кириленко Іван, Ігнатенко Ірина Володимирівна, Кушнарьова Катерина Анатоліївна, Футуйма Юрій Михайлович, Попович Олександр Ілліч, Горовенко Оксана Анатоліївна, Яворська Тетяна Мар'янівна, Курганнікова Ольга Олександрівна, Ніколаюк Юля Василівна, Смілевська Марина Петрівна,

АНТИТЕРОРИСТИЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

УДК 351.746.1

Зінченко Роман Миколайович
кандидат юридичних наук
Служба безпеки Украини
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація: фактично на наших очах народжується нова реальність, де одні гравці намагаються утримати свій вплив, а інші, поступово набираючи силу, все жорсткіше руйнують чинний порядок речей. З великою швидкістю змінюється геополітична обстановка на мапі світу. Це, в свою чергу, веде до певних змін геополітичних і геоекономічних процесів, що пов’язані з питаннями забезпечення безпеки та миру у різних регіонах світу. Все частіше впливові гравці сучасної геополітики для вирішення протиріч використовують такі інструменти як терор, військова агресія, сучасні гібридні технології та інформаційно- психологічні операції.

Ключові слова: національна безпека, міжнародна безпека, тероризм, гібридні технології, військовий конфлікт.

Нині сучасне світове суспільство стоїть на порозі переходу до нового технологічного устрою й певних економічних зрушень. В історичному контексті період епохи змін характеризується спалахами революцій, війн, соціальних

катаклізмів, катастроф. Тобто, це час, коли руйнується звичний, усталений порядок, при цьому обрис майбутнього ще не повністю зрозумілий. Замість порядку настає хаос, із якого, як справедливо зазначив Фрідріх Ніцше, знову народжується порядок [1]. Яким він буде, поки сказати важко з огляду на складності прогнозування нелінійних процесів. Проте очевидно одне: людство очікує довга смуга нестабільності, а державу, як форму організації суспільства, – боротьба за своє місце в новій глобальній ієрархії.

Глобальна система безпеки перебуває в глибокій кризі. Міжнародні організації вже не в змозі належно й своєчасно реагувати на виклики, що виникають. Різноспрямованість цілей провідних країн світу веде до експоненціального зростання міжнародної напруженості, генеруючи нові загрози, що змушує шукати жорсткі відповіді на зміни в обстановці з метою захисту державних інтересів. Міжрелігійні та міжцивілізаційні протиріччя набувають усе більш загрозливих рис. Виникаючі розбіжності стає практично неможливо розв’язати шляхом дипломатії та права. Особливе місце в переліку глобальних загроз займає тероризм, який так само зазнає суттєвих трансформацій.

Із квітня 2014 року на сході України проводилась широкомасштабна антитерористична операція із залученням сил та засобів багатьох суб’єктів боротьби з тероризмом, використанням усього арсеналу військових методів і за ознаками фактично являла собою повноцінний локальний збройний конфлікт, ускладнений гібридними технологіями різного виду. З квітня 2018 року формат антитерористичної операції був змінений на операцію Об’єднаних сил. З початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року формат операції Об’єднаних сил було змінено. В Україні введено військовий стан. Тому можна стверджувати, що із початку протидії військовій агресії змінилася й парадигма мислення українського народу. Відсутність прогресивних механізмів протидії військовій агресії вказує на певну кризу наявних стратегій боротьби з цією загрозою та вимагає створення нової композитної стратегії.

Можна з впевненістю сказати, що повномасштабна військова агресія рф проти незалежної, суверенної держави України поділила історію країни і світу на «до» і «після». У результаті нападу була трансформована безпекова, політична, економічна та гуманітарна карта світу. На новий рівень світової цивілізації піднялося питання війни та миру. Нової актуальності набули теми реформування та посилення світової правової системи.

Так, на прикладі військової агресії рф проти України можна бачити неефективність сучасних стратегій, у тому числі системи сучасної світової правової безпеки. Сутність політики рф вказує на те, що норми сучасного права є, м'яко кажучи, неефективними щодо «певних» країн.

Отже, війна в Україні підняла цілі кластери проблемних питань у правовій, глобальній, регіональній системах світової безпеки.

Зрозумілим є те, що війну в Україні не можна розглядати окремо від геополітичного контексту. Відмова Заходу від прямого втручання в конфлікт на боці України, обмежена військово-технічна допомога, прагнення низки країн до укладення угоди з москвою за рахунок інтересів Києва є підтвердженням того, що Захід не готовий до повномасштабної конфронтації з рф через Україну. Так, колишній глава Національного інституту стратегічних досліджень України Андрій Єрмолаєв зазначав: «Якщо ще років 5-7 тому Україна розглядалась як частина проєкту нової Центральної Європи і як новий драйвер (аж до компліментів про майбутнє новому економічному лідеру), то тепер максимум, який допускають наші партнери, – це формування буферної зони, що відокремлює кризовий Євросоюз від агресивної росії. А в буферні зони, як відомо, не інвестують. Їх утримують» [2]. Крім того, з погіршенням соціально-економічного становища, існує ризик внутрішніх потрясінь, які можуть призвести до дестабілізації ситуації всередині країни, чим можуть скористатися всі зацікавлені в такому сценарії сили. Нині в Україні склалися досить сприятливі внутрішні і зовнішні теророгенні фактори розповсюдження тероризму та розвитку дестабілізуючих процесів. Зростає кількість «незадоволених» станом реформування економіки, велика різниця між бідними

й багатими, кількість соціальних конфліктів. Як наслідок, загрози національній безпеці вже не розглядаються у вузькій площині, чи військовій, інформаційній, оборонно-промисловій, фінансовій, енергетичній, транспортній, чи інших сферах, а дедалі більше стають комбінованими. Тому своєчасне виявлення загроз та вжиття превентивних заходів є невід'ємним і першочерговим завданням усіх силових структур, що мають у своєму підпорядкуванні підрозділи, призначені для проведення спеціальних операцій та протидії тероризму. Окремого контролю і моніторингу з боку правоохоронних органів, спеціальних служб вимагають процеси протидії та запобіганню розвитку терористичних загроз. Саме тероризм став загрозою не тільки для окремих людей, народів, а й для всього людства в цілому. Завданням всіх державних органів та установ повинно бути створення ефективної, практичної і науково обґрунтованої системи життєзбереження в умовах війни, криз, травм, соціальних потрясінь, загального зростання вразливості людини та формування критичного мислення населення країни. Надзвичайно важливим завданням є збереження людського потенціалу держави і його внутрішньої стійкості.

Дивлячись вперед та аналізуючи геополітичну обстановку сучасного світу важко прогнозувати як саме буде виглядати майбутня Україна та якою будуть її правова система та система державної безпеки в цілому. Всі державні органи на чолі з Президентом України прикладають максимальних зусиль для того, щоб Україна була країною переможницею. Для України та її союзників, а саме США та Європи, доцільним було б використання практичного досвіду протидії країні агресору. Цілком логічним було б надання Україні членства в НАТО і ЄС, включення України до поясу протиракетної та протиповітряної оборони НАТО. Це сприяло б побудові сучасної, ефективної системи оборони, проведення сучасних реформ (у тому числі у галузі права та національної безпеки), створенні колективної системи безпеки. Метою реформ є становлення України як незалежної і суверенної держави, гідного і рівного суб'єкта міжнародних відносин, учасницею систем політичного, економічного, правового, військового та гуманітарного співробітництва. Це співробітництво та співпраця повинні

відбуватись на постійній основі, оскільки є стратегічно важливими для майбутнього України.

Боротьба України проти військової агресії рф є прикладом для усього світу. Будь-яка агресія – це система, що включає в себе не тільки виключно військову, а й військово - політичну, терористичну, економічну та інформаційно - правову складову. Боротьба проти агресії рф виявила протиріччя демократичного і авторитарного світу, що зумовлені економічною та політичною конкуренцією. Україна знаходиться у незворотньому процесі розвитку демократії, права та цивілізаційних цінностей суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего [Електронний ресурс] / Ф. Нитше. – Режим доступу : https://www.e-reading.club/bookreader.php/41875/Nicshe_-_Po_tu_storonu_dobra_i_zla.html.
2. Єрмолаєв А. Країні потрібний перепочинок [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв // Дзеркало тижня – 2016. – 8 квітня. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/socium/strane-nuzhna-peredyshka-_.html.

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

УДК 355.01

Бєлай Сергій Вікторович
доктор наук з державного управління, професор,
начальник центру організації та координації наукової та інноваційної діяльності
Зінков Ярослав Вікторович
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національна академія Національної гвардії України,
м. Харків, Україна

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Анотація. У тезі розглянуто сутність вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців Національної гвардії України в умовах відсічі збройної агресії російської федерації. Проаналізовано ключові загрози життю, здоров'ю, психоемоційному стану та соціальній стабільності сімей військовослужбовців. Обґрунтовано необхідність впровадження комплексного міждисциплінарного підходу до забезпечення їхньої вітальної безпеки, що охоплює медичні, психологічні, соціальні та правові компоненти. Визначено напрями підвищення ефективності державної політики у сфері підтримки сімей військовослужбовців.

Ключові слова: вітальна безпека, Національна гвардія України, сім'ї військовослужбовців, психологічна стійкість, соціальний захист, війна, державна політика.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання забезпечення безпеки набувають комплексного та багатовимірного характеру. Традиційні підходи до безпеки, що зосереджуються переважно на військових, територіальних або інфраструктурних аспектах, виявляються недостатніми для адекватного реагування на сучасні виклики. Особливої актуальності набуває людиноцентричний підхід, у межах якого ключовим об'єктом захисту виступає не лише держава, а й конкретна особа, її життя, здоров'я, гідність і здатність до функціонування в умовах тривалої кризи. У цьому контексті важливого значення набуває концепція вітальної безпеки, яка орієнтована на забезпечення життєздатності людини в умовах підвищених ризиків. Її застосування є особливо актуальним щодо членів сімей військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ), які, хоча й не беруть безпосередньої участі у бойових діях, однак зазнають значного впливу воєнних чинників.

Тривала відсутність військовослужбовців, постійна загроза їх життю, інформаційний тиск, соціально-економічна нестабільність та обмежений доступ до ресурсів підтримки формують специфічний комплекс ризиків для цієї категорії населення. Члени сімей військовослужбовців НГУ перебувають у стані хронічного психоемоційного напруження, що може проявлятися у формі тривожних розладів, депресивних станів, порушень соціальної адаптації та зниження якості життя. Водночас на них покладається додаткове навантаження, пов'язане із забезпеченням функціонування сім'ї, вихованням дітей, вирішенням побутових і соціальних питань. За відсутності належної системи підтримки це призводить до поступового виснаження внутрішніх ресурсів та зниження рівня життєстійкості.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення механізмів забезпечення вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ як складової загальної системи національної безпеки. У сучасних умовах саме збереження людського потенціалу, підтримка соціальної стабільності та забезпечення психологічної стійкості населення виступають визначальними чинниками довготривалої спроможності держави протистояти зовнішнім загрозам. Отже, дослідження вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки спрямоване на формування ефективної моделі підтримки цієї соціальної групи в умовах тривалої збройної агресії та загальної нестабільності.

Метою роботи є визначення сутності та особливостей вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ, аналіз основних загроз її забезпеченню в умовах воєнного стану, а також обґрунтування напрямів підвищення ефективності системи їх соціального, психологічного та правового захисту.

Сучасні трансформації безпекового середовища, зумовлені збройною агресією проти України, актуалізують потребу переосмислення змісту безпеки як суспільного феномену. Традиційна парадигма, орієнтована переважно на державу та її інститути, поступово доповнюється людиноцентричним підходом, у межах якого ключовим об’єктом захисту виступає людина, її життєво важливі інтереси та здатність до функціонування в умовах кризових впливів. У цьому контексті формується та набуває розвитку концепція вітальної безпеки, яка інтегрує різні аспекти забезпечення життєздатності особи [1, с. 152].

Вітальна безпека у загальному розумінні характеризується як інтегрований стан захищеності життя, здоров’я, психоемоційної стабільності, соціальної функціональності та гідності людини. На відміну від вузьких підходів, що зосереджуються на окремих складових (наприклад, фізичній або медичній безпеці), вона передбачає цілісне охоплення всіх ключових сфер життєдіяльності. Такий підхід дозволяє враховувати не лише наявність загроз, але й здатність особи адаптуватися до них, протидіяти їх наслідкам та відновлювати власні ресурси. У прикладному вимірі щодо членів сімей

військовослужбовців НГУ вітальна безпека набуває специфічних ознак. Ця соціальна група не є безпосереднім учасником бойових дій, однак перебуває під постійним впливом воєнних ризиків через зв'язок із військовослужбовцем. Така опосередкована залученість формує особливий тип вразливості, що поєднує психологічні, соціальні та економічні чинники. Відтак вітальна безпека у даному випадку має розглядатися як стан, за якого члени сімей здатні зберігати стабільність функціонування, виконувати соціальні ролі та підтримувати життєдіяльність сім'ї в умовах тривалої невизначеності [2, с. 152].

Структурно вітальна безпека членів сімей військовослужбовців НГУ може бути представлена через систему взаємопов'язаних компонентів. Першим із них є фізичний компонент, який охоплює стан здоров'я, доступ до медичних послуг та базові умови життєзабезпечення. Другим виступає психологічний компонент, що включає емоційну стабільність, рівень тривожності, здатність до подолання стресових ситуацій і збереження внутрішньої рівноваги. Третім є соціальний компонент, який відображає наявність соціальних зв'язків, підтримки з боку громади та держави, а також можливість повноцінної участі у суспільному житті. Четвертим компонентом є правовий, що передбачає рівень обізнаності щодо прав і гарантій, а також реальний доступ до механізмів їх реалізації.

Зазначені компоненти перебувають у тісній взаємодії, що зумовлює системний характер вітальної безпеки. Порушення одного з елементів неминуче впливає на інші, формуючи ланцюгову реакцію зниження загального рівня захищеності. Наприклад, тривале психологічне напруження може призводити до погіршення фізичного здоров'я, а соціальна ізоляція – до зниження здатності отримувати необхідну допомогу. Це обумовлює необхідність комплексного підходу до її забезпечення. Методологічною основою дослідження вітальної безпеки виступає міждисциплінарний підхід, який поєднує положення соціології, психології, медицини та права. Такий підхід дозволяє розглядати проблему не фрагментарно, а як цілісну систему взаємопов'язаних факторів. Водночас важливу роль відіграє системний підхід,

що передбачає аналіз вітальної безпеки як багаторівневої структури, де кожен елемент виконує визначену функцію у забезпеченні загальної стійкості.

Ключовими принципами забезпечення вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ є: принцип людиноцентричності, який передбачає пріоритетність потреб і прав конкретної особи; принцип комплексності, що вимагає одночасного врахування медичних, психологічних, соціальних і правових аспектів; принцип безперервності підтримки, який полягає у забезпеченні допомоги на всіх етапах – від виникнення ризику до повного відновлення; принцип доступності, що передбачає реальну можливість отримання необхідних послуг; принцип міжвідомчої взаємодії, який забезпечує координацію дій різних суб'єктів системи підтримки.

Вітальна безпека членів сімей військовослужбовців також повинна розглядатися як складова ширшої системи національної безпеки. Її рівень безпосередньо впливає на морально-психологічний стан самих військовослужбовців, їхню боєздатність та готовність до виконання службових завдань. Наявність стабільного тилу, у якому сім'я захищена та забезпечена, є важливим фактором підтримки особового складу в умовах бойових дій. Таким чином, теоретико-методологічні засади вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ базуються на інтеграції людиноцентричного, системного та міждисциплінарного підходів. Це дозволяє розглядати вітальну безпеку як складний багатовимірний феномен, що потребує комплексного забезпечення та є важливою передумовою стійкості як окремої сім'ї, так і суспільства в цілому.

В умовах воєнного стану система життєдіяльності суспільства зазнає суттєвих трансформацій, що супроводжуються зростанням кількості ризиків і загроз для різних соціальних груп. Особливо вразливою категорією є члени сімей військовослужбовців НГУ, які перебувають під впливом як прямих, так і опосередкованих наслідків збройного конфлікту. Їхня вітальна безпека формується в умовах підвищеної невизначеності, нестабільності та тривалого психоемоційного напруження. Аналіз загроз вітальній безпеці зазначеної

категорії доцільно здійснювати з урахуванням їх багатовимірного характеру. Зокрема, можна виокремити психологічні, соціально-економічні, медичні та правові групи ризиків, які взаємодіють між собою та мають кумулятивний ефект [1-3].

Психологічні загрози є одними з найбільш значущих у структурі вітальної безпеки. Постійне очікування небезпеки, пов'язане з перебуванням військовослужбовця в зоні бойових дій, формує стан хронічного стресу. Відсутність стабільної інформації про стан і місце перебування близької людини, страх втрати, а також регулярний вплив негативного інформаційного контенту сприяють розвитку тривожних і депресивних розладів. У довгостроковій перспективі це може призводити до емоційного вигорання, зниження адаптаційних можливостей та порушення внутрішньосімейних відносин.

Соціально-економічні ризики проявляються у вигляді зниження рівня матеріального забезпечення, втрати стабільних джерел доходу або необхідності самостійного утримання сім'ї одним із її членів. Додатковим фактором є обмежений доступ до соціальних послуг унаслідок перевантаження відповідних інституцій або їх функціональних обмежень у період воєнного стану. У сукупності це створює умови для соціальної вразливості, посилення нерівності та зниження якості життя.

Медичні ризики пов'язані як із фізичним, так і з психічним здоров'ям членів сімей військовослужбовців. Обмежений доступ до якісної медичної допомоги, особливо в умовах переміщення населення або руйнування інфраструктури, ускладнює своєчасне виявлення та лікування захворювань. Водночас тривалий стрес негативно впливає на соматичний стан організму, підвищуючи ризик розвитку хронічних хвороб. Окрему увагу слід приділити дітям військовослужбовців, які є особливо чутливими до психотравмуючих факторів .

Правові ризики зумовлені недостатнім рівнем обізнаності членів сімей військовослужбовців щодо своїх прав і гарантій, а також складністю реалізації

цих прав на практиці. Наявність бюрократичних процедур, затримки у наданні пільг або виплат, а також відсутність належного правового супроводу можуть призводити до зниження рівня довіри до державних інституцій і відчуття соціальної незахищеності .

Важливим фактором, що впливає на вітальну безпеку, є інформаційне середовище. Інтенсивне поширення негативної, суперечливої або недостовірної інформації підсилює стан тривожності та дезорієнтації. Інформаційне перевантаження, особливо в умовах обмежених можливостей її перевірки, формує додаткове психологічне навантаження та ускладнює прийняття раціональних рішень. Суттєвим аспектом є також порушення соціальних зв'язків. Вимушене переміщення, зміна місця проживання, втрата звичного соціального оточення або обмеження комунікації призводять до зниження рівня соціальної підтримки. У таких умовах сім'я змушена функціонувати в ізольованому режимі, що негативно впливає на її стійкість і здатність протистояти зовнішнім викликам. Окремо слід виділити фактори довготривалого впливу, які формують кумулятивний ефект. До них належать тривалість бойових дій, повторюваність кризових ситуацій, накопичення негативного досвіду та поступове виснаження адаптаційних ресурсів. У результаті навіть незначні додаткові стресові події можуть викликати суттєве погіршення психоемоційного стану.

Отже, загрози вітальній безпеці членів сімей військовослужбовців НГУ мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Їхній вплив проявляється одночасно на кількох рівнях, а саме індивідуальному, сімейному та соціальному, що зумовлює необхідність системного підходу до їх аналізу та подолання. Виявлення та класифікація зазначених ризиків є необхідною передумовою для розробки ефективних механізмів забезпечення вітальної безпеки цієї категорії населення в умовах воєнного стану.

Забезпечення вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ в умовах воєнного стану потребує формування цілісної системи організаційних, правових, соціальних та психологічних механізмів, спрямованих на підтримку

їхньої життєздатності. Ефективність такої системи визначається рівнем координації між суб'єктами її реалізації, доступністю послуг та здатністю оперативно реагувати на зміну безпекового середовища.

Одним із базових елементів є нормативно-правове забезпечення, яке визначає гарантії соціального і правового захисту членів сімей військовослужбовців. Законодавча база України [4-5] передбачає низку пільг, компенсацій та соціальних гарантій, однак практична реалізація цих норм часто ускладнюється процедурними бар'єрами та недостатньою інформованістю громадян. У зв'язку з цим важливим механізмом виступає спрощення адміністративних процедур, цифровізація послуг та підвищення рівня правової обізнаності населення.

Суттєву роль у забезпеченні вітальної безпеки відіграють інституційні механізми, які реалізуються через діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та спеціалізованих установ. До їх функцій належить організація соціального захисту, надання психологічної допомоги, забезпечення доступу до медичних послуг та координація міжвідомчої взаємодії [6]. Особливого значення набуває створення центрів комплексної підтримки, які забезпечують інтеграцію різних видів допомоги в межах єдиного простору.

Ключовим підходом до реалізації зазначених механізмів є мультидисциплінарна взаємодія. Вона передбачає залучення фахівців різних сфер – медичних працівників, психологів, соціальних працівників, юристів, а також представників силових структур і громадських організацій. Така взаємодія дозволяє забезпечити комплексний супровід сімей військовослужбовців, враховуючи їхні індивідуальні потреби та специфіку життєвих обставин [7].

Важливим напрямом є розвиток системи психологічної підтримки. Умови воєнного часу вимагають впровадження ефективних моделей кризового консультування, психосоціальної допомоги та програм підвищення життєстійкості. Це включає як індивідуальну роботу з членами сімей, так і групові форми підтримки, спрямовані на відновлення соціальних зв'язків і

формування навичок подолання стресу. Окрему увагу слід приділяти дітям військовослужбовців, які потребують спеціалізованих підходів з урахуванням вікових особливостей.

Соціально-економічні механізми забезпечення вітальної безпеки передбачають надання матеріальної допомоги, підтримку зайнятості, забезпечення житлом та доступ до освітніх послуг. Важливим є створення умов для економічної самостійності членів сімей, що сприяє зниженню рівня їхньої залежності від зовнішніх факторів та підвищенню загальної стійкості.

Суттєвого значення набуває впровадження цифрових інструментів у систему підтримки. Використання електронних платформ дозволяє оптимізувати процес надання послуг, забезпечити оперативний обмін інформацією та підвищити прозорість процедур. Цифрові сервіси можуть включати онлайн-консультації, електронні кабінети отримувачів соціальних послуг, системи моніторингу стану отримувачів допомоги та інші інструменти дистанційної взаємодії.

Окремим напрямом є розвиток механізмів соціальної навігації, які забезпечують орієнтацію членів сімей військовослужбовців у системі доступних послуг і ресурсів. Це передбачає створення інформаційних платформ, довідкових центрів та залучення соціальних працівників, які супроводжують сім’ї у процесі отримання допомоги. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності використання наявних ресурсів та зменшенню ризику їх недоотримання.

Не менш важливим є вдосконалення механізмів міжвідомчої координації. Узгодженість дій різних суб’єктів дозволяє уникнути дублювання функцій, оптимізувати використання ресурсів та забезпечити безперервність підтримки. У цьому контексті доцільним є впровадження єдиних стандартів надання послуг, а також розробка алгоритмів взаємодії між установами різного рівня.

Отже, механізми забезпечення вітальної безпеки членів сімей військовослужбовців НГУ мають комплексний характер і передбачають поєднання правових, інституційних, соціальних, психологічних та цифрових

інструментів. Їх ефективна реалізація є можливою за умови системного підходу, належного ресурсного забезпечення та постійного вдосконалення з урахуванням динаміки безпекового середовища. Саме така модель дозволяє забезпечити належний рівень захищеності цієї категорії населення та сприяє зміцненню стійкості суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. П’янківська Л. В. Психосоціальна підтримка членів родин військовослужбовців та ветеранів. Psychological factors and technologies of personal self-fulfillment in different living conditions : монографія. Riga : Baltija Publishing, 2024. С. 149–178.
2. Назмієв А. Сутність і зміст соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями, ветеранами війни та членами їх родин. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2025. № 56. С. 150–153.
3. Ігнатович О. Психологічна підтримка ветеранів під час реінтеграції в цивільне життя. Психологія і особистість. 2025. № 1. С. 54–64.
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12 (дата звернення: 05.04.2026).
5. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 (дата звернення: 05.04.2026).
6. Міністерство соціальної політики України. Соціальна підтримка військовослужбовців та членів їх сімей : офіційний сайт. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення: 05.04.2026).
7. Міністерство у справах ветеранів України. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей : офіційний сайт. URL: https://mva.gov.ua (дата звернення: 05.04.2026).

УДК 378:159.944:355.58

Сокульський Ігор Миколайович
кандидат ветеринарних наук, доцент
Дунаєвська Оксана Феликсівна
доктор біологічних наук, професор
Павленко Віктор Олександрович
старший викладач
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА З ЕЛЕМЕНТАМИ ПІДГОТОВКИ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація: у роботі розглянуто особливості психологічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього середовища з елементами підготовки до надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану. Проаналізовано вплив стресогенних чинників, пов’язаних із вивченням навчального матеріалу військово-прикладного спрямування, на психоемоційний стан здобувачів. Висвітлено роль стресостійкості, емоційної саморегуляції та індивідуально-психологічних особливостей у забезпеченні ефективної адаптації до навчання в умовах підвищеного психологічного навантаження. На основі узагальнення власних спостережень обґрунтовано доцільність поетапної організації освітнього процесу, впровадження елементів психологічної підтримки та формування культури безпеки як чинників зниження рівня стресу та підвищення якості засвоєння навчального матеріалу. Визначено, що психологічна адаптація є важливою складовою вітальної безпеки особистості та забезпечує готовність здобувачів до діяльності в умовах небезпечних ситуацій.

Ключові слова: освітнє середовище, здобувачі вищої освіти, вітальна безпека, військово-прикладна підготовка, психологічна адаптація, стресостійкість, психологічна підготовка, надзвичайні ситуації.

Сучасні умови життя висувають підвищені вимоги до рівня працездатності людини та її індивідуальної стійкості до впливу несприятливих чинників навколишнього середовища. Інтенсивний інформаційний потік, а також різноманітні стресогенні фактори, що виникають у процесі міжособистісної взаємодії в навчально-професійній, виробничій і повсякденній діяльності, істотно впливають на психоемоційний стан особистості [1].

В умовах сучасної війни вирішального значення набуває людський фактор, зокрема рівень психологічної готовності та стійкості як військовослужбовців, так і цивільного населення [2]. Здатність особистості зберігати емоційну рівновагу, приймати обґрунтовані рішення та ефективно діяти в умовах невизначеності й підвищеного ризику є ключовою передумовою безпеки та виживання. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває формування відповідних компетентностей ще на етапі освіти, яка виступає важливим середовищем підготовки особистості до дій у небезпечних умовах [3]. Освітній процес у сучасних умовах має бути спрямований не лише на засвоєння знань, а й на розвиток стресостійкості, навичок саморегуляції та готовності до адекватного реагування на потенційні загрози [4, 5, 6].

Сучасна освіта функціонує в умовах постійного впливу несприятливих чинників, зокрема війни, пандемічних загроз, економічної нестабільності та інших соціальних викликів. В умовах воєнного стану в Україні ці фактори набувають особливої гостроти, посилюючи психологічне навантаження на всіх учасників освітнього процесу. Це проявляється у зростанні рівня тривожності, втоми, емоційного виснаження та зниженні мотивації до навчання. Водночас здатність педагогічних працівників і здобувачів освіти ефективно протистояти зазначеним викликам і адаптуватися до змін є важливою передумовою

результативності освітньої діяльності, оскільки забезпечує збереження внутрішньої рівноваги та психічного здоров'я [7].

На сьогодні дослідження психологічного феномену накопичувального стресу та особливостей його переживання студентами закладів вищої освіти є надзвичайно актуальним [8, 9]. Необхідність з'ясування причин виникнення стресу, індивідуальних особливостей його перебігу, а також формування навичок саморегуляції психічних станів відповідає сучасним освітнім і безпековим запитам [10]. При цьому встановлено, що найбільш стресогенним є період адаптації, зокрема перший рік навчання, що пов'язано з необхідністю пристосування до нових умов освітнього середовища, його організаційних і змістових особливостей. У зв'язку з цим особливої уваги потребують питання оптимізації освітнього процесу та мінімізації чинників, що провокують виникнення стресових станів у студентів [11].

Психологічна адаптація студентів до освітнього середовища з елементами підготовки до надзвичайних ситуацій є важливим чинником забезпечення їхньої вітальної безпеки. Вона передбачає формування стресостійкості, розвиток емоційної саморегуляції, підвищення рівня психологічної готовності до сприйняття складної інформації та дій у кризових умовах. Серед індивідуально-психологічних чинників, що детермінують стресостійкість, важливе місце посідає темперамент, який тісно пов'язаний із типом нервової системи. Як зазначає Я. Овсяннікова, на рівні темпераменту однією з передумов нестійкості є підвищена емоційність [12]. Відтак емоційна врівноваженість виступає важливим чинником підвищення стресостійкості особистості.

Важливим напрямом удосконалення освітнього процесу є впровадження елементів психологічної підтримки, зокрема поступового ускладнення навчального матеріалу, використання інтерактивних методів навчання, проведення тренінгів зі стрес-менеджменту та формування культури безпеки. Це сприятиме не лише ефективному засвоєнню знань, а й збереженню психічного здоров'я студентів.

Таким чином, психологічна адаптація студентів до освітнього середовища з елементами підготовки до надзвичайних ситуацій є важливою складовою механізмів життєзбереження та формування культури безпеки, що відповідає сучасним вимогам вітальної безпеки особистості в умовах кризових і воєнних викликів.

Метою роботи було розкрити особливості психологічної адаптації здобувачів до освітнього середовища з елементами підготовки до надзвичайних ситуацій, а також визначити чинники, що впливають на формування стресостійкості в умовах військового стану.

У ході власних спостережень встановлено, що в умовах сучасних безпекових викликів особливого значення набуває проблема вітальної безпеки студентської молоді, яка залучена до освітнього процесу з елементами підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях, зокрема в межах навчальних дисциплін військово-прикладного спрямування. Такі освітні компоненти орієнтовані на формування практичних навичок життєзбереження, однак водночас можуть супроводжуватися виникненням психоемоційного напруження та стресових реакцій. Ознайомлення студентів із навчальними матеріалами, що містять елементи ризику, загроз або наслідків надзвичайних подій, може викликати тривожність, емоційне виснаження та зниження адаптаційних можливостей, особливо у тих, хто не має попереднього досвіду взаємодії з подібною тематикою.

Встановлено, що під час вивчення навчальних модулів загальновійськової підготовки, які охоплюють різні аспекти військової діяльності та поведінки в умовах загроз, у студентів можуть виникати емоційне напруження та ситуативний стрес. Окремі теми, пов’язані з ризиками для життя, травмами, наслідками бойових дій, потребують високого рівня психологічної готовності до їх сприйняття.

Особливу увагу слід звернути на те, що використання в освітньому процесі реалістичних навчальних матеріалів, зокрема фото- та відеофрагментів, які відображають наслідки надзвичайних ситуацій або бойових дій, з одного боку,

підвищує рівень усвідомлення реальних загроз, а з іншого – може спричиняти легкі або помірні стресові реакції у студентів. Водночас подання такого матеріалу є педагогічно обґрунтованим, оскільки сприяє формуванню адекватного сприйняття ризиків та підвищує рівень готовності до дій у кризових умовах.

У процесі викладання важливим є дотримання балансу між інформативністю та психологічною безпекою. Практика показує доцільність поетапної організації занять, що передбачає чергування теоретичного матеріалу, виконання практичних завдань, елементів розвитку логічного мислення та короткотривалого психологічного розвантаження. Зокрема, після інтенсивних інформаційних блоків доцільно впроваджувати короткі (2–4 хвилини) паузи для переключення уваги, що можуть включати дихальні вправи, неформальне обговорення або зміну виду діяльності. Такий підхід сприяє зниженню психоемоційного напруження та підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Крім того, у ході занять доцільно створювати безпечне освітнє середовище, у якому студенти мають можливість обговорювати власні емоційні реакції, що виникають під час навчання. Це сприяє формуванню навичок саморегуляції, розвитку емоційної стійкості та підвищенню рівня адаптації до стресогенних чинників.

Отримані результати свідчать про те, що освітній процес із елементами підготовки до надзвичайних ситуацій, зокрема в умовах військового стану, супроводжується підвищеним психоемоційним навантаженням на студентів. Водночас раціональна організація навчання, впровадження елементів психологічної підтримки та поетапне чередування видів діяльності сприяють зниженню рівня стресу, формуванню стресостійкості та забезпеченню ефективної психологічної адаптації студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каськов І. В. Теоретичні аспекти формування стресостійкості студентів внз до негативних чинників навколишнього середовища. *Вісник Національного університету оборони України.* 2020. № 1 (54). С. 104–113. DOI: 10.33099/2617-6858 – 20 – 54– 1 – 104-113
2. Васильєв С. Психологічні умови розвитку психологічної стійкості (резилієнсу) у військовослужбовців у процесі базової загальновійськової підготовки. *Вісник Національного університету оборони України.* 2021. Випуск 61(3). С. 5–13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-5-13
3. Дунаєвська О. Ф., Сокульський І. М. Місце навчальних дисциплін «Домедична підготовка» та «Домедична допомога» в системі сучасної освіти. *Суспільство та національні інтереси. Сер. Освіта/Педагогіка.* 2025. № 11 (19). С. 187–198. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-187-198
4. Андрєєва О, Бишевець Н, Плєшакова О. Вплив рухової активності на підвищення стресостійкості здобувачів вищої освіти. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023. № 2. С. 32–36. DOI: https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.2.32-36
5. Потапюк, Л. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2023. № 2. С. 34–38. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6
6. Толкунова І. В., Гринь О. Р., Смоляр І. І. Стресостійкість студентів-спортсменів у кризових умовах воєнного часу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2025. Випуск 4 (190). С. 170–178. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.04(190).35
7. Кравець Любов Михайлівна, Ригель Олеся Володимирівна, Прокопів Людмила Ярославівна. Формування стресостійкості учасників освітнього

процесу в умовах освітніх криз. *Академічні візії.* 2025. Вип. 47. С. 1–9. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17155921

8. Беляєв С. Б.. Кондрацька Л. В., Бабельчук О. І. Система розвитку стресостійкості в умовах закладу вищої освіти. *Академічні візії.* 2024. Вип. 33. С. 1–11. DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.12620889 URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1243/1155
9. Сокульський І.М., Дунаєвська О.Ф. Розвиток навичок стресостійкості у студентів в умовах воєнного стану. *Інтеграція знань та інновацій у розвитку науки, освіти і суспільства: мультидисциплінарний підхід до вирішення сучасних викликів* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 29 березня 2025 року. Рівне : ЦФЕНД, 2025. С. 17–19.
10. Пухно С. В. Стресостійкість студентів закладів вищої освіти як психологічна проблема. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія.* 2023. Вип. 1. С. 45–48. DOI https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.1.7
11. Психологія стресостійкості студентської молоді. Монографія / Л. Афанасенко, І. Мартинюк, Л. Омельченко, А. Шамне, В. Шмаргун, С. Яшник / За заг. ред. В. Шмаргуна. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2019. 203 с.
12. Овсяннікова Я. О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2009. Вип. 6. С. 85–94.

DOI: https://doi.org/10.64828/conf-128-2026-2
УДК 351.86:17:159.9

Ящук Петро Володимирович
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
м. Хмельницький, Україна
https://orcid.org/0009-0009-9367-0604

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: МЕХАНІЗМИ ЖИТТЄЗБЕРЕЖЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ПІДГОТОВКА НАСЕЛЕННЯ ДО КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Анотація

У тезах досліджується вітальна безпека особистості як інтегральна складова антитерористичної політики держави в умовах сучасних безпекових викликів, пов’язаних із воєнними та терористичними загрозами. Обґрунтовано, що ефективність державної політики у сфері протидії тероризму залежить не лише від діяльності силових структур, а й від рівня підготовленості населення до дій у кризових ситуаціях, сформованості культури безпеки та здатності особи до життєзбереження. Запропоновано концептуальне розуміння вітальної безпеки як системи умов, знань і практик, що забезпечують збереження життя, здоров’я та функціональної спроможності людини. Розкрито механізми інтеграції вітальної безпеки в державну політику, зокрема через правове регулювання, освітні програми та інституційні інструменти. Акцентовано увагу на необхідності формування культури життєзбереження як елементу національної стійкості. Визначено перспективи розвитку міждисциплінарної моделі підготовки населення до кризових ситуацій.

Ключові слова: вітальна безпека; антитерористична політика; державна безпека; культура безпеки; життєзбереження; кризові ситуації; підготовка населення; психологія безпеки; національна стійкість.

Виклад основного матеріалу

Сучасний етап розвитку української державності характеризується суттєвим ускладненням безпекового середовища, що обумовлено поєднанням воєнних, терористичних, інформаційних та соціально-психологічних загроз. У таких умовах забезпечення безпеки перестає бути виключно функцією державних інституцій і набуває комплексного, міждисциплінарного характеру, де ключову роль відіграє особистість як активний суб'єкт безпеки [1].

Антитерористична політика держави традиційно розглядається як сукупність правових, організаційних і силових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності [2]. Водночас сучасні підходи до безпеки вимагають розширення цього розуміння шляхом включення гуманітарного виміру, який передбачає підготовку населення до дій в умовах загроз та формування відповідних поведінкових моделей [3].

У цьому аспекті особливої актуальності набуває **концепція вітальної безпеки**, яка визначається як стан і система умов, за яких забезпечується збереження життя, здоров'я, гідності та функціональної спроможності людини навіть у критичних обставинах [4]. На відміну від **концепції «human security»**, яка акцентує увагу на захисті прав і свобод, **вітальна безпека фокусується** на здатності особи діяти, адаптуватися та відновлюватися в умовах загроз [5].

Включення вітальної безпеки до антитерористичної політики держави передбачає формування нової парадигми безпеки, у центрі якої знаходиться не лише держава як гарант, але й людина як носій життєзбережувальних компетентностей. Сформована парадигма безпеки відповідає положенням Конституції України щодо пріоритетності життя і здоров'я людини як найвищої соціальної цінності [1].

Одним із ключових механізмів реалізації вітальної безпеки є формування культури безпеки, що охоплює систему знань, цінностей і поведінкових установок, спрямованих на запобігання ризикам і мінімізацію наслідків небезпек [6]. Культура безпеки виступає основою для формування відповідального ставлення до власного життя та безпеки інших осіб.

У межах антитерористичної політики культура безпеки має включати: усвідомлення ризиків, готовність до реагування, дотримання правил поведінки у надзвичайних ситуаціях, а також здатність до колективної взаємодії [7]. Формування таких навичок потребує системного підходу, що передбачає інтеграцію освітніх програм, інформаційних кампаній та практичних тренувань.

Важливим компонентом є підготовка населення до кризових ситуацій, яка повинна базуватися на принципах доступності, системності та практичної спрямованості. Ключовим змістом цього напряму є формування у населення комплексних практичних навичок і поведінкових моделей. До них належать навчання алгоритмам дій під час терористичних актів, обстрілів, евакуації, перебування в укриттях, а також навички надання домедичної допомоги. Окремого значення набуває опанування психорегуляційних механізмів як інструментів оперативної самодопомоги, спрямованих на зниження гострих стресових реакцій і підтримання функціональної спроможності особи в умовах безпосередньої загрози [8].

Психологічна підготовка, у свою чергу, має системний характер і спрямована на формування стійких психоемоційних та когнітивно-поведінкових характеристик особистості, зокрема стресостійкості, здатності до швидкого прийняття рішень і збереження самоконтролю в екстремальних умовах [9]. У цьому вимірі психологія безпеки виступає як науково-практична основа формування індивідуальної та колективної стійкості.

Правовий вимір вітальної безпеки полягає у створенні нормативної бази, що регламентує обов’язки держави щодо захисту населення, а також визначає права і обов’язки громадян у сфері безпеки [2]. З огляду на необхідність підвищення рівня готовності населення до реагування на загрози доцільним є

закріплення на законодавчому рівні положень щодо обов'язкової підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях.

Інституційний механізм реалізації вітальної безпеки передбачає взаємодію органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх установ, громадських організацій та медичних закладів. Така взаємодія має бути спрямована на створення єдиної системи підготовки населення до кризових ситуацій [10].

Важливим напрямом є впровадження освітніх програм з вітальної безпеки, які можуть реалізовуватися у закладах освіти, системі післядипломної підготовки та через неформальну освіту. Зазначені програми повинні поєднувати теоретичні знання й практичні навички [11].

Окремої уваги потребує питання відповідальності громадян за недотримання правил безпеки, що може призводити до підвищення ризиків для інших осіб. З урахуванням ризиків, що виникають унаслідок недотримання правил безпеки, доцільним є формування правової культури, яка передбачає усвідомлення особистої відповідальності за власні дії [12].

Наукова новизна підходу полягає у запропонованій моделі інтеграції вітальної безпеки в антитерористичну політику, яка включає три рівні: індивідуальний (формування компетентностей), суспільний (культура безпеки) та державний (нормативно-інституційне забезпечення). Розроблена модель дозволяє забезпечити системний підхід до життєзбереження в умовах загроз.

Системний аналіз наведених положень дає підстави стверджувати, що вітальна безпека виступає не лише складовою антитерористичної політики, але й важливим чинником формування національної стійкості, що забезпечує здатність суспільства ефективно протидіяти сучасним викликам [13].

Розвиваючи наведене положення, інтеграція вітальної безпеки в антитерористичну політику держави дає підстави розглядати її не як допоміжний гуманітарний елемент, а як людиноцентричну основу сучасної безпекової архітектури. У зазначеному концептуальному ракурсі антитерористична політика набуває повноцінного змісту лише за умови її

спрямування не лише на нейтралізацію терористичних загроз, але й на збереження життєздатності людини, її психологічної стійкості, адаптаційної спроможності та готовності до дій у кризових обставинах. Зазначена логіка узгоджується з науковими підходами до розуміння стійкості як системної характеристики національної безпеки, що дозволяє поєднати індивідуальний, суспільний і державний рівні захисту в єдину модель протидії сучасним загрозам [14].

Отже, дослідження антитерористичної безпеки без урахування вітального виміру не може бути повною мірою об’єктивним і методологічно завершеним, оскільки поза його межами залишаються питання життєзбереження, саморегуляції, поведінкової готовності населення та забезпечення функціональної стійкості суспільства в умовах терористичних і воєнних викликів.

Висновки

У результаті проведеного дослідження встановлено, що вітальна безпека особистості є ключовою складовою антитерористичної політики держави, яка забезпечує інтеграцію правових, психологічних та гуманітарних механізмів у сфері безпеки. Доведено, що ефективність протидії терористичним загрозам значною мірою залежить від рівня підготовленості населення до дій у кризових ситуаціях та сформованості культури безпеки. Обґрунтовано необхідність впровадження системного підходу до формування життєзбережувальних компетентностей, що включає освітні, інституційні та правові інструменти. Запропонована модель інтеграції вітальної безпеки дозволяє підвищити рівень національної стійкості та забезпечити ефективну взаємодію між державою і суспільством. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у розробці комплексних нормативно-правових механізмів імплементації концепції вітальної безпеки, зокрема через її інституціоналізацію в системі державної безпеки, а також у формуванні критеріїв і показників оцінки ефективності її реалізації на індивідуальному, суспільному та державному рівнях в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180.
3. National Security Strategy of Ukraine : Decree of the President of Ukraine of 14.09.2020 No. 392/2020.
4. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
5. United Nations. Human Security Handbook. New York : United Nations, 2016.
6. World Health Organization. Health emergency and disaster risk management framework. Geneva : WHO, 2019.
7. OECD. Guidelines on Resilience Systems Analysis. Paris : OECD Publishing, 2014.
8. World Health Organization. Emergency preparedness. Geneva : WHO, 2022.
9. World Health Organization. Mental health in emergencies. Geneva : WHO, 2021.
10. Єдина державна система цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11.
11. UNESCO. Education in emergencies. Paris : UNESCO, 2022.
12. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34–35. Ст. 458.
13. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори // Нотатки сучасної науки. 2025. № 28. С. 10–14. DOI: 10.61718/nsn28.01.
14. Рижов І. М., Ящук П. В. Стійкість у системі національної безпеки: концепція вітальної компоненти та вітальної безпеки // Advanced top technology. 2025. С. 6–8. DOI: 10.61718/att13.01.

ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР СТІЙКОСТІ: ЛОКАЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 316.4

Краєвська Галина Олександрівна
канд. екон. наук, пров. наук. співроб.
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи НАН України
м. Київ, Україна

ПОЛІТИКА ЗГУРТОВАНОСТІ ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація: У тексті проаналізовано сучасний стан та особливості реалізації політики згуртованості в прифронтових територіальних громадах України. Розглянуто нормативно-правове підґрунтя та запровадження урядових програм підтримки. Особливу увагу приділено комплексу бар'єрів, що перешкоджають соціальній єдності: безпековим ризикам, мінній загрозі, психоемоційному виснаженню населення та кадровому дефіциту через міграцію активних лідерів. Обґрунтовано необхідність переходу від масових заходів до адаптивних «малих форм» згуртованості, зокрема через використання цифрових платформ та адресну психологічну підтримку в умовах тривалої кризи. У тексті досліджено механізми зміцнення соціальної згуртованості прифронтових територіальних громад в умовах війни. Розглянуто національний проєкт «Пліч-о-пліч» як інструмент міжрегіонального партнерства та запропоновано поетапний алгоритм управлінських дій для переходу громад від «режиму виживання» до сталого розвитку. Основну увагу приділено трирівневій моделі зміцнення

стійкості, яка складається з безпекового й комунікаційного етапів, а також етапу інтеграції та життєстійкості.

Ключові слова: прифронтові територіальні громади, політика згуртованості, Державна стратегія регіонального розвитку, безпекові ризики, соціальна єдність, цифрові платформи, соціальна апатія, індивідуальні програми підтримки, мінна небезпека, психологічна підтримка.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання внутрішньої консолідації суспільства набуває стратегічного значення. Особливої ваги політика згуртованості набуває у прифронтових територіальних громадах, які першими стикаються з безпековими викликами, руйнуванням інфраструктури та значними міграційними процесами. Соціальна та політична єдність на рівні громади в таких регіонах є не лише запорукою життєстійкості місцевого самоврядування, а й фундаментальним фактором національної безпеки. Необхідність пошуку ефективних інструментів зміцнення довіри між владою та населенням, інтеграції внутрішньо переміщених осіб та підтримки соціального капіталу в умовах постійного ризику зумовлює вибір теми дослідження.

Кількість прифронтових громад постійно змінюється у зв’язку з активними бойовими діями. Уряд запровадив комплексну програму підтримки прифронтових територій. Перший пакет Програми охоплює 238 громад у 10 областях, де проживає 6,6 млн людей. У грудні 2025 року Кабінет Міністрів офіційно заклав поняття «прифронтові території» в Державну стратегію регіонального розвитку [1]. Це дало змогу започатковувати індивідуальні цільові програми підтримки для таких регіонів. Однак це тільки частина таких громад.

Згуртованість у прифронтових територіальних громадах має складний комплекс обмежень, переважно зумовлених безпековими ризиками, які затьмарюють вплив соціальних процесів. Основні перешкоди включають: постійну загрозу обстрілів, що значно ускладнює організацію таких заходів, як

громадські слухання, культурні події або толоки, що зазвичай сприяють згуртуванню спільноти; високий рівень мінної небезпеки обмежує пересування місцевих жителів і гальмує економічну активність, як-от фермерство, через що деякі населені пункти опиняються в ізоляції навіть у межах тієї самої громади; стан постійного стресу й небезпеки змушує людей акцентувати увагу на власному виживанні, що підриває дух колективізму та призводить до соціальної апатії; виснаженість і стресові розлади, які знижують здатність до конструктивного спілкування, що призводить до конфліктів навіть через дріб'язкові приводи; вимушений виїзд значної частини активного населення, зокрема молоді, підприємців і лідерів громадської думки, залишає громади зі здебільшого літнім населенням чи вразливими соціальними групами (серйозно обмежує можливості для ефективної самоорганізації); брак кваліфікованих працівників в органах місцевого самоврядування [2, с, 10], що позначається на спроможності громади реалізовувати програми згуртованості; більша частина діяльності зводиться до вирішення найнагальніших проблем. Ці бар'єри спонукають управлінців переосмислювати підходи до співпраці й акцентувати увагу на малих формах згуртованості. Це передбачає використання цифрових платформ замість масових заходів, а також розвиток адресної підтримки або створення невеликих груп психологічної підтримки для посилення соціальної єдності в умовах кризи.

На сучасному етапі для зміцнення згуртованості прифронтових територіальних громад діє національний проєкт «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» [3] забезпечуючи партнерство тилових і прифронтових регіонів для відновлення житлової та інфраструктурної бази. Укріплення згуртованості в прифронтових громадах базується на комплексному підході, що поєднує безпеку, передбачуваність підтримки та залучення населення до спільного життя громади. Це створює відчуття єдності й причетності до загальнодержавної мети навіть в умовах небезпеки.

Алгоритм управлінських дій для зміцнення згуртованості прифронтових територіальних громад передбачає перехід від «режиму виживання» до сталого

розвитку та посилення суспільної стійкості. Першим етапом дій орієнтованих на забезпечення згуртованості для такого типу територіальних громад є гарантування базових потреб життєдіяльності і безпеки: забезпечення безперебійного функціонування критичної інфраструктури, підтримка роботи пунктів незламності як місць соціальної взаємодії; облаштування сучасних укриттів, які в мирний час можуть слугувати центрами дозвілля та навчання; визначення конфліктних зон і потенційних точок протистояння.

Інтеграція та сприяння життєстійкості є наступним етапом досягнення згуртованості в прифронтових територіальних громадах. Він охоплює: реалізацію програм психосоціальної підтримки: створення центрів життєстійкості для реабілітації ветеранів, переселенців та осіб із посттравматичним розладом; . проведення грантових конкурсів (для втілення місцевих громадських і культурних проєктів); запровадження спеціальних умов для стимулювання малого бізнесу через адаптивні правові механізми для утримання активного населення; виявлення та підтримка активних мешканців, волонтерів і підприємців, які є важливими драйверами стійкості громади.

Комунікація та формування ідентичності є третім етапом, який має забезпечуватись шляхом: популяризації локального спротиву та стійкості (створення позитивного іміджу громади-фортеці через медіапроєкти та культурні заходи); впровадження механізмів відкритого врядування: залучення цифрових платформ для спільного обговорення відновлення та повернення відчуття контролю над власним майбутнім; регулярне звітування місцевих лідерів про використання бюджетних і грантових ресурсів для підвищення рівня довіри серед громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2025 р. № 1686 «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки». URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-derzhavnoi-

stratehii-rehionalnoho-rozvytku-na-20212027-t121225 (дата звернення: 19.03.2026).

2. Не на часі ? Виклики та можливості залучення на місцевому рівні під час війни. KSE Центр соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку при Київській школі економіки; ICLD; Cedos. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/04/Ukrayinska_KSE-Institute-Ne-na-chasi.pdf (дата звернення: 16.03.2026).
3. Офіційний вебпортал національного проєкту «Пліч-о-пліч: згуртовані громади». URL: https://www.plich-o-plich.gov.ua/ (дата звернення: 15.03.2026).

УДК 351.86:316.42:2-4:355.01

Кречетов Максим Геннадійович
член Наглядової ради
АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України»

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДУХОВНІСТЬ, ВІРА ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК РЕСУРСИ СУСПІЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Анотація. У тезах розглядається вітальна безпека територіальної громади як ключовий елемент забезпечення суспільної стійкості в умовах війни. Сучасні безпекові виклики зумовлюють необхідність переосмислення ролі громади як базового рівня реалізації безпекових практик, у межах якого поєднуються соціальні, духовні та ціннісні ресурси. Увагу зосереджено на значенні соціального капіталу, що проявляється у довірі, взаємодії та солідарності між членами громади, а також на ролі духовності та віри як чинників психологічної стабільності й життєзбереження. Показано, що релігійні спільноти та волонтерські ініціативи виконують функції важливих інституцій підтримки в умовах криз. Вітальна безпека інтерпретується як мережеве, соціальне та духовно-ціннісне явище. Окреслено напрями інтеграції гуманітарного виміру у систему національної безпеки.

Ключові слова: вітальна безпека; територіальна громада; соціальний капітал; духовність; віра; суспільна стійкість; волонтерство; взаємодопомога; гуманітарна безпека.

Виклад основного матеріалу

Сучасні умови функціонування українського суспільства, зумовлені триваючою збройною агресією та системними безпековими викликами, актуалізують необхідність переосмислення ролі територіальних громад як

ключових суб'єктів забезпечення життєзбереження населення. У межах сучасної безпекової парадигми громада перестає бути лише адміністративно-територіальною одиницею і набуває ознак соціального простору, в якому формуються механізми стійкості, взаємопідтримки та колективної відповідальності [1].

У цьому контексті вітальна безпека постає як інтегральна характеристика здатності територіальної громади забезпечувати збереження життя, здоров'я та гідності жителів громади, а також створювати умови для їхньої безпечної життєдіяльності та взаємопідтримки в кризових умовах. На відміну від традиційних підходів до безпеки, що зосереджуються на державних інституціях, концепція вітальної безпеки переносить акцент на людину, її поведінкові стратегії та взаємодію із соціальним середовищем [2].

Важливим елементом такого підходу є соціальний капітал, який визначається як сукупність соціальних зв'язків, рівень довіри та готовність до співпраці між людьми в межах громади. У кризових умовах соціальний капітал виступає ключовим ресурсом мобілізації, що дозволяє швидко організовувати допомогу, забезпечувати координацію дій та підтримувати соціальну стабільність [3].

Зростання ролі соціального капіталу особливо помітне в умовах війни, коли офіційні інституції не завжди здатні оперативно реагувати на всі виклики. У таких ситуаціях активізуються неформальні мережі взаємодопомоги, волонтерські рухи та ініціативи громадянського суспільства, які забезпечують підтримку найбільш вразливих категорій населення [4].

Окремого значення набуває духовний вимір вітальної безпеки, який включає віру, моральні цінності та релігійні практики. Духовність виступає не лише джерелом внутрішньої стійкості особистості, але й фактором консолідації громади, формуючи відчуття єдності, підтримки та спільної відповідальності [5].

Релігійні спільноти в умовах війни відіграють важливу роль як центри соціальної підтримки, психологічної допомоги та гуманітарної діяльності. Вони

забезпечують не лише духовну опору, але й практичну допомогу, організовуючи благодійні заходи, підтримку постраждалих та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб [6].

У цьому аспекті віра виступає як ключовий ресурс життєзбереження, що забезпечує внутрішню психологічну опору особистості, сприяє подоланню страху, тривоги та невизначеності, а також формує смислові орієнтири поведінки в умовах небезпеки. Вона підтримує психологічну рівновагу, посилює внутрішню мотивацію до збереження життя та зміцнює здатність до адаптації в умовах тривалої загрози [7].

Інтеграція соціального капіталу та духовності створює унікальну модель вітальної безпеки, яка поєднує раціональні та ціннісні компоненти. Така модель дозволяє забезпечити не лише фізичне виживання, але й збереження соціальних зв’язків, довіри, взаємодії та суспільної згуртованості, що становлять основу стійкості суспільства [8].

Важливим аспектом є також роль місцевого самоврядування, яке повинно виступати координатором процесів забезпечення безпеки на рівні громади. Ефективне управління передбачає створення умов для розвитку громадських ініціатив, підтримку волонтерських рухів та взаємодію з релігійними організаціями [1].

В умовах тривалої збройної агресії, посилення терористичних ризиків, трансформації безпекового середовища та зростання рівня невизначеності актуалізується необхідність формування нової культури безпеки, що ґрунтується на принципах солідарності, відповідальності та взаємодопомоги. Ця культура передбачає активну участь громадян у забезпеченні безпеки, усвідомлення особистої ролі у процесах життєзбереження та готовність до свідомих і скоординованих дій у кризових ситуаціях [2].

Вагомого значення у забезпеченні вітальної безпеки територіальної громади набуває інформаційно-комунікаційна складова, яка визначає характер формування суспільних настроїв, рівень обізнаності населення та здатність до адекватного реагування на безпекові виклики. Умови воєнних загроз

зумовлюють підвищену потребу в достовірному, своєчасному та відповідальному поширенні інформації, що сприяє зниженню рівня паніки, запобіганню дезорієнтації та зміцненню довіри в межах громади [9].

Інформаційне середовище в цьому аспекті виступає не лише каналом передачі відомостей, але й важливим інструментом формування культури безпеки, життєзбережувальних моделей поведінки та соціальної відповідальності. Системне функціонування такої складової забезпечує консолідацію громади, підтримку взаємодії та посилення її здатності протидіяти кризовим ситуаціям.

Таким чином, вітальна безпека територіальної громади формується як багатовимірна система, що виникає на перетині соціальних зв'язків, духовно-ціннісних орієнтирів та інституційних механізмів управління, забезпечуючи цілісний і комплексний підхід до протидії сучасним викликам. Її ефективність визначається не лише спроможністю державних і місцевих інституцій, але й рівнем розвитку соціального капіталу, сформованістю культури взаємодопомоги, довіри та відповідальності, а також глибиною духовних орієнтацій, які забезпечують внутрішню стійкість особистості та консолідацію громади.

У таких умовах територіальна громада постає не як пасивний об'єкт безпекової політики, а як активний суб'єкт життєзбереження, здатний до самоорганізації, мобілізації ресурсів і формування стійких моделей поведінки в умовах загроз. Інтеграція соціального капіталу, духовності, інформаційної відповідальності та ефективного місцевого управління створює підґрунтя для формування стійкого безпекового середовища, у межах якого забезпечується не лише фізичне виживання, але й збереження людської гідності, соціальної згуртованості та ціннісної єдності суспільства.

Отже, вітальна безпека територіальної громади набуває значення фундаментального чинника суспільної стійкості, що поєднує індивідуальний, колективний і інституційний рівні, забезпечуючи здатність громади ефективно протидіяти кризовим ситуаціям та відновлюватися в умовах тривалих загроз.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що вітальна безпека територіальної громади є ключовим чинником забезпечення суспільної стійкості в умовах війни. Встановлено, що ефективність функціонування громади як простору безпеки залежить від рівня розвитку соціального капіталу, сформованості духовних цінностей та здатності до взаємодопомоги. Доведено, що віра і духовність виступають важливими ресурсами психологічної стабільності та консолідації суспільства, а релігійні спільноти — ефективними інституціями підтримки. Обґрунтовано необхідність інтеграції гуманітарного виміру у політику безпеки на локальному рівні. Запропонований підхід до розуміння вітальної безпеки як соціально-духовної категорії дозволяє розширити традиційні уявлення про безпеку та створити підґрунтя для формування стійких громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: https://doi.org/10.61718/crp31.01.
3. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster, 2000.
4. OECD. *Trust and Public Policy*. Paris : OECD Publishing, 2017.
5. Durkheim É. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York : Free Press, 1995.
6. World Council of Churches. *Churches' Response to Humanitarian Crises*. Geneva : WCC Publications, 2022.
7. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Boston : Beacon Press, 2006.
8. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори // *Нотатки сучасної науки*. 2025. № 28. С. 10–14. DOI: https://doi.org/10.61718/nsn28.01.

9. UNESCO. *Journalism, "Fake News" and Disinformation*. Paris : UNESCO Publishing, 2018.

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я ТА СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО РЕАГУВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

УДК 656. 61:661.16.932.3

Бєлобров Євген Петрович
доктор медичних наук, професор
УкрНДІ медицини транспорту МОЗ України
м. Одеса, Україна
Рангаєв Олександр Васильович
віце-президент
Всеукраїнська ГО «Фумігаційна асоціація»
м. Одеса, Україна
Замбріборщ Михайло Сергійович
науковий співробітник
УкрНДІ медицини транспорту МОЗ України
м. Одеса, Україна

БЕЗПЕКА ТА СТІЙКІСТЬ СУДНА І МОРЯКІВ ПІСЛЯ РУЙНУВАННЯ ВІД РОСІЙСЬКИХ РАКЕТНИХ АТАК ПРИ ПЕРЕВЕЗЕНІ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА У ЧОРНОМУ МОРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Автори проаналізували наслідки російської ракетної атаки на балкер «AYA» (прапор St.Kitts Nevis) в зоні «Зернового коридору» у Чорному морі, який перевозив зерно фуміговане фосфіном. Визначені живучість судна, стан здоров'я екіпажу та можливість безпечного плавання до найближчого порту. Проведені математичні обрахування обґрунтовування ступіню небезпеки виділення із товщі фумігованого зерна отруйного газу фосфіну та ймовірність

ризику отруєння й загибелі людей від фосфіну, вибухових та пожежних газів на вантажній палубі та в приміщенні «пункту колективного захисту екіпажу судна».

Ключові слова: російсько-українська війна, судна-зерновози, «Зерновий коридор», ракетні атаки, пожежні та фумігаційні газі, захист моряків, медична допомога.

Вступ. Російсько-українська війна принесла велике лихо, загибель людей руйнування міст, селищ, об’єктів промислової, сільськогосподарської, транспортної, морської галузі, кардинально змінила логістику України, але морські порти залишаються критично важливими для економіки держави. Вони забезпечують експорт зерна, кормів, металів, нафтопродуктів та іншої стратегічної продукції. Українські порти та судна знаходяться під постійним вогнем ракет та безпілотників [1, 2]. Тільки у жовтні 2024 року Росія нанесла чотири руйнівних удари по портам, що стало причиною загибелі 15 докерів та поранення більш 30 чоловік. 1 березня 2025 року Росія нанесла балістичний удар по Одеському порту, у результаті якого були пошкоджені два іноземних балкерних судна, що перевозили кукурудзу, чотири члена екіпажу поранено та госпіталізовано.

Після завантаження суден українським зерном, вихід у рейс та перевезення фумігованих фосфіном вантажів піддаються великому ризику аварій, які пов’язані з ракетними атаками під час рейсу при слідуванні по «Зерновому коридору» у Чорному морі, що призводить до тяжких наслідків війни для життя та здоров’я екіпажів суден-зерновозів [3-5].

Мета роботи: підсумувати та проаналізувати причини аварійної морської події, пов’язаною з вибухом російської ракети і руйнуванням трюмів судна з фумигованим фосфіном українським зерном в рейсі та розробити практичні рекомендації для попередження отруєнь, забезпечення життя та здоров’я моряків при прямуванні до найближчого порту, порятунку судна та екіпажу.

Матеріали, методи та завдання досліджень В роботі використовували доступні документи аварійної морської події балкеру т/х «AYA».

Робота по вивченню аварійної морської події вибуху російської ракети та руйнування судна т/х «AYA» проводилася спеціалістами підрозділу «Аварійні Комісари морської фумігації вантажів» (колишня ГЄМР СПАС) ДП УкрНДІ медицини транспорту МОЗ України методами, що відповідають вимогам «Положення про класифікації, порядок розслідування та облік аварійних морських подій з суднами (ПРАМП-2006) [8, 9]. Для обґрунтування безпечного рівня витоку отруйного газу фосфіну зі зруйнованих трюмів використовували математичний метод розрахунку формування газової хмари фосфіну у момент викиду його з аварійного трюму, визначення елементів її поширення на вантажній палубі до надбудови під час при руху судна та ступінь небезпеки для життя та здоров'я моряків, а також розробки конкретних рекомендацій порятунку екіпажу при ліквідації аварії, заходів безпеки та першої медичної допомоги, використовували метод математичного розрахунку (Є. П. Бєлобров, 1992, 2014) [10, 11].

Результати досліджень та їх обговорення

Суховантажне судно балкерного флоту m/v «Aya» (прапор St.Kitts Nevis) з п'ятьма трюмами та судновими кранами, рік збудування 1997, вантажопідйомність 27 239 тон. Вийшло з вантажем українського збіжжя пшениці з морського торгівельного порту Чорноморськ 12 вересня 2024 року у напрямку Єгипту. Удар ракетою було завдано під час прямування балкеру у міжнародних водах по «Зерновому коридору» у районі румунської морської території поблизу гирла річки Дунай. В результаті влучання ракети «Х-22» пошкоджено вантажний трюм та судновий кран з лівого борту. За даними компетентних служб безпеки судноплавства судно «AYA» після вибуху могло рухатися своїм ходом та ніхто з екіпажу не постраждав. Згідно рекомендаціям Міжнародного рятувального союзу (ISU) Капітану судна «AYA» була надана допомога у порту-порятунку Констанца (Румунія).

Результати руйнувань судна від ракетної атаки (рис. 1, 2).

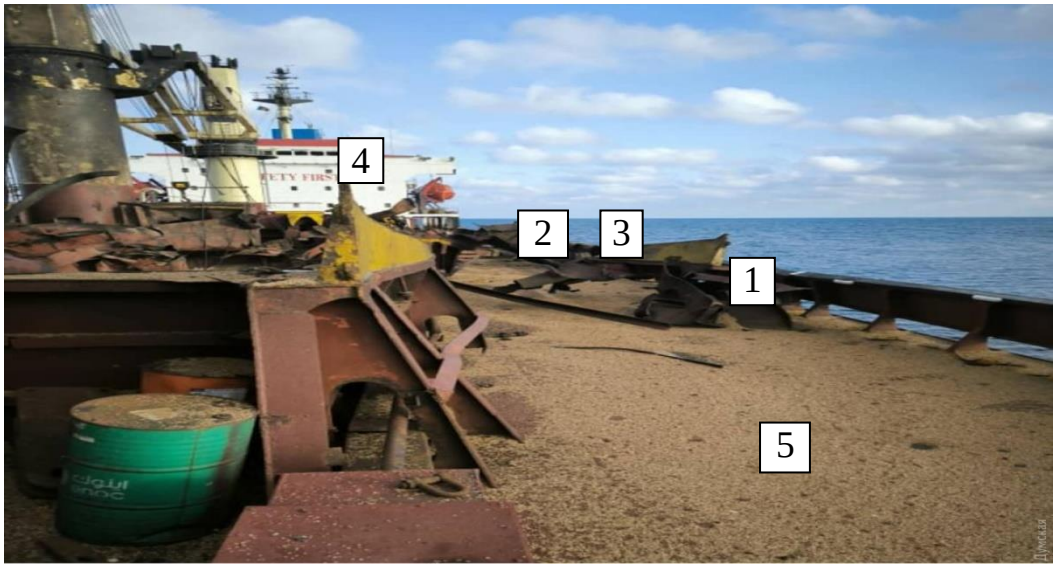

Рис. 1. Вид руйнування ракетою вантажних трюмів з фумігованим фосфіном зерном та вибуховим викидом горілого зерна балкеру «AYA» (1- відірвані частини комінгсу, 2- покручені частини кришок трюмів, 3- викид частини секції кришки трюму, 4- вибите вибухом скло надбудови, 5- викид з трюмів горілого зерна на вантажні палуби лівого борту)

Результати вивчання матеріалів опублікованих статей та дослідження фотоматеріалів ракетної атаки на зерновоз m/v «AYA» у рейсі з вантажем українського зерна було виявлено:

- по-перше, велике руйнування з відривом, викидом кришок та повним розкриттям трюмів з вантажем, якій перебував у початковій стадії фумігації зерна отруйним газом фосфіном;

- по-друге, комінгси трюмів від вибухів зруйновані та вивернуті назовні;

- по-третє, усі поверхні вантажу зерна у трюмі вирівняні вибухом, мають чорний колір з сірими або білими плямами (ймовірно від місць заглиблення отруто-фумігантів у товщу зерна);

- по-четверте, на усіх розгорнутих горизонтальних поверхнях руйнування конструкцій трюму великий шар горілого зерна чорного та жовтого кольору;

- по-п’яте, усі видимі поверхні вантажної палуби лівого борту покрити шаром викинутого вибухом горілого зерна чорного кольору.

Рис. 2. Вид трюму № 3 з повністю відірваними кришками, з зерном у стані фумігації фосфіном (1- повністю зруйнований комінгс, 2- фрагмент відірваної кришки, 3-видкрита поверхня горілого від вибуху зерна, з якого постійно виходить отруйний газ фосфін, вибухові та пожежні гази)

Крім того, на фото лобової частини ходового містка судна відзначаються вибиті вибухом усі вікна та ілюмінатори надбудови. Всередині приміщення містка - усі горизонтальні поверхні палуби та приладів управляння судном вкриті шаром дрібних скалків скла.

Результати наслідків ракетної атаки. Після вивчення доступних матеріалів Аварійні Комісари морської фумігації вантажів прийшли до загального судження, що виявлені руйнування від ракетного удару та вибуху на судні можуть прямо свідчити про наступні небезпечні наслідки:

Серйозні порушення та втрата повноти морехідних якостей судна, які пов’язані з руйнуванням накриття вантажного трюму, ризик заливання та попадання забортної води у трюм, втрата остойчивості, яка може призвести до загибелі судна та екіпажу у рейсі.

Повний зрив секцій кришок трюму з небезпечними наслідками «оголення» зерна з таблетками отруто-фумігантів у товщі зерна у трюмах.

Незалежно від вибуху та руйнування кришок трюмів хімічна реакція виробки фосфіну з таблеток фумігантів у товщі зерна обов'язково буде небезпечно продовжуватися генерацією отруйного газу фосфіну з вільним виходом його з товщі вантажу назовні.

Після вибуху вибухових речовин ракети (TNT) та залишків ракетного палива обов'язково утворилася велика хмара токсичного аерозолю диму, сажі та токсичної суміші продуктів горіння (оксид вуглецю. оксидів азоту, вуглеводнів та інше).

Швидке після вибуху згорання зерна супроводжується утворенням дуже небезпечних токсичних легких продуктів його піролізу (ціаністого водню, оксиду вуглецю, оксидів азоту, формальдегідів, аміаку, ацетальдегіду та інші).

Аварійні наслідки. Дослідження аварійної події свідчить про небезпечне порушення цілісності з повною розгерметизацією трюму, на переході судна, яке не втратило хід та воно продовжувало плавання до найближчого порту-порятунку Констанца (час переходу понад 10 годин від місця ракетної атаки), тоді, як у аварійному трюмі над зерном, можливо, проходили наступі небезпечні, післявибухові аварійні фізико-хімічні процеси:

а) продовжився вихід фосфіну із зерна у повітря надзернового простору відкритого трюму та безконтрольна міграція небезпечних концентрацій фосфіну до приміщень житлової надбудови судна;

б) у рейсі від руху судна над аварійним трюмом потік вітру може швидко розносити отруйний фосфін та суміш отруйних продуктів вибухової пожежі зерна у напрямку житлової надбудови судна;

в) від потоків повітря, що несуть частки отрути, на лобову переборку надбудови можливо припустити вільне проникнення через вибиті вікна та ілюмінатори всередину ходового містка, кают та службові приміщення надбудови газо-повітряної суміші отрути;

г) на випадок швидкого прийняття рішень Капітаном для порятунку судна, життя та здоров'я екіпажу можливі наслідки незворотних дій вибуху ракеті та пожежі зерна у рейсі.

Вивчення процесу аварійного викиду фосфіну, механізму формування газової хмари та елементів міграції отрути на вантажній палубі до надбудови судна проводили по формулі:

$$Y = A + B / \quad x \; + \; C/ x \text{ , де}$$

Y - концентрація фосфіну, мг/м^3, A, B, C, - коефіцієнт рівняння,

x - час після відкриття трюму.

Це дозволило передбачати час, протягом якого будуть присутні небезпечні рівні фумігаційного отруйного газу при виході його з аварійного трюму. З метою підвищення точності моніторингу повітря надзернового простору аварійного трюму та атмосфери вантажної палуби до надбудови судна, колективного засобу захисту моряків який повинно бути запроваджено, капітану судна необхідно проведення процедури відбору проб із багатьох місць із використанням хімічних аналізів газ/рідина.

Результати математичних розрахунків представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Розрахунок ступеня ймовірності небезпеки загазованості отрутою повітря при міграції фосфіну до надбудови судна (ГДК р.з. фосфіну = 0,1 мг/м^3).

№	Час контрольних хімічних вимірів фосфіну під час руху судна до порту-притулку	Розрахункова концентрація фосфіну у повітрі трюму, мг/м^3	Коефіцієнти рівняння зниження, кількість разів
1.	Вихідна величина	1,60 + 0,31	0,00
2.	Через 1хвилину	0,55 + 0,11	2,91
3.	Через 2 хвилини	0,38 + 0,12	4,21
4.	Через 10 хвилин	0,11 + 0,02	14,55

Як видно з даних таблиці, математичні розрахунки ступеня ймовірності розвитку небезпеки загазованості отрутою повітря свідчать про відсутність загрози для життя та здоров'я моряків небезпечної аварійної загазованості фосфіном, якій виділяється з зерна зруйнованого трюму через ряд факторів:

по-перше, відсутності створення небезпечних концентрацій отруйного газу, якій постійно виходить із зерна у відкритому трюмі;

по-друге, фосфін, який виділяється з трюму, швидко розчиняється в потоці повітря, яке набігає під час руху судна;

по-третє, при розрахунку фосфіну у повітрі над аварійним трюмом, вже через 10 хвилин після руйнування та відриву кришок трюмів рівень отрути у повітрі знижується майже в 15 разів від вихідного та перебуває на безпечному рівні ГДК р.з. фосфіну, рівне 0,11 + 0,02 мг/м3.

Відсутність високих концентрацій фумігаційного газу в повітрі аварійних трюмів ні яким чином не свідчить про поліпшення стану повітря суднового середовища на етапі руху судна у порт-порятунку тому що у повітрі трюмів залишаються небезпечні вибухо-небезпечні пари, дим та гази, які потребують постійного хімічного контролю.

Отримані вищезгадані результати досліджень розслідування аварійної морської події на т/х «AYA» були використані при розробці практичних рекомендацій Капітану судна щодо порятунку моряків, попередження отруєнь, збереження їх життя та здоров'я на весь період переходу судна у порт-порятунку Констанца, а також пропозицій безпеки при проведенні пост-аварійних, відновних робіт в умовах судно-ремонтного порту.

Рекомендації щодо екстрених дії Капітана судна. Враховуючі вищевикладене, основні операції порятунку судна та екіпажу, збереження життя та здоров'я моряків після ракетної атаки, вибуху та пожежі зерна повинні бути спрямовані на:

Швидкий пошук, зміну курсу до найближчого морського порту – порятунку, в даному випадку Констанца (Румунія), для проведення

післяаварійних суднoремонтних робіт, надання допомоги постраждалим членам екіпажу.

Негайне усунення руйнувань цілісності корпусу надбудови судна шляхом закриття вибитих вікон та ілюмінаторів лобової переборки.

Швидке закриття та герметизація міста колективного рятування та захисту екіпажу від проникнення і згубної дії небезпечної газо-повітряної суміші токсичних та отруйних продуктів вибуху, пожежі зерна та фумігаційного газу у надбудову судна.

Невідкладні дії екіпажу з дегазації зерна у аварійному, зі зруйнованими кришками трюмі та відкритого простору зерна від виділення у повітря та небезпечного проникнення у житлову надбудову судна.

Застосування ефективних ЗІЗОД (Засоби індівідуального захисту органів дихання) від дії особливо отруйних газів фосфіну, ціаністого водню, оксидів вуглецю та азоту, формальдегіду та інших продуктів вибуху за допомогою вибору комбінованих складних фільтрів до протигазів.

Рекомендації щодо безпеки наслідків ракетного вибуху. На нашу одноголосну думку найнебезпечнішими наслідками, які загрожують життю та здоров'ю моряків у рейсі при проведенні аварійно-відновлюваних робіт до приходу судна у порт-порятунку є загроза небезпечного проникнення у житлову надбудову судна отруйного газу фосфіну та небезпечних дуже токсичних продуктів вибуху ракети, згорання ракетного палива, займання та пожежі зерна.

З метою швидкого прийняття заходів з порятунку екіпажу судна під час слідування до найближчого порту-порятунку Капітану судна рекомендовано виконати наступні невідкладні заходи:

1. Швидко організувати надання першої медичної допомоги пораненим та постраждалим від отрути членам екіпажу з евакуацією їх у надбудову судна.

2. За допомогою ручного газоаналізатора та набору індикаторних трубок провести контрольні виміри фосфіну у повітрі ходового містка, кают та приміщень надбудови судна, оцінити у порівнянні з ГДК результати аналізу

повітря, виділити найнебезпечніші приміщення загазованості отрутою надбудови, скласти «Оперативний план хімічної небезпеки судна» та дані занести у Судновий журнал.

3. Одночасно невідкладно організувати надійне закриття та герметизацію місця колективного захисту екіпажу від отруйних парів, газів, диму у житловій надбудові судна:

а) припустимого для необхідного огляду закриття вікон та їх герметизація на ходовому містку надбудови судна;

б) закриття усіх ілюмінаторів та вікон службових приміщень і кают за допомогою захисних металевих «броняшки» (броньований захист ілюмінаторів та вікон) або фанерних кришок»;

в) налагодити необхідну безпечну вентиляцію усіх внутрішніх службових приміщень та кают надбудови.

4. При проведенні післявибухових аварійних робіт забезпечити безпечний вихід та роботу на вантажній палубі та у трюмі з використанням ЗІЗОД, таких як ізолюючі дихальні апарати стиснутого повітря типу АСВ-2 або фільтруючих засобів протигазів з фільтром типу «В3Р3» (від фосфіну, ціаністого водню).

5. При проведенні післяаварійних, відновлювальних робіт в аварійному трюмі та у разі наявності у товщі зерна фумізливів/фуміпоучів з отруто-фумігантами, потрібно негайно витягнути іх та вікинути за борт з записом акту знищення у Судновому журналі.

6. Кількість витягнутих та викинутих за борт фумізливів з таблетками отруто-фумігантів повинна відповідати їх кількісті, що були передані фумігаторниками у порту виходу судна в рейс та вказана у «Фумігаційному плані судна».

7. На весь період перебування аварійного судна у порту порятунку Капітан судна повинен організувати постійний нагляд за життям та здоров’ям моряків та надання першої медичної допомоги постраждалими та отруєним членам екіпажу.

8. Після прибуття у порт порятунку організувати медичний огляд, обстеження, консультації лікарів та лікування у шпиталях поранених, отруєних та постраждалих від інших наслідків вибухів російської ракетної атаки на цивільне торгівельне судно та його екіпаж.

Беручи до уваги тот факт, що в Україні відсутня система забезпечення засобами безпеки екіпажів суден при перевезенні фумігированих вантажів [3] та з метою порятунку, забезпечення безпеки, збереження життя та здоров'я моряків балкерного флоту, які виконують небезпечну роботу вивезення зерна із українських портів «Зерновим коридором» та ті, що зазнали жахи російських бомбових та ракетних атак у рейсі, також пропонуємо:

У військовий час перед виходом судна у рейс з фумігованим фосфіном у трюмах вантажем зерна Капітан судна повинен проконтролювати наявність наступного аварійного обладнання на борту судна:

а) забезпечення судна додатковими індикаторними трубками для вимірів у повітрі отруйних газів ціаністого водню, аміаку, формальдегіду, оксидів вуглецю та азоту; збільшення вдвічи кількості індикаторних трубок для аналізу фосфіну у повітрі надбудови судна після вибухів ракет;

б) забезпечення екіпажу ЗІЗОД протигазами з фільтрами складного складу типу «АХР3 В3Р3 NOXP3 CO», які забезпечать захист органів дихання від фосфіну, ціаністого водню, чадного газу, оксидів азоту, формальдегіду, аміаку, ацетальдегіду та інших токсичних продуктів вибухів та пожеж зерна або кормів у трюмах судна;

в) забезпечення судна аптечками надання домедичної допомоги від отруйних парів та газів, продуктів вибуху вибухівки і горіння, пожежі зерна;

г) додатково поповнити запаси суднової Аптеки медикаментами та ліками на випадок бойових поранень, кровотечі та інші (перев'язувальні матеріали, стерильні бинти та серветки, йод, протишокові та протиопікові засоби та інше);

д) забезпечення матеріалами та обладнанням для швидкого закриття та герметизації вибитих вибухом вікон та ілюмінаторів надбудови судна (фанера, рулони поліетиленової плівки, рулони скетч-стрічок та інше).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бєлобров Є. П., Рангаєв О. В., Бадюк Н. С. Фумігаційна безпека експортного морського «Зернового коридора» // Міжнародний морський журнал «Sea Reviец», № 4 (88), 2022.– С. 13.
2. Зони військових дій, що встановлюються на морях навколо України // Міжнародний морський журнал «Sea Review», № 2 (86), 2022.– С. 27.
3. Бєлобров ЄП, Гоженко АІ, Рангаєв ОВ, Ніжник ВВ, Бадюк НС, Большой ДВ, Торський ВГ Проблеми порятунку моряків та надання медичної допомоги після руйнування судна від вибуху російської ракети при перевезені фумігованого зерна у зоні «Зернового коридору» Чорного моря / Вісник морської медицини. 2025; № 1 (106), 33-42.
4. Бєлобров Є.П. Моделювання аварії «Руйнування кришок трюму» з вантажем зерна, який фуміговано фосфіном на борту балкеру-зерновозу// Міжнародний морський журнал «Sea Review», № 4 (56). 2014. – С. 4-5.
5. Бєлобров Є.П., Курбанов В.М., Рангаєв О.В. Фосфін як тест-детектор контролю надійності герметизації вантажних трюмів перед рейсом// Міжнародний морський журнал «Sea Review», № 4 (68). 2017. – С. 7-8.

УДК 316.4-159.9:614.39

Рижов Ігор Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
orcid.org/0000-0001-8009-5895

БАЗОВІ ВИМІРИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Сучасне українське суспільство знаходиться останнім часом у вирві проблем, спровокованих агресією з боку рф та воєнним станом. До вирішення багатьох з них як українське суспільство загалом, так і кожний громадянин окремо були не готові, внаслідок чого, на додаток до втрати територій та людських ресурсів, спостерігається погіршення фізичного та психічного стану здоров'я населення. Через постійний стрес, відчуття тривоги, апатії та депресії загостилися проблеми фізичного, духовного та соціального характеру, загалом погіршився стан здоров'я як окремої людини, так і нації загалом, ігнорується усвідомлення вирішальної ролі людини. Теоретична і практично-політична значущість переосмислення загальноприйнятого дискурсу поняття безпеки людини в таких умовах полягає у визначенні референта вітальної безпеки, її місця в багатовимірній конструкції національної безпеки, окресленні змісту поняття безпеки людини, де об'єкт і предмет безпеки цілком сконцентровані на самій людині.

Ключові слова: стресс, вітальна безпека, вітальна політика, резільєнтність, гуманітарна політика, кризове реагування, безпека населення, воєнний стан.

Виклад основного матеріалу

Війна є потужним стресором, який може спричинити широкий спектр психічних розладів, серед найпоширеніших – стрес, депресія, тривожність та

соматоформні розлади. Людина опиняється в зоні відчуження, набуває маргінального статусу. Визначення особи як референта безпеки передбачає наявність у нього механізмів для нейтралізації загроз, тобто окремий індивід повинен брати активну участь у забезпеченні своєї безпеки. Тут доречно запровадити власну дефініцію поняття «вітальна безпека», яка передбачає забезпечення життєздатності людини – системного елемента соціальної системи безпечної від соціальних конфліктів, провокованих невідповідністю прогресуючого зростання соціальної самосвідомості та потенціалу соціальних систем і алгоритмами управління ними (рівнем напруженості у взаєминах із соціальними регуляторами). Відповідно, має бути виокремлена й система захисту особистості як суб'єкта вітальної безпеки.

Вітальна захищеність - здатність особи протистояти загрозам тероризму, основна характеристика і смисловий потенціал поняття вітальної безпеки. Це тактичний, або практичний аспект осмислення мети, яка передбачається бути досягнутою, причому в призначений термін.

Якщо говорити про загальні поняття «захист» і «охорона», то захист - це вид діяльності, який здійснюється компетентними органами в примусовій формі, а також самостійно громадянами з метою відновлення їх права на здоров'я. Під охороною розуміють вид діяльності, який здійснюється уповноваженими суб'єктами з метою попередження та попередження умов, що сприяють порушенню таких прав.

Для розуміння сутності концепту «вітальна безпека» як інваріанта «безпеки», на наш погляд, доречно розглянути поняття «безпека» та споріднені з ним англійські «safety» і «security» [1]. «Безпека» близьке за структурою і мотиваційним ознаками до англійського «security». На користь цього говорить, по-перше, складені структура слів, а по-друге опис мотивуючих ознак. Безпека - це необхідна умова для подальшого розвитку цивілізації, потреба в безпеці виникає практично у всіх областях людської діяльності. В його основі лежить поняття «небезпека», вірніше її відсутність. Однак треба враховувати, що поняття «безпека» (security), втім, як і його альтернатива «небезпечність»

(insecurity), являє собою суто соціальний конструкт. Саме поняття безпеки людини, незважаючи на його очевидність, змінюється в залежності від багатьох факторів - фізичних, економічних, соціально-політичних і ін. Безпека людини залежить від викликів і загроз, які виникають в процесі людської життєдіяльності.

«Безпека» і «security» - це абстрактні поняття, що відображають почуття, стан, емоції людини, в той час як «safety» - це частіше уявлення особи про фізичний стан або усвідомлення власної безпеки. Початковий сенс безпеки і security - це умова буття, яке здатний створити сама людина, а «safety» - це предмет, що створює такі умови. Взагалі для концепту safety більше характерні предметно-функціональні ознаки, яке формує ядро з конкретних об'єктів: «місце», «предмет», «особа», в той час як безпека і security формують ядро з ключовими поняттями «надійність», «підтримка», «гарантія», «турбота», які визначають стан відсутності загрози в фізичному, психологічному, емоційному або фінансовому відношенні [1,2]. Відповідно, вітальний потенціал – це здатність виживати та процвітати у складних умовах, основна характеристика і семантичне ядро поняття вітальної безпеки.

Як показує фреймовий аналіз, саме ці терміни служать ядром даного концепту. У процесі забезпечення «human security» культурні потреби стають об'єктом політичних рішень, які повинні забезпечити кожному громадянинові рівні права для їх задоволення.

Все це наводить на висновки щодо потреби удосконалення парадигми гуманітарної безпеки в частині, що стосується захисту від небезпек ментального або соцієнтального характеру, або її вітальної компоненти не тільки як утвердження відсутності небезпеки для здоров’я, а, що надважливо, здатності особистості до самозбереження, прагнення до збереження життєвого оптимізму навіть за відсутності умов елементарної безпеки існування. При цьому така відсутність мається на увазі, по-перше, як обставина «природного», або об'єктивного характеру – уродженої резильєнтності, здатності у людини інстинкту виживання, і, по-друге, як наслідок, або результат «штучної», або

раціональної роботи по формуванню таких здібностей захисту від небезпеки протягом життя.

Резильєнтність (resilience) – медичний термін, який характеризує життєздатність - сукупність притаманних суб’єкту рис, які роблять його здатним вибудовувати повноцінне життя в складних умовах конструктивним шляхом [3,4], зберігати свої якості та бути ефективними і продовжувати розвиватись попри будь-які негативні події, а також здатність швидко відновлюватись після таких подій.

В контексті вітальної суб'єктності резильєнтність – це така життєва енергія, яка здатна відновити фізичне та ментальне благополуччя, яке постраждало від впливу зовнішнім і внутрішнім викликам, її наявність – це запорука існування в умовах сьогодення.

Висновок

Вітальна безпека - термін широкий і всеосяжний. В основі концепту «vital safety» лежить ідея збереження природності тобто Богом або природою передбаченого еволюційного циклу розвитку або оригінальності алгоритмів життєздатності, що підтверджується і базової метафорою концепту - неушкодженість, збереження, життєстійкість, резильєнтність. Захист особистості не тільки від шкідливих впливів оточуючого середовища на фізичний та моральний стан людини, а й деструктивного інформаційно-психологічного впливу внаслідок соціальних катастроф, пов'язаних з гуманітарними та суспільно-політичними кризами провокованими надзвичайними станами або війною.

З філософської позиції вітальна безпека - концепт «чистої» еволюції людини або захисту «істинної» траєкторії її розвитку, навіть в складних умовах соціальних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гінзбург М. Д. Safety та Security — як це буде українською? / М. Д. Гінзбург, В. О. Бабенко // Стандартизація. Сертифікація. Якість. - 2016. №3. - С. 13-18. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ssia_2016_3_4
2. Рижов І.М., Парадигмальні риси антитерористичної безпеки сучасного інформаційного суспільства. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2019. № 3(27). С. 110.
3. Hellerstein D. How can I become resilient [Electronic Resource] / D. Hellerstein // Heal your brain. – Режим доступу: http:/www.psychologytoday.com/blog/heal-your- brain/201108/ how-can-I-become-resilient.
4. Резильєнтність: Стратегія виживання в умовах гібридних загроз Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3265105-rezilentnist-strategia-vizivanna-v-umovah-gibridnih-zagroz.html

ДИТИНА І МОЛОДЬ У ПРОСТОРІ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАХИСТ, РОЗВИТОК, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

УДК 37.015.3:316.6:355.01

Підлісна Наталія Григорівна
вчитель початкових класів
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Гімназія № 26 Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ У БЕЗПЕЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація

У тезах досліджується проблема забезпечення безпечного освітнього середовища для дітей у період воєнних викликів. Проаналізовано роль школи як соціального простору підтримки, що сприяє збереженню психологічної стабільності, формуванню життєстійкості та дотриманню прав дитини. Особливу увагу приділено педагогічним практикам роботи з учнями, які пережили травматичний досвід війни, а також створенню атмосфери довіри, взаємопідтримки та емоційної безпеки у шкільному колективі. Визначено, що комплексне поєднання педагогічних, психологічних і соціальних підходів дозволяє забезпечити адаптацію дітей до умов воєнного часу, підтримати їхній розвиток та сприяти формуванню внутрішньої стійкості особистості.

Ключові слова: освітня безпека; права дитини; життєстійкість; освітнє середовище; воєнні виклики; психологічна підтримка; соціальна адаптація; педагогічна підтримка.

Виклад основного матеріалу

Збройні конфлікти суттєво впливають на функціонування соціальних інституцій, зокрема системи освіти. Освітнє середовище у таких умовах набуває особливого значення, оскільки школа стає не лише місцем навчання, але й простором психологічної підтримки та соціальної стабільності для дітей. Війна створює численні виклики для розвитку молодого покоління, серед яких вимушене переміщення, руйнування звичних соціальних зв'язків, переживання втрат та постійне відчуття небезпеки. За таких умов забезпечення освітньої безпеки та захисту прав дитини стає одним із ключових завдань державної політики та педагогічної практики [1].

Сучасні міжнародні документи підкреслюють, що навіть у період збройних конфліктів право дитини на освіту повинно залишатися гарантованим. Конвенція ООН про права дитини визначає освіту як фундаментальне право, яке сприяє розвитку особистості, формуванню соціальних навичок та підготовці до активної участі у житті суспільства [2]. У цьому зв'язку освітні заклади повинні створювати умови, що дозволяють дітям продовжувати навчання, отримувати психологічну підтримку та зберігати відчуття стабільності.

Особливого значення в умовах війни набуває формування життєстійкості дітей. Психологічні дослідження доводять, що здатність дитини адаптуватися до складних життєвих обставин значною мірою залежить від наявності підтримувального соціального середовища. Школа може виступати таким середовищем, у якому дитина відчуває безпеку, отримує підтримку та зберігає можливість розвитку навіть у кризових умовах [3].

Педагогічна практика свідчить, що робота з дітьми, які пережили травматичний досвід, потребує особливої уваги до їхнього емоційного стану. У таких умовах роль учителя значно розширюється. Педагог стає не лише джерелом знань, але й людиною, яка допомагає дитині впоратися зі складними

переживаннями, відновити впевненість у собі та сформувати позитивне ставлення до майбутнього.

Важливим елементом підтримки дітей є створення безпечного освітнього простору. Безпечне середовище включає фізичний, психологічний та соціальний компоненти. Фізична безпека передбачає наявність укриттів, чітких алгоритмів дій під час повітряної тривоги та відповідної організації навчального процесу. Психологічна безпека формується через атмосферу довіри, взаємної поваги та підтримки між учнями і педагогами. Соціальний аспект безпеки пов'язаний із розвитком навичок співпраці, взаємодопомоги та відповідальності у шкільному колективі [4].

Досвід педагогічної діяльності показує, що одним із ефективних способів підтримки дітей є використання інтерактивних освітніх методів. До них належать групові обговорення, творчі завдання, арттерапевтичні елементи та рольові вправи. Такі методи дозволяють дітям висловлювати свої переживання, обговорювати складні ситуації та поступово відновлювати відчуття емоційної рівноваги.

Окрему роль відіграє співпраця школи з батьками та соціальними службами. Взаємодія між педагогами, психологами та родинами учнів сприяє формуванню єдиного простору підтримки дитини. У цьому процесі важливо забезпечити системну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу, що дозволяє оперативно реагувати на потреби дітей та надавати їм необхідну допомогу [5].

У сучасних умовах також зростає значення розвитку соціально-емоційних навичок учнів. Зазначені навички включають здатність розпізнавати власні емоції, контролювати поведінку, співпереживати іншим людям та будувати конструктивні соціальні відносини. Формування цих компетентностей допомагає дітям адаптуватися до складних умов воєнного часу та сприяє їхньому подальшому розвитку [6].

Міжнародний досвід демонструє, що ефективні освітні програми у кризових умовах повинні поєднувати академічне навчання з психологічною

підтримкою. Організації UNICEF та UNESCO наголошують на необхідності створення освітніх програм, які враховують потреби дітей, що пережили травматичні події, та сприяють їхній соціальній адаптації [7].

У цьому вимірі школа виступає важливим соціальним інститутом, що допомагає дітям зберігати відчуття стабільності навіть у складних обставинах. Завдяки системній педагогічній підтримці діти отримують можливість поступово відновлювати психологічну рівновагу, розвивати власні здібності та формувати позитивне бачення майбутнього.

Важливою умовою ефективної роботи з дітьми є підвищення професійної підготовки педагогів. Учителі повинні володіти знаннями у сфері дитячої психології, кризової педагогіки та методів підтримки дітей у складних життєвих ситуаціях. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексну допомогу учням та сприяє формуванню стабільного освітнього середовища [8].

Отже, у період воєнних викликів освітнє середовище виконує значно ширшу соціальну функцію, ніж традиційна передача знань. Школа перетворюється на простір підтримки, стабільності та соціальної взаємодії, у межах якого дитина отримує можливість відновлювати психологічну рівновагу, зберігати інтерес до навчання та поступово адаптуватися до складних життєвих обставин. Педагогічна діяльність у таких умовах набуває комплексного характеру, поєднуючи освітні, психологічні та соціально-підтримувальні компоненти, що сприяють формуванню життєстійкості учнів та збереженню їхнього потенціалу розвитку.

У ширшому гуманітарному вимірі така педагогічна діяльність спрямована на збереження базових умов життєдіяльності дитини, її психологічної рівноваги, почуття безпеки та віри у майбутнє. Саме через освітнє середовище формується здатність дітей долати кризові ситуації, відновлювати внутрішні ресурси та зберігати активну життєву позицію. У цьому сенсі школа виступає важливим соціальним інститутом підтримки життєздатності особистості, що набуває особливої значущості в умовах воєнних загроз і суспільних трансформацій.

Висновок

Війна створює значні виклики для розвитку дітей та функціонування системи освіти. За цих обставин школа стає важливим простором підтримки, що сприяє збереженню психологічної стабільності та формуванню життєстійкості учнів. Ефективне освітнє середовище повинно поєднувати академічне навчання з психологічною допомогою, соціальною підтримкою та розвитком емоційних компетентностей. Практика педагогічної діяльності свідчить, що створення атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки у шкільному колективі дозволяє допомогти дітям адаптуватися до складних умов воєнного часу. Розвиток таких підходів сприяє захисту прав дитини та забезпечує умови для гармонійного розвитку молодого покоління навіть у період суспільних криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Convention on the Rights of the Child. New York : United Nations, 1989.
3. Masten A. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2014.
4. UNESCO. Education in Emergencies. Paris : UNESCO Publishing, 2021.
5. UNICEF. The State of the World’s Children 2023. New York : UNICEF, 2023.
6. OECD. Education for Resilience and Security. Paris : OECD Publishing, 2021.
7. UNESCO. Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the Twenty-First Century. Paris : UNESCO Publishing, 2015.
8. European Commission. Education and Training Monitor 2022. Brussels : European Commission, 2022.
9. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.

УДК 37.015.3:159.944.4:373.3

Більчук Марія Миколаївна
вчитель початкових класів
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Гімназія № 26 Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ПРАКТИКИ ПІДТРИМКИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація

У тезах висвітлюється педагогічний досвід підтримки життєстійкості дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнних викликів. Окреслено особливості трансформації освітнього процесу в період суспільної нестабільності та підвищеної небезпеки. Узагальнено практичні підходи, які використовують учителі початкових класів, практичні психологи та асистенти вчителів для підтримки емоційної рівноваги дітей, формування довірливого освітнього середовища та збереження мотивації до навчання. Акцентовано увагу на значенні педагогічної взаємодії, розвитку соціально-емоційних навичок учнів та співпраці школи з родинами. Обґрунтовано, що адаптація педагогічної діяльності до умов війни сприяє формуванню життєвої стійкості дітей, допомагає їм долати психологічні труднощі та зберігати здатність до навчання і розвитку.

Ключові слова: життєстійкість дітей; початкова школа; педагогічна практика; освітнє середовище; психологічна підтримка; педагогічна адаптація; соціально-емоційний розвиток; взаємодія педагогів; освітня стабільність.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабна війна суттєво трансформувала умови функціонування освітніх закладів та значно ускладнила професійну діяльність педагогів. Освітній процес опинився у ситуації, коли традиційні підходи до навчання потребували швидкої адаптації до нових соціальних, психологічних і безпекових реалій. Педагоги були змушені поєднувати виконання освітніх завдань із підтримкою емоційного стану дітей, створенням атмосфери стабільності та допомогою учням у подоланні стресових переживань [1].

Зміни у суспільстві безпосередньо вплинули на шкільне середовище. Частина дітей пережила вимушене переміщення, втрату звичних соціальних зв'язків, тривале перебування в умовах небезпеки або інформаційної напруги. У таких обставинах школа перестає бути лише простором передачі знань. Вона перетворюється на соціальний інститут підтримки, який забезпечує дітям відчуття передбачуваності, стабільності та психологічної безпеки. Саме через щоденну педагогічну взаємодію формується здатність дитини адаптуватися до складних життєвих обставин та поступово відновлювати внутрішню рівновагу [2].

Особливого значення у цих умовах набуває професійна адаптація педагогів. Учителі початкових класів змушені були оперативно змінювати організацію навчального процесу, працювати у дистанційному або змішаному форматі, проводити заняття у шкільних укриттях та одночасно підтримувати емоційний стан учнів. Така ситуація вимагала від педагогів високого рівня професійної гнучкості, здатності швидко реагувати на зміни та використовувати різні педагогічні інструменти для підтримки дітей.

Педагогічний досвід показує, що для дітей молодшого шкільного віку надзвичайно важливо зберігати звичну структуру навчального процесу. Регулярність занять, передбачуваність розкладу та стабільна комунікація з учителем створюють для дітей відчуття впорядкованості та безпеки. У складних умовах саме ці фактори допомагають зменшити рівень тривожності та підтримувати мотивацію до навчання.

Важливим компонентом педагогічної підтримки є формування довірливих взаємин між учителем і учнями. У класі необхідно створити атмосферу відкритості, у якій діти можуть говорити про свої переживання, ставити запитання та отримувати підтримку. Такі комунікативні практики сприяють зниженню психологічної напруги та допомагають учням відчувати себе частиною колективу.

Значну роль у роботі з дітьми відіграє взаємодія педагогів із практичними психологами та асистентами вчителів. Спільна діяльність цих фахівців дозволяє комплексно оцінювати емоційний стан учнів та підбирати відповідні методи підтримки. Практичні психологи допомагають педагогам розуміти поведінкові реакції дітей, а асистенти вчителів сприяють індивідуалізації освітнього процесу та підтримці дітей, які потребують додаткової уваги [3].

У практиці початкової школи ефективними виявилися педагогічні підходи, що поєднують навчальну діяльність із розвитком соціально-емоційних навичок. Учителі активно використовують інтерактивні методи навчання, зокрема групові обговорення, творчі завдання, рольові вправи та моделювання життєвих ситуацій. Завдяки таким формам роботи учні отримують можливість не лише засвоювати навчальний матеріал, але й розвивати комунікативні навички, вчитися співпрацювати та підтримувати один одного.

Окремим напрямом педагогічної діяльності стало формування навичок саморегуляції. У роботі з молодшими школярами використовуються короткі вправи для зниження емоційної напруги, дихальні практики, рухові паузи та творчі активності. Ці прості методи дозволяють учням краще контролювати власний емоційний стан та відновлювати концентрацію під час навчання [4].

Важливим чинником стабільності розвитку дітей є взаємодія школи з батьками. Родини учнів також переживають складні життєві обставини, що може позначатися на поведінці та емоційному стані дітей. Тому педагоги активно комунікують із батьками, надають рекомендації щодо підтримки дитини вдома та разом шукають ефективні способи подолання труднощів.

Поступово педагогічна спільнота виробила низку практичних підходів до роботи з дітьми в умовах війни. Ці підходи ґрунтуються на принципах взаємної підтримки, гнучкості освітнього процесу та уважного ставлення до емоційних потреб учнів. Завдяки цьому освітній простір зберігає свою стабілізуючу функцію навіть у період суспільних потрясінь.

У суспільному контексті така педагогічна діяльність сприяє формуванню покоління дітей, здатних адаптуватися до суспільних змін, долати складні життєві ситуації та зберігати активну життєву позицію навіть у нестабільних соціальних умовах. Системна педагогічна взаємодія, що реалізується у щоденному освітньому процесі, створює умови для поступового формування в дітей уміння протистояти труднощам, розвивати відповідальне ставлення до власних дій, підтримувати інших людей у складних обставинах та конструктивно взаємодіяти з оточенням [5].

Висновок

Воєнні події суттєво змінили характер педагогічної діяльності та поставили перед освітньою системою нові виклики. У таких умовах роль учителя початкової школи виходить за межі традиційного навчання й охоплює підтримку психологічної стабільності дітей, створення атмосфери довіри та допомогу в подоланні складних життєвих ситуацій. Практичний досвід педагогів свідчить, що адаптація освітнього процесу, тісна співпраця з психологами та батьками, а також використання інтерактивних методів навчання сприяють формуванню життєстійкості дітей. Застосування зазначених підходів дає змогу школі зберігати свою ключову соціальну роль — підтримувати розвиток дитини, допомагати їй адаптуватися до змін та формувати здатність упевнено діяти навіть у складних обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Masten A. S. *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York : Guilford Press, 2014.
3. UNICEF. *The State of the World's Children 2023* [Електронний ресурс]. New York : UNICEF, 2023.
4. UNESCO. *Education in Emergencies* [Електронний ресурс]. Paris : UNESCO Publishing, 2021.
5. OECD. *Education for Resilience and Security* [Електронний ресурс]. Paris : OECD Publishing, 2021.
6. OECD. *Future of Education and Skills 2030* [Електронний ресурс]. Paris : OECD Publishing, 2021.
7. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
8. Міністерство освіти і науки України. *Концепція Нової української школи*. Київ : МОН України, 2016.
9. Міністерство освіти і науки України. *Методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти*. Київ : МОН України, 2022.
10. Hattie J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London : Routledge, 2012.

УДК 37.015.31:351.86:159.9-053.2:355.01

Кошалко Тетяна Олександрівна
в. о. директора
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Ліцей № 14 імені Івана Огієнка Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІД ЗАХИСТУ ДО РОЗВИТКУ

Анотація. У тезах досліджується освітнє середовище як ключовий простір забезпечення вітальної безпеки дитини в умовах війни. Обґрунтовується необхідність трансформації функцій закладу освіти від виключно освітньої до комплексної безпекової, що охоплює захист життя, здоров'я, психоемоційного стану та прав дитини. Увагу зосереджено на ролі освітнього середовища як середовища життєзбереження, формування життєстійкості та розвитку особистості в умовах постійних загроз. Розглянуто значення безпечної інфраструктури, психологічної підтримки, правового захисту та педагогічних практик, спрямованих на адаптацію дітей до кризових ситуацій. Визначено, що інтеграція вітальної безпеки у діяльність закладів освіти забезпечує не лише фізичний захист, але й формує здатність дітей до саморегуляції, взаємодії та відновлення. Окреслено перспективи розвитку моделі вітально безпечного освітнього середовища.

Ключові слова: вітальна безпека; дитина; освітнє середовище; воєнний стан; права дитини; життєстійкість; психологічна підтримка; безпечне середовище; освітня безпека; травматичний досвід.

Виклад основного матеріалу

Сучасні реалії функціонування системи освіти в Україні визначаються впливом тривалої збройної агресії, що супроводжується постійними загрозами для життя, здоров'я та психоемоційного стану дітей. У таких умовах освітній простір набуває принципово нового значення, трансформуючись із середовища передачі знань у багатовимірний простір забезпечення вітальної безпеки дитини [1].

Зміна характеру безпекових викликів обумовлює необхідність переосмислення ролі закладу освіти як інституції, відповідальної не лише за навчальний процес, але й за створення умов для життєзбереження, розвитку та психологічної стабільності учнів. Освітнє середовище у цьому контексті постає як система взаємопов'язаних елементів — фізичних, соціальних, психологічних та правових — що забезпечують комплексний підхід до безпеки дитини [2].

Концепція вітальної безпеки дозволяє розглядати освітнє середовище як простір, у межах якого формуються життєзбережувальні компетентності, поведінкові стратегії та механізми адаптації до кризових умов. На відміну від традиційних підходів до безпеки, що зосереджуються переважно на інфраструктурних рішеннях, вітальна безпека акцентує увагу на людині, її здатності до самозбереження, взаємодії та відновлення [3].

Важливим складником такого підходу є забезпечення фізичної безпеки дітей, що включає наявність укриттів, систем оповіщення, чітко визначених алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, а також регулярне проведення тренувань і навчань. Однак фізичний захист є лише базовим рівнем, який повинен доповнюватися іншими компонентами безпеки [4].

Не менш значущим є психологічний аспект, оскільки діти в умовах війни зазнають значного стресового навантаження, що може проявлятися у тривожності, страхах, порушенні поведінки та навчальної діяльності. У цьому контексті освітнє середовище повинно забезпечувати системну психологічну підтримку, спрямовану на стабілізацію емоційного стану, розвиток стресостійкості та формування навичок саморегуляції [5].

Формування життєстійкості дітей є ключовим завданням освітнього середовища в умовах війни. Життєстійкість розглядається як здатність особистості адаптуватися до складних умов, зберігати психологічну рівновагу та продовжувати розвиток попри наявність загроз. Вона формується через поєднання педагогічних, психологічних та соціальних впливів [6].

Особливу роль у забезпеченні вітальної безпеки відіграє дотримання прав дитини, закріплених у міжнародних та національних нормативно-правових актах. Освітнє середовище повинно гарантувати право на безпечні умови навчання, психологічний захист, недискримінацію та доступ до освітніх послуг навіть у складних обставинах [7].

Управлінський аспект діяльності закладу освіти полягає у формуванні цілісної системи безпеки, що охоплює планування, організацію та контроль за реалізацією відповідних заходів. Важливу роль у забезпеченні вітальної безпеки відіграє управлінська ланка, яка забезпечує впровадження безпекових практик у всі напрями діяльності закладу, інтегруючи їх в освітній процес, внутрішню політику та взаємодію між учасниками освітнього середовища [1].

Важливим напрямом є також розвиток партнерства між закладом освіти, батьками, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Така взаємодія дозволяє об’єднати ресурси та підвищити ефективність заходів, спрямованих на забезпечення безпеки дітей [8].

В умовах війни особливого значення набуває створення безпечного соціального середовища, що базується на довірі, підтримці та взаємоповазі. Це сприяє формуванню позитивного психологічного клімату, який є важливим фактором стабільності та розвитку дитини [5].

Інтеграція вітальної безпеки у освітнє середовище передбачає впровадження спеціальних освітніх програм, тренінгів та практичних занять, спрямованих на формування у дітей навичок безпечної поведінки, надання домедичної допомоги та дій у надзвичайних ситуаціях [4].

Значущим є також використання інноваційних педагогічних підходів, які дозволяють адаптувати освітній процес до умов війни, забезпечуючи безперервність навчання та підтримку розвитку дітей [9].

Освітнє середовище в умовах війни трансформується у багатовимірний простір вітальної безпеки, який поєднує функції захисту, підтримки та розвитку дитини. У його межах забезпечується не лише фізична і психологічна безпека, але й формуються умови для розвитку особистості, самореалізації та набуття життєзбережувальних компетентностей, що визначають здатність дитини до адаптації, стійкості та відновлення в умовах тривалих кризових впливів.

Розкриті підходи до організації освітнього середовища в умовах воєнних викликів свідчать про його поступову трансформацію у складну соціально-педагогічну систему, в якій поєднуються безпекові, виховні та розвивальні функції. Зазначена система ґрунтується на взаємодії інституційних рішень, професійної діяльності педагогічних працівників, участі батьківської спільноти та активності самих учнів, що забезпечує багаторівневу підтримку дитини в умовах невизначеності та ризику. За таких умов освітнє середовище набуває здатності не лише реагувати на загрози, але й формувати передумови для сталого розвитку особистості, що актуалізує необхідність його подальшого наукового осмислення та практичного вдосконалення.

Висновки

Узагальнення наведених положень свідчить, що освітнє середовище в умовах війни набуває значення ключового простору забезпечення вітальної безпеки дитини, поєднуючи функції захисту, підтримки та розвитку. Ефективність такого середовища визначається рівнем інтеграції фізичних, психологічних, соціальних і правових компонентів безпеки. Визначальне значення має формування життєстійкості дітей, що дозволяє їм адаптуватися до кризових умов і зберігати здатність до розвитку. Доведено, що забезпечення прав дитини є невід’ємною складовою вітальної безпеки та потребує системного підходу з боку освітніх інституцій.

Подальше наукове осмислення вітальної безпеки дітей у освітньому середовищі в умовах війни передбачає розробку концептуально цілісних моделей вітально безпечного освітнього простору, які інтегруватимуть інфраструктурні рішення, психологічну підтримку, правові гарантії та сучасні педагогічні практики. Особливої актуальності набуває впровадження інноваційних підходів до роботи з дітьми, спрямованих на формування життєстійкості, розвиток адаптаційних ресурсів і здатності до психоемоційного відновлення, що забезпечує не лише їхню безпеку, але й сталий розвиток в умовах тривалих безпекових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
3. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: https://doi.org/10.61718/crp31.01.
4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI.
5. World Health Organization. *Mental health in emergencies*. Geneva : World Health Organization, 2021.
6. UNICEF. *Building resilience in children*. New York : UNICEF, 2020.
7. Convention on the Rights of the Child. New York : United Nations, 1989.
8. OECD. *Education in emergencies*. Paris : OECD Publishing, 2022.
9. UNESCO. *Education in crisis situations*. Paris : UNESCO Publishing, 2021.

УДК 159.922.7:159.942.5

Виконавець:
Татарінова Єлизавета Андріївна
студентка 4 курсу, групи БЗ-ПС-241
Науковий керівник:
Спиця Наталя Валеріївна
кандидат філос. наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: У тезах розглядається проблема тривожності дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні прояви тривожності, її вплив на психічний розвиток дитини та визначено актуальність дослідження даної проблеми.

Ключові слова: тривожність, діти дошкільного віку, воєнний стан, психічне здоров’я, розвиток.

Психологічне здоров'я дітей є одним із найважливіших показників благополуччя суспільства та передумовою його успішного майбутнього розвитку. Дошкільний вік є критичним періодом для формування емоційної сфери особистості, закладення базових патернів емоційного реагування, розвитку механізмів психологічної адаптації. Тривожність як стійка особистісна характеристика, що формується у цей період, може мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я, соціальної адаптації та навчальної успішності дитини [1].

В умовах воєнного стану в Україні проблема дитячої тривожності набуває особливої актуальності та масштабності. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, зазнають впливу множинних стресорів: звуки повітряних тривог та вибухів, необхідність переховуватися в укриттях, вимушене переселення, розлука з батьками через мобілізацію, свідчення руйнувань, втрата близьких. Ці події виходять за межі звичайного дитячого досвіду та створюють загрозу психологічному благополуччю підростаючого покоління [2].

Особливо вразливими є діти дошкільного віку, у яких ще недостатньо розвинені механізми психологічного захисту, обмежені можливості вербалізації переживань, високий рівень залежності від емоційного стану батьків. Водночас саме у цьому віці своєчасна психологічна підтримка може бути найбільш ефективною, оскільки психіка дитини ще пластична і здатна до відновлення при наданні адекватної допомоги [3].

Незважаючи на численні дослідження тривожності у різних вікових групах, проблема специфічних проявів тривожності дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану залишається недостатньо вивченою. Існує потреба у систематизації знань про чинники та прояви тривожності в умовах масової травматизації, розробці діагностичного інструментарію та практичних рекомендацій для педагогів і батьків [4].

Мета дослідження полягала у виявленні рівня та психологічних особливостей прояву тривожності у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів: теоретичні методи аналізу, синтезу та узагальнення наукової літератури; емпіричні методи спостереження та бесіди; проєктивні психодіагностичні методики «Кінетичний малюнок сім’ї», «Неіснуюча тварина», «Будинок–Дерево–Людина», «Рукавичка».

Дослідження проведено на базі закладу дошкільної освіти №20 м. Олександрії Кіровоградської області. Вибірку склали 30 дітей віком 5–6 років, які відвідують старшу групу закладу дошкільної освіти.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність підвищеного рівня тривожності у значної частини дітей. Найбільш поширеними проявами тривожності були страх гучних звуків, сепараційна тривожність, підвищена емоційна напруженість, регресивні форми поведінки, труднощі соціальної взаємодії. У проєктивних малюнках дітей простежувалося відображення воєнної тематики, наявність образів небезпеки, ізоляції та руйнування. Виявлено взаємозв'язок між рівнем тривожності дитини та наявністю травматичного досвіду, зокрема статусу внутрішньо переміщеної особи та відсутності одного з батьків.

Отримані результати підтверджують, що воєнний стан є потужним чинником підвищення рівня тривожності у дітей дошкільного віку та зумовлює специфічні прояви емоційних порушень. Це обґрунтовує необхідність цілеспрямованої психологічної підтримки дітей у закладах дошкільної освіти та в родині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
2. Слюсаревський М. Соціально-психологічна проблематика дитинства в умовах війни: виклики і відповіді. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 12 (26). С. 9–30.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 208 с.
4. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану: довідник / за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2022. 155 с.
5. Головченко Т. Психологічні прояви тривожності особистості в стресогенних ситуаціях. *Габітус*. 2022. Вип. 43. С. 115–119.

DOI: https://doi.org/10.64828/conf-128-2026-1
УДК 37.015.3:316.6:364.4

Ящук Петро Володимирович
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
м. Хмельницький, Україна
Ящук Меланія Петрівна
учениця 9-Б класу Теофіпольський ліцей №1
Теофіпольської селищної ради Хмельницького району
Хмельницької області, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Анотація

У тезах досліджується проблема забезпечення вітальної безпеки дітей і молоді в умовах воєнних викликів крізь призму взаємодії освітньої політики, правових гарантій захисту прав дитини та соціально-психологічних механізмів підтримки. Охарактеризовано трансформацію освітнього середовища в умовах війни та визначено його роль у формуванні життєстійкості молодого покоління. Акцентовано значення створення безпечного освітнього простору, психологічної підтримки дітей, які пережили травматичний досвід, а також розвитку компетентностей, спрямованих на адаптацію до кризових умов. Обґрунтовано значення концепції вітальної безпеки як інтегративної гуманітарної парадигми, що поєднує освітні, соціальні та правові механізми захисту дитини в умовах війни.

Ключові слова: вітальна безпека; права дитини; освітня безпека; життєстійкість; травматичний досвід; соціально-педагогічна підтримка; психологічна стійкість; освітнє середовище.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабна війна суттєво трансформує соціальне середовище розвитку дітей і молоді, створюючи комплекс нових викликів для системи освіти, соціальної політики та правового захисту. Воєнні дії, вимушене переміщення, руйнування освітньої інфраструктури та психологічні наслідки пережитих травматичних подій формують складні умови для реалізації базових прав дитини та її повноцінного розвитку. За таких обставин питання забезпечення безпеки дітей набуває комплексного характеру та потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує педагогічні, правові, психологічні та соціальні механізми підтримки [1].

Міжнародні правові стандарти визначають пріоритетність захисту прав дитини навіть у період збройних конфліктів. Відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, держава зобов’язана забезпечити умови для збереження життя, розвитку та захисту гідності кожної дитини, незалежно від обставин воєнного часу [2]. У цьому контексті особливого значення набуває створення безпечного освітнього середовища, здатного гарантувати не лише доступ до освіти, але й підтримку психоемоційного благополуччя дітей.

Освітні установи в умовах війни виконують важливу соціальну функцію стабілізації та підтримки. Школа або інший освітній заклад стає простором, у межах якого дитина може отримати не лише знання, але й психологічну підтримку, відчуття безпеки та соціальної приналежності. Саме тому освітня політика повинна орієнтуватися на створення таких умов навчання, які сприяють відновленню психологічної рівноваги та формуванню життєстійкості учнів і студентів [3].

Особливої уваги потребує робота з дітьми, які пережили травматичний досвід війни. Дослідження у сфері психології розвитку свідчать, що тривалий

вплив стресових факторів може негативно позначатися на когнітивному розвитку, емоційному стані та соціальній адаптації дитини. Тому важливим завданням освітніх і соціальних інституцій є впровадження програм психологічної підтримки, спрямованих на подолання наслідків травми та формування адаптаційних механізмів [4].

Формування життєстійкості дітей і молоді розглядається як один із ключових чинників забезпечення стабільності суспільства. Життєстійкість характеризується здатністю особистості зберігати психологічну рівновагу, адаптуватися до складних життєвих обставин та ефективно долати труднощі. Розвиток таких якостей потребує комплексної підтримки з боку освітніх установ, сім'ї та соціальних служб.

У цьому вимірі особливої актуальності набуває концепція вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження життя, здоров'я, гідності та внутрішньої життєздатності особистості навіть у складних кризових обставинах [5]. З позицій цієї концепції захист дітей і молоді в умовах війни повинен включати не лише правові механізми гарантування їхніх прав, але й створення соціально-освітнього середовища, здатного підтримувати фізичне, психологічне та соціальне благополуччя молодого покоління.

Інтеграція принципів вітальної безпеки в освітню політику передбачає формування системи підтримки, яка охоплює педагогічні, психологічні та соціальні аспекти розвитку дитини. Така система повинна забезпечувати розвиток навичок безпечної поведінки, критичного мислення, емоційної саморегуляції та соціальної взаємодії.

У ширшому суспільному вимірі формування життєстійкості дітей і молоді сприяє зміцненню соціальної стабільності та підвищенню здатності суспільства протистояти кризовим викликам. Освітня система, що орієнтована на розвиток безпекових компетентностей і підтримку психологічного благополуччя дітей, виступає важливим чинником формування стійкого та відповідального покоління громадян.

Висновок

Забезпечення вітальної безпеки дітей і молоді в умовах війни є одним із ключових завдань сучасної освітньої та соціальної політики. Реалізація цього завдання передбачає поєднання правових гарантій захисту прав дитини, створення безпечного освітнього середовища та впровадження ефективних програм психологічної підтримки. Концепція вітальної безпеки дозволяє розглядати захист дітей і молоді як комплексний процес, спрямований на забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя особистості. Формування життєстійкості молодого покоління сприятиме підвищенню соціальної стабільності, зміцненню гуманітарної безпеки та формуванню відповідального громадянського суспільства в умовах сучасних воєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Convention on the Rights of the Child. New York : United Nations, 1989.
3. UNESCO. Education in Emergencies. Paris : UNESCO Publishing, 2021.
4. Masten A. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2014.
5. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: https://doi.org/10.61718/crp31.01.
6. UNICEF. The State of the World’s Children 2023. New York : UNICEF, 2023.

ЗДОРОВ’Я В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛІНІЧНІ, ПРОФІЛАКТИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ АСПЕКТИ

УДК 616-08:355.01:614:351.86

Фармагей Олександр Іванович
доктор психологічних наук, професор
Міністерство у справах ветеранів України

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ’Я НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛІНІЧНІ, ПРОФІЛАКТИЧНІ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ВИМІРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У роботі здійснено системний аналіз трансформації підходів до збереження здоров’я населення в умовах війни з урахуванням клінічних, профілактичних і реабілітаційних аспектів. Доведено, що воєнні дії спричиняють не лише загострення хронічних захворювань і зростання психосоматичних розладів, а й формують нові моделі ризиків, пов’язані з тривалим стресом, обмеженим доступом до медичної допомоги та порушенням соціальних зв’язків. Обґрунтовано, що сучасна система охорони здоров’я функціонує на основі інтеграції медичних, психологічних і соціальних підходів, однак її ефективність визначається рівнем доступності, безперервності та адаптивності до кризових умов. Запропоновано розглядати здоров’я населення крізь призму вітальної безпеки як інтегративної категорії, що поєднує лікування, профілактику та формування навичок життєзбереження. Встановлено, що доповнення реабілітаційної моделі превентивним компонентом, спрямованим на підготовку особи до дій у кризових ситуаціях, є необхідною умовою забезпечення довготривалої стійкості суспільства.

Ключові слова: вітальна безпека, здоров’я населення, війна, психосоматика, хронічні захворювання, реабілітація, профілактика, ветерани, життєстійкість.

Виклад основного матеріалу

Воєнні умови формують якісно новий тип загроз для здоров’я населення, що виходить за межі традиційного розуміння медичних ризиків. Сукупність фізичних, психоемоційних і соціальних факторів створює багатовимірне навантаження на організм людини, яке проявляється у порушенні адаптаційних механізмів та зниженні життєздатності [1].

Тривала дія стресогенних чинників, пов’язаних із небезпекою для життя, вимушеним переміщенням і нестабільністю соціального середовища, зумовлює негативний влив на “органи-мішені” і, як наслідок, загострення хронічних захворювань. Найбільш уразливими залишаються кардіо-респіраторна та ендокринна системи, функціонування яких значною мірою залежить від стабільності умов життя та доступності лікування [2].

Паралельно з цим формується виражений психосоматичний компонент, що проявляється у вигляді тривожних і депресивних станів, порушень сну та емоційного виснаження, комплексних проблем, що проявляються у вигляді посттравматичного стресового розладу, у тому числі і комплексного. Взаємодія психічних і соматичних процесів у таких умовах набуває системного довготривалого характеру, що потребує відповідних підходів до організації медичної допомоги [3].

Стан здоров’я військовослужбовців, ветеранів та ветеранок відображає найбільш концентрований вплив воєнних факторів. Поєднання фізичних травм із посттравматичними розладами, хронічним болем і функціональними обмеженнями формує складну медико-соціальну структуру потреб, що потребує комплексного реагування [4].

У відповідь на ці виклики сформовано мультидисциплінарну модель медичної допомоги, яка поєднує клінічне лікування, психологічну підтримку та

соціальний супровід. Її функціонування забезпечує більш повне відновлення пацієнтів, однак ефективність залежить від рівня координації між різними ланками системи охорони здоров'я та безперервності надання допомоги.

Сучасна організація медичного забезпечення в умовах війни базується на інтеграції лікувальних, профілактичних і реабілітаційних підходів у межах єдиної функціональної моделі [5]. Такий підхід дозволяє не лише усувати наслідки захворювань, а й відновлювати функціональну спроможність особистості та її здатність до соціальної взаємодії.

Профілактичний напрям у цих умовах набуває особливого значення, оскільки спрямований на зменшення ймовірності ускладнень і підтримання стабільного стану здоров'я. Контроль хронічних захворювань, своєчасна імунопрофілактика, формування навичок здорового способу життя та інформаційна підтримка населення створюють основу для зниження загального рівня ризиків [6].

Реабілітаційний компонент забезпечує відновлення фізичних і психічних функцій після травм і захворювань. Реалізація таких заходів здійснюється в межах мультидисциплінарних команд, що дозволяє забезпечити комплексний вплив на стан пацієнта та його соціальну адаптацію [7].

Разом із тим домінування реабілітаційної моделі, орієнтованої на подолання наслідків, виявляє обмеження у контексті попередження ризиків. Це зумовлює необхідність розширення підходів до збереження здоров'я шляхом включення превентивного компонента, спрямованого на підготовку особистості до дій у кризових ситуаціях.

У цьому вимірі ключового значення набуває концепція вітальної безпеки, яка розглядає здоров'я як результат не лише медичного втручання, а й готовності та здатності людини зберігати активну життєздатність у складних умовах [8]. Реалізація цього підходу передбачає формування у населення системи знань, практичних навичок і поведінкових стратегій, що забезпечують своєчасне розпізнавання загроз, адекватне реагування на них і мінімізацію негативних наслідків.

Інтеграція принципів вітальної безпеки у систему підготовки населення створює додатковий рівень захисту, який доповнює медичну модель та модель медико-психологічного супроводу і знижує навантаження на систему охорони здоров'я. Зазначена модель є актуальною як у період активних бойових дій, так і після їх завершення, оскільки забезпечує довготривалу стійкість особистості та суспільства, реадаптацію та, за необхідності абілітацію, до умов життя.

Отже, сучасна модель збереження здоров'я має розглядатися як складова ширшої системи вітальної безпеки, що поєднує лікування (медичний та психологічний аспекти), профілактику, реабілітацію (абілітацію) та формування життєзбережувальної поведінки. Перехід до такої моделі забезпечує не лише відновлення здоров'я, а й підвищення адаптивного потенціалу населення в умовах тривалих криз.

Висновок

Збереження здоров'я населення в умовах війни вимагає переосмислення традиційних підходів до організації медичної та психологічної допомоги на рівні окремих державних програм та наукових і науково-практичних досліджень. Наразі такі програми, спрямовані на надання широкого спектру медичної й психологічної допомоги та підтримки ветеранам та членам їх сімей з успіхом реалізуються Мінветеранів. Водночас, в межах всієї країни такі проекти потребують масштабування не тільки стосовно комбатантів, а й розповсюджуватись на інших громадян України. Інтеграція клінічних, профілактичних і реабілітаційних (абілітаційних) заходів формує основу ефективної системи охорони здоров'я, однак її доповнення превентивним компонентом, орієнтованим на вітальну безпеку, є критично необхідним. Доведено, що формування у населення навичок життєзбереження дозволяє зменшити рівень ризиків, підвищити індивідуальну стійкість і забезпечити довготривалу стабільність суспільства, позитивно вплинути на збереження людського потенціалу. Перспективним напрямом є розвиток інтегрованих моделей медичного та психологічного забезпечення, що поєднують лікування, реабілітацію (абілітацію) та освітні практики у сфері вітальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Noncommunicable diseases / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.
3. Mental health in emergencies / World Health Organization. Geneva : WHO, 2021.
4. Post-traumatic stress disorder / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.
5. Primary health care / World Health Organization. Geneva : WHO, 2021.
6. Preventive health measures / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.
7. Rehabilitation in health systems / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.
8. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
9. Telemedicine and digital health / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.
10. Основи законодавства України про охорону здоров’я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII.
11. Ryzhov I., Yashchuk P. Resilience in the system of national security: the concept of the vital dimension // Advanced Top Technology. 2025.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ У ГІБРИДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

УДК 159.9:355.23:316.77

Базюк Андрій Миколайович
слухач Національного університету оборони України,
полковник ЗСУ

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПСИХОЛОГІЧНОГОСАМОЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗМІ

Анотація У тезах розглядається проблема формування навичок психологічного самозахисту військовослужбовців від негативного впливу засобів масової інформації в умовах гібридної війни. Обґрунтовано, що сучасні медіа та цифрові платформи виступають інструментами цілеспрямованого деструктивного впливу на когнітивну, емоційну та ціннісну сфери особистості військових, спричиняючи зниження морально-психологічного стану та бойової ефективності. Визначено основні цілі негативного впливу ЗМІ, зокрема руйнування психологічної стійкості, дискредитацію військового керівництва, формування негативних соціальних наративів та психологічний тиск на особовий склад. Запропоновано структурно-функціональну модель навичок самозахисту, яка охоплює когнітивний (критичне мислення), емоційно-вольовий (саморегуляція) та ціннісно-смисловий (ідеологічна стійкість) рівні. Проаналізовано чинники вразливості до інформаційних атак, серед яких інформаційний вакуум, когнітивне перевантаження та ефект «інформаційної бульбашки». Визначено ефективні психотехнології формування медіа-імунітету, зокрема розвиток цифрової гігієни, методи деконструкції медіа-

наративів і техніки емоційної стабілізації. Зроблено висновок, що формування навичок психологічного самозахисту має системний характер і передбачає перехід від пасивного сприйняття інформації до активного розвитку індивідуального медіа-імунітету. Це забезпечує збереження ментальної цілісності військовослужбовця та підвищує його стійкість до інформаційно-психологічних загроз.

Ключові слова: психологічний самозахист, вплив ЗМІ, дезінформація, медіаграмотність, когнітивна стійкість, інформаційна безпека, військовослужбовці, гібридна війна, психологічна резильєнтність.

У сучасній архітектурі гібридного протистояння засоби масової інформації (ЗМІ) та цифрові медіа-платформи трансформувалися у простір активного ураження психіки військовослужбовців. Негативний медіавплив (НМВ) спрямований на деструкцію когнітивних процесів, розмивання ціннісних орієнтирів та провокування станів апатії або агресії. Відтак, розвиток навичок самозахисту постає не просто як елемент медіаграмотності, а як фундаментальна складова професійної надійності та психологічної безпеки особового складу ЗСУ [4; 5].

У ході воєнних дій медіа-ресурси використовуються ворогом для досягнення стратегічних цілей, що виходять за межі простого інформування. До ключових завдань НМВ належать:

- Руйнування морально-психологічного стану: системний тиск через канали масової комунікації, спрямований на виснаження емоційних ресурсів.
- Нівелювання наступального потенціалу: створення ілюзії «марності спротиву» та дискредитація військово-політичного керівництва [1; 2].
- Стигматизація захисника: формування негативного образу воїна в очах цивільного суспільства через маніпулятивні медіа-наративи.
- Психологічна облога: використання локальних ЗМІ та соцмереж для спонукання до капітуляції особового складу оточених підрозділів [8].

Структурно-функціональна модель навичок самозахисту. Навички самозахисту від НМВ - це комплексна здатність військовослужбовця свідомо ідентифікувати, фільтрувати та нейтралізувати деструктивні медіа-стимули. Ми виділяємо три рівні захисту:

1. Когнітивний рівень (Критичне мислення): Опанування методик перевірки фактів (fact-checking), розпізнавання логічних пасток та прихованих маніпуляцій у текстах ЗМІ. Це включає вміння розрізняти редакційну політику видання та виявляти методи «напівправди».
2. Емоційно-вольовий рівень (Саморегуляція): Здатність до рефлексивної паузи при зіткненні з «шоковим» контентом. Військовослужбовець має усвідомлювати власну емоційну реакцію (паніку, гнів) як запланований результат роботи ворожих медіа-технологів [6].
3. Ціннісно-смисловий рівень (Ідеологічний фільтр): Наявність стійкої внутрішньої позиції, заснованої на національній ідентичності та військовій етиці. Цінності «Традиція» та «Служіння» виступають «антивірусом» проти маніпуляцій [5].

Чинники вразливості та «медіа-віруси». Ефективність медіа-атак залежить від психологічного стану реципієнта. До основних чинників вразливості належать:

- Інформаційний вакуум: дефіцит офіційних повідомлень, що заповнюється медіа-чутками.
- Когнітивне перевантаження: в умовах бойового стресу мозок втрачає здатність до глибокого аналізу, переходячи до швидких, інтуїтивних (і часто помилкових) висновків.
- Ефект «відлуння»: схильність довіряти тим медіа, які лише підкріплюють наявні страхи особистості [3; 4].

Психотехнології розвитку навичок медіа-імунітету. Розвиток навичок самозахисту має відбуватися в системі морально-психологічної підготовки та включати:

- Тренінги з «цифрової гігієни»: формування звички користуватися лише верифікованими джерелами (наприклад, *Армія Inform* [7]).
- Метод деконструкції наративів: навчання офіцерів розбирати медіа-повідомлення на складові (факт, оцінка, заклик до дії).
- Техніки заземлення: використання методів перебування «тут і тепер» для зниження емоційної напруги після перегляду негативних новин.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що психологічні особливості розвитку навичок самозахисту військовослужбовців від негативного впливу ЗМІ полягають у переході від пасивної фільтрації інформації до активного формування індивідуального медіа-імунітету.

Ключовою особливістю цього процесу є інтеграція трьох взаємопов'язаних компонентів:

1. Когнітивно-аналітичного, що базується на критичному мисленні та здатності розпізнавати семантичні пастки медіа-маніпуляцій ще до моменту емоційного залучення.
2. Рефлексивно-регулятивного, який передбачає розвиток здатності до усвідомленого дистанціювання від емоційних тригерів («шокового» контенту) та опанування технік інформаційної гігієни.
3. Духовно-ціннісного, що виступає фундаментальним фільтром сприйняття, де сформована національна ідентичність та військова етика роблять особистість невразливою до деструктивних наративів супротивника.

Розвиток навичок самозахисту від медіа-впливу має розглядатись як невід'ємна складова професійної психологічної підготовки. Впровадження спеціалізованих психотехнологій (деконструкція наративів, цифрова гігієна, рефлексивні паузи) дозволяє сформувати стійкий «Смисловий щит» особистості, що гарантує збереження ментальної цілісності воїна та його інформаційного суверенітету в умовах інтенсивного медіа-протистояння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну : зб. інформ.-аналіт. матеріалів / А. М. Романишин, С. В. Черевичний, О. П. Остапчук та ін. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 77 с.
2. Алещенко В., Хміляр О. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах воєнних дій. Вісник Національного університету оборони України. 2025. № 2. С. 16–25.
3. Бадер С. Медіаграмотність та критичне мислення особистості: компаративний аналіз. 2025. URL: https://www.aphnjournal.in.ua/archive/85_2025/part_1/85-1_2025.pdf#page=235.
4. Гурлєва Т. С., Журавльова Н. Ю. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2022. Т. 33. № 4. С. 76–82.
5. Іваненко І. В. Психологічний аспект медіаграмотності курсантів у боротьбі з дезінформацією. Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 9–10 берез. 2025 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 43.
6. Клочков В. Особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Вісник Національного університету оборони України. 2022. № 1. С. 67–77.
7. Максименко С., Назар М., Ірхін Ю. Інформаційно-психологічні засади ментального протистояння російської агресії в гібридній війні : наук. дослідж. Київ : Видавництво Людмила, 2024. 92 с.
8. Центр протидії дезінформації оприлюднив нові фейки роспропаганди. Армія Inform. 2023. URL: https://armyinform.com.ua/2023/10/12/czentr-protydiyidezinformacziyi-oprylyudnyv-novi-fejky-rospropagandy/

УДК 378.016:004:159.9-057.875

Вовчаста Наталія Ярославівна
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов технічного спрямування
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА СТІЙКІСТЬ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті досліджено когнітивно-комунікативну стійкість студентської молоді як актуальну психолого-педагогічну категорію в умовах гібридної війни. Обґрунтовано, що в сучасному інформаційно-психологічному протиборстві об’єктом цілеспрямованого впливу стають когнітивні процеси, смислові орієнтири та комунікативна поведінка особистості. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння когнітивної безпеки, когнітивної війни, комунікативної компетентності та вітальної безпеки як концептуальних підвалин дослідження. Уточнено зміст поняття когнітивно-комунікативної стійкості, визначено її основні структурні компоненти та функції. Висвітлено особливості прояву когнітивно-комунікативної стійкості в студентському середовищі, зокрема в умовах інформаційного перевантаження, цифрової поляризації, наративного впливу та когнітивних викривлень. Окреслено психолого-педагогічні імплікації формування цієї якості у системі вищої освіти. Доведено, що розвиток когнітивно-комунікативної стійкості студентів є важливою умовою збереження їхньої когнітивної автономії, дискурсивної суб’єктності та здатності до критичної взаємодії з інформаційним середовищем у період гібридної війни.

Ключові слова: когнітивно-комунікативна стійкість, студентська молодь, гібридна війна, когнітивна безпека, когнітивна війна, комунікативна компетентність, інформаційно-психологічний вплив, вища освіта.

У сучасному безпековому, психологічному та педагогічному дискурсі дедалі більшої ваги набуває дослідження когнітивного виміру війни, що пов’язано з трансформацією характеру сучасних конфліктів. Якщо традиційні підходи зосереджувалися переважно на військово-політичних, територіальних та інституційних аспектах безпеки, то в умовах гібридної війни об’єктом цілеспрямованого впливу стає свідомість людини, її здатність до критичного мислення, оцінки інформації, комунікативної взаємодії та прийняття рішень. Саме тому в сучасній науці формується новий понятєвий блок, у центрі якого перебувають категорії когнітивної безпеки, когнітивної війни, інформаційної стійкості та когнітивно-комунікативної стійкості [1–3].

У науковій літературі гібридна війна трактується як динамічний, багаторівневий конфлікт, що поєднує військові, інформаційні, психологічні, економічні, дипломатичні та культурні засоби впливу. В. П. Горбулін розглядає її як форму глобального протиборства, в якій бойові дії поєднуються з маніпуляцією інформаційним простором, руйнуванням довіри, дестабілізацією громадської свідомості та впливом на ціннісні орієнтири суспільства [1]. У цьому вимірі війна ведеться не лише за територію, а й за смисли, інтерпретації та моделі суспільної поведінки. Подібну позицію підтримують і сучасні міжнародні дослідники когнітивної війни, які наголошують, що в умовах новітніх конфліктів критично важливим стає контроль над інформаційним середовищем і когнітивними реакціями населення [4–6].

На цьому тлі особливої значущості набуває поняття **когнітивної безпеки**. Т. Кобець визначає її як захист когнітивних процесів — мислення, сприйняття, оцінки інформації та прийняття рішень — від інформаційно-психологічних маніпуляцій, дезінформації та нав’язаних інтерпретацій [2]. Автор підкреслює, що в умовах гібридної війни саме когнітивна безпека стає одним із ключових

елементів суспільної стійкості, оскільки дозволяє людині зберігати здатність до об'єктивного аналізу подій, не піддаючись штучно сконструйованим страхам, міфам або деструктивним наративам [2]. Таким чином, когнітивна безпека постає не лише як інформаційно-аналітична проблема, а як умова збереження внутрішньої автономії особистості.

Разом із тим когнітивний захист не може бути ізольованим від комунікативного виміру. У дослідженнях Н. М. Носовець та Т. О. Пашко **комунікативна компетентність** визначається як інтегративне утворення, що містить мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий та індивідуально-особистісний компоненти [7]. Така структура є важливою для нашого дослідження, оскільки дозволяє перейти від аналізу комунікації як технічної навички до її розуміння як *механізму соціальної адаптації, смислотворення та психологічної стабілізації*. Умовно кажучи, якщо когнітивна безпека відповідає за здатність людини правильно мислити, то комунікативна компетентність забезпечує здатність правильно взаємодіяти, передавати, перевіряти й осмислювати інформацію в соціальному середовищі.

На перетині когнітивної безпеки та комунікативної компетентності формується поняття **когнітивно-комунікативної стійкості**. У межах цього дослідження воно трактується як *інтегральна здатність особистості зберігати когнітивну автономію, критичність мислення, смислову орієнтацію та ефективну комунікативну взаємодію в умовах інформаційного тиску, дезінформації та гібридних загроз*.

Концептуальним підґрунтям цієї категорії є **теорія вітальної безпеки**, розроблена І. М. Рижовим та П. В. Ящуком, відповідно до якої безпека розглядається як система умов, що забезпечують життєздатність, соціальну включеність і самореалізацію особистості [8–10]. У цьому контексті когнітивно-комунікативна стійкість постає як *одна з функціональних складових вітальної безпеки, що забезпечує збереження суб'єктності в умовах інформаційно-психологічного впливу*.

Додатково ця проблема висвітлюється у концепції **вітальної віктимності**, запропонованій П. В. Ящуком. Автор розглядає її як багатовимірний антропологічний феномен, що відображає стан зниження життєвості особистості або спільнот під впливом системних деструктивних чинників; при цьому йдеться не лише про факт пережитої травми, а про поступову втрату внутрішньої життєвої сили, моральної автономії та суб'єктності [10]. У такому контексті когнітивно-комунікативна стійкість виконує антивіктимну функцію, оскільки протидіє руйнуванню смислових орієнтирів, моральної автономії та здатності до відповідальної взаємодії з реальністю.

Аналіз наукових підходів дозволяє виокремити основні *компоненти когнітивно-комунікативної стійкості*: когнітивний (критичне мислення, аналітична обробка інформації), комунікативний (здатність до аргументованого діалогу), психологічний (емоційна стабільність і саморегуляція) та ціннісно-смисловий (збереження моральної автономії та відповідальності) [2; 3; 7; 11].

У функціональному вимірі вона виконує захисну, адаптаційну, регулятивну та інтеграційну функції, забезпечуючи здатність особистості протистояти інформаційним загрозам і зберігати включеність у соціально-комунікативний простір.

Проблематика когнітивно-комунікативної стійкості набуває особливої гостроти саме в умовах гібридної війни. Дослідження Ю. Губар показують, що когнітивна війна є складовою сучасної гібридної війни й передбачає цілеспрямоване втручання в інформаційні, психологічні та ціннісні процеси суспільства [12]. У міжнародному дискурсі подібні ідеї розвинуті в роботах *Lessons from Ukraine on Cognitive Warfare, Hybrid Warfare and Comprehensive Defense: Learning from Ukraine* та *Hybrid resilience in insecure times: Russia's war and Ukrainian society*, де український досвід розглядається як приклад суспільства, яке змогло вибудувати стійкість до когнітивних атак через поєднання громадянської мобілізації, стратегічної комунікації, цифрової грамотності та довіри до інституцій [4; 5; 6].

Когнітивно-комунікативна стійкість студентської молоді: механізми вразливості та трансформації

Умови гібридної війни суттєво змінюють характеристики когнітивно-комунікативної стійкості студентської молоді, переводячи її з рівня загальної компетентності у площину критично важливої здатності до збереження когнітивної автономії та дискурсивної суб'єктності.

Сучасне інформаційне середовище характеризується надмірною інтенсивністю, фрагментованістю та емоційною насиченістю, що впливає на процеси сприйняття, аналізу та інтерпретації інформації. Дослідження когнітивної війни свідчать, що ключовою метою інформаційного впливу є трансформація способу мислення та моделей поведінки [13; 14].

У цих умовах студентська молодь опиняється в ситуації підвищеної вразливості, що зумовлено поєднанням кількох факторів: активною залученістю до цифрового середовища, незавершеністю формування світоглядних структур та високим рівнем інформаційного навантаження. Це призводить до когнітивного перевантаження, зниження критичності мислення та зростання залежності від спрощених когнітивних моделей.

З позицій когнітивної психології важливу роль відіграють евристики та когнітивні викривлення, які активізуються в умовах інформаційного перенасичення [15]. Серед них особливе значення мають ефект підтвердження, емоційна реактивність, інформаційна втома та орієнтація на соціальні авторитети. У сукупності вони знижують здатність до об'єктивного аналізу та підвищують ризик маніпулятивного впливу.

Важливим аспектом є також дискурсивний вимір, оскільки гібридна війна передбачає боротьбу за інтерпретацію реальності. Формування наративів визначає способи осмислення подій і впливає на когнітивні та поведінкові реакції індивіда [11]. У цьому контексті студент виступає активним учасником комунікативного простору, де відбувається конкуренція смислів.

Додатковим фактором є вплив цифрових алгоритмів, що формують інформаційні «бульбашки» та обмежують різноманітність джерел. Це сприяє

поляризації, зниженню толерантності до альтернативних позицій і ускладнює академічну комунікацію.

З психологічної точки зору когнітивно-комунікативна стійкість має динамічний характер і змінюється залежно від умов середовища [16; 17]. Тривалий вплив стресу та інформаційного тиску може призводити до зниження когнітивної гнучкості, ригідності мислення та уникнення складних інформаційних процесів.

Водночас за наявності сприятливих умов студентська молодь здатна демонструвати високий рівень адаптації та розвитку, що дозволяє розглядати когнітивно-комунікативну стійкість не лише як захисний механізм, а як ресурс особистісного і професійного становлення.

Психолого-педагогічні імплікації формування когнітивно-комунікативної стійкості

Окремої уваги заслуговує *дискурсивний вимір проблеми*. У гібридній війні боротьба відбувається не тільки за інформацію, а за *інтерпретації, значення та рамки сприйняття реальності.* Як зазначають дослідники стратегічної комунікації, ключовим інструментом впливу є формування домінуючих наративів, які визначають, як саме події будуть осмислюватися суспільством [21]. У цьому контексті студент стає не просто споживачем інформації, а учасником дискурсивного простору, в якому відбувається боротьба за смисли.

Когнітивно-комунікативна стійкість у цьому вимірі означає здатність:

- розпізнавати маніпулятивні наративи;
- деконструювати інформаційні повідомлення;
- відокремлювати факти від інтерпретацій;
- формувати власну аргументовану позицію;
- підтримувати раціональний діалог у поляризованому середовищі.

Це принципово змінює роль студента — від пасивного реципієнта до *активного суб'єкта когнітивного та комунікативного спротиву.*

Не менш важливим є вплив *цифрових алгоритмів і платформ*. Сучасні соціальні мережі функціонують на основі алгоритмів, що підсилюють

залучення користувача через емоційно насичений та конфліктний контент. У результаті формується так званий *"інформаційний міхур" (filter bubble),* у межах якого користувач отримує переважно узгоджену з його поглядами інформацію [20]. Це обмежує когнітивну різноманітність, знижує здатність до критичного аналізу альтернативних позицій і сприяє поляризації.

Для студентської молоді це має особливо небезпечні наслідки, оскільки:

- звужується спектр інформаційних джерел;
- знижується толерантність до альтернативних думок;
- посилюється емоційна поляризація;
- зменшується здатність до академічної дискусії.

У такому середовищі когнітивно-комунікативна стійкість включає також *метакогнітивний рівень* — усвідомлення того, як саме формується інформаційне середовище, і здатність свідомо виходити за межі алгоритмічно заданих рамок.

З позицій психології стійкості важливо підкреслити, що когнітивно-комунікативна стійкість не є статичною характеристикою. Вона має *динамічний характер і може як посилюватися, так і знижуватися залежно від умов середовища* [15]. Зокрема, тривале перебування в ситуації невизначеності, інформаційного тиску та емоційного напруження може призводити до:

- зниження когнітивної гнучкості;
- зростання ригідності мислення;
- формування спрощених схем інтерпретації;
- уникнення складної інформації;
- відмови від участі в комунікації.

Ці процеси прямо впливають на здатність студентів до навчання, аналізу, аргументації та професійного розвитку.

Разом із тим дослідження *резильєнтності* вказують на те, що за певних умов студентська молодь здатна демонструвати високий рівень адаптації та розвитку навіть у кризових ситуаціях [16]. До таких умов належать:

- наявність підтримувального освітнього середовища;

- можливість відкритої комунікації;
- розвиток критичного мислення;
- формування інформаційної гігієни;
- включення в соціально значущу діяльність.

У цьому контексті когнітивно-комунікативна стійкість виступає не лише як захисний механізм, а як *ресурс розвитку*, що дозволяє студентам не тільки адаптуватися до умов гібридної війни, а й формувати нові способи мислення, взаємодії та професійної ідентичності.

Таким чином, аналіз показує, що когнітивно-комунікативна стійкість студентської молоді в умовах гібридної війни формується під впливом складної сукупності чинників: когнітивних (перевантаження, евристики, викривлення), комунікативних (наративи, дискурс, поляризація), технологічних (алгоритми, цифрові платформи), психологічних (стрес, тривожність, втома) та соціальних (довіра, взаємодія, освітнє середовище). Її ключовою характеристикою є здатність особистості *зберігати критичність мислення, дискурсивну автономію та комунікативну дієздатність у середовищі системного інформаційного впливу*.

Це дозволяє розглядати когнітивно-комунікативну стійкість як одну з центральних категорій сучасної психолого-педагогічної науки, що потребує подальшого дослідження, зокрема в аспекті її цілеспрямованого формування в системі вищої освіти.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що когнітивно-комунікативна стійкість є складною інтегративною характеристикою особистості, яка формується на перетині когнітивної безпеки, комунікативної компетентності, інформаційної культури та вітальної безпеки. Умови гібридної війни суттєво змінюють контекст її функціонування, оскільки об’єктом цілеспрямованого впливу стають когнітивні процеси, смислові орієнтири та комунікативна поведінка людини.

Доведено, що студентська молодь є особливо чутливою до інформаційно-психологічних впливів через активну залученість у цифрове середовище,

перебування на етапі формування світогляду та високий рівень інформаційного навантаження. Водночас вона має значний потенціал до розвитку когнітивно-комунікативної стійкості за умови створення відповідних освітніх і соціальних умов.

Встановлено, що когнітивно-комунікативна стійкість передбачає здатність особистості зберігати критичність мислення, розпізнавати маніпулятивні наративи, підтримувати аргументовану комунікацію, протистояти когнітивним викривленням і забезпечувати власну дискурсивну автономію в умовах інформаційного тиску. Її зниження пов’язане з когнітивним перевантаженням, інформаційною втомою, емоційною напруженістю та обмеженістю комунікативного середовища.

Обґрунтовано, що формування когнітивно-комунікативної стійкості можливе лише за умови цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка включає розвиток метакогнітивних умінь, дискурсивної компетентності, інформаційної гігієни та комунікативної активності студентів. Особливу роль у цьому процесі відіграє іншомовна освіта, яка розширює когнітивні межі та забезпечує доступ до альтернативних інформаційних джерел.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні когнітивно-комунікативної стійкості як окремої психолого-педагогічної категорії, що характеризує здатність особистості зберігати когнітивну автономію та ефективну комунікацію в умовах гібридної війни. Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для розроблення освітніх програм, спрямованих на підвищення стійкості студентської молоді до інформаційних загроз.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні діагностичних інструментів оцінювання рівня когнітивно-комунікативної стійкості, емпіричному дослідженні її динаміки в студентському середовищі та створенні методичних моделей її формування в системі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горбулін В. П. (за заг. ред.). Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 496 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011727 (дата звернення: 20.03.2026).
2. Кобець Т. Когнітивна безпека в умовах гібридної війни // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Політологія. 2024. № 17. С. 92–102. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/116
3. Козлов Д. А. Cognitive Warfare in the Modern Architecture of Hybrid Warfare // The Military Science. 2024. № 2. URL: https://themilitaryscience.com/index.php/journal/article/view/78
4. Lessons from Ukraine on Cognitive Warfare // Small Wars Journal. 2026. URL: https://smallwarsjournal.com/2026/03/16/lessons-from-ukraine-on-cognitive-warfare-journal-of-strategic-security/.
5. Hybrid Warfare and Comprehensive Defense: Learning from Ukraine // Heinrich Böll Foundation. 2026. URL: https://www.boell.de/en/2026/03/11/hybrid-warfare-and-comprehensive-defense-learning-ukraine.
6. García C., Vilalta O. Hybrid resilience in insecure times: Russia's war and Ukrainian society : report. Barcelona : CIDOB, 2022. 32 p. URL: https://www.cidob.org/en/publications/hybrid-resilience-insecure-times-russias-war-and-ukrainian-society (дата звернення: 20.03.2026).
7. Носовець Н. М., Пашко Т. О. Зміст і структура комунікативної компетентності майбутнього вчителя технологій // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 2(174). С. 156–160. URL: https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/download/630/664/727
8. Рижов І. М., Ящук П. В. Вітальна безпека як концептуальна парадигма людиноцентричної безпеки: міжнародний порівняльний аналіз і український контекст // Суспільство та національні інтереси. 2025. № 12(20). С. 1355–1368.

9. Ящук П. В. Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства : практичний порадник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2025. 104 с.
10. Ящук П. В. Вітальна віктимність як антропоцентрична гуманітарна парадигма // Oxford International Science Forum : proceedings of the International scientific and practical conference (February 6–8, 2026). Oxford, United Kingdom : naukainfo.com, 2026. P. 59–64. URL: https://naukainfo.com/conference?id=95 (дата звернення: 19.03.2026).
11. Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselle L. Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order. New York : Routledge, 2013. 224 p.
12. Губар Ю. Когнітивна війна як складова сучасної гібридної війни // Лабораторія сучасної еліти та елітогенезу. 2024. № 7. URL: http://lsej.org.ua/7_2024/75.pdf.
13. NATO Innovation Hub. Cognitive Warfare: A Battle for the Brain. NATO ACT, 2021. 52 p. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/CW-article-Claverie-du-Cluzel-final_0.pdf
14. Claverie B., du Cluzel F. Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance. NATO SFA, 2022. URL: https://www.innovationhub-act.org
15. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011.
16. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? // American Psychologist. 2004. Vol. 59, No. 1. P. 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20
17. Southwick S. M., Charney D. S. Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2018.

УДК 005.3

Полонська Олена
викладач
Національна академія СБ України
Мацола Ангеліна
здобувачка вищої освіти
Національна академія СБ України

АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: проаналізовано трансформацію ролі персональних даних військовослужбовців в умовах правового режиму воєнного стану в України. Обґрунтовується, що в епоху тотальної цифровізації неналежна обробка інформації про особу, зокрема у військовій сфері, перетворюється на стратегічну вразливість. Проаналізовано ризики, що виникають через формування «цифрового сліду» та наголошено на необхідності формування дієвих правових гарантій та механізмів захисту персональних даних.

Ключові слова: персональні дані, військовослужбовці, захист, загроза, ризики

Правові гарантії та дієві механізми належної обробки та захисту персональних даних у військовій сфері в умовах воєнних дій рф проти України набувають стратегічного масштабу, оскільки цифровізація суспільства трансформувала інформацію на один із ключових ресурсів ведення бойових дій. Військові операції, що впливають на дані, «можуть завдати більшої шкоди цивільним особам, ніж знищення фізичних об'єктів» [1]. Сьогодні смартфон у кишені у військового, стає небезпечнішим за ввімкнену рацію, оскільки

генерує безперервний потік інформації. Якщо раніше розвідка шукала скупчення техніки, тепер вона шукає цифровий слід людини. Витоки з державних баз даних, наприклад митниці, поштових відділень, банківських установ, дозволяють ворогу скласти детальний портрет особи, публічні звіти волонтерських організацій з демонстрацією фото та локаціями допомагають зрозуміти логістичні маршрути та розташування позицій у військах. Персональні дані військовослужбовців, волонтерів і цивільного населення використовуються не лише для адміністративних чи облікових цілей, а й як інструмент розвідки, таргетування та інформаційно-психологічного впливу. Зважаючи на це, слід усвідомлювати, що будь-яка взаємодія суб'єкта з цифровим середовищем формує певний відбиток вразливої інформації, придатний для використання противником з метою отримання в тому числі і тактичної переваги. В умовах сьогодення, необхідним стає захист не лише фізичних кордонів на карті, а й периметри власної цифрової присутності.

Обробка персональних даних в Україні регламентується Законом України «Про захист персональних даних», який визначає принципи законності, цільового призначення та безпеки обробки інформації. Додатково застосовується Закон України «Про інформацію», а також Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає інституційну систему кіберзахисту. У військовій сфері ці норми конкретизуються Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України, які встановлюють підвищені вимоги до конфіденційності інформації та відповідальності за її розголошення у вказаній сфері. Вимоги з обробки і захисту персональних даних визначені і в спеціальному порядку обробки і захисту персональних даних у Міністерстві оборони України [2], додатково діють відомчі нормативні акти Генерального штабу. Затверджений Кабінетом міністрів України у 2025 році «Порядок проведення інструктажів та систематичних тренінгів щодо кібергігієни» визначає процедуру проведення інструктажів та систематичних тренінгів військовослужбовців, метою яких є

підвищення рівня їх обізнаності та формування практичних навичок безпечного користування засобами інформатизації та Інтернетом для запобігання, своєчасного виявлення та реагування на кіберінциденти, кібератаки, забезпечення захисту персональних даних, а також дотримання вимог законодавства у сфері кібербезпеки та відповідних стандартів, політик безпеки та особливостей у відповідній сфері [3].

У роз'ясненні Міністерства юстиції України «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» вказано, що законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах і картотеках персональних даних, що можуть виникнути у майбутньому, у зв'язку зі зміною в технологічній, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя [4]. У військовій сфері поняття персональних даних доцільно трактувати розширено. Йдеться не лише про класичні ідентифікаційні відомості, такі як ім'я, ідентифікаційний номер чи інші контактні дані, а й про будь-яку інформацію, що дозволяє прямо або опосередковано встановити особу, її місцезнаходження, функціональну роль, все, що будь-яким чином вказує на причетність фізичної особи до військової сфери. Особливістю є контекстна чутливість такої інформації, з урахуванням того, що навіть дані побутового характеру або зображення можуть набувати оперативного значення в умовах війни [5].

Обробка персональних даних у військовій сфері охоплює повний життєвий цикл інформації — від збору до архівації та знищення. Джерелами збирання виступають державні реєстри, соціальні мережі, польові звіти та дані, отримані з технічних засобів спостереження. Зберігання здійснюється як у локальних, включаючи мобільні пристрої, так і в хмарних середовищах, що створює додаткові ризики та вимагає додаткових організаційних і технічних заходів їх захисту. Особливість обробки даних у військовій сфері на етапах їх аналізу і використання пов'язана із розвідувальною аналітикою, плануванням

тактичних операцій, а також проведенням заходів інформаційного впливу. Вразливості виникають на кожному з етапів, набуваючи критичного рівня ризику у випадку використання незахищених каналів зв'язку, недостатнього контролю доступу до баз даних або інтеграції неперевірених цифрових сервісів.

Сучасні загрози у сфері обробки та захисту персональних даних мають комплексний характер. Витоки інформації з внутрішніх локальних реєстрів військових частин, особистих файлів суб'єктів даних створюють передумови для подальшого використання конфіденційної інформації у процесі відкритої розвідки (OSINT). Кібератаки, включаючи компрометацію облікових записів, модифікацію даних і атаки типу DDoS, підсилюють ці ризики, тоді як інформаційно-психологічні операції, зокрема із застосуванням технологій deepfake, можуть бути спрямовані на дискредитацію окремих осіб та маніпуляцію суспільною свідомістю. Витоки персональних даних військових і волонтерів, спричинені компроментацією баз даних, створюють прямі загрози життю, ускладнюють логістичні процеси та завдають тактичних збитків, а використання соціальних мереж у якості джерела розвідувальної інформації дозволяє встановлювати маршрути переміщення, місця дислокації та соціальні зв'язки.

Важливим аспектом сучасних загроз є і використання персональних даних у дезінформаційних кампаніях та інформаційно-психологічних операціях. Інформаційно-психологічні операції працюють найефективніше, коли вони персоналізовані, так, знаючи точні номери телефонів та імена військовослужбовців, замість загальних пропагандистських лозунгів можлива розсилка цільових повідомлень в месенджери родичам конкретного підрозділу, поширюючи дезінформацію про «оточення» чи «великі втрати», маніпулюючі мовним питанням, регіональними особливостями чи політичними вподобаннями, які люди самі залишають у мережі. За даними Центру протидії дезінформації [6], противник активно застосовує персоналізований контент для підвищення ефективності впливу, зокрема через таргетовані повідомлення, маніпулятивні наративи та фальсифіковані матеріали. Використання реальних

даних або їх імітації, зокрема за допомогою технологій deepfake, дозволяє створювати більш переконливі інформаційні вкиди, спрямовані на деморалізацію військовослужбовців, дискредитацію командування та вплив на громадську думку.

Таким чином, сучасні інформаційні загрози формуються на перетині використання технологій, цифрових платформ і прийняття організаційних рішень, що вказує на багатовекторний характер ризиків. Відтак постає необхідність комплексного ризик-орієнтованого забезпечення захисту особистої інформації шляхом поєднання технічних, організаційних та правових складових. Технічні заходи передбачають використання криптографічного захисту, впровадження систем контролю доступу до серверів, резервного копіювання даних та постійного моніторингу інформаційних систем. Організаційний рівень включає заходи із формування цифрової гігієни, освіти персоналу та регламентації поведінки у цифровому середовищі. Дотримуючись ключового принципу етики інформаційних технологій – справедливого доступу до інформаційних ресурсів, що включає боротьбу з інформаційною нерівністю і забезпечення доступу до інформації для всіх користувачів принципу, слід зважати, що в період дії правового режиму воєнного стану цифрова гігієна — це частина оборони. Сучасні дослідження, наприклад, у межах проектів НАТО StratCom, вказують на те, що найслабшою ланкою у забезпеченні і дотриманні інформаційної безпеки залишається людський фактор. З огляду на те, що незахищені інформаційні ресурси та надмірна публічна активність створюють передумови для реалізації загроз, першочерговим завданням є формування стійких звичок безпечного поводження в цифровому середовищі.

Узагальнюючи вищевикладене, слід констатувати, що в умовах ескалації гібридних загроз персональні дані військовослужбовців трансформуються з об’єкта суто адміністративного обліку на стратегічний ресурс розвідки та інструмент деструктивного інформаційно-психологічного впливу. З огляду на мультиканальний характер ризиків, що виникають на перетині технологічної експансії та цифрової відкритості, пропонується імплементувати у військових

підрозділах та на рівні кожного окремого військовослужбовця комплексну систему захисту, яка б інтегрувала: по-перше, нормативно-правове закріплення особливого режиму обробки даних із посиленням юридичної відповідальності за їх несанкціоноване поширення, по-друге, запровадження стандартів обов'язкової кібергігієни як невід’ємного елемента бойової підготовки, що включає алгоритми мінімізації цифрового сліду і, по-третє, впровадження організаційно-технічних протоколів деідентифікації та шифрування відомостей у відомчих реєстрах. Лише синергія правових обмежень, суворих організаційних регламентів та усвідомленої медіаграмотності особового складу здатна забезпечити надійний цифровий суверенітет особистості та національну безпеку в кіберпросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts URL : https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflicts
2. Про затвердження Порядку обробки і захисту персональних даних у Міністерстві оборони України : Наказ Міністерства оборони України №926 від 26.12.2014 URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0071-15#Text
3. Про затвердження Порядку проведення інструктажів та систематичних тренінгів щодо кібергігієни : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2025 № 1281 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2025-%D0%BF#Text
4. Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних»: Роз’яснення Міністерства юстиції України від 21.12.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11#Text.
5. Гейс, Робін; Лахманн, Хеннінг: Захист даних у збройному конфлікті, VerfBlog, 2015/2/2021, https://verfassungsblog.de/data-protection-in-armed-conflict

6. Центр протидії дезінформації, Звіти URL : https://cpd.gov.ua/category/reports/

УДК 351.86:004.738.5:316.77

Таранов Дмитро Вікторович
Національна академія Служби безпеки України

КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ СУСПІЛЬСТВА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація

У тезах досліджується проблема забезпечення когнітивної стійкості суспільства як важливого чинника інформаційної безпеки держави в умовах гібридної війни. Проаналізовано трансформацію інформаційних конфліктів у XXI столітті, особливості дезінформаційних кампаній та маніпулятивних технологій у цифровому середовищі. Обґрунтовано значення цифрової гігієни, медіаграмотності та психологічної стійкості населення для протидії інформаційним атакам. Показано, що розвиток когнітивної стійкості суспільства є важливим елементом державної політики у сфері інформаційної безпеки та гуманітарного забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: когнітивна стійкість; інформаційна безпека; вітальна безпека; гібридна війна; дезінформація; інформаційні маніпуляції; цифрова гігієна; медіаграмотність; інформаційні атаки.

Виклад основного матеріалу

Сучасні воєнно-політичні процеси характеризуються суттєвою трансформацією форм і методів ведення конфліктів, у межах яких інформаційний вимір набуває особливого значення. На початку XXI століття поряд із традиційними військовими інструментами дедалі активніше використовуються інформаційно-комунікаційні технології, спрямовані на вплив на суспільну свідомість, поведінку населення та функціонування державних

інститутів. Унаслідок цього інформаційний простір перетворюється на важливе поле протиборства, де ключовими об’єктами впливу виступають когнітивні процеси людини та суспільства [1].

У сучасному безпековому дискурсі дедалі частіше використовується поняття **когнітивного виміру конфліктів**, що охоплює цілеспрямований вплив на сприйняття, переконання та поведінкові установки населення. У межах гібридної війни інформаційні операції спрямовані на формування недовіри до державних інституцій, поширення панічних настроїв, підрив соціальної єдності та дестабілізацію суспільства. Такі дії реалізуються через масштабні кампанії дезінформації, маніпуляції громадською думкою, використання соціальних мереж та цифрових платформ для поширення викривленої інформації [2].

Значну роль у сучасних інформаційних конфліктах відіграють **дезінформаційні кампанії**, що передбачають систематичне поширення неправдивих або маніпулятивних повідомлень з метою досягнення політичних або стратегічних цілей. У цифровому середовищі такі кампанії часто поєднуються із застосуванням алгоритмічних технологій поширення контенту, використанням бот-мереж та створенням інформаційних «інфекцій», які швидко поширюються у медіапросторі. Внаслідок цього інформаційний простір стає вразливим до маніпуляцій, а населення — до впливу психологічних і когнітивних механізмів дезінформації [3].

Особливу небезпеку становить той факт, що інформаційні атаки спрямовуються не лише на державні інституції, але й на когнітивні процеси окремої людини. Маніпулятивні технології використовують психологічні особливості сприйняття інформації, емоційні реакції та соціальні стереотипи. У результаті формуються викривлені уявлення про події, що відбуваються, підсилюється поляризація суспільства та знижується рівень довіри до офіційних джерел інформації [4].

У цьому контексті важливого значення набуває проблема **когнітивної вразливості суспільства**, яка визначається рівнем медіаграмотності, здатністю

критично оцінювати інформацію та психологічною стійкістю громадян до інформаційного впливу. Низький рівень критичного мислення та недостатній розвиток навичок аналізу інформації створюють сприятливі умови для поширення маніпуляцій та дезінформації. Саме тому забезпечення когнітивної стійкості населення розглядається як важливий компонент інформаційної безпеки держави [5].

Одним із важливих інструментів підвищення стійкості до інформаційних впливів є формування культури **цифрової гігієни**, що передбачає відповідальне використання інформаційних ресурсів, перевірку достовірності повідомлень, критичний аналіз інформаційних джерел та усвідомлення ризиків цифрового середовища. Поширення практик цифрової гігієни та розвиток медіаграмотності сприяють формуванню більш стійкого інформаційного середовища, у якому маніпулятивні повідомлення мають менший вплив на суспільну свідомість [6].

Когнітивна стійкість суспільства формується також через розвиток освітніх програм, інформаційно-просвітницьких кампаній та підвищення рівня психологічної готовності населення до протидії інформаційним загрозам. Важливу роль у цьому процесі відіграють державні інституції, громадянське суспільство, засоби масової інформації та наукові установи, які спільно формують систему протидії дезінформації та маніпуляціям.

В умовах сучасного інформаційного протиборства дедалі очевиднішим стає те, що ефективність протидії дезінформації та маніпулятивним технологіям залежить не лише від технічних або правових механізмів інформаційної безпеки, але й від внутрішньої стійкості людини до психологічного та інформаційного впливу. Передусім мається на увазі здатність особи зберігати критичне мислення, емоційну врівноваженість та здатність до раціональної оцінки інформації в умовах інформаційного перевантаження, маніпулятивних повідомлень і цілеспрямованих інформаційних атак. У такому розумінні когнітивна стійкість суспільства набуває ширшого гуманітарного значення, оскільки вона пов’язана не лише з інформаційною безпекою, але й із

збереженням психологічної стабільності людини, її здатності приймати відповідальні рішення та підтримувати соціальну стійкість суспільства [8].

У цьому вимірі важливого значення набуває **концепція вітальної безпеки**, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження життя, здоров'я, гідності та внутрішньої життєздатності особи навіть у складних кризових або конфліктних умовах [9]. З позицій цієї концепції когнітивна стійкість людини та суспільства може розглядатися як один із гуманітарних вимірів забезпечення вітальної безпеки, оскільки здатність протистояти дезінформації, маніпуляціям та інформаційному тиску безпосередньо впливає на психічну стабільність людини, її соціальну поведінку та рівень довіри у суспільстві [5; 9]. Відтак розвиток когнітивної стійкості населення виступає не лише елементом інформаційної безпеки держави, але й важливим чинником забезпечення життєздатності суспільства в умовах гібридної війни.

Водночас когнітивна стійкість має не лише інформаційний, але й гуманітарний вимір. Здатність людини зберігати критичне мислення, психологічну рівновагу та здатність приймати раціональні рішення в умовах інформаційного тиску є важливим фактором життєздатності суспільства. У цьому аспекті когнітивна стійкість може розглядатися як складова ширшого гуманітарного підходу до забезпечення безпеки людини, що передбачає створення умов для збереження її психічної та соціальної стабільності.

Таким чином, забезпечення когнітивної стійкості суспільства є важливою умовою ефективної протидії інформаційним загрозам у сучасному гібридному середовищі. Формування культури критичного мислення, розвиток цифрової гігієни та посилення медіаграмотності населення сприяють підвищенню рівня інформаційної безпеки держави та зміцненню стійкості суспільства до деструктивних інформаційних впливів [7].

Висновок

Гібридний характер сучасних конфліктів зумовлює зростання ролі інформаційного впливу на суспільство та державні інституції. У цих умовах

когнітивна стійкість населення виступає важливим чинником інформаційної безпеки держави. Розвиток медіаграмотності, поширення практик цифрової гігієни та формування критичного мислення сприяють підвищенню здатності суспільства протидіяти дезінформації та маніпулятивним технологіям. Комплексна державна політика у цій сфері є важливою передумовою зміцнення стійкості суспільства в умовах гібридної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403.
2. NATO. Cognitive Warfare. Norfolk : NATO Innovation Hub, 2021.
3. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Strasbourg : Council of Europe, 2017.
4. European Commission. Tackling Online Disinformation: A European Approach. Brussels : European Commission, 2018.
5. Lewandowsky S., Ecker U. Misinformation and Its Correction. *Psychological Science in the Public Interest*. 2017. Vol. 18, No. 3. P. 112–131.
6. OECD. Building Digital Resilience to Disinformation. Paris : OECD Publishing, 2022.
7. United Nations. Countering Disinformation for Peace and Security. New York : United Nations, 2021.
8. NATO. Countering Cognitive Warfare: Awareness and Resilience. Norfolk : NATO Innovation Hub, 2021.
9. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

УДК 351.86:355.02:316.4

Галаган Григорій Анатолійович
викладач, аспірант
Національна академія Служби безпеки України

ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ СТІЙКОСТІ: КОНЦЕПЦІЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНТЕГРАТИВНА ПАРАДИГМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У тезах досліджується проблема інтеграції гуманітарного виміру в систему національної безпеки держави в умовах війни. Обґрунтовується необхідність переходу від традиційних військово-центричних моделей безпеки до людиноцентричної парадигми, що враховує збереження життя, здоров’я та соціальної стійкості населення. Розкривається концепція вітальної безпеки як інтегративний інструмент стратегічного планування державної стійкості та гуманітарної політики у сфері національної безпеки.

Ключові слова: вітальна безпека; національна безпека; гуманітарна безпека; державна стійкість; human security; стратегічне управління; воєнний стан; безпекова політика; resilience.

Виклад основного матеріалу

Початок XXI століття характеризується глибокою трансформацією безпекової парадигми, у межах якої традиційне розуміння національної безпеки, що тривалий час концентрувалося переважно на військово-політичних

аспектах, поступово доповнюється гуманітарним виміром забезпечення безпеки людини та суспільства. Глобальні кризи, гібридні конфлікти, пандемії, масові міграційні процеси та воєнні дії продемонстрували, що стійкість держави значною мірою залежить не лише від її оборонного потенціалу, але й від здатності забезпечувати захист базових життєвих потреб населення, підтримувати соціальну стабільність та зберігати функціональність ключових суспільних інститутів [1].

Особливої актуальності ця проблема набула для України в умовах тривалої збройної агресії та функціонування держави в режимі воєнного стану. У цих умовах безпекова політика повинна враховувати не лише питання оборони територіальної цілісності, але й комплекс гуманітарних викликів, що пов'язані із захистом життя, здоров'я, психічного стану населення, функціонуванням систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та критичної інфраструктури. Саме тому у сучасному науковому дискурсі дедалі більшого поширення набуває концепція *human security* (безпеки людини), що передбачає захист життєво важливих потреб і прав людини — життя, здоров'я, гідності, соціальної стабільності та можливості розвитку — і розглядає їх забезпечення як необхідну передумову стійкості суспільства та держави [2].

Гуманітарний вимір безпеки передбачає переосмислення ролі державної політики у сфері забезпечення життєдіяльності суспільства. Йдеться про формування такої системи управління, яка здатна ефективно реагувати на комплексні загрози, що впливають на фізичну, психологічну, соціальну та економічну безпеку населення. За таких умов гуманітарна політика держави поступово трансформується у важливий елемент національної безпекової архітектури [3].

У межах сучасних безпекових досліджень усе більше уваги приділяється концепції **державної стійкості (resilience)**, яка розглядається як здатність суспільства та державних інститутів адаптуватися до кризових ситуацій, протистояти загрозам і швидко відновлювати свою функціональність після потрясінь. Європейський Союз та Організація Північноатлантичного договору

визначають стійкість суспільства як одну з ключових умов ефективного функціонування системи колективної безпеки [4].

У цьому контексті особливого значення набуває концепція **вітальної безпеки**, яка пропонує інтегративний підхід до забезпечення безпеки людини, суспільства та держави. Під вітальною безпекою доцільно розуміти стан і систему умов, за яких людині гарантується можливість збереження життя, здоров'я, людської гідності, функціональності та внутрішньої стійкості навіть у складних кризових або небезпечних умовах. Такий підхід дозволяє розглядати безпеку не лише як відсутність загроз, але як комплексну систему життєзбереження та підтримки життєздатності суспільства [5].

Концепція вітальної безпеки фактично формує нову гуманітарно-орієнтовану модель національної безпеки, у якій людина виступає центральним елементом безпекової політики. У такій моделі стратегічне планування державної безпеки повинно включати комплекс заходів, спрямованих на підтримку фізичного, психологічного та соціального благополуччя населення, забезпечення доступу до медичної допомоги, соціальної підтримки, освіти та інших базових ресурсів життєдіяльності.

Інтеграція гуманітарного виміру у систему національної безпеки передбачає формування міждисциплінарної моделі державного управління, яка поєднує інструменти безпекової політики, соціальної політики, системи охорони здоров'я та гуманітарного реагування на кризові ситуації. У зв'язку з цим важливого значення набуває стратегічне планування, спрямоване на підвищення стійкості державних інститутів та суспільства до комплексних загроз [6].

Особливістю сучасних воєнних конфліктів є те, що вони значною мірою впливають на цивільне населення та соціальну інфраструктуру. Відтак гуманітарний компонент безпеки стає ключовим елементом державної політики. Йдеться про забезпечення безпеки населення під час бойових дій, організацію системи евакуації, функціонування медичних установ,

психологічну підтримку постраждалих, а також створення умов для відновлення життєдіяльності громад.

Важливим аспектом інтеграції гуманітарного виміру у систему національної безпеки є також розвиток інституційних механізмів взаємодії між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними організаціями. Така взаємодія дозволяє підвищити ефективність реагування на кризові ситуації та забезпечити більш комплексний підхід до підтримки населення в умовах війни [7].

Отже, сучасні безпекові виклики потребують формування нової парадигми стратегічного управління безпекою, яка поєднує традиційні інструменти оборони з гуманітарними механізмами підтримки життєдіяльності суспільства. З огляду на зазначене концепція вітальної безпеки може розглядатися як теоретична та практична основа інтеграції гуманітарної політики у систему національної безпеки та державної стійкості.

Висновок

Інтеграція гуманітарного виміру у систему національної безпеки є необхідною умовою забезпечення державної стійкості в умовах сучасних криз і воєнних конфліктів. Концепція вітальної безпеки формує людиноцентричну модель безпекової політики, що поєднує стратегічне управління, гуманітарну політику та механізми підтримки життєздатності суспільства. Реалізація цього підходу сприяє підвищенню адаптивності державних інститутів і зміцненню соціальної стійкості суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Human Security Report 2022. Vancouver : Human Security Press, 2022.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ

Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Офіційний вісник Президента України. 2020. № 23.

4. NATO. Resilience and Article 3. Brussels : NATO Public Diplomacy Division, 2021.
5. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
6. OECD. Building Resilience to Global Risks. Paris : OECD Publishing, 2021.
7. United Nations. Human Security Handbook. New York : United Nations, 2020.

УДК 327:351.86

Мищишин Наталія Володимирівна
кандидат юридичних наук
Національна академія Служби безпеки України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СТАНДАРТИ ООН, НАТО ТА ЄС У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У тезах проаналізовано міжнародні стратегії формування суспільної стійкості в умовах збройних конфліктів, базуючись на стандартах ООН, НАТО та ЄС. Визначено, що інтеграція цих практик в українські реалії крізь призму концепції вітальної безпеки дозволить створити людиноцентричну модель захисту, де пріоритетом є збереження життя, здоров'я та гідності особистості в умовах воєнних загроз.

Ключові слова: вітальна безпека; суспільна стійкість; міжнародні стандарти безпеки; гуманітарна політика; цивільний захист; міжнародні організації; кризове реагування; безпека населення.

Виклад основного матеріалу

Сучасні збройні конфлікти характеризуються високим рівнем комплексності та впливають не лише на військову сферу, але й на соціальні, економічні та гуманітарні аспекти функціонування держав. У таких умовах особливого значення набуває формування стійкості суспільства до кризових явищ, що передбачає здатність державних інституцій і громадянського суспільства ефективно реагувати на загрози, адаптуватися до змін і забезпечувати збереження базових умов життєдіяльності населення [1].

Міжнародний досвід свідчить, що забезпечення суспільної резильєнтності розглядається як один із ключових напрямів сучасної безпекової політики. У

документах ООН стійкість інтерпретується як інституційна спроможність зберігати функціональність соціальних інституцій та забезпечувати захист прав людини навіть у складних умовах конфлікту [2]. Особливу роль при цьому відіграють механізми гуманітарної допомоги, соціальної підтримки населення та відновлення критичної інфраструктури.

Важливий внесок у розвиток концепції суспільної життєздатності зроблено в рамках політики НАТО. Альянс розглядає стійкість крізь призму цивільної готовності (civil preparedness) до загроз і здатність підтримувати безперервність функціонування основних систем у кризових ситуаціях. Документи НАТО підкреслюють значення цивільного захисту населення, забезпечення функціонування систем охорони здоров'я, енергетики, транспорту та комунікацій як ключових елементів національної безпеки [3].

Європейський Союз також приділяє значну увагу розвитку стійкості як складової гуманітарної політики та безпеки. Європейські підходи базуються на принципах міжінституційної взаємодії, розвитку систем цивільного захисту, підтримки соціальної стабільності та зміцнення довіри між державою і суспільством. Важливим напрямом діяльності ЄС є підтримка держав, які перебувають у стані конфлікту, шляхом надання гуманітарної допомоги, розвитку програм психологічної підтримки населення та відновлення соціальної інфраструктури [4]. Аналіз європейських підходів дає підстави стверджувати, що пріоритетним тут є збереження соціального капіталу.

Практика окремих держав також демонструє ефективність комплексних підходів до забезпечення адаптивності в умовах воєнних загроз. Зокрема, досвід Ізраїлю показує важливість системної підготовки населення до кризових ситуацій, розвитку мережі цивільного захисту та створення механізмів психологічної підтримки громадян. Подібні підходи застосовуються і в країнах Північної Європи, де особлива увага приділяється розвитку культури безпеки та підвищенню рівня громадянської відповідальності за безпеку суспільства.

У цьому вимірі важливого значення набуває концепція вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження

життя, здоров’я, гідності та життєздатності особистості навіть у складних кризових обставинах [5]. На відміну від класичних оборонних парадигм, орієнтованих на територіальну цілісність, концепція вітальної безпеки фокусується на «життєстійкості» (vitality) людини. Вона розглядає безпеку як динамічну систему умов, що гарантують фізичне виживання та психосоціальне відновлення особистості в умовах екстремального стресу війни.

Інтеграція міжнародних стандартів забезпечення резильєнтності з принципами вітальної безпеки дозволяє сформувати більш ефективну модель реагування на сучасні загрози. Така модель передбачає розвиток системи цивільного захисту, забезпечення доступу населення до медичної та психологічної допомоги, підтримку соціальної стабільності та формування культури безпеки в суспільстві.

У ширшому стратегічному вимірі застосування міжнародного досвіду забезпечення стійкості сприяє формуванню нової людиноцентричної парадигми безпеки, у центрі якої перебуває людина та її життєві потреби. Реалізація таких підходів дозволяє не лише підвищити здатність держави протистояти сучасним викликам, але й забезпечити збереження людського потенціалу, що є ключовою умовою сталого розвитку будь-якого суспільства.

Висновок

Міжнародний досвід забезпечення суспільної стійкості в умовах збройних конфліктів демонструє важливість комплексного підходу до безпеки, що поєднує військові, гуманітарні та соціальні механізми реагування на кризові ситуації. Міжнародні стандарти (ООН, НАТО, ЄС) створюють необхідну нормативну та інфраструктурну базу для забезпечення стійкості державної системи у період кризових станів. У цьому ракурсі концепція вітальної безпеки з її людиноцентризмом виступає інтеграційним містком, що перетворює технічні стандарти міжнародних правових актів на дієві механізми захисту конкретної людини. Формування культури безпеки та психологічна підтримка населення є не менш важливими, ніж військовий захист, тому застосування концепції вітальної безпеки сприятиме формуванню людиноцентричної

системи безпеки, спрямованої на збереження життя, здоров’я та гідності людини в умовах сучасних воєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. United Nations. Human Security Handbook. New York : United Nations, 2020. URL : https://digitallibrary.un.org/record/3928472/files/undss-do_handbook_2020.pdf (дата звернення 02.04.2026).
3. NATO. Resilience and Article 3. Brussels : NATO Public Diplomacy Division, 2021. URL : https://prismua.org/wp-content/uploads/2021/12/NATO_resilience_.pdf (дата звернення 02.04.2026).
4. European Commission. Strategic Foresight Report 2022. Brussels : European Commission, 2022. URL : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-foresight/2022-strategic-foresight-report_en (дата звернення 02.04.2026).
5. Ящук П.В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. Creative Space. 2025. С. 7-9. URL : https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/crp31.01.pdf (дата звернення 02.04.2026).

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ СТІЙКОСТІ

УДК 355.457

Ставицький Олег Миколайович
доктор педагогічних наук, професор
начальник кафедри бойового застосування сил оборони
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна
Сторожук Богдан Валерійович
начальник відділу прикордонної служби типу «С»
Краматорський прикордонний загін
м. Краматорск, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРИКОРДОННОЇ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Анотація. В роботі наведені заходи, які проводяться прикордонною комендатурою швидкого реагування прикордонного загону Державної прикордонної служби України щодо підготовки до виконання завдань за призначенням, а саме розкритий опис заходів: завчасної підготовки прикордонною комендатурою до дій, роботи коменданта прикордонної комендатури по підготовці до дій з отриманням бойового наказу та деталізованний алгоритм безпосереднього виконання завдань за призначенням.

Ключові слова: прикордрнна комендатура; завдання; підготовка до дій; заходи; підрозділ, охорона державного кордону.

Прикордонна комендатура швидкого реагування (далі - *приккшр*) є бойовим підрозділом прикордонного загону, призначена для виконання завдань пов'язаних з посилення підрозділів, які безпосередньо відповідають за охорону визначених діялянок державного кордону та виконання завдань в системі Сил оборони України.

Виконання завдань *приккшр* здійснюється у відповідності до вимог керівних документів [1] – [4].

На *приккшр* покладаються завдання, які визначенні у відомчому наказі [3] та регламентують її діяльність. Вказаний прикордронний підрозділ приймає участь у взаємодії з військовими формуваннями держави та правоохоронними органами складу Сил оборони України у виконанні пяти завдань. До них відносяться:

перше завдання - припинення збройних та інших провокацій на державному кордоні України, у тому числі шляхом безпосереднього ведення бойових дій;

друге завдання - ліквідація (нейтралізація) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту та відсіч збройної агресії проти України шляхом безпосереднього ведення бойових дій;

третє завдання - забезпечення національної безпеки і оборони, відсіч і стримування збройної агресії проти України, протимінної діяльності, а також у заходах з відновлення територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону України;

четверте завдання - запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення;

п'яте завдання – боротьба з тероризмом. [3]

Готовність *приккшр* до виконання вищезазначених завдань передбачає проведення певного комплексу заходів, які можна розділити на три складові:

1. Заходи завчасної підготовки.

2. Підготовка до дій.

3. Безпосереднє виконання завдань.

Завчасна підготовка. Завчасна підготовка сил і засобів *приккшр* до виконання завдань за призначенням може включати: укомплектованість необхідним за штатом особовим складом і технікою та їх підготовка.

Підготовка особового складу здійснюється по категоріям. Рядовий та сержантський склад, яким комплектуються бойові підрозділи та підрозділи бойового, тилового, технічного та медичного забезпечення, в разі їх мобілізації, направляється в начальні центри для проходження базової загальновійськової підготовки терміном до двух місяців. В процесі навчання вивчаються такі основні дисципліни як: тактична підготовка, вогнева підготовка та тактична медицина. Офіцерський склад проходить відповідну підготовку за затвердженими програмами.

Після завершення вказаної підготовки та укомплектованості підрозділів розпочинається фахова підготовка відповідно до спеціальностей особового складу по категоріям. Рядовий та сержантський склад готується за принципом індивідуальної підготовки та діях у складі розрахунків, груп.

Офіцерський склад проходить фахову підготовку під час проведення різних видів занять, завершальною формою яких є командно-штабні ігри, навчання тощо.

Кінцевим етапом підготовки *приккшр* є проведення з комендатурою комплексних занять, як правило бойових стрільб, з метою визначення готовності та спроможності підрозділу виконувати завдання за призначенням. Тематика комплексних занять визначається, як правило, з метою комплексної оцінки діяльності *приккшр*. Оцінку діяльності під час перевірки на комплексних заняттях здійснюють по наступним напрямкам:

спроможність комендтанта *приккшр* здійснювати управління підпорядкованими йому підрозділами;

вміння та готовність штабу прикордонної комендатури відпрацьовувати необхідні пропозиції коменданту *приккшр* для прийняття доцільних управлінських рішень при зміні обстановки;

готовність до дій відділів прикордонної служби типу «С» до виконання завдань за призначенням та реагування на часткові рішення коменданта *приккшр* при змінах обстановки;

готовність до дій підрозділів бойового, тилового, технічного та медичного забезпечення та їх реагування на отримані завдання від коменданта *приккшр;*

готовність озброєння та військової техніки до виконання завдань;

морально-психологічний стан особового складу *приккшр* до виконання завдань в умовах ведення бойових дій;

та інші.

Якщо в ході проведення комплексних занять виявилося не спроможність в цілому *приккшр* виконувати поставленні завдання то приймаються старшим начальником необхідні рішення в тому числі і з питань кадрового забезпечення.

Підготовка до дій. Підготовка *приккшр* до дій розпочинається з отриманням комендантом прикордонної комендатури бойового завдання від начальника прикордонного загону. Як правило робота з підготовки включає:

організацію дій (під час якої комендант *приккшр* приймає обгрунтоване рішення, віддає підпорядкованим підрозділам бойовий наказ, організовує взаємодію між підрозділами, доводить основні вимоги щодо управління та визначає порядок та ступінь всебічного забезпечення дій);

підготовку *приккшр* до дій відповідно до отриманого бойового завдання під час якої здійснюється підготовка штабу та підрозділів до дій;

зайняття на місцевості бойового порядку;

практична робота коменданта та його заступників у відділах прикордонної служби типу «С».

Під час підготовки до дій, в основу планування покладається військовий процес прийняття управлінських рішень метою якого є прийняття рішення,

його доповідь старшому начальнику, планування дій та постановка бойових завдань.

Деталізуємо порядок виконання завдань вказаним прикордонним підрозділом.

Безпосереднє виконання завдань. До заходів, які проводяться *приккшр* під час підготовки та виконання першого завдання можна віднести:

1. Завчасна підготовка *приккшр* до дій за призначенням, яка включає:

підготовка органів управління та командирів підрозділів *приккшр* до дій в умовах припинення збройних та інших провокацій на державному кордоні України;

підготовка підрозділів *приккшр* до дій;

одночасна підготовка органів управління і підрозділів *приккшр* до дій (в умовах відсутності часу));

2. Підготовку до збройних та інших провокацій при наявності даних:

приккшр знаходиться в пункті постійної дислокації (отримання завдання на марш в район можливої збройної та іншої провокації; здійснення маршу *приккшр* та прибуття в район можливої збройної та іншої провокації на державному кордоні України);

приккшр знаходиться в районі можливої збройної та іншої провокації.

3.Виникла збройна та інша провокація на державному кордоні України:

з порушенням державного кордону України;

без порушення державного кордону України.

4. Отримання завдання *приккшр* на припинення збройної та іншої провокації.

5. Підготовка *приккшр* до дій з припинення збройної та іншої провокації.

6. Постановка комендантом *приккшр* бойових завдань підпорядкованим підрозділам щодо дій з припинення збройної та іншої провокації.

7. Виконання завдання щодо припинення збройної та іншої провокації.

Виконання другого завдання відбувається шляхом безпосереднього ведення бойових дій *приккшр* як структурного підрозділу прикордонного загону [3].

Прикордонна комендатура в зазначених умовах виконувати вищезазначене завдання буде у відповідності до тактики дій механізованих підрозділів, керуючись Бойовими Статутами механізованих військ.

До заходів, які проводяться *приккшр* під час підготовки та виконання другого завдання можна віднести:

1. Отримання завдання.

2. Робота коменданта *приккшр* і штабу з підготовки бою (планування бою; підготовка *приккшр* до дій; практична робота коменданта приккшр у підпорядкованих підрозділах)

3. Робота коменданта приккшр і штабу комендатури з управління підрозділами під час ведення бою включає:

спостереження за результатами дій підрозділів та вогневого ураження, збір даних про обстановку та її оцінювання, своєчасне уточнення завдань підрозділам і доведення їх до підлеглих;

підтримання безперервної взаємодії, стійкого управління та постійного всебічного забезпечення дій;

здійснення контролю за виконанням підрозділами наказів та надання їм необхідної допомоги.

Порядок виконання третього завдання підрозділами *приккшр* є аналогічним щодо виконання другого завдання.

Підрозділи *приккшр* за рішенням командира військової частини приймають участь у заходах із запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, їх виявлення та припинення шляхом посилення підрозділів, які здійснюють охорону державного кордону [3].

Виходячи з назви четвертого завдання, яке покладається на *приккшр,* можливо виділити три ключових складових в діях підрозділів *приккшр*: запобігання, виявлення, припинення.

Заходи із запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням підрозділами *приккшр* здійснюються під час посилення прикордонних підрозділів, які безпосередньо здійснюють охорону державного кордону шляхом несення служби в прикордонних нарядах. До них відносяться:

1. Посилення прикордонних підрозділів, які безпосередньо здійснюють охорону державного кордону за рішенням старшого начальника підрозділами *приккшр*.

2. Виконання наказу на охорону державного кордону (несення служби особовим складом підрозділів *приккшр* у складі прикордонних нарядів).

3. Виконання особовим складом підрозділів *приккшр* завдання із запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням.

4. Доповідь про результати несення служби особовим складом підрозділів *приккшр* у складі прикордонних нарядів щодо запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням.

Заходи із виявлення та припинення правопорушень підрозділами приккшр відбуваються під час несення служби. Виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень відбувається під час отримання інформації (яку необхідно перевірити) про можливі порушення чи її відсутності або наявності інформації про сам факт вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень (є виявлення правопорушення). Після безпосереднього виявлення здійснюється припинення кримінальних та адміністративних правопорушень.

Підрозділи Державної прикордонної служби України приймають участь у боротьбі з тероризмом (далі - боротьба з тероризмом) [1].

Завдання щодо боротьби з тероризмом, за відповідними планами взаємодії, покладається і на підрозділи, які безпосередньо здійснюють охорону державного кордону в пунктах пропуску та поза ними, в тому числі, на *приккшр* під час прийняття відповідних рішень з посилення охорони державного кордону у випадках виконання вищезазначеного завдання.

До заходів, які проводяться особовим складом підрозділів *приккшр* щодо виконання завдання боротьби з тероризмом можна віднести:

1. Посилення прикордонних підрозділів, які безпосередньо здійснюють охорону державного кордону за рішенням старшого начальника підрозділами *приккшр*.

2. Виконання завдання підрозділами *приккшр* щодо боротьби з тероризмом: в пунктах пропуску через державний кордон; поза пунктами пропуску через державний кордон в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району; в тилу ділянок відповідальності прикордонних загонів на напрямках зосередження основних зусиль.

3. Дії підрозділів *приккшр* з припинення тероризму.

4. Доповідь про результати несення служби особовим складом підрозділів *приккшр* у складі прикордонних нарядів щодо виконання завдання з припинення тероризму.

Таким чином, деталізація порядку виконання завдань, які покладаються на прикордонну комендатуру швидкого реагування, дозволять комендантам і штабам вказаних прикордонних підрозділів більш детальніше зрозуміти призначення *приккшр* та вживати відповідні заходи під час їх підготовки щодо використання за призначенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України № 661-IV від 03.04.2003. за станом на 26 березня 2007 р. / Верховна Рада України. – К. : Парлам. Вид-во – 208 с.
2. Про Державний кордон України: Закон України № 1777-XII від 4.11.1991 / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. – К. : Парлам. Вид-во – с. 209.
3. Про затвердження Положення про прикордонну комендатуру швидкого реагування Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23.01.2016 р. № 190. *Офіційний вісник*

України.2016. № 34.стор. 94.

4. Про затвердження Інструкції про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.10.2015 р. № 1261. Офіційний вісник України.2015. № 94.стор. 245.

ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ

УДК 159.98:376-056.262

Каландія Гела Тенгізович
аспірант кафедри спеціальної психології
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ДОРОСЛИХ ОСІБ ІЗ НАБУТОЮ ВТРАТОЮ ЗОРУ

Анотація. У тезах висвітлено основні механізми формування депресивних станів у дорослих осіб із набутою втратою зору. Показано, що розвиток депресивних проявів зумовлюється взаємодією когнітивних, емоційних, поведінкових і соціально-психологічних чинників. Окреслено роль негативних когнітивних схем, переживання безпорадності, дезадаптивних копінг-стратегій та недостатньої соціальної підтримки у виникненні й поглибленні депресивних станів. Підкреслено необхідність ранньої психологічної діагностики, психокорекційного супроводу та створення підтримувального середовища як умови успішної адаптації дорослих із набутою втратою зору.

Ключові слова: набута втрата зору, депресивні стани, психологічна адаптація, копінг-стратегії, соціальна підтримка, дорослі особи.

Набута втрата зору в дорослому віці є складною кризовою подією, що спричиняє не лише функціональні обмеження, а й глибокі зміни в емоційній, когнітивній та соціальній сферах особистості. Вона супроводжується порушенням звичного способу життя, зниженням автономії, зміною соціальних ролей і необхідністю повторної адаптації до нових умов існування [4, с. 522–523; 5, с. 972]. У зв'язку з цим особи з набутою втратою зору становлять групу підвищеного ризику щодо розвитку депресивних станів.

Одним із провідних механізмів формування депресії є когнітивне опосередкування втрати, що проявляється у формуванні негативних уявлень про себе, власне майбутнє та перспективи соціальної реалізації. У межах когнітивної моделі депресії це пов'язано з активацією дисфункціональних переконань, песимістичною оцінкою життєвих перспектив і схильністю до самозвинувачення [1, с. 11–15; 2, с. 1–4]. Значущу роль відіграє й феномен безпорадності, коли тривале переживання обмежень і залежності від інших знижує суб'єктивне відчуття контролю над життям та посилює пасивність [3, с. 45–47].

Окремого значення набуває візуально зумовлений дистрес, який охоплює емоційні реакції на втрату зорової функції, труднощі просторового орієнтування, звуження соціальних контактів і втрату звичної життєвої компетентності. Ці переживання посилюються соціальною ізоляцією, зміною професійного статусу, залежністю від сторонньої допомоги та порушенням образу «Я». За таких умов депресія формується не лише як реакція на сам факт втрати зору, а як наслідок складної особистісної та соціальної дезадаптації [4, с. 526–528; 5, с. 974–976].

Важливими чинниками, що впливають на інтенсивність депресивних проявів, виступають копінг-стратегії та соціальна підтримка. Адаптивні стратегії, зокрема планування розв'язання проблеми, позитивна переоцінка ситуації та пошук підтримки, знижують ризик розвитку депресії. Натомість уникнення, самозвинувачення й соціальне відсторонення пов'язані з поглибленням емоційної дезадаптації [5, с. 977; 6, с. 150–153]. Соціальна

підтримка при цьому виступає одним із провідних протективних чинників, оскільки сприяє збереженню відчуття значущості, безпеки та включеності в систему міжособистісних зв’язків [4, с. 529–530].

Отже, депресивні стани у дорослих осіб із набутою втратою зору формуються внаслідок взаємодії когнітивних, особистісних, поведінкових і соціально-психологічних чинників. Це зумовлює необхідність ранньої психологічної діагностики, своєчасної психокорекційної допомоги та створення підтримувального середовища як важливих умов профілактики депресивних проявів і забезпечення успішної адаптації дорослих із втратою зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beck A. T., Rush A. J., Shaw B. F., Emery G. *Cognitive Therapy of Depression*. New York : Guilford Press, 1979. 425 p.
2. Beck A. T., Steer R. A., Brown G. K. *Manual for the Beck Depression Inventory-II*. San Antonio : Psychological Corporation, 1996. 38 p.
3. Seligman M. E. P. *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco : W. H. Freeman, 1975. 250 p.
4. Cimarolli V. R., Boerner K. Social support and well-being in adults who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*. 2005. Vol. 99, No. 9. P. 521–534.
5. Nyman S. R., Dibb B., Victor C. R., Gosney M. A. Emotional well-being and adjustment to vision loss in later life: a meta-synthesis of qualitative studies. *Disability and Rehabilitation*. 2012. Vol. 34, No. 12. P. 971–981.
6. Folkman S., Lazarus R. S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York : Springer Publishing Company, 1984. 456 p.

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНІ, ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

УДК 338.48:640.4:005.35(477)

Кашинська Олена Євгенівна
кандидат педагогічних наук, викладач
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»»
м. Лубни, Україна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ У ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація: у статті розкрито особливості реалізації стратегій соціальної відповідальності (КСВ) підприємств готельно-ресторанного бізнесу в умовах післявоєнного відновлення України. Висвітлено трансформацію КСВ з інструменту маркетингу в механізм національної безпеки та стійкості. Проаналізовано ключові адаптаційні стратегії, включаючи раціональне використання ресурсів (есенціалізм) та впровадження енергонезалежних систем. Окрему увагу приділено екологічній сертифікації за програмою «Green Key» як інструменту підвищення репутації та скорочення операційних витрат. Обґрунтовано важливість реінтеграції ветеранів через створення «зелених» робочих місць та впровадження систем психосоціальної підтримки на робочому місці.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, готельно-ресторанний бізнес, післявоєнне відновлення, сталий розвиток, Green Key, реінтеграція ветеранів, психосоціальна підтримка.

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила безпрецедентну кризу, яка фундаментально змінила ландшафт корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). У довоєнний період соціальна відповідальність часто сприймалася як інструмент маркетингу або необов'язковий елемент корпоративної етики, проте сьогодні вона перетворилася на критично важливий механізм забезпечення національної безпеки та інституціональної стійкості бізнесу. Готельно-ресторанний сектор, будучи одним із найбільш чутливих до безпекових ризиків, опинився на передовій соціальних трансформацій. Відновлення цієї галузі є не просто питанням економічної рентабельності, а стратегічним завданням для держави, оскільки індустрія гостинності виступає локомотивом післявоєнного відродження, сприяючи поверненню людського капіталу та формуванню нового іміджу України як безпечної та привабливої країни [1, с. 554-565].

Проблема соціальної відповідальності у період післявоєнного відновлення тісно пов'язана з необхідністю відбудови фізичної інфраструктури, інтеграції ветеранів у цивільне життя та впровадження європейських стандартів сталого розвитку. Практичне значення цього завдання полягає у розробці моделей бізнесу, які здатні ефективно функціонувати в умовах обмежених ресурсів, забезпечуючи при цьому високий рівень соціального захисту працівників та екологічну безпеку. Зв'язок із науковими завданнями зумовлений потребою у створенні нової типології стратегій КСВ, які враховують фактори збройного конфлікту та необхідність гармонізації українського законодавства з вимогами Європейського зеленого курсу [2, с.29-40; 3, с. 63-86].

Сучасний науковий дискурс навколо соціальної відповідальності в умовах війни та післявоєнного періоду базується на комплексному аналізі досвіду українських та міжнародних компаній. Дослідники підкреслюють, що

традиційне розуміння КСВ як благодійності виявилося нездатним відобразити складність адаптації фірм до умов тривалого збройного конфлікту. Важливий внесок у розробку стратегій відновлення індустрії гостинності зробили Л. Завідна та співавтори, які акцентують увагу на впровадженні інноваційних технологій та сучасних методів управління для підвищення конкурентоспроможності сектору на глобальному ринку [2, с.29-40].

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені екологічній сертифікації та сталому розвитку. Програми «Green Key» та національне маркування «Зелений журавлик» розглядаються як ключові інструменти модернізації готелів. Питання адаптації бізнесу до умов воєнного стану, зокрема через впровадження принципів есенціалізму та енергонезалежності, детально аналізуються у публікаціях, що висвітлюють досвід мережі «Львівські круасани» та ін. лідерів ринку [4]. Проблематика «зелених» робочих місць та реінтеграції ветеранів досліджується у межах спільних проектів ВГО «Жива планета», UNEP та ILO, що підкреслює міждисциплінарний характер проблеми [5].

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, залишається невирішеною проблема системної інтеграції принципів соціальної відповідальності у довгострокові стратегії післявоєнного відновлення підприємств готельно-ресторанної галузі. Існує певний розрив між теоретичними концепціями сталого розвитку та практичними викликами, з якими стикаються власники бізнесу: кадровий дефіцит, руйнування інфраструктури, необхідність психологічної реабілітації працівників та клієнтів.

Стаття фокусується на дослідженні механізмів, за допомогою яких підприємства готельно-ресторанного бізнесу можуть трансформувати свою соціальну відповідальність із кризового реагування у сталу модель розвитку. Це передбачає не лише відновлення фізичних об’єктів, а й створення інклюзивного середовища, впровадження енергоефективних технологій та активну участь у реінтеграції ветеранів, що є критичним для забезпечення соціальної згуртованості в післявоєнному суспільстві [6, с. 36-46].

Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетних напрямів реалізації соціальної відповідальності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в період післявоєнного відновлення України та розробка практичних рекомендацій щодо їх впровадження.

Війна стала каталізатором переходу від декларативної соціальної відповідальності до дієвої участі бізнесу у виживанні нації. Дослідження показують, що вибір стратегії КСВ підприємством залежить від п’яти ключових факторів: розміру організації, вразливості локації, критичності галузі, фінансових можливостей та попередньої зрілості стратегії КСВ. Для сектору готельно-ресторанних послуг це означало переорієнтацію на гуманітарні потреби: забезпечення житлом ВПО, організацію безкоштовного харчування для військових та волонтерів, підтримку енергетичної стійкості громад [3, с. 63-86].

Традиційне розуміння КСВ було доповнене етичними практиками працевлаштування та екологічними змінами, що відповідають Десяти принципам Глобального договору ООН. Важливо підкреслити, що в умовах війни КСВ стала формою «комунікативного важеля», який дозволяє компаніям зберігати лояльність клієнтів та довіру міжнародних партнерів навіть за значного падіння прибутків [3, с. 63-86; 7, с. 72-78].

Післявоєнне відновлення вимагає від підприємств HoReCa гнучкості та впровадження нових бізнес-моделей. Виокремлюють три основні стратегії адаптації, які успішно застосовуються українським бізнесом [7, с. 72-78]:

1. **Запуск нового продукту або переорієнтація діяльності:** бізнес змінює асортимент або послуги відповідно до актуальних потреб (наприклад, виробництво тактичного взуття замість цивільного або адаптація меню під локальні продукти).

2. **Додавання послуг та модифікація існуючих продуктів:** збереження клієнтської бази через нові форми взаємодії, такі як мобільні точки обслуговування або доставка у деокуповані регіони.

3. **Розширення географії та вихід на нові ринки:** цей напрям став особливо актуальним для мережевих закладів. Прикладом є вихід «Львівських круасанів» на ринок Польщі. Компанія не лише адаптувала меню під польські інгредієнти, а й підписала меморандум з United24 для збору коштів на потреби українців, що є яскравим прикладом поєднання комерційної експансії та соціальної місії.

Процес відновлення України неможливий без врахування екологічної складової. Впровадження стандартів сталого розвитку в готельному бізнесі дозволяє не лише знизити негативний вплив на довкілля, а й суттєво скоротити операційні витрати. Одним із найбільш визнаних інструментів у цій сфері є міжнародна програма «Green Key».

Станом на 2025 рік, курорт «Буковель» став лідером у впровадженні екологічних стандартів, отримавши сертифікати для 12 своїх об'єктів. Пріоритетними критеріями стали енергоефективність (сонячні панелі, датчики води) та зменшення відходів. Важливо, що програма допускає поступове виконання вимог: у перший рік необхідно відповідати 60-70% критеріїв із обов'язковим прогресом у наступні роки [5].

Реінтеграція ветеранів та розвиток «зелених» робочих місць. Після війни Україна стикнеться з необхідністю працевлаштування понад мільйона ветеранів.

Ветерани часто стикаються з труднощами при працевлаштуванні: 81% тих, хто втратив роботу після служби, мали фізичні травми або захворювання. Соціальна відповідальність бізнесу в цьому контексті має включати [8]:

- Адаптацію робочих місць під потреби людей з інвалідністю.
- Впровадження програм навчання та підвищення кваліфікації (наприклад, через «Українську школу гостинності»).
- Залучення грантових коштів (IREX, UVRR) для створення систем підтримки ветеранів на рівні громад.

Готельно-ресторанна сфера має значний потенціал для створення «зелених» робочих місць, які сприяють екологічній трансформації економіки.

Згідно з дослідженнями UNEP та ILO, «зелені» робочі місця – це вакансії в традиційних секторах (транспорт, будівництво, готельно-ресторанна справа), що сприяють переходу до сталого розвитку [9]. Прикладом інноваційного підходу є рекультивація сміттєзвалища у Львові, де у партнерстві з центром «UNBROKEN» створюється простір для спортивної терапії ветеранів, що демонструє синергію екологічного відновлення та соціальної реабілітації.

В умовах тривалого стресу ментальне здоров'я працівників стає ключовим активом компанії. Впровадження програм психосоціальної підтримки (ППП) є обов'язковим елементом КСВ у післявоєнний період. Алгоритм впровадження ППП складається з чотирьох етапів [10]:

1. **Аналіз потреб:** проведення анонімних опитувань для виявлення рівня стресу.
2. **Розроблення політики:** офіційне закріплення зобов'язань керівництва щодо підтримки працівників.
3. **Реалізація заходів:** навчання команди наданню першої психологічної допомоги.
4. **Моніторинг:** оцінка ефективності програми через кількісні показники (рівень задоволеності, плинність кадрів).

Підсумовуючи результати дослідження соціальної відповідальності підприємств готельно-ресторанного бізнесу у період післявоєнного відновлення, можна сформулювати такі висновки:

1. Трансформація КСВ: війна перетворила соціальну відповідальність із інструменту піару на стратегічну необхідність. У післявоєнний період успіх підприємств готельно-ресторанного бізнесу буде прямо залежати від їхньої здатності інтегрувати соціальні та екологічні цілі у свою основну діяльність.
2. Адаптивність та інновації: впровадження принципів есенціалізму, енергонезалежності та цифровізації є критичним для забезпечення життєстійкості бізнесу. Приклади успішної експансії українських мереж за кордон доводять конкурентоспроможність вітчизняних моделей обслуговування.

3. Екологічний вектор: сертифікація за стандартами «Green Key» та «Зелений журавлик» є ключовим інструментом модернізації інфраструктури, що дозволяє залучати еко-свідомих клієнтів та знижувати витрати на енергоресурси.

4. Людський капітал: реінтеграція ветеранів та створення «зелених» робочих місць є найважливішим соціальним обов'язком бізнесу. Це вимагає тісної співпраці з міжнародними фондами (IREX, UNEP) та впровадження системних програм психосоціальної підтримки.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні механізмів залучення іноземних інвестицій у «зелені» проєкти готельно-ресторанної сфери, аналізі впливу цифровізації на якість обслуговування в післявоєнний період та розробці специфічних програм реабілітації через туризм для постраждалих від війни верств населення. Особливої уваги потребує вивчення досвіду країн, що пройшли через збройні конфлікти (Хорватія, Ізраїль, Кіпр), для адаптації найкращих практик до українських реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зубехіна Т., Матвійчук Л., Корсак В., & Смаль Б. Індустрія гостинності в період глобальних криз: економічні наслідки та стратегічні підходи до розвитку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, *2*(61), 2025. С. 554–565. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.61.2025.4705.
2. Zavidna L., Kolesnikova K., Barna M., Shelemetieva T., Lanytsia I. Integrated Strategic Models for the Post-War Recovery of Ukraine's Hospitality and Tourism Industry. OIDA *International Journal of Sustainable Development,* 18:10,2025. C.29-40. URL: https://oidaijsd.com/wp-content/uploads/2025/06/18-01-02-07-IJSD-UR2-25.pdf.
3. Sevastianov V., Zavadskykh H., Suvorova S., Hramotniev V., Yeretin Y. Corporate Social Responsibility as a Tool for Sustainability: the Experience of

Ukrainian Companies during the War *Revista de cercetare și intervenție socială,* 2026, vol. 92, pp. 63-86. URL: https://doi.org/10.33788/rcis.92.4 https://www.researchgate.net/publication/402198775_Corporate_Social_Responsibility_as_a_Tool_for_Sustainability_the_Experience_of_Ukrainian_Companies_during_the_War.

4. Настав час просувати внутрішній туризм за європейськими екологічними стандартами. URL: https://livingplanet.org.ua/novuny/nastav-chas-prosuvati-vnutrishnij-turizm-za-evropejskimi-ekologichnimi-standartami.
5. Як Bukovel впроваджує принципи сталого розвитку і чому це на часі. *Економічна правда.* URL: https://epravda.com.ua/projects/yak-bukovel-vprovadzhuye-807352/.
6. Bieloborodova, Mariia. Social responsibility of hospitality business in Ukraine: a retrospective analysis. Economies' Horizons, 2023. С. 36–46. URL: 10.31499/2616-5236.3(25).2023.286654.
7. Koval O., Katyukha D. Strategies for adapting the hospitality business during martial law and post-war recovery in Ukraine. *Social Development: Economic and Legal Issues*, (1), 2025. С. 72–78. URL: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.1.09.
8. Програма реінтеграції ветеранів. *Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р*. URL: https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf
9. Зелені робочі місця для відновлення та європейської інтеграції України. URL: https://livingplanet.org.ua/proekty/zeleni-robochi-mistsya-dlya-vidnovlennya-ta-evropejskoji-integratsiji-ukrajini.
10. Як запровадити програму психосоціальної підтримки на робочому місці у воєнний і післявоєнний час. URL: https://zt.dsp.gov.ua/news/iak-zaprovadyty-prohramu-psykhosotsialnoi-pidtrymky-na-robochomu-mistsi-u-voiennyi-i-pisliavoiennyi-chas/

УДК 726:159.9

Олійник Ганна Іванівна
старша викладачка кафедри архітектурного проектування,
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА)
м. Київ, Україна

САКРАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АРХІТЕКТУРНИЙ ВИМІР

Анотація. Сакральний простір сучасної української церкви розглядається як архітектурно організоване середовище психічної стабілізації особистості в умовах війни. Обґрунтовується роль архітектурних медіумів – пропорцій, світла, тектоніки, акустики та іконографії – у формуванні досвіду присутності, що сприяє зниженню тривожності та відновленню внутрішньої рівноваги.

Ключові слова: сакральний простір; психічна стійкість; архітектонічна естетика; літургійний досвід; архітектурні медіуми; світлотектоніка; акустика храму.

Умови повномасштабної війни надають проблемі психічної стійкості особистості особливої суспільної та гуманітарної ваги. Травматичний досвід небезпеки, втрат, вимушеного переселення, тривалого стресу та хронічної невизначеності порушує внутрішню рівновагу людини й загострює потребу в середовищах, здатних підтримувати процеси психоемоційної стабілізації. У цьому зв’язку актуалізується архітектурне осмислення умов, у яких формується відчуття безпеки, зосередження та внутрішнього опертя.

Архітектурно організований простір через пропорцію, світло, тектоніку, акустику та просторову ієрархію впливає на стан людини, підтримує внутрішню зібраність і створює умови для відновлення. Особливого значення набуває сакральний простір, який поєднує функцію духовного осередку з

потенціалом психоемоційної стабілізації. У християнській традиції храм розглядається як просторове середовище літургійної події, у якому архітектура, світло і звук узгоджуються з богослужбовою дією та формують цілісність сприйняття [1].

Психостабілізуючий потенціал сакрального простору реалізується через узгоджену дію архітектурних медіумів, що формують впорядковану структуру сприйняття, зосередження, відчуття опори та смислову визначеність. У цьому контексті архітектура виступає як система організації внутрішнього стану людини.

Пропорційна організація задає базовий рівень просторової ясності, формуючи відчуття міри, рівноваги та передбачуваності середовища [2]. На цій основі світло виконує роль активного структурного чинника: напрямок, інтенсивність і ритм освітлення вибудовують ієрархію зон, формують смислові акценти та орієнтацію у просторі [3]. Верхнє світло підкреслює кульмінаційні точки, бокове — створює глибину та послідовність, світлотінь організовує увагу і підтримує внутрішню зібраність.

Тектоніка і конструктивна логіка формують відчуття надійності та внутрішньої рівноваги. Артикуляція несучих елементів, зрозумілі переходи, вертикальна спрямованість і співвідношення мас та порожнин забезпечують сприйняття простору як впорядкованого і стійкого [4]. Така конструктивна виразність зчитується тілесно і підсилює відчуття опори.

Акустика визначає режим зосередження і спільності. Баланс між резонансністю та розбірливістю мовлення забезпечує чутність Слова і цілісність звучання співу [5]. Геометрія об’єму, конфігурація поверхонь і матеріали регулюють розподіл звукових відбиттів, формуючи середовище, у якому увага не розсіюється, а збирається, і присутні відчувають себе частиною спільноти.

Іконографія, інтегрована в архітектурну структуру, задає смислові орієнтири простору. Розташування образів, їхній масштаб і взаємодія зі світлом

формують систему фокусів, що спрямовує сприйняття та надає простору змістовної визначеності [3].

Узгоджена дія цих чинників формує цілісну архітектурну систему, у якій простір набуває якості **простору-присутності** — середовища, що організовує зосередження, співприсутність і внутрішню зібраність людини.

Дієвість цієї системи простежується на прикладі церкви Святого Василія Великого в Києві (арх. Л. Скорик), де архітектурна організація простору демонструє узгоджену взаємодію зазначених медіумів. Просторова ієрархія храму вибудовується як послідовність входження: затемнений поріг і підхорний простір переводять людину у стан зосередження; нава розкривається як середовище спільної присутності; вівтарна зона акцентується світлом і висотою як смисловий центр.

Світло формує вертикальну спрямованість і підкреслює кульмінаційні точки простору. Тектонічна організація, що базується на багатогранній геометрії об’єму, створює відчуття конструктивної цілісності та рівноваги. Акустичні характеристики забезпечують баланс між розбірливістю мовлення і резонансністю співу, формуючи цілісне звукове середовище. Іконографія включена у просторову структуру через систему світлових акцентів і візуальних осей.

Узгоджена дія цих чинників дозволяє розглядати храм як цілісну архітектурну систему, у якій простір функціонує як середовище простору-присутності — впорядкованого, спрямованого і смислово насиченого. Узагальнення дії архітектурних медіумів подано у табл. 1.

Таблиця 1.

Архітектурні медіуми формування психоемоційного стану в сакральному просторі

Архітектурний медіум	Просторовий прояв	Психоемоційний ефект
Пропорція	Співвідношення частин і цілого, масштаб, ритм	Відчуття міри, рівноваги, впорядкованості
Світло	Напрям, інтенсивність, контраст, світлові акценти	Орієнтація, ієрархія, переживання відкритості, надія
Тектоніка	Конструктивна логіка, артикуляція елементів, вертикальність	Відчуття опори, стабільності, внутрішньої зібраності
Акустика	Геометрія об’єму, реверберація, розбірливість мовлення	Зосередження, цілісність сприйняття, відчуття спільності
Іконографія	Розташування образів, масштаби, взаємодія зі світлом	Смислова орієнтація, інтерпретація простору

Умови війни актуалізують потребу в середовищах, здатних підтримувати психічну стійкість особистості. Сакральний простір, організований через узгоджену дію пропорції, світла, тектоніки, акустики та іконографії, формує впорядковане й смислово визначене середовище, у якому знижується рівень тривожності та відновлюється внутрішня зібраність. У цьому вимірі храм постає як простір-присутність, де архітектура виступає чинником психоемоційної стабілізації та складовою вітальної безпеки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудченко А. Особливості літургійного богослов’я в сучасній Україні. *Orthodox.in.ua.* 2021. URL: https://orthodox.in.ua/authors-posts/osoblyvosti-liturgijnogo-bogoslovya-v-suchasnij-ukrayini/ (дата звернення: 25.03.2026)
2. Roilidis I. (Ροηλίδης Ιω.) *Η ακουστική στη σύγχρονη ορθόδοξη ναοδομία* [Акустика в сучасному православному храмобудуванні]. 2020. URL: https://www.academia.edu/42761917/Η_ΑΚΟΥΣΤΙΚΗ_ΣΤΗ_ΣΥΓΧΡΟΝΗ_ΟΡΘΟΔΟΞΗ_ΝΑΟΔΟΜΙΑ (дата звернення: 25.03.2026). [грецькою]

3. Karpontini M. N. (Καρποντίνη M.N.) *Ακουστικός σχεδιασμός στην ελληνορθόδοξη ναοδομία: διδακτορική διατριβή* [Акустичне проєктування в грецькій православній храмовій архітектурі: дисертація]. Αθήνα, 2011. 243 с. URI: https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/handle/123456789/4022. DOI: http://dx.doi.org/10.26240/heal.ntua.6493. (дата звернення: 20.03.2026). [грецькою]
4. Feraios Ch. (Χάρης Φεραίος) *Πρέπει ο ναός μου…* [Яким має бути мій храм…]. 2019. URL: https://architecture.org.cy/prepei-o-naos-mou/ (дата звернення: 20.03.2026)
5. Скорик Л. *Архітектура, що вчить душу вгадувати істину* // Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ). 26.08.2010. URL: https://risu.ua/arhitektura-shcho-vchit-dushu-vgaduvati-istinu_n40122 (дата звернення: 17.03.2026).

УДК 504.3:351.86:614.7

Прийомов Сергій Ігнатович
Доктор технічних наук, старший науковий співробітник
Державна установа Інститут харчової біотехнології та геноміки
Національної Академії Наук України

АТМОСФЕРНІ ФАКТОРИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ВИМІР ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація

У роботі здійснено комплексний аналіз впливу атмосферного забруднення, зумовленого бойовими діями, на процеси післявоєнного відновлення та забезпечення вітальної безпеки населення. Обґрунтовано, що продукти детонації боєприпасів, пилові частки, а також викиди від горіння об’єктів інфраструктури формують довготривале токсичне навантаження на атмосферне середовище. Визначено, що такі фактори безпосередньо впливають на здоров’я населення, підвищують рівень респіраторних, серцево-судинних та онкологічних захворювань. Розкрито значення чистоти повітря як базового елементу вітальної безпеки, що забезпечує збереження життя, здоров’я та функціональної спроможності людини. Окреслено напрями державної політики у сфері екологічного моніторингу, відновлення атмосферного середовища та мінімізації наслідків воєнного впливу. Доведено, що врахування атмосферного фактору є необхідною умовою формування стійкої моделі післявоєнного розвитку суспільства.

Ключові слова: вітальна безпека, атмосферне забруднення, продукти детонації, пил, горіння, післявоєнне відновлення, екологічна безпека, здоров’я населення, стійкість.

Виклад основного матеріалу

Процеси післявоєнної реконструкції та відновлення соціально-економічних і природних систем держави охоплюють не лише матеріально-інфраструктурні аспекти, а й відновлення природного середовища, зокрема атмосферного повітря як базового ресурсу життєдіяльності людини. В умовах збройного конфлікту атмосферне середовище зазнає значного антропогенного навантаження, що формує довготривалі ризики для здоров'я населення та екологічної безпеки [1].

Воєнні дії супроводжуються масовими викидами продуктів детонації боєприпасів, горіння паливно-мастильних матеріалів, руйнування промислових об'єктів та інфраструктури. У повітря потрапляють оксиди азоту, сірки, вуглецю, дрібнодисперсний пил (PM2.5, PM10), а також токсичні органічні сполуки, які мають здатність тривалий час зберігатися в атмосфері та поширюватися на значні відстані [2].

Суттєвим фактором забруднення є пил, що утворюється внаслідок вибухів, руйнування будівель і ґрунтового покриву. Такі частки містять суміш мінеральних компонентів, важких металів, продуктів горіння та залишків вибухових речовин, що становить комплексну загрозу для організму людини [3]. Потрапляючи до дихальної системи, ці частки здатні викликати запальні процеси, алергічні реакції та хронічні захворювання.

Окрему небезпеку становлять продукти горіння, які утворюються під час пожеж на об'єктах інфраструктури, складах пального та промислових підприємствах. У таких випадках в атмосферу викидаються діоксини, бензапірен, формальдегід та інші канцерогенні речовини, що мають довготривалий негативний вплив на здоров'я населення [4].

Аналіз наслідків бойових дій в Україні свідчить, що у регіонах активних бойових дій спостерігається значне перевищення гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі. Зокрема, у районах інтенсивних обстрілів та руйнувань фіксується підвищення рівня пилу та токсичних газів,

що створює додаткові ризики для населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб [5].

У цьому вимірі чистота атмосферного повітря виступає одним із ключових компонентів вітальної безпеки. Вітальна безпека передбачає забезпечення таких умов, за яких людина має можливість зберігати життя, здоров'я та функціональну спроможність навіть у кризових ситуаціях [6]. Забруднене повітря безпосередньо підриває ці можливості, оскільки впливає на базові фізіологічні процеси.

Водночас проблема атмосферного забруднення має міждисциплінарний характер і потребує комплексного підходу. Ефективне вирішення передбачає поєднання екологічних, медичних, правових та управлінських заходів. Важливим інструментом є системний моніторинг якості повітря, що дозволяє своєчасно виявляти небезпечні концентрації забруднювачів та реагувати на них [7].

Сучасні технології передбачають використання автоматизованих систем моніторингу, супутникових спостережень та цифрових платформ для аналізу екологічних даних. Це дозволяє формувати об'єктивну картину стану атмосферного середовища та розробляти ефективні управлінські рішення [8].

У правовому вимірі важливим є вдосконалення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря, зокрема щодо відповідальності за екологічні правопорушення та відшкодування збитків, завданих довкіллю [9]. За умов післявоєнного періоду зазначене питання набуває особливого значення, оскільки виникає необхідність забезпечення належного рівня екологічної безпеки населення.

Соціальний аспект проблеми полягає у впливі забрудненого повітря на якість життя населення, рівень захворюваності та працездатність. Тривале перебування у забрудненому середовищі призводить до зниження життєздатності населення та зростання навантаження на систему охорони здоров'я [10].

З огляду на викладене, післявоєнне відновлення має включати не лише відбудову інфраструктури, а й заходи з очищення атмосферного повітря, зниження рівня забруднення та формування безпечного середовища проживання. За такого підходу забезпечення чистоти повітря стає важливим елементом стратегії довгострокової стійкості суспільства.

Узагальнюючи викладене, атмосферні фактори є критично важливими для забезпечення вітальної безпеки населення у післявоєнний період. Їх врахування дозволяє формувати ефективну політику відновлення, спрямовану на збереження життя, здоров'я та гідності людини.

Висновок

Атмосферне забруднення, спричинене бойовими діями, є одним із ключових викликів післявоєнного відновлення. Викиди продуктів детонації, пилові частки та токсичні речовини від горіння формують довготривалі ризики для здоров'я населення та екологічної безпеки. Встановлено, що чистота повітря є базовою умовою забезпечення вітальної безпеки, оскільки безпосередньо впливає на життєздатність людини. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до відновлення атмосферного середовища, що включає моніторинг, правове регулювання та впровадження сучасних технологій очищення. Перспективним напрямом наукового пошуку є формування інтегрованих моделей управління якістю атмосферного повітря, орієнтованих на мінімізацію довготривалих екологічних ризиків та забезпечення вітальної безпеки населення у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Air quality and health / World Health Organization. Geneva, 2022.
3. Environmental impacts of armed conflict / United Nations Environment Programme. Nairobi, 2022.

4. Toxic air pollutants and human health / United States Environmental Protection Agency. Washington, 2021.
5. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment / World Bank. Washington, 2023.
6. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
7. Ambient air pollution monitoring / World Health Organization. Geneva, 2021.
8. Environmental monitoring technologies / Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris, 2022.
9. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII.
10. Ryzhov I., Yashchuk P. Resilience in the system of national security: the concept of the vital dimension // Advanced top technology. 2025.

УДК 351.86:338.24:316.4

Семидідько Андрій Андрійович
магістр права, офіцер Сил Оборони України,
виконавчий директор
Антирейдерський союз підприємців України

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ДОВГОСТРОКОВОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У тезах досліджується проблема післявоєнного відновлення суспільства в контексті формування довгострокової стійкості держави. Проаналізовано соціальні, правові та гуманітарні трансформації, що супроводжують процеси відбудови, реінтеграції населення та відновлення соціальної інфраструктури. Акцентовано значення комплексної державної політики, спрямованої на забезпечення соціальної стабільності, захист прав людини та відновлення людського потенціалу. Визначено, що концепція вітальної безпеки дозволяє розглядати післявоєнне відновлення як системний процес забезпечення життєздатності суспільства, спрямований на збереження життя, здоров’я та гідності людини в умовах довготривалих наслідків війни.

Ключові слова: вітальна безпека; післявоєнне відновлення; суспільна стійкість; реінтеграція населення; гуманітарна політика; соціальна стабільність; державна політика; відбудова інфраструктури.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабна війна створює комплекс довготривалих соціальних, економічних та гуманітарних викликів, що впливають на функціонування державних інституцій та розвиток суспільства. Після завершення активної фази збройного конфлікту особливого значення набувають процеси післявоєнного

відновлення, які включають не лише реконструкцію зруйнованої інфраструктури, але й відновлення соціальних зв'язків, реінтеграцію населення та формування нових механізмів забезпечення суспільної стійкості. У таких умовах державна політика повинна бути спрямована на створення системи відновлення, здатної забезпечити стабільний розвиток суспільства та гарантувати захист базових прав людини [1].

Післявоєнна відбудова традиційно асоціюється з економічними процесами реконструкції інфраструктури, відновлення виробництва та модернізації економічної системи. Водночас сучасні наукові підходи підкреслюють, що відновлення держави після війни повинно мати комплексний характер і охоплювати соціальні, правові та гуманітарні аспекти суспільного розвитку. Відновлення життєдіяльності громад неможливе без формування ефективних механізмів соціальної підтримки населення, розвитку системи охорони здоров'я та забезпечення доступу до освіти [2].

Важливим елементом післявоєнних трансформацій є реінтеграція населення, що передбачає відновлення соціальної взаємодії між різними групами суспільства. Війна спричиняє масштабні процеси внутрішнього переміщення населення, руйнування соціальних зв'язків та психологічні травми, що ускладнюють процеси відновлення. Тому одним із ключових завдань державної політики стає створення умов для соціальної адаптації громадян, які постраждали від війни, а також підтримка процесів їхньої економічної та соціальної інтеграції [3].

Окрему роль у процесах післявоєнного відновлення відіграє формування довгострокової стійкості суспільства. У міжнародному науковому дискурсі поняття стійкості розглядається як здатність соціальних систем протистояти кризовим явищам, адаптуватися до змін та відновлювати функціональність після потрясінь. У документах міжнародних організацій підкреслюється, що ефективна політика відновлення повинна базуватися на поєднанні економічних реформ, соціальної підтримки та розвитку інституційної спроможності держави [4].

У цьому вимірі особливого значення набуває гуманітарна політика держави, спрямована на підтримку населення та збереження людського потенціалу. Гуманітарні програми повинні включати заходи психологічної допомоги, підтримку сімей, які постраждали від війни, а також розвиток системи соціального захисту. Подібні заходи сприяють відновленню довіри між державою та громадянами і створюють передумови для стабільного розвитку суспільства [5].

У контексті післявоєнного відновлення важливо враховувати міжнародний досвід держав, які пережили збройні конфлікти. Практика відбудови після Другої світової війни, а також сучасні приклади відновлення держав після локальних конфліктів демонструють, що ефективні програми реконструкції повинні поєднувати економічні інвестиції з гуманітарними програмами підтримки населення. Саме такий підхід дозволяє забезпечити довгострокову стабільність і сприяє формуванню нової моделі розвитку держави [6].

У сучасних умовах актуалізується концепція вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження життя, здоров'я, гідності та життєздатності особистості. З позицій цієї концепції післявоєнне відновлення повинно розглядатися не лише як процес економічної реконструкції, але й як комплексний механізм відновлення соціального та гуманітарного потенціалу суспільства [7].

Застосування принципів вітальної безпеки у процесах післявоєнної реконструкції передбачає розвиток політик, спрямованих на підтримку людського капіталу, забезпечення доступу населення до базових соціальних послуг та формування безпечного середовища для життя. У цьому зв'язку важливим завданням державної політики стає створення умов для відновлення довіри між громадянами та державними інституціями, що є необхідною передумовою стабільного розвитку суспільства [8].

У ширшому стратегічному вимірі післявоєнне відновлення повинно бути спрямоване на формування нової моделі розвитку держави, заснованої на принципах гуманітарної безпеки, соціальної справедливості та сталого

розвитку. Така модель дозволяє поєднати економічні реформи з гуманітарними підходами до розвитку суспільства, що сприяє зміцненню соціальної стабільності та формуванню довгострокової стійкості держави [9].

Висновок

Післявоєнне відновлення суспільства є складним багатовимірним процесом, що охоплює економічні, соціальні та гуманітарні аспекти розвитку держави. Ефективна політика відбудови повинна поєднувати реконструкцію інфраструктури з програмами соціальної підтримки населення, реінтеграцією постраждалих громад та формуванням нових механізмів суспільної стійкості. Концепція вітальної безпеки дозволяє розглядати ці процеси як систему заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та гідності людини. Її застосування сприяє формуванню гуманітарно орієнтованої моделі післявоєнного розвитку, що забезпечує довгострокову стабільність суспільства та зміцнення державної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment 2023. Washington : World Bank, 2023.
3. United Nations. Human Security Handbook. New York : United Nations, 2020.
4. OECD. Building Resilience to Global Risks. Paris : OECD Publishing, 2021.
5. European Commission. Ukraine Recovery Plan. Brussels : European Commission, 2022.
6. NATO. Resilience and Article 3. Brussels : NATO Public Diplomacy Division, 2021.
7. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.

8. United Nations Development Programme. Human Development Report 2022. New York : UNDP, 2022.
9. OECD. States of Fragility 2022. Paris : OECD Publishing, 2022.

УДК 658.7

Шийка Оксана Іванівна
кандидат пед. наук, викладач
ВСП «ТЕФК НУ «Львівська політехніка»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СКЛАДСЬКИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ

Анотація. У статті досліджено особливості трансформації складських систем України в умовах воєнного часу. Обґрунтовано роль складської інфраструктури як стратегічного елементу забезпечення вітальної безпеки держави, економічної стійкості та безперервності постачання критично важливих ресурсів. Проаналізовано основні виклики, спричинені війною, зокрема порушення логістичних маршрутів, руйнування інфраструктури та зростання рівня невизначеності. Визначено ключові напрями підвищення ефективності складських систем, серед яких цифровізація, автоматизація, використання RFID-технологій, штучного інтелекту та робототехніки. Розглянуто практичні приклади впровадження інноваційних рішень як міжнародними, так і українськими компаніями. Доведено, що впровадження сучасних технологій сприяє підвищенню адаптивності, безпеки та ефективності логістичних процесів в умовах війни.

Ключові слова: складські системи, логістика, вітальна безпека, воєнні умови, ланцюги постачання, цифровізація, автоматизація, RFID-технології, штучний інтелект, робототехніка, управління запасами, логістична інфраструктура.

В умовах повномасштабної війни в Україні забезпечення вітальної безпеки населення набуває критичного значення. Безперебійне постачання продовольства, медикаментів, пального та інших ресурсів значною мірою

залежить від ефективності функціонування логістичних систем, зокрема складської інфраструктури. Склади стають не лише елементами господарської діяльності, а й стратегічними об’єктами, від яких залежить життєзабезпечення населення, стійкість економіки та обороноздатність держави.

Питання ефективності складських систем традиційно розглядалося у контексті логістики та управління матеріальними потоками. Водночас сучасні дослідження все більше акцентують увагу на цифровізації логістики, автоматизації та інтеграції інформаційних систем. Однак специфіка функціонування складів в умовах війни, зокрема в Україні, потребує додаткового наукового осмислення.

Метою даного дослідження є обґрунтування сучасних підходів до підвищення ефективності складських систем у контексті забезпечення вітальної безпеки України в умовах війни.

Координація, інтеграція та, зокрема, обмін інформацією в режимі реального часу про обмеження ресурсів, плани та графіки з іншими учасниками ланцюга поставок є дуже важливими в сучасному світі. Ефективна обробка вантажів є надзвичайно важливою для сучасної економіки. Економіка і торгівля отримали значний удар після того, як 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення на територію України.

У воєнних умовах система постачання перетворюється з інструменту оптимізації витрат на механізм виживання держави та бізнесу. Порушення традиційних транспортних маршрутів, блокування портів, руйнування інфраструктури, дефіцит пального та людських ресурсів поставили підприємства перед необхідністю швидкої адаптації логістичних процесів. Вантажні потоки змінили свою географію, а управлінські рішення почали прийматися в умовах постійної невизначеності та ризику.

Особливого значення набули альтернативні шляхи транспортування, зокрема залізничні коридори до країн Європейського Союзу, автомобільні перевезення та розвиток прикордонної інфраструктури. У цих умовах ефективне управління постачанням передбачає не лише планування обсягів і

строків доставки, а й оперативне реагування на зміну безпекової ситуації, мінімізацію втрат та забезпечення безперервності критично важливих поставок.

Не менш важливим є управління зберіганням вантажів. Склади в умовах воєнного часу виконують функцію стратегічних резервуарів ресурсів. Оптимальне розміщення запасів, диверсифікація складських потужностей, підвищення рівня їх безпеки та автоматизація обліку дозволяють знизити ризики втрат і забезпечити стабільність функціонування підприємств.

Таким чином, управління постачанням і зберіганням вантажів у воєнних умовах стає ключовим фактором економічної стійкості, конкурентоспроможності підприємств та забезпечення життєдіяльності країни в цілому. Особливого значення набувають різноманітні інструменти підвищення ефективності обробки та зберігання вантажів, зокрема RFID-технології. RFID (радіочастотна ідентифікація) – це спосіб зберігання та передачі інформації зі зручного носія (невеликої наліпки-мітки) за допомогою спеціальних пристроїв. Така система полегшує ідентифікацію різних об’єктів: товарів у магазині, транспортних засобів, допомагаючи визначити їх місцезнаходження, ідентифікує людей та тварин, широкий спектр майна та документів [3].

Слід зазначити, що технологія RFID забезпечує величезну підтримку в логістиці, забезпечуючи видимість запасів, замовлень і пунктів доставки. RFID забезпечує ефективність логістики, скорочуючи або усуваючи мануальні процеси. RFID також сприяє скороченню праці, застосовуючи автоматичні процеси, які використовують постійно ввімкнені фіксовані зчитувачі RFID та ручні зчитувачі на вимогу. RFID надає дані в режимі реального часу, що дає перевагу організації в прийнятті оптимального рішення. Краща видимість сприяє зниженню експлуатаційних витрат, максимізує своєчасні поставки та підвищує задоволеність клієнтів [3].

В умовах воєнного часу особливого значення інтеграція не лише традиційних, але й нових засобів підвищення операційної ефективності логістичних складських систем. Це, зокрема, штучний інтелект і

робототехніка, які стають ключовими інструментами підвищення адаптивності, безперервності та безпеки складських операцій. Штучний інтелект (ШІ) та робототехніка революціонізують складське господарство завдяки інтелектуальній автоматизації, яка підвищує ефективність, знижує витрати та покращує умови праці. Такі всесвітньо відомі компанії, як Amazon, Zebra Technologies та Ambi Robotics, покладаються на різні, але взаємодоповнюючі технології для оптимізації складських процесів. Але ці розробки виходять далеко за рамки окремих компаній — вони є частиною глобальної тенденції, яка трансформує весь ланцюг поставок [5].

Компанія Amazon уже тривалий час фактично домінує у сфері замовлень товарів і доставки та покладається на алгоритми штучного інтелекту та передову робототехніку для пришвидшення потоку товарів у своїх центрах виконання замовлень та максимізації продуктивності. Ключовим проривом є алгоритм комплектування доповненої реальності, який зменшує кількість рухів роботів до 62%. Це призводить до щорічної економії приблизно 500 мільйонів доларів і дозволяє швидше обробляти замовлення [5].

Ключові елементи логістики на базі штучного інтелекту в Amazon це:

- Сортувальні машини на базі штучного інтелекту: вони аналізують запаси в режимі реального часу, швидше ідентифікують продукти та зменшують рівень помилок, що значно скорочує терміни доставки.
- Використання людиноподібних роботів: Amazon зараз тестує людиноподібних роботів, таких як «Digit», які можуть гнучко реагувати на зміни в структурі складу та виконувати повторювані завдання.
- Машинне навчання для управління складом: Використання штучного інтелекту замість ручного сканування робить управління запасами точнішим та ефективнішим. Дані в режимі реального часу дозволяють динамічно коригувати рівень запасів відповідно до поточних ринкових потреб [5].

Стратегія Amazon демонструє, що логістика на основі штучного інтелекту не лише підвищує ефективність, але й дозволяє запровадити абсолютно новий

спосіб роботи. Дозволяючи людям і машинам співпрацювати, процеси стають швидшими, безпечнішими та економнішими.

Прикладами українських компаній і стартапів, що успішно впровадили штучний інтелект та робототехніку в логістику й складське господарство є Deus Robotics, Нова Пошта, SoftServe.

Deus Robotics — провідний український розробник рішень для складської роботизації й логістичної автоматизації. Якщо структурувати їх з позицій логістики (як системи управління матеріальними, інформаційними та сервісними потоками), можна виділити такі ключові аспекти:

— розробка ШІ-платформ для інтеграції й координації різних роботів незалежно від виробника, що дозволяє створювати єдину інтелектуальну екосистему на складі;

— технології Deus Robotics уже застосовуються в логістиці міжнародних операторів (в тому числі в проектах для DPD у Великій Британії);

— платформа підтримує автоматизацію руху, оптимізацію операцій та взаємодію AMR (автономних мобільних роботів)[4].

Нова Пошта — один із найбільших логістичних операторів України, що активно використовує автоматизацію й роботизовані системи. Ключові особливості їх застосування:

— у великих сортувальних центрах застосовуються автоматичні сортувальні лінії та роботизоване обладнання, що дозволяє обробляти десятки тисяч посилок на годину;

— компанія продовжує масштабувати автоматизацію, що є ключовою для виконання великих обсягів доставок у складних умовах війни [1].

SoftServe — велика українська ІТ-компанія, що розробляє рішення з ШІ, аналітики та автоматизації, які можуть інтегруватися в логістичні процеси. Компанія має практики в галузі штучного інтелекту, машинного навчання та роботизації, що застосовуються в різних галузях, включно з автоматизацією бізнес-процесів [2].

Успішна діяльність цих та багатьох інших компаній ілюструє, як штучний інтелект та робототехніка створюють конкурентні переваги для українських логістичних і складських операцій навіть в умовах високих ризиків воєнного часу: вони підвищують продуктивність, стійкість і здатність адаптуватися до змін.

Отже, складські системи є ключовим елементом забезпечення вітальної безпеки України в умовах війни. Їх ефективність визначає здатність держави забезпечувати населення необхідними ресурсами. Сучасні виклики вимагають переходу від традиційних підходів до інноваційних рішень, зокрема цифровізації, автоматизації та децентралізації складської інфраструктури. Реалізація цих заходів дозволить підвищити стійкість логістичних систем та зміцнити вітальну безпеку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційна сторінка компанії «Нова пошта». URL : https://novaposhta.ua/ (дата звернення 1.04.2026).
2. Офіційна сторінка компанії SoftServe. URL: https:// https://www.softserveinc.com/uk-ua (дата звернення 1.04.2026).
3. Резнік, Н., Іванець, І. (2022). Використання RFID-технології в області логістики та управління ланцюгами постачань. Переваги та недоліки використання технології. Молодий вчений, 2 (102), 76-81. URL:https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-15
4. Український стартап Deus Robotics отримав $3 млн інвестицій. На що підуть кошти.URL: https://dou.ua/lenta/news/investment-in-deus-robotics (дата звернення 1.04.2026).
5. Amazon, Zebra Technologies та Ambi Robotics: Штучний інтелект та робототехніка покращують складське господарство завдяки інтелектуальній автоматизації. URL: https://xpert.digital/uk/%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%

B8%D0%B9-
%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82- (дата звернення 1.04.2026).

УДК 504.05:631.4:351.86:332.1

Шульга Сергій Михайлович
Доктор з біології, професор,
заступник директора Інституту харчової біотехнології та геноміки
Національної академії наук України;

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ БІОСФЕРИ ЯК ОСНОВА ДОВГОСТРОКОВОЇ СТІЙКОСТІ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ В КОНТЕКСТІ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація

У тезах здійснено комплексний аналіз проблем післявоєнного відновлення біосфери як ключового чинника забезпечення довгострокової стійкості суспільства. Обґрунтовано, що збройні конфлікти спричиняють значні екологічні втрати, зокрема деградацію сільськогосподарських угідь, забруднення ґрунтів продуктами вибухів та токсичними речовинами, що безпосередньо впливає на продовольчу безпеку та здоров'я населення. Особливу увагу приділено аналізу стану орних земель, які зазнали механічних руйнувань і хімічного забруднення внаслідок бойових дій. Розкрито вплив вибухових речовин, важких металів та продуктів горіння на структуру ґрунтів і їх родючість. Визначено ключові напрями відновлення агроекосистем та роль державної політики у забезпеченні екологічної безпеки. Доведено, що відновлення біосфери є невід'ємною складовою вітальної безпеки, оскільки забезпечує базові умови для збереження життя, здоров'я та гідності людини.

Ключові слова: біосфера, післявоєнне відновлення, ґрунти, рілля, екологічна безпека, вітальна безпека, агроекосистеми, забруднення, стійкість суспільства.

Виклад основного матеріалу

Післявоєнне відновлення держави передбачає не лише відбудову інфраструктури, а й відновлення природних екосистем, які забезпечують базові умови життєдіяльності населення. Особливого значення набуває відновлення біосфери як системи, що формує екологічну рівновагу та забезпечує продовольчу безпеку, здоров'я населення і сталий розвиток територій [1].

Збройна агресія на території України спричинила масштабні екологічні наслідки, які мають довгостроковий характер. Значні площі сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, зазнали механічних пошкоджень унаслідок вибухів, пересування важкої техніки та фортифікаційних робіт. У результаті цього відбулося порушення структури ґрунту, зниження його родючості та деградація агроландшафтів [2].

Суттєву небезпеку становить хімічне забруднення ґрунтів продуктами детонації боєприпасів та залишковими компонентами вибухових речовин. Відомо, що детонація боєприпасів супроводжується утворенням оксидів азоту, вуглецю, сірки, а також залишків вибухових компонентів, таких як тротил (TNT), гексоген (RDX) та інші сполуки, які мають токсичний вплив на ґрунтову мікрофлору та рослинність [3]. Зокрема, сполуки тротилу та гексогену характеризуються високою стійкістю в ґрунтовому середовищі, що ускладнює їх природну деградацію та спричиняє тривалий токсичний вплив на екосистеми [4]. Їх накопичення може призводити до біоакумуляції у рослинах і, відповідно, потрапляння в харчові ланцюги, що становить загрозу для здоров'я населення. Крім того, у ґрунтах накопичуються важкі метали (свинець, кадмій, ртуть), що потрапляють у навколишнє середовище внаслідок руйнування боєприпасів і техніки.

Дослідження свідчать, що навіть незначні концентрації вибухових речовин здатні змінювати біохімічні властивості ґрунту, пригнічувати діяльність мікроорганізмів та порушувати процеси гумусоутворення [4]. Це призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур та створює загрозу для продовольчої безпеки.

Окремою проблемою є мінування сільськогосподарських територій. За даними міжнародних організацій, значна частина орних земель в Україні потребує розмінування, що унеможливлює їх використання за призначенням протягом тривалого часу [5]. Це не лише знижує економічний потенціал держави, а й створює загрозу життю людей.

У зазначеному аспекті післявоєнне відновлення біосфери має розглядатися як комплексний процес, що включає екологічні, правові та соціальні заходи. Важливим напрямом є проведення ґрунтового моніторингу, який дозволяє визначити рівень забруднення та розробити ефективні стратегії рекультивації [6].

Сучасні наукові підходи до відновлення ґрунтів передбачають використання біоремедіації (очищення ґрунтів за допомогою мікроорганізмів) та фіторемедіації (використання рослин для вилучення або нейтралізації забруднювачів), а також інших інноваційних технологій, спрямованих на зниження рівня токсичних речовин у ґрунтовому середовищі [7]. При цьому застосування рослин, здатних накопичувати важкі метали, дозволяє поступово зменшувати рівень забруднення.

Водночас ефективність відновлення значною мірою залежить від державної політики та правового регулювання. Необхідним є створення нормативно-правової бази, яка б передбачала механізми оцінки екологічних збитків, відповідальність за їх завдання та фінансування заходів з відновлення [8].

У соціальному вимірі відновлення біосфери безпосередньо пов’язане з поверненням населення на деокуповані території. Безпечне використання земель, відновлення сільського господарства та забезпечення доступу до чистих ресурсів є ключовими умовами реінтеграції територій [9].

З огляду на викладене доцільним є розгляд післявоєнного відновлення біосфери крізь призму вітальної безпеки. У цьому підході екологічна безпека виступає як базова умова збереження життя та здоров’я людини, а відновлення природних ресурсів — як стратегічний напрям державної політики [10].

Вітальна безпека дозволяє інтегрувати екологічний, соціальний та правовий виміри в єдину систему, орієнтовану на забезпечення життєздатності суспільства. За такого підходу відновлення біосфери має здійснюватися не лише з економічних міркувань, а й з урахуванням довгострокових наслідків для людини та майбутніх поколінь.

Таким чином, післявоєнне відновлення біосфери є ключовим елементом формування стійкого суспільства. Воно потребує комплексного підходу, що поєднує наукові дослідження, державну політику та міжнародну співпрацю.

Висновок

Післявоєнне відновлення біосфери виступає фундаментальним напрямом забезпечення довгострокової стійкості суспільства. Деградація ґрунтів, їх хімічне забруднення та мінування створюють серйозні виклики для продовольчої безпеки, економічного розвитку та здоров'я населення. Встановлено, що відновлення агроекосистем потребує комплексного підходу, який включає науково обґрунтовані методи рекультивації, ефективну державну політику та міжнародну підтримку. Доведено, що концепція вітальної безпеки дозволяє інтегрувати екологічні, соціальні та правові аспекти відновлення у єдину систему, орієнтовану на збереження життя і гідності людини. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку практичних моделей відновлення біосфери в умовах тривалих наслідків війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. The impact of war on agriculture and food security in Ukraine / Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Rome, 2023.
3. Environmental impacts of armed conflict / United Nations Environment Programme (UNEP). Nairobi, 2022.
4. Sunahara G. I., Lotufo G., Kuperman R., Hawari J. Ecotoxicology of Explosives. Boca Raton : CRC Press, 2009.

5. Mine Action and Land Release in Ukraine / United Nations Development Programme (UNDP). Kyiv, 2023.
6. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment / World Bank. Washington, 2023.
7. Ghosh M., Singh S. A review on phytoremediation of heavy metals // Applied Ecology and Environmental Research. 2005. Vol. 3, No. 1.
8. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII.
9. Environmental policy and reconstruction in post-conflict regions / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris, 2022.
10. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.

ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

УДК 159.9:33

Даценко Ганна Василівна
доктор економічних наук, професор,
практикуючий психолог
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
м. Вінниця, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація: У статті аналізуються динамічні зміни в економічній свідомості українців під впливом воєнних дій. Розглядається еволюція ставлення до фінансів: від довоєнного споживчого оптимізму через шоковий стан «режиму виживання» до формування адаптивної резилієнтності та колективної солідарності. Особлива увага приділяється зміні мотиваційних компонентів (перехід від індивідуалізму до альтруїзму), ролі цифрових інструментів та специфіці фінансової поведінки вразливих груп (ВПО, військові). Автор робить висновок, що гроші в сучасній Україні трансформувалися з інструменту споживання на символ національної стійкості та засіб наближення перемоги.

Ключові слова: економічна психологія війни, фінансова резилієнтність, економіка солідарності, суб'єктивне економічне благополуччя, повторна травматизація, горизонт планування.

Повномасштабна війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року, радикально змінила не лише економічний ландшафт України, а й глибоко трансформувала психологічне ставлення громадян до грошей. Якщо до війни гроші часто сприймалися як інструмент споживання, інвестицій чи стабільності в умовах відносного миру, то під час бойових дій вони стали символом виживання, невизначеності, колективної солідарності та посттравматичної адаптації. Ця трансформація охоплює когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти: від страху втрати заощаджень і тривоги через інфляцію до переорієнтації на базові потреби, пожертви на ЗСУ та пошук нових форм фінансової стійкості. Дослідження показують, що війна посилює суб'єктивну невизначеність, повторно травматизує економічну свідомість і водночас формує резилієнтність. [1, 2]

Важливо зазначити, що до повномасштабного вторгнення в українському суспільстві домінувала модель «демонстративного споживання» як способу соціальної ідентифікації. Гроші виступали маркером успіху, що підтверджувалося високою часткою споживчих кредитів на електроніку та побутову техніку.

До 2022 року психологічне ставлення українців до грошей формувалося в умовах відносної економічної стабільності. Споживча впевненість (Consumer Confidence Index за Info Sapiens) коливалася в межах 67–74 пунктів у 2021 році, що відображало помірний оптимізм: громадяни активно користувалися кредитами, депозитами, планували інвестиції в нерухомість і техніку. Гроші сприймалися переважно як засіб задоволення потреб вищого рівня — свободи, статусу, комфорту. Емоційний компонент був позитивним: заощадження асоціювалися з безпекою, а витрати — з самореалізацією. Мотиваційний аспект включав кар'єрне зростання та підприємництво, поведінковий — регулярне планування бюджету. Історичні травми (Голодомор, розкуркулення) впливали на старші покоління, формуючи схильність до «жертвенного» сценарію накопичення, але молодь демонструвала більш сучасний підхід — інвестиції та цифрові фінанси. Фінансова грамотність, за даними НБУ 2021 року, була

нижчою за рекомендований рівень ОЕСР (12,3 бала з 21), але поступово зростала. [6]

Перші місяці повномасштабного вторгнення спричинили гострий психологічний зсув до «режиму виживання». За даними оцінки впливу війни на людей ПРООН (2023), 65% домогосподарств повідомили про зниження доходів через втрату роботи, скорочення зарплат і годин. Безробіття зросло з 9,8% до прогнозованих 18,3% у 2023-му, а національний рівень бідності — з 5,5% до 24,1%. Громадяни масово знімали готівку з банків (банківські черги в лютому-березні 2022-го), накопичували запаси продуктів і медикаментів. Гроші перетворилися на символ фізичної безпеки: емоційний компонент наповнився страхом і тривогою, когнітивний — фокусом на дефіциті («гроші — це життя»).

Психологічний феномен «паралічу планування» призвів до того, що стратегічне інвестування було повністю витіснене тактичним накопиченням ліквідності (готівки). Гроші в цей період почали виконувати функцію «психологічного анкерення» — наявність фізичних купюр давала ілюзію контролю над хаотичним зовнішнім середовищем.

Невизначеність майбутнього, інфляція (26,6% наприкінці 2022-го) і руйнування інфраструктури посилили мотиваційний зсув до мінімалізму: витрати скоротилися до базових потреб (їжа, житло, безпека). Багато хто відчув повторну травматизацію історичних сценаріїв «жертви», коли втрата майна чи роботи посилювала відчуття безпорадності. Регіональні відмінності були разючими: у південно-східному макрорегіоні 73% домогосподарств зазначили значне падіння доходів, а залежність від гуманітарної допомоги зросла з 1% до 21%. Психологічно це проявлялося в підвищенні рівня тривожності, зниженні суб’єктивного благополуччя та фокусі на короткостроковому плануванні.[4]

З 2023 року ставлення поступово трансформувалося від чистого виживання до адаптивної солідарності. Громадяни почали регулярно підтримувати ЗСУ: за даними CEDOS (2024), значна частина респондентів продовжувала або збільшувала фінансові пожертви (фіксовані суми чи відсоток доходу), навіть попри власні труднощі. Волонтерство та грошові збори стали

нормою, що переорієнтувало мотиваційний компонент грошей з індивідуального збагачення на колективну перемогу. Гроші набули нового ціннісного змісту — символу свободи та гідності нації.

Виникла унікальна «економіка довіри», де транзакційні витрати знижуються завдяки високому рівню соціального капіталу. Донат перестав бути актом благодійності й став «податком на безпеку», що є ознакою зрілої економічної свідомості. Це трансформувало ставлення до грошей як до ресурсу спільного користування.

Споживча поведінка стала більш економною: за звітами Gradus Research та аналітикою банків, українці скоротили імпульсивні покупки, віддали перевагу базовим товарам і локальним виробникам. Водночас зросла частка інвестицій у військові облігації (ОВДП), депозити та навіть криптовалюту як захист від інфляції. Психологічно це проявилося в посттравматичному зростанні: невизначеність не зникла, але сформувала нові стратегії — планування бюджету попри ризик, навчання фінансовій грамотності та фокус на «гроші для справи». Суб'єктивне економічне благополуччя, за теоретичними моделями, стало залежати не лише від доходу, а від відчуття внеску в перемогу. [2, 5]

Ставлення до грошей — це багатокомпонентний феномен (ціннісний, емоційний, мотиваційний, поведінковий), який війна радикально перебудувала. За дослідженнями Н. Клименко та Т. Скрипаченко, економічна невизначеність, інфляція та втрати (домівки, робота, близькі) створюють ситуацію повторної травматизації, знижуючи психологічне благополуччя. Емоційний компонент наповнився тривогою та страхом втрати; мотиваційний — змістився від егоїзму до альтруїзму (пожертви). Поведінковий — від споживання до економії та інвестицій у стійкість. [1]

Війна вплинула на всі рівні: фізична небезпека, ПТСР, руйнування соціальних зв'язків посилюють суб'єктивну невизначеність щодо майбутнього. Однак паралельно формується резилієнтність — гроші стають інструментом контролю над хаосом. Гендерний аспект: жінки частіше демонструють турботливий стиль (планування сімейного бюджету), чоловіки — ризиковий

(інвестиції). У військових та їхніх родинах (опитування НБУ 2025) 44% витрачають до третини доходу на військові потреби, заощадження дозволяють вижити лише 1–3 місяці, а інтерес до інвестицій (ОВДП, крипта) зріс до 40–50%. 48% користувалися кредитами, часто мікропозиками для військових потреб, що свідчить про вразливість, але й адаптивність. [1, 3]

Трансформація неоднорідна. Військовослужбовці та ветерани (опитування НБУ, 1013 респондентів 2025) показують найвищий рівень адаптації: 30,4% користуються цільовими зборами, 15,9% — ОВДП, але 26,7% мають заощадження лише на місяць. 43% стикалися з шахрайством, що підвищує потребу в фінансовій освіті. IDP та прифронтові регіони (UNDP) потерпають найбільше: 73% падіння доходів, залежність від допомоги. Західні регіони демонструють швидшу адаптацію — повернення до інвестицій. Молодь частіше обирає крипту та підприємництво, старше покоління — готівку та консервативні депозити. Жінки частіше фокусуються на сімейному бюджеті та страхуванні.

Споживча впевненість у 2025 році коливалася в межах 72–81 пунктів (Info Sapiens), близька до довоєнної, але з вищим рівнем обережності. Фінансова грамотність військових та родин залишається середньою, з високим попитом на знання про інвестиції (53%), надзвичайні фонди (47%) та стійкість до воєнних ризиків. [3, 4]

Україна продемонструвала аномально високий рівень фінансової інклюзії в умовах війни. Завдяки цифровізації (Дія, мобільний банкінг) гроші втратили свою територіальну прив’язаність, що дозволило мільйонам біженців зберігати фінансову автономність. Це сформувало специфічну «цифрову впевненість», яка частково компенсує страх втрати фізичного майна.

На четвертому році війни ставлення стабілізувалося в режимі «обережної стійкості». Громадяни планують бюджет з урахуванням ризику, віддають перевагу цифровим інструментам (картки 96%, банки 92%), але зберігають готівку як «подушку». Зростає інтерес до страхування воєнних ризиків і бізнес-інвестицій після перемоги. Психологічно домінує баланс між тривогою та

надією: гроші більше не «мета», а інструмент для перемоги та відбудови. Однак низькі заощадження (42% — менше 3 місяців) і залежність від допомоги вказують на вразливість. Майбутнє залежить від відновлення економіки: підвищення фінансової грамотності (проєкти НБУ) та державної підтримки можуть перетворити кризу на opportunity для нової економічної свідомості.

Трансформація психологічного ставлення до грошей — це не просто реакція на кризу, а глибока перебудова цінностей. Від індивідуального споживання до колективної солідарності, від страху до резилієнтності. Війна виявила вразливість, але й силу української адаптивності. Для повоєнного відновлення ключовими стануть емпіричні дослідження, освітні програми та політика, що враховує психологічні аспекти фінансової поведінки. Гроші в українському суспільстві 2026 року — це вже не просто валюта, а символ боротьби, єдності та майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клименко Н.Г. Ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій: теоретичний аналіз проблеми. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2025. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746979/1/document%20(22).pdf [дата звернення: 13.03.2026].
2. Скрипаченко Т.В. Психологічні особливості ставлення до грошей як чинник суб’єктивного благополуччя особистості. Габітус. 2025. URL: https://habitus.od.ua/journals/2025/71-2025/42.pdf [дата звернення: 12.03.2026].
3. Національний банк України. Фінансова грамотність для захисників та захисниць України. Звіт опитування. 2025. URL: https://harazd.bank.gov.ua/uploads/0/789-zvit_opytuvannya_fingramotnist.pdf [дата звернення: 14.03.2026].

4. UNDP. Оцінка впливу війни на людей. 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf [дата звернення: 12.03.2026].
5. CEDOS. Два роки повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії. 2024. URL: https://cedos.org.ua/researches/dva-roky-povnomasshtabnoyi-viyny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi/ [дата звернення: 12.03.2026].
6. Info Sapiens. Consumer Confidence Index (2021–2025). URL: https://www.sapiens.com.ua [дата звернення: 14.03.2024].

УДК 316.6

Грицук Оксана Вікторівна
к. психол. н., доцентка,
доцентка кафедри психології
Дем'янчук Єлизавета Вадимівна
здобувачка вищої освіти
Національний університет «Острозька академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМЇ

Анотація. У статті розглядається проблема трансформації гендерних ролей у сучасній українській сім'ї. Соціально-економічні зміни, глобалізаційні процеси, розвиток демократичних цінностей та вплив сучасних суспільних тенденцій сприяють переосмисленню традиційних уявлень про ролі чоловіка і жінки в сімейному житті. В умовах сучасного суспільства поступово відбувається перехід від традиційної моделі сім'ї, де чітко розподілені обов'язки між чоловіком як основним годувальником та жінкою як хранителькою домашнього вогнища, до більш партнерської моделі взаємин, що передбачає рівноправний розподіл сімейних обов'язків, спільну відповідальність за виховання дітей та прийняття важливих рішень.

Особливо помітними процеси трансформації гендерних ролей стали в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема в період воєнних подій в Україні. Зміни у структурі зайнятості, активізація участі жінок у різних сферах суспільного життя, а також нові умови функціонування сім'ї сприяють формуванню нових моделей сімейної взаємодії. Водночас ці процеси можуть супроводжуватися певними труднощами, зокрема виникненням рольових конфліктів, зміною очікувань партнерів та необхідністю адаптації до нових соціальних ролей.

Підкреслюється, що трансформація гендерних ролей є складним соціально-психологічним процесом, який відображає зміни у ціннісних орієнтаціях, соціальних нормах і культурних традиціях суспільства. Дослідження цих процесів дозволяє краще зрозуміти особливості функціонування сучасної української сім'ї та визначити перспективи подальшого розвитку гендерної рівності у сімейних відносинах.

Ключові слова: гендерні ролі, сім'я, гендерна рівність, трансформація гендерних ролей, сімейні відносини, сучасна українська сім'я.

Вступ. Сім'я є однією з найважливіших соціальних інституцій суспільства, у межах якої формуються основні цінності, соціальні ролі та моделі поведінки людини. У сучасних умовах розвитку українського суспільства сімейні відносини зазнають значних змін, що пов'язані із соціально-економічними трансформаціями, змінами у системі цінностей, розвитком демократичних принципів та утвердженням ідей гендерної рівності. Одним із важливих проявів цих змін є трансформація гендерних ролей у сім'ї, яка передбачає поступовий перехід від традиційних моделей сімейних взаємин до більш партнерських форм взаємодії між чоловіком і жінкою. У традиційній моделі сім'ї роль чоловіка переважно асоціювалася з матеріальним забезпеченням родини, тоді як жінка виконувала функції ведення домашнього господарства та виховання дітей. Проте сучасні суспільні процеси сприяють переосмисленню цих ролей та формуванню нових моделей сімейної взаємодії.

Актуальність дослідження трансформації гендерних ролей у сучасній українській сім'ї зумовлена також впливом сучасних соціальних викликів, зокрема воєнних подій, економічної нестабільності та змін у структурі зайнятості населення. У таких умовах значно змінюється роль жінок і чоловіків у сім'ї, зростає участь жінок у професійній діяльності та суспільному житті, а також підвищується рівень відповідальності чоловіків за виконання сімейних обов'язків. За даними сучасних досліджень, військова служба та пов'язані з нею соціально-психологічні фактори суттєво впливають на характер сімейних

відносин, що потребує адаптації як самих військовослужбовців, так і членів їхніх родин до нових умов життя.

Проблеми функціонування та розвитку сучасної сім'ї є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, питання сім'ї як об'єкта соціальної політики та соціальної роботи розглядає К. Дубич, наголошуючи на важливості підтримки сімейних інституцій та формування ефективних механізмів соціального захисту сімей у сучасному суспільстві [2, с. 4]. Актуальні проблеми розвитку сучасної української сім'ї досліджують М. В. Моргунова та М. Г. Поліщук, які підкреслюють, що трансформаційні процеси у суспільстві спричиняють зміни у структурі сім'ї, характері сімейних відносин та розподілі ролей між подружжям [4, с. 207].

Важливим аспектом дослідження є питання гендерної рівності у сімейних відносинах. Х. М. Маркович зазначає, що забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок у шлюбі є важливою умовою формування демократичних сімейних відносин та гармонійного розвитку суспільства [3, с. 194]. Водночас демографічні дослідження свідчать про зміни у шлюбно-сімейній поведінці населення, зокрема зростання кількості розлучень та трансформацію традиційних сімейних моделей, що також пов'язано зі змінами у гендерних ролях та очікуваннях партнерів.

Сучасні наукові дослідження також підкреслюють необхідність переосмислення традиційних уявлень про гендерні ролі та врахування соціокультурних змін, які відбуваються у суспільстві. Зарубіжні дослідники, зокрема J. S. Hyde, наголошують на важливості подолання жорстких гендерних стереотипів і розвитку більш гнучких моделей гендерної ідентичності та ролей у сучасному суспільстві [6, p. 173].

Таким чином, трансформація гендерних ролей у сучасній українській сім'ї є складним соціально-психологічним процесом, що відображає зміни у ціннісних орієнтаціях, соціальних нормах та культурних традиціях суспільства. Дослідження цих процесів є важливим для розуміння особливостей

функціонування сучасної сім'ї та визначення перспектив розвитку гендерної рівності у сімейних відносинах.

Мета дослідження – проаналізувати особливості трансформації гендерних ролей у сучасній українській сім'ї та визначити основні чинники, що впливають на цей процес.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття гендерних ролей у психологічній та соціальній науці.
2. Охарактеризувати особливості функціонування сучасної української сім'ї в умовах соціальних трансформацій.
3. Визначити основні чинники, що впливають на трансформацію гендерних ролей у сімейних відносинах.
4. Проаналізувати вплив соціально-економічних та воєнних умов на зміну ролей чоловіка і жінки у сучасній українській сім'ї.
5. Визначити значення гендерної рівності для формування партнерської моделі сімейних взаємин.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс теоретичних методів, які дозволили здійснити всебічний аналіз проблеми трансформації гендерних ролей у сучасній українській сім'ї. Зокрема, застосовано метод аналізу наукової літератури, що дав змогу вивчити сучасні наукові підходи до розуміння гендерних ролей, особливостей функціонування сім'ї та процесів гендерної трансформації у суспільстві. Метод синтезу використовувався для узагальнення отриманої інформації з різних джерел та формування цілісного уявлення про досліджуване явище. За допомогою порівняльного аналізу було здійснено зіставлення різних наукових підходів до визначення ролі чоловіка і жінки у сімейних відносинах, а також проаналізовано зміни у гендерних моделях сучасної сім'ї. Крім того, використано метод узагальнення та систематизації наукових даних, що дозволило структурувати теоретичний матеріал, виділити основні тенденції трансформації гендерних ролей та визначити ключові чинники, які впливають на

формування нових моделей сімейної взаємодії у сучасному українському суспільстві.

Результати та дискусії. Сучасна українська сім'я перебуває у стані активних трансформацій, що зумовлено соціально-економічними, культурними та політичними змінами, які відбуваються у суспільстві. Одним із важливих аспектів цих змін є трансформація гендерних ролей, яка проявляється у зміні традиційних уявлень про функції чоловіка і жінки у сімейному житті. Упродовж тривалого історичного періоду сімейні відносини будувалися на основі традиційної моделі, відповідно до якої чоловік виконував роль основного годувальника родини, а жінка відповідала за ведення домашнього господарства та виховання дітей. Проте сучасні суспільні процеси, зокрема розвиток демократичних цінностей, підвищення рівня освіти жінок та їх активна участь у професійній діяльності, сприяють поступовому формуванню партнерської моделі сімейних взаємин, яка передбачає рівноправний розподіл обов'язків між подружжям [4, с. 206].

У сучасних умовах трансформація гендерних ролей є складним соціально-психологічним процесом, який пов'язаний зі зміною суспільних норм, цінностей та очікувань щодо поведінки чоловіків і жінок. Традиційні уявлення про гендерні ролі поступово змінюються під впливом соціальних, економічних та культурних факторів. Це проявляється у зміні ставлення до розподілу сімейних обов'язків, участі жінок у професійній діяльності, а також у зростанні ролі чоловіків у вихованні дітей та веденні домашнього господарства. У наукових дослідженнях зазначається, що сучасна сім'я дедалі більше орієнтується на партнерські відносини, засновані на взаємній підтримці, рівності та спільній відповідальності за добробут родини [2, с. 5].

Важливим чинником трансформації гендерних ролей є розвиток ідей гендерної рівності, які активно поширюються у сучасному суспільстві. Гендерна рівність передбачає забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у різних сферах життя, зокрема у сімейних відносинах. У правовому аспекті гендерна рівність у шлюбі передбачає рівноправний

розподіл обов’язків між подружжям, спільну відповідальність за виховання дітей та взаємну підтримку у реалізації професійних і життєвих планів. Як зазначає Х. М. Маркович, забезпечення гендерної рівності у сімейних відносинах є важливою умовою формування демократичного суспільства та гарантією дотримання прав і свобод людини [3, с. 194].

Одним із показників трансформації сімейних відносин є зміна структури сім’ї та характеру подружніх взаємин. У сучасному суспільстві спостерігається зростання кількості партнерських шлюбів, у яких рішення приймаються спільно, а обов’язки розподіляються відповідно до можливостей і потреб кожного з партнерів. Така модель сімейних відносин сприяє більш гармонійному розвитку особистості та формуванню атмосфери взаємної поваги і підтримки. Водночас зміни у традиційних ролях чоловіка і жінки можуть призводити до виникнення певних труднощів, зокрема рольових конфліктів, які виникають унаслідок невідповідності між традиційними очікуваннями та новими соціальними реаліями [4, с. 207].

Суттєвий вплив на трансформацію гендерних ролей у сучасній українській сім’ї мають соціально-економічні процеси, які відбуваються у державі. Економічні труднощі, зміни у структурі зайнятості населення та необхідність забезпечення матеріального добробуту родини сприяють активнішій участі жінок у професійній діяльності. У результаті цього відбувається поступове переосмислення ролей чоловіка і жінки у сім’ї та формування нових моделей взаємодії між подружжям. Зокрема, чоловіки дедалі частіше беруть участь у виконанні домашніх обов’язків та вихованні дітей, що свідчить про поступовий відхід від традиційної патріархальної моделі сім’ї [2, с. 6].

Окрему роль у трансформації гендерних ролей відіграють сучасні соціальні виклики, зокрема воєнні події, які суттєво впливають на структуру сімейних відносин. У зв’язку з участю значної кількості чоловіків у військовій службі жінки часто змушені брати на себе додаткові обов’язки, пов’язані із забезпеченням сім’ї та вихованням дітей. Це призводить до зміни традиційного

розподілу ролей у сім'ї та формування нових моделей взаємодії між її членами. Л. Балачій зазначає, що військова служба суттєво впливає на характер сімейних відносин, оскільки пов'язана з тривалою розлукою, психологічним напруженням та необхідністю адаптації родини до нових умов життя [1, с. 410].

Крім того, важливим аспектом трансформації сімейних відносин є зміни у демографічній поведінці населення. Зокрема, у сучасному українському суспільстві спостерігається зростання кількості розлучень, що може бути пов'язано зі зміною соціальних цінностей, підвищенням рівня економічної незалежності жінок та зміною уявлень про сімейне життя. Як зазначає Л. Слюсар, демографічні процеси свідчать про поступову трансформацію традиційної моделі сім'ї та формування нових підходів до організації сімейних відносин [5, с. 82].

У сучасній психологічній науці проблема гендерних ролей розглядається у контексті ширших соціокультурних змін. Дослідники наголошують на необхідності подолання жорстких гендерних стереотипів, які обмежують можливості особистісного розвитку чоловіків і жінок. Зокрема, J. S. Hyde підкреслює, що сучасне суспільство поступово відходить від традиційної бінарної моделі гендеру та формує більш гнучкі уявлення про ролі чоловіка і жінки у різних сферах життя, у тому числі й у сімейних відносинах [6, p. 174].

Отже, трансформація гендерних ролей у сучасній українській сім'ї є закономірним процесом, зумовленим соціально-економічними, культурними та політичними змінами у суспільстві. Цей процес відображає поступовий перехід від традиційної моделі сімейних відносин до більш партнерської моделі, що ґрунтується на принципах рівності, взаємної підтримки та спільної відповідальності за функціонування сім'ї. Вивчення цих процесів є важливим для розуміння особливостей розвитку сучасної сім'ї та визначення перспектив подальшого розвитку гендерної рівності у суспільстві.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що трансформація гендерних ролей у сучасній українській сім'ї є складним соціально-психологічним процесом, який відбувається під

впливом соціально-економічних, культурних та політичних змін у суспільстві. Традиційна модель сімейних відносин, що ґрунтувалася на чіткому розподілі ролей між чоловіком і жінкою, поступово змінюється на більш гнучку та партнерську модель взаємодії. У межах цієї моделі подружжя розглядається як рівноправні партнери, які спільно приймають рішення, розподіляють сімейні обов'язки та несуть відповідальність за виховання дітей і забезпечення добробуту родини.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що сучасні процеси трансформації гендерних ролей пов'язані з розвитком ідей гендерної рівності, підвищенням рівня освіти жінок, їх активною участю у професійній діяльності та змінами у системі соціальних цінностей. У сучасному суспільстві дедалі більше поширюється модель сім'ї, заснована на принципах рівності, взаємної поваги та партнерства між чоловіком і жінкою. Така модель сприяє більш гармонійному розвитку сімейних відносин та створює умови для самореалізації кожного з подружжя.

Водночас трансформація гендерних ролей може супроводжуватися певними труднощами, пов'язаними зі зміною традиційних уявлень про ролі чоловіка і жінки у сім'ї. У деяких випадках це може призводити до виникнення рольових конфліктів, непорозумінь між партнерами та необхідності адаптації до нових моделей сімейної взаємодії. Саме тому важливим завданням сучасного суспільства є формування культури партнерських відносин, заснованих на принципах рівноправності, взаємної підтримки та спільної відповідальності.

Суттєвий вплив на трансформацію гендерних ролей у сучасній українській сім'ї мають також соціальні виклики, зокрема воєнні події, економічна нестабільність та зміни у структурі зайнятості населення. У таких умовах значно змінюється характер сімейних відносин, зростає роль жінок у забезпеченні матеріального добробуту родини, а також посилюється відповідальність чоловіків за участь у сімейному житті та вихованні дітей. Це

сприяє формуванню нових моделей сімейної взаємодії, які відображають сучасні соціальні реалії.

Отже, трансформація гендерних ролей є закономірним процесом розвитку сучасного суспільства, який відображає зміни у системі соціальних норм, цінностей та культурних традицій. Подальше вивчення цієї проблеми має важливе значення для розуміння особливостей функціонування сучасної української сім'ї та формування ефективної соціальної політики, спрямованої на підтримку сімейних відносин, розвиток гендерної рівності та зміцнення інституту сім'ї в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балачій Л. Психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки: адаптація військових та їх родин. *Universum.* 2024. № 14. С. 409–416.
2. Дубич К. Актуальні проблеми сім'ї як об'єкта соціальної політики та соціальної роботи. *Ввічливість.* 2021. Вип. 6. - С. 3-9.
3. Маркович Х. М. Ґендерна рівність у сімейних відносинах: правові аспекти захисту прав жінок та чоловіків у шлюбі. Аналітичне-порівняльне правознавство.ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2024. №5. С. 193-198
4. Моргунова М. В., Поліщук М. Г. Актуальні проблеми розвитку сучасної сім'ї в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 11. С. 206–209.
5. Слюсар Л. Розлучення в Україні в демографічному вимірі: минуле і сучасність. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2. С. 78–89
6. Hyde, J. S. et al. The future of sex and gender in psychology: Five challenges to the gender binary. *American Psychologist.* 2019. Vol. 74 (2). P. 171–193.

УДК 159.942

Грицук Оксана Вікторівна
к. психол. н., доцентка,
доцентка кафедри психології
Равська Вікторія Миколаївна
здобувачка вищої освіти
Національний університет «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядається проблема формування життєвих стратегій здобувачів вищої освіти в умовах війни. Сучасні соціально-політичні та економічні виклики, спричинені воєнними подіями, суттєво впливають на систему цінностей, життєві орієнтири та професійні плани молоді. Особливо це стосується студентської молоді, яка перебуває на етапі активного самовизначення, планування майбутнього та формування життєвих пріоритетів. У роботі проаналізовано основні підходи до розуміння поняття «життєва стратегія» у психологічній науці та визначено її роль у процесі особистісного і професійного становлення здобувачів вищої освіти.

Зазначено, що в умовах війни життєві стратегії студентів зазнають суттєвих трансформацій: зростає значущість безпеки, стабільності, соціальної підтримки та професійної реалізації. Водночас молодь змушена адаптуватися до нових умов навчання, невизначеності майбутнього, психологічного напруження та змін у соціальному середовищі. Важливими чинниками формування життєвих стратегій виступають особистісні ресурси, рівень психологічної стійкості, життєві цінності та мотивація до самореалізації.

Підкреслюється, що дослідження життєвих стратегій студентської молоді є важливим для розуміння процесів їх соціально-психологічної адаптації та

визначення напрямів психологічної підтримки в умовах воєнного часу. Отримані результати можуть бути використані для розробки програм психологічного супроводу здобувачів вищої освіти, спрямованих на підвищення їх життєстійкості, формування позитивних життєвих орієнтирів та підтримку професійного самовизначення.

Ключові слова: життєві стратегії, здобувачі вищої освіти, студентська молодь, війна, життєві цінності, психологічна адаптація, життєстійкість.

Вступ. Сучасні соціальні трансформації, спричинені повномасштабною війною в Україні, істотно впливають на життєві орієнтири, цінності та перспективи розвитку молодого покоління. В умовах воєнного стану змінюються соціально-економічні умови життя, освітній процес, професійні можливості та загальний психологічний стан молоді. Особливо чутливо на ці зміни реагують здобувачі вищої освіти, які перебувають на етапі активного особистісного та професійного становлення. Саме у студентському віці формується система життєвих цілей, планів і стратегій, що визначають подальший життєвий шлях особистості. У зв'язку з цим проблема дослідження життєвих стратегій здобувачів вищої освіти в умовах війни набуває особливої актуальності.

Життєва стратегія розглядається у психології як система довготривалих життєвих цілей, цінностей та способів їх досягнення, що визначають напрям розвитку особистості та її поведінку в різних життєвих ситуаціях. У складних соціальних умовах, зокрема під час війни, життєві стратегії молоді можуть змінюватися під впливом нових викликів, невизначеності майбутнього, психологічного напруження та необхідності адаптації до нових реалій життя. Водночас саме наявність чітких життєвих орієнтирів і стратегій сприяє підвищенню життєстійкості, адаптивності та здатності молоді ефективно долати труднощі.

Проблема стресостійкості та психологічної стійкості особистості активно досліджується у сучасній психологічній науці. Значний внесок у вивчення

теоретичних аспектів стресу та стресостійкості зробив Д. Р. Кравцов, який аналізує різні наукові підходи до розуміння феномену стресостійкості та особливості її формування у складних життєвих умовах [1; 2]. Питання розвитку стресостійкості здобувачів освіти в умовах військових дій розглядає М. С. Кудінова, підкреслюючи важливість формування психологічної стійкості молоді до впливу кризових і травматичних факторів [3]. Особливості стресостійкості студентської молоді також досліджуються у колективній монографії під редакцією В. Шмаргуна, де висвітлено психологічні ресурси подолання стресу та механізми адаптації молоді до складних соціальних умов [4]. Теоретичні засади психології стресу та особливості реагування особистості на стресові фактори детально розкриті у працях Л. Б. Наугольнік [5]. Окремі аспекти стресостійкості студентів закладів вищої освіти як психологічної проблеми досліджує С. В. Пухно [6]. Крім того, сучасні підходи до вивчення стресостійкості особистості та її роль у процесі адаптації до складних життєвих обставин висвітлює М. М. Шпак [7]. Аналіз наукових праць зазначених дослідників свідчить про значний інтерес до проблеми стресостійкості, проте питання формування життєвих стратегій здобувачів вищої освіти в умовах війни потребує подальшого наукового вивчення.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати особливості формування життєвих стратегій здобувачів вищої освіти в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття життєвих стратегій у психологічній науці.
2. Визначити особливості формування життєвих стратегій студентської молоді в умовах воєнного часу.
3. Охарактеризувати основні чинники, що впливають на формування життєвих стратегій здобувачів вищої освіти в умовах війни.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс теоретичних методів, які дали змогу всебічно проаналізувати наукову проблему та узагальнити наявні наукові підходи.

Зокрема, застосовано аналіз наукової літератури, що дозволив вивчити сучасні теоретичні положення щодо життєвих стратегій особистості, особливостей розвитку студентської молоді та впливу воєнних умов на формування життєвих орієнтирів. Метод синтезу використовувався для поєднання отриманої інформації з різних наукових джерел та формування цілісного уявлення про досліджуване явище. За допомогою порівняння було здійснено зіставлення різних наукових підходів до трактування поняття життєвих стратегій та визначено їх спільні й відмінні характеристики. Також застосовано узагальнення та систематизацію наукових даних, що дало змогу структурувати теоретичний матеріал, виділити основні чинники формування життєвих стратегій здобувачів вищої освіти та визначити напрями подальшого дослідження цієї проблеми в умовах війни.

Результати та дискусії. Сучасні соціально-політичні трансформації, спричинені воєнними подіями, суттєво впливають на психологічний стан особистості та її здатність адаптуватися до складних життєвих умов. Особливо це стосується студентської молоді, яка перебуває на етапі активного формування життєвих орієнтирів, цінностей і стратегій самореалізації. В умовах війни значно зростає роль психологічних ресурсів особистості, зокрема стресостійкості, яка забезпечує здатність людини зберігати психічну рівновагу та ефективно функціонувати у складних і непередбачуваних ситуаціях. У психологічній науці стресостійкість розглядається як інтегральна характеристика особистості, що відображає її здатність протистояти негативному впливу стресових факторів і підтримувати оптимальний рівень діяльності. Дослідження цієї проблеми є особливо актуальним у сучасних умовах, коли молодь змушена адаптуватися до нових соціальних реалій, пов’язаних із військовими подіями, економічною нестабільністю та змінами в освітньому середовищі [5, с. 18].

Проблема стресу та психологічної стійкості особистості є однією з ключових у сучасній психології. Науковці розглядають стрес як складний психофізіологічний процес, що виникає у відповідь на вплив зовнішніх або

внутрішніх факторів, які порушують звичний стан рівноваги організму. Стресові ситуації можуть спричиняти різноманітні емоційні, поведінкові та фізіологічні реакції, що впливають на ефективність діяльності людини. У цьому контексті важливого значення набуває поняття стресостійкості, яке відображає здатність особистості адекватно реагувати на складні життєві обставини та зберігати продуктивність діяльності. Д. Р. Кравцов зазначає, що стресостійкість виступає важливою умовою успішної адаптації людини до змінних умов середовища та забезпечує ефективне подолання психологічних труднощів [1, с. 236].

У психологічній літературі існує значна кількість підходів до трактування поняття стресу та психологічної стійкості. Дослідники розглядають стрес як складне багатовимірне явище, яке поєднує біологічні, психологічні та соціальні компоненти. Згідно з сучасними науковими підходами, стрес може виступати як негативним, так і мобілізуючим фактором, що активізує внутрішні ресурси особистості. У цьому контексті важливу роль відіграє рівень психологічної стійкості людини, який визначає її здатність ефективно долати труднощі та адаптуватися до нових умов життя. Д. Р. Кравцов підкреслює, що психологічна стійкість формується під впливом різноманітних факторів, серед яких важливе місце посідають особистісні характеристики, соціальна підтримка та індивідуальний досвід подолання складних життєвих ситуацій [2, с. 113].

Особливу актуальність проблема стресостійкості набуває в умовах військових дій, коли людина постійно перебуває під впливом сильних психоемоційних навантажень. У таких умовах значно зростає ризик виникнення психологічних розладів, емоційного виснаження та зниження адаптаційних можливостей особистості. Саме тому дослідження механізмів формування стресостійкості є важливим напрямом сучасних психологічних досліджень. М. С. Кудінова зазначає, що розвиток стресостійкості здобувачів освіти в умовах військових дій є важливим чинником їхньої психологічної безпеки та успішної адаптації до складних життєвих обставин. На думку дослідниці, формування стійкості до стресу передбачає розвиток навичок

саморегуляції, емоційної стабільності та здатності конструктивно реагувати на кризові ситуації [3, с. 26].

Студентська молодь є однією з найбільш уразливих соціальних груп щодо впливу стресових факторів. Період навчання у закладах вищої освіти пов'язаний із значними інтелектуальними навантаженнями, необхідністю професійного самовизначення та формування життєвих планів. У поєднанні з соціальною нестабільністю та воєнними подіями це може призводити до підвищення рівня тривожності, психологічного напруження та невизначеності майбутнього. У колективній монографії під редакцією В. Шмаргуна зазначається, що стресостійкість студентської молоді є важливим ресурсом, який забезпечує здатність ефективно долати труднощі, зберігати мотивацію до навчання та підтримувати психологічне благополуччя навіть у складних життєвих обставинах [4, с. 42].

Науковці підкреслюють, що формування стресостійкості є складним і багатогранним процесом, який залежить від індивідуальних особливостей особистості, рівня розвитку її психологічних ресурсів та умов соціального середовища. Серед основних чинників, що впливають на рівень психологічної стійкості, дослідники виділяють рівень самооцінки, особливості емоційної регуляції, соціальну підтримку та сформованість життєвих цінностей. С. В. Пухно зазначає, що стресостійкість студентів закладів вищої освіти є важливою психологічною характеристикою, яка визначає їхню здатність ефективно адаптуватися до освітнього процесу та долати труднощі, пов'язані з навчальною діяльністю і життєвими викликами [6, с. 59].

Крім того, важливим аспектом дослідження стресостійкості є вивчення механізмів психологічної адаптації особистості до складних соціальних умов. Психологічна адаптація передбачає здатність людини пристосовуватися до змін середовища, зберігаючи при цьому внутрішню рівновагу та ефективність діяльності. У сучасних умовах воєнного часу процес адаптації набуває особливого значення, оскільки молодь змушена долати значну кількість соціальних і психологічних труднощів. Формування стресостійкості в таких

умовах виступає важливим чинником збереження психологічного здоров’я та забезпечення успішної соціальної та професійної самореалізації особистості [5, с. 97].

Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу дослідників до проблеми стресу та стресостійкості особистості. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців розглядаються різні аспекти цього феномену, зокрема його сутність, структуру, механізми формування та роль у процесі адаптації людини до складних життєвих умов. Водночас сучасні соціальні реалії, пов’язані з воєнними подіями, зумовлюють необхідність подальшого вивчення особливостей розвитку стресостійкості студентської молоді та пошуку ефективних шляхів її формування в умовах підвищеного психологічного навантаження.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дозволив зробити висновок, що проблема стресостійкості особистості є важливим напрямом сучасних психологічних досліджень, особливо в умовах соціальних криз і воєнних подій. Сучасні умови життя характеризуються підвищеним рівнем психоемоційного навантаження, невизначеністю майбутнього та необхідністю постійної адаптації до змін, що значною мірою впливає на психологічний стан молоді. У таких умовах стресостійкість виступає важливим психологічним ресурсом, який забезпечує здатність особистості ефективно долати труднощі, підтримувати психічну рівновагу та зберігати продуктивність діяльності.

У психологічній науці стресостійкість розглядається як складна інтегративна характеристика особистості, що включає сукупність індивідуально-психологічних властивостей, механізмів саморегуляції та адаптаційних можливостей. Вона визначає здатність людини адекватно реагувати на стресові фактори, контролювати власні емоційні реакції та знаходити ефективні способи подолання складних життєвих ситуацій. Як зазначає Д. Р. Кравцов, стресостійкість є важливим чинником психологічної

стабільності особистості та її успішної адаптації до умов підвищеного психологічного навантаження.

Особливої актуальності проблема стресостійкості набуває серед студентської молоді. Період навчання у закладах вищої освіти пов'язаний із формуванням професійної ідентичності, життєвих планів та соціальних ролей, що супроводжується значним психоемоційним напруженням. У поєднанні з воєнними подіями, соціальною нестабільністю та змінами у форматі навчання це може призводити до підвищення рівня тривожності, психологічного виснаження та зниження адаптаційних можливостей молоді. Саме тому формування стресостійкості студентів виступає важливою умовою їх успішної соціально-психологічної адаптації та збереження психічного здоров'я.

Аналіз наукових праць свідчить, що дослідники приділяють значну увагу вивченню факторів, які впливають на розвиток стресостійкості особистості. До таких факторів належать індивідуально-психологічні особливості людини, рівень розвитку її емоційної саморегуляції, життєві цінності, соціальна підтримка та попередній досвід подолання складних життєвих ситуацій. М. С. Кудінова підкреслює, що формування стресостійкості здобувачів освіти в умовах військових дій є важливим чинником їх психологічної безпеки та здатності ефективно адаптуватися до кризових обставин.

Крім того, важливу роль у розвитку стресостійкості відіграють внутрішні ресурси особистості, такі як позитивна самооцінка, життєві цінності, мотивація до самореалізації та здатність до саморегуляції. Саме ці психологічні ресурси сприяють підвищенню адаптивності людини та допомагають їй ефективно долати труднощі. Як зазначається у наукових дослідженнях, розвиток стресостійкості студентської молоді сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню навчальної мотивації та формуванню здатності конструктивно реагувати на складні життєві ситуації.

Таким чином, стресостійкість є важливою характеристикою особистості, що забезпечує її психологічну стабільність, ефективну адаптацію та здатність протистояти негативному впливу стресових факторів. В умовах воєнного часу

розвиток цієї якості набуває особливого значення для студентської молоді, оскільки дозволяє зберігати психологічну рівновагу, підтримувати мотивацію до навчання та формувати активну життєву позицію. Отже, подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на вивчення психологічних механізмів формування стресостійкості студентів та розробку ефективних програм психологічної підтримки молоді в умовах підвищеного соціального та емоційного навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравцов Д. Р. Аналіз теоретичних досліджень поняття «стресостійкість». Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 236–238.
2. Кравцов Д. Р. Поняття стресу та психологічної стійкості в межах різних теоретичних підходів. *Габітус.* 2020. Вип. 18, т. 1. С. 112–116.
3. КудіноваМ. С. Методологічні засади розвитку стресостійкості здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військових дій. *Вісник Львівського університету.* Серія: Психологічні науки. 2022. Вип. 14. С. 24–31.
4. Психологія стресостійкості студентської молоді : монографія Л. Афанасенко та ін. ; за заг. ред. В.Шмаргуна. Київ : Вид. центр НУБіП України, 2018. 198 с
5. Наугольнік Л.Б. .Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
6. Пухно С. В. Стресостійкість студентів закладів вищої освіти як психологічна проблема. *Слобожанський науковий вісник.* Серія: Психологія. 2023. No 1. С. 58–63.

7. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус.* 2022. Вип. 39. С. 19.

УДК 159.9:355.01

Гудович Юлія Михайлівна
магістр психології, психолог
Громадська організація
Центр психосоціальної підтримки
«Зелений Ґудзик»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ПТСР ТА АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація: у статті досліджується проблема психічної стійкості ветеранів війни як ключового ресурсу подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та успішної адаптації до мирного життя. Проаналізовано основні клінічні прояви ПТСР та сучасні уявлення про його нейробіологічні механізми. Розглянуто роль індивідуальних психологічних характеристик і соціального середовища у формуванні резилієнтності. Узагальнено сучасні підходи до психологічної реабілітації, зокрема когнітивно-поведінкову терапію, експозиційні методи та розвиток адаптивних копінг-стратегій. Наголошено на значенні соціальної підтримки та міждисциплінарного підходу у відновленні психічного здоров'я ветеранів.

Ключові слова: ПТСР, ветерани війни, психічна стійкість, резилієнтність, адаптація, травматичний стрес, реабілітація, соціальна підтримка.

Сучасні збройні конфлікти зумовлюють не лише трансформації геополітичного та економічного характеру, але й мають глибокі психологічні наслідки для їх учасників. Особливо вразливою категорією є ветерани війни, які після повернення до мирного життя стикаються з комплексом адаптаційних

труднощів, що охоплюють емоційну, когнітивну та соціальну сфери. Одним із найпоширеніших наслідків бойового досвіду є посттравматичний стресовий розлад, який суттєво впливає на якість життя та соціальне функціонування особистості [1, с. 35; 2, с. 88].

Посттравматичний стресовий розлад є складним психічним станом, що виникає у відповідь на екстремальні події, які супроводжуються загрозою життю або фізичній цілісності. Його симптоматика включає нав'язливі спогади, флешбеки, уникнення тригерів, підвищену тривожність, емоційну нестабільність та порушення сну. У багатьох ветеранів ці прояви можуть поєднуватися з депресивними симптомами, агресивністю та труднощами у міжособистісному спілкуванні [1, с. 42; 3, с. 21].

Сучасні дослідження підкреслюють, що ПТСР має комплексну природу, включаючи нейробіологічні механізми. Зокрема, відзначається дисфункція лімбічної системи, підвищена активність мигдалеподібного тіла та зниження регуляторного контролю з боку префронтальної кори [2, с. 112]. Це пояснює підвищену реактивність на стресові стимули та труднощі у когнітивній регуляції емоцій.

Ключовим ресурсом подолання наслідків травматичного досвіду є психічна стійкість (резилієнтність). Вона розглядається як здатність особистості зберігати або відновлювати психологічне функціонування в умовах значного стресу. До основних компонентів психічної стійкості належать емоційна регуляція, когнітивна гнучкість, усвідомленість власного досвіду, здатність до саморефлексії та використання ефективних копінг-стратегій [4, с. 57].

Важливу роль у відновленні відіграють психологічні інтервенції. Найбільш доказовою ефективністю характеризується когнітивно-поведінкова терапія, спрямована на модифікацію дезадаптивних переконань та поведінкових патернів. Експозиційні методи дозволяють поступово знижувати інтенсивність травматичних реакцій шляхом контрольованого контакту з травматичними спогадами. До практичних психологічних підходів, що застосовуються у межах

реабілітаційних програм, належать різноманітні техніки саморегуляції, зокрема дихальні вправи для стабілізації фізіологічного стану, техніки «заземлення», когнітивне реструктурування та ведення щоденника переживань [4, с. 60; 5, с. 142]. Регулярне використання подібних практик підвищує рівень самоконтролю та сприяє зниженню інтенсивності тривожних станів.

Нейробіологічні аспекти відновлення психічного здоров'я пов'язані з нейропластичністю мозку — здатністю нервової системи змінюватися під впливом досвіду. У процесі психологічної допомоги спостерігається поступова нормалізація функціонування структур, відповідальних за реакції страху, а також покращення зв'язків між емоційними та когнітивними центрами мозку. Це створює підґрунтя для формування нових адаптивних моделей поведінки [2, с. 118].

Соціальні чинники відіграють ключову роль у процесі адаптації ветеранів до мирного життя. Повернення до цивільного середовища часто супроводжується труднощами працевлаштування, зміною соціальних ролей, відчуженням та недостатнім рівнем підтримки. У цьому контексті важливими є стабільні сімейні відносини, соціальна інтеграція, участь у громадській діяльності та доступ до якісних соціальних і медичних послуг. Особливого значення набуває формування нової ідентичності ветерана, яка інтегрує бойовий досвід у структуру цивільного життя [5, с. 150].

Отже, психічна стійкість виступає інтегративним чинником успішного подолання ПТСР та адаптації ветеранів до умов післявоєнного суспільства. Її розвиток потребує комплексного підходу, що поєднує психологічні, медичні та соціальні заходи. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням програм реабілітації, розробкою індивідуалізованих стратегій допомоги та оцінкою їх ефективності в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кокун О. М. Психологічна допомога військовослужбовцям. – Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2015. – 280 с.
2. Мушкевич М. І. Психологія травми. – Київ: Слово, 2017. – 320 с.
3. Шаповал І. А. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. – Харків: Право, 2018. – 304 с.
4. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. – Київ, 2015. – 160 с.
5. Дроздова І. В. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. – Дніпро, 2019. – 240 с.

УДК 159.942

Карпіна Олена Сергіївна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
Навчально-наукового інституту «Горлівський інститут іноземних мов»
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Дніпро, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: Стаття присвячена розгляду проблеми професійного вигорання викладачів закладів вищої освіти, яка набула особливої актуальності в умовах російсько-української війни. Автором підкреслюється, що поняття емоційного та професійного вигорання не є тотожними за своєю суттю. Наводиться конкретний приклад професійного вигорання, що мав місце з викладачем ЗВО від час повномасштабного вторгнення, який аналізується з опорою на принцип інтерактивної системи КПТ (думки – почуття – поведінка – фізіологія). Розглядаються найбільш значущі фактори психосоціальних ризиків професійного вигорання викладачів вишів, пов’язані безпосередньо з їхньою професійною діяльністю та війною як кризою. Психологічна стійкість розглядається як базова потреба сучасного освітянина. Наводяться дієві практики та види діяльності, що можуть сприяти зниженню рівня тривоги й зменшенню відчуття страху у викладачів ЗВО під час війни, а також приклади внутрішніх ресурсів відповідно до моделі стресоподолання BASIC Ph Мулі Лаада, які можуть допомогти їм чинити опір стресовим подіям та в деяких випадках навіть «нарощувати» власну життєстійкість. Акцентується важливість набуття викладачем вишу здатності перетворювати власний посттравматичний стрес на посттравматичній ріст в умовах кризи.

Ключові слова: емоційне вигорання, професійне вигорання, викладачі ЗВО, війна, стрес, синдром емоційного вигорання, когнітивно-поведінкова терапія, фактори психосоціальних ризиків, психологічна стійкість, модель BASIC Ph, криза.

Емоційне вигорання розглядають у сучасній науці як специфічний стан психічного виснаження, що проявляється у стійкому зниженні емоційної залученості, відчутті втоми, цинічному ставленні до професійних обов'язків, у переживанні власної неефективності. Деякі дослідники ототожнюють його з професійним вигоранням. На нашу думку, це не зовсім вірно, адже поняття «емоційного вигорання», що розвивається на фоні довготривалого виснаження вегетативної нервової системи (ВНС), є набагато ширшим за своєю суттю та може стосуватися різних сфер життя людини, у той час як «професійне вигорання» є його різновидом, спричинений довготривалим, тобто хронічним стресом, пов'язаним саме з її професійною діяльністю (Рис. 1. Емоційне та професійне вигорання). Схематично це виглядає приблизно так:

Рис. 1. Емоційне та професійне вигорання

«Термін "синдром вигорання" був уперше введений американським психіатром Дж. Фрейденбергом у 1974 році для опису психологічних станів людей, які працюють у соціальних сферах і постійно стикаються з труднощами комунікації. Фрейденберг зазначав, що емоційне вигорання є характерним для

людей професій «людина – людина», які мають справу з негативними емоційними переживаннями інших і мимоволі долучаються до них» [1, с. 97-98]. У викладацькій діяльності труднощі пов'язані насамперед із необхідністю постійного спілкування із здобувачами освіти, роботою в умовах постійної оцінки з боку керівництва, необхідністю поєднання ролей експерта, ментора та організатора навчального процесу.

Проблема емоційного та професійного вигорання педагогічних працівників у сучасній освіті активно досліджується науковцями й дедалі частіше описується як серйозний виклик для особистого благополуччя викладача та якості освітнього процесу [2, 3, 4, 5]. Для викладачів літературознавчих дисциплін прояви цих станів є особливо загрозливими, адже їхня праця пов'язана з інтерпретацією художніх текстів, емпатійним зануренням у художні світи, організацією діалогу культур та сенсів. Поступове згасання емоційної чутливості та професійного інтересу може призвести до формального виконання викладачем своїх посадових обов'язків, зниження якості викладання, деформації ставлення до студентів та до професії в цілому.

Останнім часом, з урахуванням обставин нашого сьогодення і, передусім, реалій воєнного часу, викладачам ЗВО досить часто після сильного стресу, перевантаження на роботі чи складних життєвих обставин стає важко виконувати професійні обов'язки, а також брати активну участь у житті їхнього навчального закладу.

У якості прикладу хотілося б навести цілком реальну ситуацію, яка сталася в моєму житті в квітні 2022 року. На той момент я проживала в м. Бахмут Донецької області. До нього був релокований у 2014 р. Горлівській інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» – моя alma mater. 5 квітня 2022 р. (я ніколи не забуду цей страшний день) педколектив інязу разом із рідними був евакуйований автобусом до Дніпра. Про евакуацію ми з мамою дізналися напередодні. Поселили нас у гуртожиток ДНУ ім. О. Гончара. Це був 10-й поверх, ми жили в кімнаті з сусідами – колегою, її мамою та їхнім собакою. Із речей – тільки

найнеобхідніше. Цей незапланований переїзд буквально вибив ґрунт із-під моїх ніг. Не було ніяких умов для виконання професійних – викладацьких – обов'язків. Інтернет був тільки в холі на першому поверсі, а навчання мало здійснюватися тільки в онлайн-форматі. Почався саботаж – я не розуміла, чому я маю працювати в таких нелюдських умовах. Я нічого не хотіла та буквально примушувала себе працювати. Під час відвідування загальноінститутських нарад, які здебільшого також проводилися в онлайн-режимі, теж відчувала внутрішній супротив: мозок буквально відключався, я зовсім не сприймала те, про що йшла мова, та поринала у власні думки.

Професійна діяльність, без сумніву, могла залишатися важливою для мене, бо я кандидат філологічних наук, доцент, все свідоме життя присвятила опанування своєї професії, яку завжди дуже любила, досить непогано знаюся на своїй справі та пішла в сферу освіти не за примусом, а за покликом душі.

У моєму випадку три конкретні дії допомогли мені частково нормалізувати свій стан та повернутися до участі в житті мого вишу: переїзд в іншу кімнату, в якій ми жили з мамою вже без сусідів, незначне покращення побутових умов (у тому числі проведення інтернету в кімнаті), подальший переїзд в окрему кімнату, в якій я стала жити сама.

На той момент я віднайшла дуже потужний ресурс, який допоміг мені залишитися в професії. Цим ресурсом стала турбота про себе. Наприкінці 2022–2023 навчального року я в повному емоційному занепаді взяла відпустку без збереження заробітної плати та поїхала в санаторій (фактично втекла від мами, яка жила поруч зі мною та з якою у нас постійно були конфлікти, та від виконання своїх посадових обов'язків). Згодом у мене діагностували синдром емоційного вигорання (СЕВ) разом із професійним вигоранням (на той момент я 11-й рік працювала в сфері вищої освіти) і великий депресивний розлад у межах розладу тривожно-депресивного. Я на два роки пішла з професії (колеги мене підміняли). Якщо б я тоді не дозволила собі цей тайм-аут (це був вкрай необхідний акт турботи про свій емоційний стан), навряд чи я змогла б у

подальшому продовжувати займатися викладацькою та науковою діяльністю в ЗВО.

Спробуємо проаналізувати цю ситуацію через так званий когнітивно-поведінковий трикутник КПТ: думки – почуття – поведінка [6, с. 19].

В описаній вище ситуації у мене виникали наступні ***думки***: *«Чому я маю працювати в таких нелюдських умовах?», «Чому ми взагалі маємо працювати та навчати студентів, коли йде війна?», «Навіщо все це потрібно, якщо нас всіх все одно вб'ють?», «Навіть добре, якщо я загину під час обстрілу – не буде більше страждань – тілесних та душевних», «Я некомпетентний педагог», «Ні в чому немає сенсу».* Без сумніву, вони суттєво знижували мою участь у професійній діяльності.

У цій ситуації я відчувала наступні ***емоції***: тривога, страх, занепокоєння, хвилювання, гнів, відчуття несправедливості, спустошення, втрата сенсів, провина, сором, апатія, відсутність мотивації, сум, туга, безпорадність.

У моїй ***поведінці*** спочатку це проявлялося в зменшенні та за можливості униканні участі в університетському житті. Я стала приділяти дуже мало часу професійній діяльності (зокрема, підготовці до навчальних занять та написанню наукових статей). За можливості взагалі не проводила пари та не приймала іспити – ставила здобувачам освіти підсумкові бали, спираючись на їхні поточні оцінки. Також намагалася не відвідувати загальноінститутські збори, або під час їх проведення сиділа з вимкненою камерою та займалася своїми справами, намагаючись відволіктися від того, що мені було зовсім нецікаво. Контакт з усім, що стосувалося роботи, був для мене нестерпним, і кожного разу, коли він мав місце, включався захисний механізм психіки у вигляді дефлексії. Згодом, як було зазначено вище, я взагалі припинила участь в житті свого ЗВО.

Внутрішні психологічні фактори, які могли в той період зменшувати мою участь у викладацькій та науковій діяльності, були наступними: небажання приймати нову реальність (внутрішній супротив), постійна внутрішня напруга та страх за життя, переживання за залишений у Луганській області будинок, душевний неспокій через щоденні конфлікти з мамою, неможливість нормально

виспатися та відпочити (хронічний недосип), емоційне виснаження, хронічна втома, ОКР, тривожно-депресивний розлад та синдром емоційного вигорання в купі з вигоранням професійним в анамнезі, хронічний скелетно-м'язовий біль як головний симптом міофасціального синдрому та фіброміалгії. Як видно, ***фізіологія***, тобто тілесні відчуття, також дала про себе знати і суттєво вплинула на мій загальний стан. Сучасна когнітивно-поведінкова терапія також робить акцент на важливості цього аспекту, коли мова йде про вирішення проблем людини (так званий *принцип інтерактивної системи*) [6, с. 18].

Коли мова йде про професійне вигорання, необхідним кроком у напрямку вирішення цієї складної проблеми є ретельний аналіз **факторів психосоціальних ризиків**. Під цим поняттям зазвичай розуміються «аспекти планування або управління роботою, які збільшують ризик несприятливого впливу, що призводить до стресу, пов'язаного з роботою, посилення стресу, не пов'язаного з роботою, або впливає на здоров'я та добробут окремих працівників» [7].

Фактори психосоціальних ризиків професійного вигорання викладачів ЗВО можна умовно розділити на дві групи: ті, які пов'язані безпосередньо з їхньою *професійною діяльністю*, та ті, які пов'язані з *кризовими ситуаціями* (у нашому випадку – з *війною*).

Найбільш значущими факторами *першої групи* ми вважаємо наступні: невідповідність очікувань педагога результатам його роботи; низький рівень заробітної плати, що призводить до неможливості закриття ним своїх базових потреб; брак підтримки від колег та рідних; надмірно високі вимоги з боку керівництва; жорсткі регламентації від керівництва та обмеження ініціативи працівників; брак часу на себе; брак належної уваги до свого здоров'я – фізичного та психічного; цифрова втома, особливо якщо людина вимушена тривалий час працювати в режимі онлайн; робота «в порожнечу», якщо студенти під час занять не включають камери; багатозадачність; перевантаження ролями – викладача, модератора, фасилітатора, куратора; перевтома від надмірної кількості обов'язків; психічне виснаження; вікарна

травма через надмірну кількість тяжких історій інших людей; необхідність заміняти колегу, який/-а захворів/-ла або у відрядженні, вести не свої предмети та виконувати не свої безпосередні обов'язки; постійні конфлікти з колегами; токсичне середовище; брак заохочення з боку керівництва, що призводить до зниження мотивації працівників; мобінг; порушення балансу між роботою та особистим життям, відсутність кордонів; неадекватність керівництва – якась вказівка може перекреслювати попередню, і фахівець може з цим не впоратися; втрата сенсу своєї роботи, особливо коли викладач не отримує зворотного зв'язку від студентів чи керівництва; акредитація освітніх програм, яка дуже сильно виснажує; необхідність публікації наукових статей, що індексуються в наукометричній базі Scopus; необхідність публікації п'яти наукових статей із кожної основної дисципліни; необхідність відповідати п. 38 Ліцензійних умов; надмірна кількість паперової роботи; невідповідність особистісних цінностей педагога тим, що декларуються закладом освіти (відсутність конгруентності); об'єднання вишів під час війни.

Серед ключових факторів *другої групи* передусім слід зазначити такі, як постійна загроза життю – викладачів та їхніх близьких; страх за безпеку – власну та рідних; відчуття незахищеності; втрата житла та свого звичного середовища; вимушене переміщення; статус ВПО; втрата оточення, в якому вони працювали та спілкувалися; втрата близьких; постійна тривога та інші негативні емоції, пов'язані з війною; хронічний стрес; вторинна травматизація – робота із травмованими (а інколи – і постраждалими) здобувачами освіти, зокрема також вимушено переміщеними; порушення сну через повітряні постійні тривоги та обстріли; надмірна кількість негативних новин, пов'язаних із війною; емоційне виснаження; неможливість розслабитися та відновитися; почуття провини через те, що хтось на фронті або на тимчасово окупованих територіях, а вони – ні; розлука з рідними та близькими; порушення соціальних зв'язків; соціальна нестабільність; невизначеність майбутнього.

В умовах сучасних викликів, головним із яких, безперечно, наразі є війна, турбота про себе – це вже давно не розкіш, а необхідність. **Психологічна**

стійкість є базовою потребою сучасного освітянина. Під нею розуміють «здатність людини чинити опір негативним стресовим факторам, зберігати контроль над емоціями, поведінкою і прийняттям рішень» [8]. Інтерес сучасних науковців до специфіки емоційного та професійного вигорання викладачів в умовах воєнного часу невпинно зростає [9, 10]. У цьому контексті постає цілком резонне питання: що могло б допомогти останнім знизити рівень тривоги та зменшити відчуття страху під час війни?

На наш погляд, зниженню рівня тривоги й зменшенню відчуття страху можуть сприяти наступні досить прості, але разом із тим дуже дієві практики та види діяльності: техніки заземлення (5-4-3-2-1); *дихальні вправи* (черевне дихання, «дихання за квадратом»: вдих – пауза – видих – пауза); майндфулнес (практики усвідомленості); *тілесні практики* (прогресивна м'язова релаксація за Джекобсоном, «сканування тіла» перед сном); *техніка «тут і тепер»* (послідовне фокусування на зорових образах, звуках, внутрішніх відчуттях протягом 1 хвилини кожне); техніка *«тиша»* (безоціночне спостереження за власними думками без будь-яких намагань їх контролювати); *ведення щоденника думок та емоцій; ведення щоденника вдячності; розвиток навички бачити в кожній непростій ситуації хоча б щось хороше; регулярний і якісний сон; збалансоване харчування; прогулянки на свіжому повітрі; фізичні вправи; танці; спів; прибирання в квартирі; структурованість дня* (планування); *зміна видів діяльності протягом дня; медитації; хобі; арттерапія; музикотерапія* (прослуховування класичної музики); *звукотерапія* (прослуховування звуків природи); *теплий трав'яний чай; теплий душ; ароматерапія; інформаційна гігієна; зоотерапія; молитви; соціальна підтримка* (сім'я, друзі, групова психотерапія); *індивідуальна терапія у психолога; техніка «зупини думку»* (стоп, перемикання, заміна); *рефреймінг* (переписування негативної думки на більш нейтральну або позитивну); *щоденний запис трьох речей, які вдалися або принесли задоволення; техніка «цунамі»* (розкручування в уяві ситуації, що викликає страх або тривогу, до катастрофічного кінця); *фармацевтична допомога* (за необхідності та обов'язково під наглядом лікаря-психіатра).

Чинити опір стресовим подіям та інколи навіть «нарощувати» власну життєстійкість може допомогти й ресурсоорієнтована модель подолання стресу BASIC Ph, розроблена ізраїльським професором Мулі Лаадом [11]. Так, достатньо ефективними для збереження викладачами закладів вищої освіти власної психологічної стійкості можуть бути наступні внутрішні ресурси (відповідно до зазначеної моделі): *фізична активність, тілесний ресурс* (сон, масаж, фізичні вправи, теплий душ, прогулянки на свіжому повітрі, збалансоване харчування, достатня кількість чистої води, БАДи (за потреби), танці тощо); *соціальні зв'язки* (підтримка рідних, друзів, знайомих, приналежність до спільноти науково-педагогічних працівників свого ЗВО, групова психотерапія, ведення груп психологічної підтримки людей зі схожими проблемами за принципом «рівний – рівному» тощо); *фантазія, творчість, уява* (мрії, творчість, хобі тощо); *почуття та емоції* (демонстрація почуттів через сміх чи сльози, гумор, кіно, театр, подорожі тощо); *пізнання, мислення* (планування, тайм-менеджмент, навчання, читання, ведення записів, рефлексія тощо); *віра та переконання* (цінності, віра в себе та свою місію, молитви тощо). Кожний викладач, звісно, може обирати найбільш прийнятні для себе копінг-стратегії, які багато в чому будуть залежати як від його індивідуальних психічних особливостей, так і від конкретної ситуації, в якій він опинився.

Коли викладач починає турбуватися про себе, його тіло й душа, які втомилися реагувати на стрес і вже перестають розпізнавати будь-які стресові зміни або, навпаки, гостро реагують на них, починають через маленькі, прості, але дієві кроки рухатися в бік відновлення. Разом із тим набуває актуальності формування *резильєнтності* та *стресостійкості* для забезпечення феномену посттравматичного зростання.

Кризовий досвід (фізичне виснаження, хронічна втома, напруга в тілі, коливання артеріального тиску, погіршення фізичного здоров'я та роботи ендокринної системи, відчуття втоми, затиснені щелепи, емоційне та професійне вигорання), що виник внаслідок випробувань війни (травми, втрати, переміщення та зміна життєвих умов), надає усвідомлення особистісних

тілесних та емоційних ресурсів і сприяє формуванню стресостійкості та саморегуляції, підвищує адаптаційні можливості людини.

Будь-яка криза розбиває звичну картину світу людини. Рефлексія допомагає «склеїти» уламки, додаючи їм цінності. Надзвичайно помічним у цьому сенсі є механізм когнітивної переробки досвіду, тобто перетворення питання *«Чому це сталося зі мною?»* на питання *«Як я це пройшов і що тепер вмію?»*. Саме така стратегія допомагає перетворити посттравматичний стрес на посттравматичній ріст (за принципом кінцугі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ткаченко І., Безцінна К. Емоційне вигорання в освітньому середовищі: фактори ризику та ефективні стратегії подолання. *Вища освіта України*. 2025. № 2. С. 96–101. DOI: https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.2(97).11.
2. Ігумнова О. М., Шлінчак Т. В. Особливості проявів та профілактики емоційного вигорання викладачів закладів вищої освіти. *Psychology travelogs*. 2023. № 2. С. 51–61. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-16.
3. Корольчук М. С., Корольчук В. М., Березовська Л. І. Професійне вигоряння працівників освіти: монографія. Київ: Київ. нац. торгов.-економ. ун-т, 2017. 304 с. URL: https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8f72ef60-5d22-4c72-90ed-ceb8bf82bc9d/content (дата звернення: 04.04.2026).
4. Радченко М. Особливості професійного вигорання викладачів в умовах змішаного навчання. *Actual Problems in the System of Education: General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education Institution*. 2023. № 3. С. 543–551. DOI: 10.18372/2786-5487.1.17740.
5. Федишин О. М. Професійне вигорання викладачів закладів вищої освіти: психологічні чинники, наслідки та шляхи подолання. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2025. № 2 (6). С. 180–184. DOI: 10.32782/3041-1297/2025-2-27.

6. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію / пер. Яна Кремінська; наук. ред. Катерина Явна, Олег Романчук; передм. Олег Романчук. Львів: Свічадо, 2014. 408 с.: табл., схем. (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»).
7. Інформаційний матеріал для лідерів підприємств, профспілок (Серія «З турботою про кожного: психосоціальна підтримка на робочому місці у воєнний і післявоєнний час»). URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40europe/%40ro-geneva/%40sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_863354.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
8. Порядок організації психологічної допомоги в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 11.11.2025 року № 768. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z1930-25/ed20251111#n28 (дата звернення: 04.05.2026).
9. Павелків Р. Синдром емоційного вигорання викладачів закладів освіти в умовах військової агресії Росії проти України. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне, 2023. Вип. 20. С. 144–153. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i20.334.
10. Пономаренко Т. І., Лялько С. М. Психологічні особливості професійного вигорання викладачів ЗВО в умовах воєнного часу. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2024. № 2 (36). С. 786–799. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-2(36)-786-799.
11. Модель подолання стресу BASIC Ph, розроблена професором Мулі Лаадом (Mooli Lahad – директор Ізраїльського Центру попередження стресу). *Всеукраїнська Асоціація ОТГ*. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/12/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-Basic-Ph-%D0%9E%D0%A2%D0%93.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

УДК 159.923:159.947.5:355.01

Ронжес Олена Євгеніївна
доктор філософії в галузі психології,
магістр економіки

КРЕАТИВНІСТЬ І СМИСЛОТВОРЕННЯ ЯК РЕСУРСИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У тезах здійснено теоретичний аналіз креативності та смислотворення як психологічних ресурсів резильєнтності особистості в умовах воєнних викликів. Обґрунтовано, що в ситуації тривалої невизначеності, втрат і кризових трансформацій резильєнтність забезпечується не лише здатністю витримувати стрес, а й можливістю творчо переосмислювати досвід, інтегрувати його в особистісну систему смислів і зберігати активну життєву позицію. Показано взаємозв'язок креативності, смислотворення та психологічної стійкості як підґрунтя для програм психологічної підтримки та розвитку життєстійкості.

Ключові слова: креативність, смислотворення, резильєнтність, особистість, психологічна стійкість, воєнні виклики, адаптація.

Актуальність. Воєнні виклики спричиняють тривалу психоемоційну напругу, невизначеність, втрати та руйнування звичних смислових опор. Для особистості така ситуація супроводжується загрозою життю, досвідом втрат, вимушеними змінами життєвих планів, нестабільністю соціальних зв'язків, інформаційним перевантаженням і хронічною невизначеністю, що призводить до багаторівневого напруження, що охоплює емоційну, когнітивну, ціннісно-смислову та поведінкову сфери. За таких умов актуалізується потреба в дослідженні психологічних ресурсів, які підтримують здатність особистості зберігати цілісність, адаптуватися до змін і відновлювати психологічну

рівновагу, забезпечуючи резильєнтність для підтримки суб'єктності особистості.

Резильєнтність пов'язана не тільки із стресостійкістю, а й зі здатністю особистості підтримувати внутрішню зв'язність досвіду, ціннісну визначеність, суб'єктну позицію та перспективу майбутнього. У сучасному психологічному дискурсі резильєнтність доцільно розглядати не як пасивну витривалість чи просте "повернення до попереднього стану", а як динамічний процес активного опрацювання кризового досвіду, гнучкої адаптації до нових обставин і пошуку можливостей для продовження осмисленого життя.

Згідно нашим дослідженням, до таких ресурсів належать креативність і смислотворення, які сприяють активному переосмисленню досвіду, пошуку нових способів адаптації та збереженню внутрішньої цілісності.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати креативність і смислотворення як психологічні ресурси резильєнтності особистості в умовах воєнних викликів.

Результати теоретичного аналізу проблеми. У контексті зазначеної проблеми креативність доцільно розуміти як психологічну здатність особистості виходити за межі ригідних способів реагування, бачити альтернативи, конструювати нові інтерпретації подій і знаходити варіативні способи дії в нестабільних умовах, тобто як життєву креативність. Саме такий контекст є важливим для людини в кризі, оскільки такий підхід допомагає подолати звуження свідомості, безпорадність і фіксацію на травматичному досвіді. Творче переосмислення ситуації дає можливість віднаходити нові ресурси адаптації, по-іншому структурувати проблемне поле, розширювати горизонти бачення і відновлювати відчуття внутрішнього впливу на власне життя [2].

Водночас сама по собі креативність ще не гарантує психологічної стійкості, якщо вона не поєднується зі смисловою інтеграцією пережитого. Тому другим важливим ресурсом резильєнтності виступає смислотворення. Смислотворення є важливим тому, що в умовах війни порушуються базові

уявлення людини про безпеку, передбачуваність світу, справедливість і контроль над життям. За таких обставин психічна напруга пов’язана не лише з подіями як такими, а й із кризою смислів. Якщо людина втрачає можливість бачити сенс подальших зусиль, власних рішень і життєвого руху, знижується її здатність до активного функціонування. Натомість збереження або відновлення смислової перспективи підтримує внутрішню організацію особистості, мотивацію, відповідальне ставлення до себе й інших, а також готовність діяти попри складність обставин.

Отже, смислотворення є процесом, у межах якого особистість інтерпретує події власного життя, співвідносить їх із системою цінностей, включає кризовий досвід у більш широку життєву історію та вибудовує уявлення про можливе майбутнє. У ситуації війни смислотворення виконує стабілізувальну функцію: воно допомагає людині не звести пережите лише до руйнації, а інтегрувати його в систему особистісного досвіду без втрати внутрішньої цілісності, а також актуалізувати власну систему цінностей [3].

Таблиця 1.

Креативність та смислотворення у забезпеченні резильєнтності особистості

Психологічний ресурс	Значення	Функція у кризовій ситуації	Внесок у резильєнтність
Креативність	Здатність виходити за межі ригідних способів реагування, бачити альтернативи, конструювати нові способи інтерпретації та дії	Сприяє гнучкому переосмисленню ситуації, пошуку нових рішень, подоланню фіксації на деструктивних сценаріях	Забезпечує варіативність адаптації, підвищує психологічну гнучкість, підтримує активність особистості
Смислотворення	Процес інтеграції кризового досвіду в систему особистісних смислів, цінностей і життєвих орієнтирів	Допомагає зберігати внутрішню цілісність, пов'язувати пережите з образом майбутнього, утримувати життєву перспективу	Підтримує смислову зв'язність досвіду, ціннісну визначеність, стійкість і здатність до конструктивного вибору
Взаємодія креативності та смислотворення	Поєднання творчого переосмислення досвіду зі смисловою інтеграцією пережитого	Забезпечує активне суб'єктне опрацювання кризової ситуації та формування нових способів адаптації	Сприяє збереженню суб'єктної позиції, внутрішньої рівноваги та життєстійкості в умовах воєнних викликів

У взаємозв'язку креативність і смислотворення утворюють важливу психологічну основу резильєнтності. Креативність забезпечує варіативність адаптації, пошук нових форм реагування і можливість вийти за межі деструктивних сценаріїв. Смислотворення, своєю чергою, надає цим новим формам внутрішню ціннісну, екзистенційну та життєву опору. Саме тому їх доцільно розглядати не ізольовано, а як взаємопов'язані ресурси, що підтримують активну суб'єктну позицію особистості. Людина виявляє резильєнтність не лише тоді, коли "витримує", а тоді, коли здатна творчо переосмислювати досвід, відновлювати смислові зв'язки, приймати рішення та будувати подальшу життєву траєкторію.

Важливо зазначити, що особливої актуальності такий підхід набуває у періоди нестабільності та невизначеності, зокрема тривалих воєнних викликів,

коли адаптація не може бути одноразовою реакцією. Йдеться про довготривалий процес психологічного саморегулювання, у якому особистість постійно стикається з необхідністю переоцінки обставин, пріоритетів, відносин і власної ідентичності. Саме за таких умов креативність сприяє гнучкості й оновленню способів взаємодії зі світом, а смислотворення - утриманню цілісності "Я", внутрішньої послідовності та ціннісної узгодженості життєвого вибору.

На основі проведеного теоретичного аналізу пропонуємо *теоретичну модель взаємозв'язку креативності, смислотворення та резильєнтності особистості в умовах воєнних викликів*. Модель відображає послідовність психологічних процесів, через які кризовий досвід війни може бути трансформований у ресурс збереження внутрішньої цілісності та стійкості особистості, а також розвитку її суб'єктності.

Вихідним елементом моделі виступає актуальна характеристика загальної системи, а саме воєнні виклики, які задають загальний контекст існування особистості: не лише безпосередня загроза, а й ширший комплекс дестабілізувальних чинників, що створюють кризовий досвід, який порушує звичні механізми саморегуляції, відчуття передбачуваності світу та внутрішньої зв'язності життя.

Наступним етапом у моделі є психологічне опрацювання досвіду, яке постає як центральна ланка, через яку зовнішні виклики переходять у площину внутрішньої роботи особистості. У цьому контексті психологічне опрацювання досвіду означає не лише емоційне переживання подій, а й їх когнітивне, ціннісне та екзистенційне осмислення. Саме на цьому рівні визначається, чи буде кризовий досвід фіксувати особистість у стані безпорадності та дезорганізації, чи, навпаки, стане підґрунтям для внутрішньої перебудови й адаптації.

У межах запропонованої моделі психологічне опрацювання досвіду реалізується через дві взаємопов'язані лінії: креативність і смислотворення.

Креативність розглядається як психологічний ресурс, що забезпечує пошук альтернатив, вироблення нових способів дії та гнучке переосмислення ситуації. У кризових умовах її функція полягає в подоланні ригідності, звуження бачення та фіксації на деструктивних сценаріях. Креативність дає можливість особистості не лише реагувати на зміни, а й активно конструювати нові способи взаємодії з реальністю. У цьому сенсі вона виступає механізмом розширення адаптивного потенціалу.

Смислотворення своєю чергою виконує функцію інтеграції пережитого досвіду в ширшу систему особистісних смислів. Воно пов’язане з відновленням або переосмисленням ціннісної опори, збереженням життєвої перспективи та побудовою образу майбутнього навіть в умовах невизначеності. Якщо креативність забезпечує варіативність можливих відповідей на кризу, то смислотворення надає цим відповідям внутрішню зв’язність, ціннісну обґрунтованість і екзистенційну глибину.

У моделі ці дві лінії не ізольовані, проте їхня взаємодія веде до формування резильєнтності, яка розуміється як інтегральний результат психологічного опрацювання кризового досвіду з проявами психологічної гнучкості, внутрішньої цілісності, адаптації, здатності до конструктивного вибору. Таким чином, резильєнтність постає не просто як витримування труднощів та адаптація до них, а як динамічний ефект творчого і смислового опрацювання життєвих викликів.

Завершальним елементом моделі є суб’єктна активізація особистості. Вона трактується як результат досягнення певного рівня резильєнтності, за якого людина відновлює або посилює власну активну позицію щодо життя, здатність до самовизначення, відповідального вибору та подальшого життєтворення. Такий акцент є принциповим, оскільки дозволяє показати, що психологічна стійкість у воєнних умовах не зводиться лише до адаптації як пристосування. Її більш глибоким наслідком стає саме відновлення суб’єктності як здатності особистості бути автором власного життя навіть у контексті кризи.

Отже, запропонована модель демонструє, що воєнні виклики через процес психологічного опрацювання досвіду можуть бути трансформовані у внутрішній ресурс особистісної стійкості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють креативність і смислотворення, які забезпечують відповідно варіативність адаптації та смислову інтеграцію пережитого. Сформована на цій основі резильєнтність створює умови для суб'єктної активізації особистості, тобто для збереження її активної, ціннісно визначеної та конструктивної життєвої позиції.

Висновки. В умовах воєнних викликів резильєнтність особистості забезпечується не лише здатністю витримувати стрес, а й можливістю творчо переосмислювати кризовий досвід, інтегрувати його у власну систему смислів і на цій основі зберігати активну життєву позицію.

Воєнні виклики породжують кризовий досвід, який потребує психологічного опрацювання. Креативність забезпечує варіативність адаптації та пошук нових моделей дії, тоді як смислотворення підтримує інтеграцію пережитого у цілісну систему особистісних смислів. Їхня взаємодія сприяє формуванню резильєнтності особистості.

Практичне значення отриманих положень полягає у можливості їх використання під час розроблення програм психологічної підтримки, тренінгів життєстійкості та психоосвітніх практик для різних категорій населення в умовах війни.

Декларація щодо використання штучного інтелекту. Під час підготовки рукопису інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для перевірки граматики, орфографії, пунктуації та стилістичного редагування тексту. Усі наукові положення, структура, добір джерел, інтерпретація та висновки сформульовані автором самостійно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психологія цифрового простору: реалії воєнного періоду. резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток. *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень, Випуск 18* : аналіт. вісн. Київ, 2023. С. 96–120. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737733/1/Merzliakova_VNIASO-AHS_of_EduSci-RB-18-2023-97-121.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
2. Терепищий С. Документування соціальної креативності в освітніх установах під час війни в Україні. *Вища освіта України*. 2024. № 3. С. 31–38. URL: https://doi.org/10.32782/npu-vou.2024.3(94).04 (дата звернення: 27.03.2026).
3. Перелигіна Л., Швалб А., Балабанова Л. Трансформація життєвих цінностей та орієнтирів у молоді України під впливом війни. *Disaster and crisis psychology problems*. 2025. № 9. URL: https://doi.org/10.52363/dcpp-2025.1.11 (дата звернення: 27.03.2026).
4. Шумейко Л. Феномен творчої резильєнтності особистості в умовах війни. *Особистість як простір випробування та формування культури (в умовах воєнного стану)* : матеріали І Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 15 трав. 2025 р. – 17 берез. 2026 р. Київ, 2025. С. 110–113. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6138/!!!%203б.%20тез%20КОНФЕРЕНЦІЇ_Мова.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=110(дата звернення: 27.03.2026).

УДК 159.92

Чернявська Тетяна Павлівна
доктор психологічних наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

НЕЙРОБІОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ҐЕНДЕРНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ДО ПТСР

Анотація. Аналіз нейробіологічних предикторів ґендерної вразливості до ПТСР виявив роль життєстійкості як ресурсу адаптації. Досліджено нейроанатомічні, нейроендокринні та нейрохімічні механізми стресової відповіді та їхній зв’язок із клінікою. Доведено, що життєстійкість модерує вплив біологічних чинників, виступає основою для розробки ґендерно-сенситивних підходів до профілактики й терапії розладу

Ключові слова: нейробіологічні предиктори, ґендерна вразливість, ПТСР, ґендерна вразливість, життєстійкість, особистість.

Вступ. В умовах повномасштабної війни та постійних гібридних загроз питання життєстійкості особистості набуває критичного значення. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із найбільш інвалідизуючих наслідків воєнного травматизму. Статистичні дані свідчать про виразну ґендерну асиметрію: попри те, що чоловіки частіше зазнають впливу потенційно травмуючих подій, жінки демонструють у два–три рази вищий ризик розвитку ПТСР протягом життя (В. Луньов, 2020; О. Романчук, 2015; D. Christiansen, 2017; S. Konecke et al, 2022) [1; 2; 7; 10].

Водночас важливим психологічним ресурсом протидії травматизації виступає життєстійкість, яка розглядається як інтегральна характеристика

особистості, що забезпечує збереження внутрішньої цілісності та ефективну адаптацію в умовах стресу (Т. Титаренко, 2009; Т. Чернявська, 2022) [3; 4].

Розуміння нейробіологічних предикторів цієї вразливості та ролі життєстійкості як ресурсу адаптації є ключовим для розробки персоналізованих стратегій профілактики та терапії. Концепція «нейробіології виживання» вказує на те, що ґендерні відмінності у реактивності на стрес зумовлені не лише соціокультурними чинниками, а й фундаментальними розбіжностями у функціонуванні нейроендокринних осей та структур головного мозку.

Мета роботи. Теоретичний аналіз сучасних нейробіологічних маркерів, що визначають ґендерну специфіку вразливості до ПТСР, та висвітлення механізмів трансформації нейронних мереж під впливом травматичного стресу з урахуванням ролі життєстійкості як психологічного ресурсу.

Матеріали дослідження. Об’єктом аналізу виступили сучасні наукові публікації, метааналізи та результати нейровізуалізаційних досліджень, а також праці, присвячені феномену життєстійкості особистості, опубліковані переважно протягом останніх 10 років та фундаментальні дослідження попередніх років.

Методи. У роботі використано комплекс теоретичних методів: 1) системний аналіз для вивчення взаємозв’язку між гормональним фоном, нейронною активністю та психологічними ресурсами; 2) порівняльно-типологічний метод для диференціації стресових реакцій у чоловіків та жінок; 3) узагальнення результатів нейрофізіологічних і психологічних досліджень щодо функціонування лімбічної системи, префронтальної кори та життєстійкості.

Результати. Перед аналізом нейробіологічних предикторів доцільно розглянути життєстійкість як ключовий психологічний та психобіологічний ресурс, що модерує вразливість до травматичного стресу.

У зарубіжній психології концепт життєстійкості (hardiness) отримав розвиток у роботах S. Maddi, який визначає її як особистісну диспозицію, що включає три компоненти: залученість, контроль та прийняття виклику.

Зазначені компоненти забезпечують активну позицію суб'єкта у взаємодії зі стресом і сприяють трансформації травматичного досвіду у ресурс розвитку [12; 13].

Подальший розвиток концепції представлено у дослідженнях K. Connor та J. Davidson, які розглядають життєстійкість як багатовимірний конструкт, що охоплює емоційну регуляцію, толерантність до стресу, оптимізм та здатність до ефективного використання соціальної підтримки. Розроблена ними шкала CD-RISC є одним із найбільш валідизованих інструментів вимірювання життєстійкості [8].

З позицій нейробіології життєстійкість пов'язується з ефективністю регуляторних механізмів префронтальної кори, здатністю до гальмування гіперактивності амигдали та оптимальним функціонуванням гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі. Отже, життєстійкість виступає психобіологічним ресурсом, що опосередковує взаємозв'язок між нейробіологічними предикторами та клінічними проявами ПТСР.

Аналіз нейробіологічних предикторів дозволяє виокремити три ключові рівні ґендерної вразливості, реалізація яких опосередковується рівнем життєстійкості особистості.

1. Нейроанатомічна та функціональна вразливість. Дослідження вказують на специфіку активації нейронних мереж у відповідь на загрозу:

- у жінок спостерігається вища базова реактивність лівої півкулі амигдали, що корелює з інтенсивнішим закріпленням емоційної пам'яті страху (N. Harnett et al., 2022) [9];

- жінки з ПТСР демонструють більш виразне зниження об'єму гіпокампа, що ускладнює контекстуалізацію травматичного досвіду та сприяє виникненню флешбеків (M. Logue et al., 2018) [11];

- виявлено ґендерні відмінності у низхідному контролі префронтальної кори над амигдалою, який у жінок є менш ефективним у стані гострого стресу (D. Buerger et al., 2023) [6].

2. Нейроендокринна регуляція (вісь HPA). Гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова вісь функціонує по-різному залежно від гормонального профілю:

- коливання рівня естрогенів визначають ефективність процесів «гасіння страху»; низький рівень естрадіолу у момент травматизації є предиктором розвитку ПТСР (P. Odriozola, D. Gee, 2020) [14];

- підвищена чутливість до окситоцину у жінок за умов дефіциту безпеки може сприяти зростанню міжособистісної тривоги (M. Sicorello et al., 2020) [15].

3. Нейрохімічні предиктори. Відмінності у метаболізмі нейромедіаторів формують специфіку стресової відповіді:

- жіночий мозок є більш вразливим до дефіциту серотоніну під час стресу, що зумовлює високу коморбідність ПТСР із депресивними розладами (M. Spies et al., 2020) [16]. Під коморбідністю розуміється одночасна наявність двох або більше психічних чи соматичних розладів;

- у чоловіків переважають реакції типу «боротьби», тоді як у жінок — стани гіперпильності та хронічної тривоги (D. Bangasser, K. Wiersielis, 2018) [5].

Водночас високий рівень життєстійкості здатен пом’якшувати прояви зазначених нейробіологічних механізмів, виступаючи буфером між стресовим впливом та розвитком психопатологічних симптомів.

Висновки. Нейробіологічна основа ґендерної вразливості до ПТСР свідчить про те, що підвищений ризик розвитку розладу у жінок не є проявом психологічної слабкості, а відображає специфіку нейробіологічної організації стресової відповіді, зокрема особливості емоційного кодування та гормональної модуляції нейропластичності.

Життєстійкість виступає ключовим психологічним ресурсом, який може модифікувати вплив нейробіологічних предикторів, знижуючи ймовірність розвитку ПТСР або пом’якшуючи його перебіг.

Сучасні діагностичні та терапевтичні підходи мають враховувати ґендерно-специфічні нейробіологічні механізми, а також рівень життєстійкості як важливий фактор індивідуальної варіативності реагування на травму. Перспективними є дослідження, спрямовані на розробку ґендерно-сенситивних

моделей психокорекції та фармакотерапії з урахуванням нейрохімічних і гормональних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луньов В.Є. Психологія травматичних подій: гендерний вимір та адаптаційний потенціал особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. Т. 11, Вип. 21. С. 143–156.
2. Романчук О.І. *Посттравматичний стресовий розлад: сучасні підходи до діагностики, лікування і реабілітації*. Львів: Свічадо, 2015. 320 с.
3. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ: Марич, 2009. 76 с.
4. Чернявська Т.П. Життєстійкість як фактор успішності професійної діяльності. *Габітус*. 2022. Вип. 39. С. 84–88.
5. Bangasser D.A., Wiersielis K.R. Sex differences in stress responses: a critical role for corticotropin-releasing factor. *Hormones*. 2018. Vol. 17 (1). P. 5-13.
6. Buerger Z., Mueller V., Hoffstaedter F., Habel U. et al. Stressor-specific sex differences in amygdala-frontal cortex networks. *Journal of Clinical Medicine*. 2023, Vol. 12 (3), p. 865.
7. Christiansen D.M. Posttraumatic Stress Disorder in Women: Critical Review of Theories on Prevalence Differences. *Archives of Women's Mental Health*. 2017. Vol. 20, No. 1. P. 1–13.
8. Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18 (2). P. 76–82.
9. Harnett N.G., Finegold K.E., Lebois L.A.M. et al. Structural covariance of the ventral visual stream predicts posttraumatic intrusion and nightmare symptoms: a multivariate data fusion analysis. *Translational Psychiatry*. 2022. Vol. 12. Issue 1. 321 p.

10. Konecke S., Shariat S., Stein M.B. Gender-specific prevalence and symptom patterns of PTSD in modern cohorts. *Journal of Traumatic Stress*. 2022. Vol. 35, No. 2. P. 442–455.
11. Logue M.W., van Rooij S.J.H., Dennis E.L. et al. Smaller Hippocampal Volume in Posttraumatic Stress Disorder: A Multisite ENIGMA-PGC Study: Subcortical Volumetry Results from Posttraumatic Stress Disorder Consortia. *Biological Psychiatry*. 2018. Vol. 83(3). P. 244-253.
12. Maddi S.R. Hardiness: The courage to grow from stresses. *Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1 (3). P. 160–168.
13. Maddi S.R. Hardiness: Turning stressful circumstances into resilient growth. Dordrecht: Springer, 2005. 336 p.
14. Odriozola P., Gee D. Learning About Safety: Conditioned Inhibition as a Novel Approach to Fear Reduction Targeting the Developing Brain. *American Journal of Psychiatry*. 2020. Vol. 178 (2). P. 136- 155.
15. Sicorello M., Dieckmann L., Moser D., Lux V. et al. Oxytocin and the stress buffering effect of social company: A genetic study in daily life. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. 2020. Vol. 15. P. 293–301.
16. Spies M., Handschuh P.A., Lanzenberger R., Kranz G.S. Sex and the serotonergic underpinnings of depression and migraine. *Handbook of Clinical Neurology*. 2020. Vol. 175. P. 117-140.

УДК 614.2:355/359:616.89-008.441.13

Чернявський Вадим Віталійович
Стрюк Юлія Володимирівна
асистенти кафедри стоматології факультету післядипломної освіти
«Запорізький державний медико-фармацевтичний університет»,
м. Запоріжжя, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ФОНІ ВПЛИВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Анотація. Війна вносить свої корективи у щоденне життя. Здорові люди - це майбутнє нашої України. У даній статті показано, як участь у активних бойових діях впливає на здоров’я військовослужбовців Збройних сил України. Тривале знаходження в ареолі ведення війни призводить до дистресу, стану, при якому людина не в змозі повністю адаптуватися до стресових ситуацій, що спричиняє посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Ключові слова: посттравматичний стресовий розлад, кортизол, військовослужбовці, інсулін, інсулінорезистентність, стоматологічне здоров'я, карієс, пародонтит, ендокринна система, хронічні захворювання, метаболічні порушення, стрес.

Мета. Дослідити вплив підвищених рівнів кортизолу та інсуліну на стан зубощелепної системи та загально соматичне здоров'я військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Визначити частоту та тяжкість загострення хронічних захворювань у військовослужбовців ЗСУ з ПТСР, а також оцінити вплив тривалого стресу на ендокринну систему та метаболічні процеси в організмі.

Матеріали та методи. Дослідження проводилося шляхом аналізу літературних джерел та ретроспективного аналізу медичних карток військовослужбовців, які проходили лікування та військово-лікарську комісію у Запорізькому військовому госпіталі ВЧ 3309 з січня 2022 по травень 2024 року. Аналізувалися рівні кортизолу та інсуліну, визначені за допомогою лабораторних тестів. Оцінювався стан здоров'я зубощелепної системи за допомогою стоматологічних оглядів та рентгенографії, а також загальносоматичне здоров'я за клінічними та лабораторними показниками.

Результати. Встановлено, що тривалий стрес призводить до численних захворювань, таких як стоматит, пародонтит, карієс, гінгівіт, метаболічні порушення, інсулінорезистентність, діабет 2 типу, жировий гепатоз печінки та панкреатит. Також спостерігалося загострення хронічних захворювань, таких як гайморит, синусит та хронічний остеомієліт. ПТСР спричиняє підвищене виділення кортизолу та інсуліну, що негативно впливає на імунну функцію та загальне здоров’я.

Висновки. Дослідження показало, що ПТСР є комплексним захворюванням, яке впливає не лише на психічний стан військовослужбовців, але й на їхнє фізичне здоров'я. Результати підкреслюють важливість надання своєчасної психологічної допомоги для зниження ризиків соматичних захворювань та психологічних розладів серед військових. Підвищений рівень кортизолу та інсуліну значно впливає на стан зубощелепної системи та загальне соматичне здоров'я військовослужбовців, що потребує комплексного підходу до лікування, включаючи психологічну, фізичну та соціальну підтримку.

24 лютого 2022 року кардинально змінило життя України та українського народу. В умовах війни і постійної загрози тероризму українські військові зазнають надзвичайно інтенсивних емоцій. Почуття неспокою, гніву та смутку є нормальною реакцією на бойові події. Однак деякі військовослужбовці можуть відчувати глибші реакції, які негативно впливають на їхнє психологічне здоров’я. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) не є наслідком психічної

неврівноваженості, а є спробою організму впоратися із загрозливою подією. Це звичайна і доцільна відповідь організму.

Військовослужбовці з ПТСР часто стикаються з підвищеним рівнем стресу, що супроводжується збільшенням виділення кортизолу та інсуліну. Ці гормональні зміни можуть призводити до різних соматичних порушень, таких як захворювання печінки, нирок, щитовидної та підшлункової залоз, а також до проблем із зубощелепною системою.

Метою дослідження є вплив підвищеного рівня кортизолу та інсуліну на стан зубощелепної системи, а також дослідження впливу стресу на функціонування печінки, надниркових, щитовидної та підшлункової залоз у військовослужбовців Збройних Сил України (ЗСУ) з ПТСР у зоні бойових дій.

Об’єкт і методи дослідження. Об’єкт – стан зубощелепної системи, печінки, надниркових, щитовидної та підшлункових залоз у військовослужбовців Збройних Сил України з ПТСР у зоні бойових дій. Методологія дослідження базувалася на системному підході. Для вирішення завдань застосовувалися наступні методи досліджень: системного аналізу (системно-структурний, системно-комунікативний), методи статистичного аналізу та аналіз літературних джерел.

Результати дослідження та їх обговорення

Рис. 1. Стан тканин пародонту у військовослужбовців залежно від терміну тривалості перебування у зоні бойових дій

Військовослужбовці, які проходили лікування та військово-лікарську комісію у Запорізькому військовому госпіталі ВЧ 3309 з січня 2022 по травень 2024 року, були об'єктом дослідження. Аналізувалися рівні кортизолу та інсуліну, визначені за допомогою лабораторних тестів. Оцінювався стан здоров'я зубощелепної системи за допомогою стоматологічних оглядів та рентгенографії, а також загальносоматичне здоров'я за клінічними та лабораторними показниками.

Аналіз поширеності захворювань тканин пародонта залежно від терміну тривалості участі у бойових діях показав зростання чисельності осіб із захворюваннями тканин пародонта зі збільшенням терміну перебування в зоні бойових дій. Найвища розповсюдженість захворювань тканин пародонта спостерігалась у пацієнтів основної групи при участі у бойових діях від 1,7 до 2,0 років (88,64±4,78 %, $p<0,01$) та понад 2 роки (85,53±6,26 %, $p>0,05$). Найменша розповсюдженість захворювань тканин пародонта у військовослужбовців спостерігалась при тривалості перебування у зоні бойових дій від 0 до 1,6 років – 73,33±8,07 % та 68,42±10,66 %, $p>0,05$, відповідно.

Війна має негативний вплив не тільки на психологічне здоров’я людини, але й призводить до зростання рівня захворюваності та поширеності патологій органів та систем організму. Дослідження показало, що ПТСР є комплексним захворюванням, яке впливає не лише на психічний стан військовослужбовців, але й на їхнє фізичне здоров'я. Військовослужбовці з ПТСР мають підвищений рівень кортизолу та інсуліну, що призводить до розвитку інсулінорезистентності, метаболічних порушень, захворювань зубощелепної системи та загострення хронічних захворювань.

Перспективи подальших досліджень. Планується дослідити стан військовослужбовців Збройних сил України, що перебувають у зоні бойових дій. Основний фокус уваги спрямований на стан зубощелепної системи, печінки, надниркових, щитовидних та підшлункових залоз. Додатково буде досліджено вплив нових методів лікування ПТСР.

Висновки Встановлено, що від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. Симптоми гострої травми виявляють у 60-80% військовослужбовців, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення або бачили тіла померлих. Ризик появи симптомів порушення психіки стосується більш молодих військовослужбовців, віком 18-24 років, у яких виявлено симптоми депресії або проблеми з алкоголем. Симптоми ПТСР розвиваються приблизно у 12-20% військовослужбовців, які перенесли бойову травму, але не звернулися за психологічною допомогою через побоювання зневаги за прояви слабкості, боягузтва, загрозу військовій кар’єрі.

Дослідження показало, що ПТСР є комплексним захворюванням, яке впливає не лише на психічний стан військовослужбовців, але й на їхнє фізичне здоров'я. Військовослужбовці з ПТСР мають підвищений рівень кортизолу та інсуліну, що призводить до розвитку інсулінорезистентності, метаболічних порушень, захворювань зубощелепної системи та загострення хронічних захворювань.

Профілактика ПТСР є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу, включаючи психологічну, фізичну та соціальну підтримку. Надання своєчасної психологічної допомоги військовослужбовцям та постраждалим від війни є критично важливим аспектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Збірник локальних клінічних протоколів надання стоматологічної допомоги військовослужбовцям з основними хворобами органів порожнини рота в зоні проведення бойових дій / Коваленко В.В., Лихота А.М., М.З. Лищишин та ін. - К.: 2017. – 45 с.
2. Зятковська О. Я. Роль попереднього гострого емоційного стресу в перебігу комбінованої травми в експерименті / О. Я. Зятковська, А. А. Гудима // Актуальні проблеми транспортної медицини. – 2011. – № 1 (23). – С. 120–123.
3. Коваленко В.В. Особливості організації стоматологічної допомоги в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України / В.В. Коваленко, М.З. Лищишин // Новини стоматології. - 2016. - №4. – С. 24-27.
4. Коваленко В.В. Організація та обсяг стоматологічної допомоги військовослужбовцям в зоні проведення бойових дій (на досвіді проведення АТО) з урахуванням стандартів НАТО: методичні рекомендації / В.В. Коваленко, М.З. Лищишин - К.: УВМА, 2017. - 26 с.
5. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців: монографія. - Х.: ФОП Бровін О.В., 2018. - 488 с.
6. Організація надання стоматологічної допомоги населенню України та стоматологічного забезпечення військовозобов’язаних запасу і військового резерву Збройних сил України / О. Канюра та ін. // Проблеми військової охорони здоров'я. - 2016. - №31. - С. 425–433.
7. Стан стоматологічної допомоги військовослужбовцям в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України / [А.М. Лихота, В.В

Коваленко, М.З Лищишин, І.В Федірко] // Військова медицина України. - 2015. - Т. 15, №1. - С. 30-35.

УДК 159.9:616.89-008.441.44

Шукалова Ольга Сергіївна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради
Коваль Ольга Василівна
здобувачка освіти
1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТА РЕСУРСИ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У тезах розглянуто вплив травматичного стресу на психічне здоров'я особистості в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема війни. Проаналізовано основні наслідки стресу, а також визначено ефективні шляхи його подолання через активізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів відновлення. Особливу увагу приділено ролі психологічної підтримки та формуванню стресостійкості як чинників збереження психічного благополуччя.

Ключові слова: психічне здоров'я, травматичний стрес, психотравма, стресостійкість, копінг-стратегії, ресурси відновлення, психологічна підтримка, психоемоційний стан, адаптація, соціальна підтримка.

Сучасні соціальні умови, зокрема воєнні події, зумовлюють виникнення психогенних розладів і глибоких ментальних потрясінь, які суттєво позначаються на психічному здоров'ї людини. Травматичний досвід, що пов'язаний із втратою, загрозою життю, вимушеним переселенням або безпосередньою участю у бойових діях, спричиняє формування складних посттравматичних реакцій, які потребують ґрунтовного наукового аналізу та кваліфікованої психологічної допомоги. Дослідження психологічних аспектів впливу травми набуває особливої актуальності для створення ефективних підходів до психокорекції, запобігання психосоматичним порушенням і підтримання психічного благополуччя населення в умовах тривалого стресового навантаження [1, с. 10].

Метою дослідження є аналіз впливу травматичного стресу на психічне здоров'я особистості та визначення ефективних шляхів його подолання і ресурсів відновлення, спрямованих на збереження психічного благополуччя та підвищення рівня стресостійкості.

Постійна загроза життю в умовах воєнного стану, широкомасштабні прояви насильства, значні матеріальні збитки, вимушене переселення, розрив сімейних зв'язків та інші труднощі негативно впливають на психіку людини, підвищуючи ризик виникнення порушень психічного здоров'я [3, с. 59].

У 1972 році Всесвітня організація охорони здоров'я запропонувала визначення стресу як неспецифічної реакції організму (тобто однакової за характером на різні подразники) на будь-яку вимогу, що до нього висувається. Таким чином, стрес розглядається як відповідь організму на загрозу – як реальну, так і уявну.

Отже, стрес – це універсальна, неспецифічна реакція організму на будь-який вплив чи вимогу, спрямована на формування адаптаційних механізмів і пристосування до складних умов.

Стрес виступає однією з найбільших загроз для психічного здоров'я людини, що поступово може призводити і до погіршення фізіологічного та фізичного стану. Наслідками стресових станів є зниження ефективності

діяльності, порушення психічного й соматичного здоров'я, виникнення депресивних і суїцидальних проявів. Усе це сприяє розвитку різноманітних патологічних синдромів, поширенню психосоматичних захворювань, неврозів, а також хвороб дихальної, серцево-судинної та травної систем. У разі тривалого впливу стресу можливі негативні зміни в імунній, серцево-судинній і центральній нервовій системах. Аннет Марі Ла Грека досліджувала соціально-психологічні чинники подолання стресу.

У її наукових працях було визначено шість основних факторів, що здатні зменшувати вплив стресу: адаптація, сформована в дитинстві; особистісна витривалість; очікування можливих стресових ситуацій; компартменталізація стресу; наявність соціальної підтримки; вплив навколишнього середовища.

Як підкреслювала Аннет Марі Ла Грека до чинників, які сприяють ефективному подоланню стресу, належать готовність до стресових ситуацій, підтримка з боку соціуму, близьких і рідних, сприятливе середовище, сформовані з дитинства адаптаційні механізми та життєстійкість. До основних способів подолання стресу відносять релаксаційні техніки, повноцінний відпочинок, фізичну активність і збалансоване харчування. Водночас саме людина здатна контролювати та мінімізувати негативний вплив стресу на власний організм [4, с. 11–25].

Психічне здоров'я в умовах травматичного стресу ґрунтується на мобілізації внутрішніх ресурсів особистості (повноцінний сон, рухова активність, емоційна саморегуляція) та залученні зовнішньої підтримки. До ефективних шляхів його подолання належать упорядкування режиму дня, регулярна фізична активність, підтримка соціальних контактів, використання дихальних практик і звернення до фахівців, що сприяє зниженню психоемоційного напруження.

Ресурси відновлення

Внутрішні ресурси – це «копінг-стратегії», тобто індивідуальні способи подолання труднощів (хобі, творчість, гумор), а також турбота про власний стан.

Зовнішні ресурси включають безпечне середовище, дотримання інформаційної гігієни (зокрема обмеження споживання новин), підтримку з боку спільноти та духовні практики.

Фізичні ресурси передбачають забезпечення здорового сну (7–8 годин) і регулярні прогулянки на свіжому повітрі.

Ключові принципи

Важливо задовольняти базові потреби організму, адже сон і харчування є першочерговими чинниками підтримки здоров'я.

Необхідно застосовувати техніки «заземлення», зосереджуючись на тілесних відчуттях (диханні, дотику).

Варто уникати ізоляції, оскільки спілкування з іншими людьми допомагає зменшити рівень стресу [2, с. 100].

Психотравма визначається як порушення психічного стану людини, викликане надмірно інтенсивним або тривалим стресовим впливом, що перевищує її адаптаційні можливості. Вона може виникати внаслідок подій, які становлять загрозу життю, безпеці, цілісності чи соціальному статусу особистості, та нерідко спричиняє розвиток посттравматичних розладів, зміни в поведінці, емоційній сфері та когнітивних процесах. Травматичний досвід являє собою сукупність переживань, пов'язаних із подіями, що викликають сильний страх, шок, безпорадність або жах. До таких подій належать фізичне чи психологічне насильство, втрата близьких, участь у бойових діях, природні катастрофи, аварії та інші критичні ситуації, які залишають глибокий слід у психіці людини.

Події, що відбуваються в Україні протягом останнього десятиліття, стали серйозним випробуванням для населення. Революція Гідності, воєнні дії у форматі АТО/ООС, пандемія COVID-19, а також повномасштабне вторгнення рф в Україну суттєво вплинули на психічне здоров'я громадян. За результатами «Аудиту потреб населення України у сфері психічного здоров'я», щонайменше половина населення пережила потенційно травматичний досвід [5, с. 4].

Травматичний досвід, спричинений війною, чинить глибокий вплив на психічний стан особистості, формуючи широкий спектр посттравматичних проявів – від тривожності та депресивних станів до соматичних симптомів і соціальної дезадаптації. В умовах тривалого стресового навантаження люди можуть демонструвати як виражені клінічні, так і приховані реакції, що потребують системної психологічної допомоги. Наукові дослідження свідчать, що під впливом війни суттєво знижується якість життя, рівень успішності та здатність до емоційної саморегуляції, особливо серед тих, хто безпосередньо перебував у зоні бойових дій або зазнав їхнього впливу. У цьому контексті особливо важливим є впровадження адаптивних психокорекційних підходів у системі освіти. Матриця таких підходів дає змогу індивідуалізувати психологічну допомогу з урахуванням симптоматики, рівня дистресу та особистісних ресурсів людини. Сучасні напрями розвитку програм психологічної підтримки (орієнтація на системний супровід, профілактичний підхід, цифровізація, міждисциплінарна взаємодія) створюють передумови для формування стресостійкості, збереження психічного здоров'я та підвищення якості життя молодого покоління в умовах соціальної нестабільності. Таким чином, проблема психічного здоров'я в умовах війни є не лише медико-психологічною, а й важливою соціальною проблемою, яка потребує комплексного вирішення на рівні освітніх установ, державної політики та громадянського суспільства [1, с. 16–17].

Отже, в умовах травматичного стресу, спричиненого війною та іншими кризовими подіями, психічне здоров'я людини зазнає суттєвих ризиків і потребує комплексного підходу до збереження та відновлення. Ефективне подолання стресу можливе за умови активізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів, розвитку копінг-стратегій та впровадження системної психологічної підтримки, що сприяє підвищенню стресостійкості і якості життя. Перспективним напрямом подальших досліджень може стати вивчення ефективності різних психокорекційних програм і методів підтримки психічного здоров'я в умовах тривалого травматичного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Візнюк І., Пайкуш М., Долинний С., Долинна А. (2025). Психологічні аспекти впливу травматичного досвіду на психічне здоров’я особистості. Психологічний журнал, (15), 8–17.
2. Грандт В. В. Психологія травмуючих ситуацій: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Психологія» освітньо-професійної програми «Психологія». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 107 с.
3. Логвіновська Л. Психологічна вразливість та резильєнтність українських студентів в умовах тривалого травматичного стресу війни. (2025). Психологія: реальність і перспективи, 24, 58-70.
4. Овчаренко О. Ю. Психологія стресу та стресових розладів: навч. посіб. / Уклад. О. Ю. Овчаренко. – К. : Університет «Україна», 2023. – 266 с.
5. Сіренко Т., Кухарук О., Фроленкова О. Управління стресом та самодопомога для медпрацівників. Посібник з управління стресом та самодопомоги під час бойових дій та у післявоєнний період, спрямований на медичних працівників. Київ 2023. 68 с.

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ'Я ТА ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 342.7:331.45:37.01:355.01

Богач Анатолій Анатолійович
інженер з охорони праці НМЦ професійного розвитку
педагогічних працівників з питань охорони праці,
безпеки життєдіяльності та цивільного захисту
Хмельницького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка,
м. Хмельницький, Україна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ, ОБМЕЖЕННЯ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ

Анотація

У тезах досліджено правові механізми забезпечення життя, здоров'я та гідності педагогічних працівників в умовах воєнного стану крізь призму концепції вітальної безпеки. Окреслено особливості трансформації правових гарантій у сфері охорони праці педагогів в умовах збройної агресії, проаналізовано допустимі межі обмеження прав і свобод та визначено відповідальність держави за створення безпечних умов освітньої діяльності. Особливу увагу приділено поєднанню норм трудового, освітнього та безпекового законодавства, а також практичним аспектам організації безпечного освітнього середовища. Обґрунтовано необхідність інтеграції

вітальної безпеки як базового принципу правового забезпечення діяльності педагогічних працівників.

Ключові слова: воєнний стан; правові гарантії; охорона праці; педагогічні працівники; вітальна безпека; обмеження прав; відповідальність держави; безпечне освітнє середовище; трудове право.

Виклад основного матеріалу

Збройна агресія проти України сформувала нову правову реальність, у межах якої питання забезпечення життя, здоров'я та гідності людини набувають особливого значення. У таких умовах педагогічні працівники опиняються у складній ситуації, поєднуючи виконання професійних обов'язків із постійними ризиками для життя і здоров'я. Це зумовлює необхідність переосмислення правових механізмів їх захисту та адаптації системи охорони праці до умов воєнного стану [1].

Правове регулювання діяльності педагогічних працівників базується на нормах Конституції України, трудового законодавства, законів у сфері освіти та охорони праці. Водночас запровадження воєнного стану передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод, що прямо передбачено статтею 64 Конституції України. Проте навіть за таких умов держава зобов'язана забезпечувати базові гарантії права на життя, безпеку та гідність людини, що становлять ядро правового статусу особи [2].

Особливістю правового режиму воєнного стану є поєднання розширених повноважень держави із підвищеним рівнем відповідальності за забезпечення безпеки громадян. У сфері освіти це означає, що держава та органи управління освітою повинні створювати такі умови, за яких педагогічні працівники можуть здійснювати професійну діяльність без невиправданого ризику для життя і здоров'я. Зокрема, це передбачає облаштування укриттів, організацію безпечних форм навчання, дотримання вимог охорони праці та реагування на надзвичайні ситуації [3].

У контексті трудового права важливим є забезпечення права педагогічних працівників на безпечні та здорові умови праці. Відповідно до законодавства про охорону праці роботодавець зобов'язаний створити належні умови праці, забезпечити інструктаж, навчання з безпеки та контроль за дотриманням відповідних вимог. В умовах війни ці обов'язки набувають особливого значення, оскільки ризики для життя та здоров'я суттєво зростають.

Практика функціонування закладів освіти в умовах воєнного стану свідчить про необхідність впровадження нових підходів до організації охорони праці. Зокрема, важливого значення набувають питання евакуації, дій під час повітряної тривоги, організації освітнього процесу в укриттях, психологічної підтримки працівників та учнів. Усі ці аспекти повинні бути нормативно врегульовані та забезпечені відповідними ресурсами [4].

З огляду на зазначене доцільно звернутися до концепції вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як комплексний стан, що охоплює не лише фізичне виживання, але й збереження психічного здоров'я, функціональності та гідності особи. Для педагогічних працівників це означає необхідність створення умов, за яких вони можуть ефективно виконувати свої професійні обов'язки без загрози виснаження, психологічного травмування чи втрати працездатності.

Вітальна безпека у сфері освіти передбачає інтеграцію правових, організаційних та соціально-психологічних механізмів захисту. Вона включає забезпечення фізичної безпеки, доступ до психологічної підтримки, належне нормативне регулювання та ефективну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу. Такий підхід дозволяє розглядати охорону праці педагогічних працівників не лише як формальне виконання законодавчих вимог, а як складову більш широкої системи забезпечення життєздатності людини.

Важливим аспектом є також питання відповідальності держави. Умови воєнного стану не звільняють державу від обов'язку забезпечення прав людини, а навпаки — підсилюють необхідність ефективного функціонування механізмів їх захисту. Недотримання вимог охорони праці, неналежна організація

безпечного освітнього середовища або відсутність належних умов для роботи педагогів можуть розглядатися як порушення прав людини та підстава для юридичної відповідальності [5].

Поступово формується нова правова парадигма, у межах якої безпека педагогічного працівника розглядається як невід'ємна складова національної безпеки. Адже саме через систему освіти здійснюється підготовка майбутніх поколінь, здатних забезпечувати стійкість держави та суспільства. За таких умов забезпечення вітальної безпеки педагогів набуває стратегічного значення.

У правовому вимірі забезпечення безпеки педагогічних працівників в умовах воєнного стану слід розглядати крізь призму позитивних зобов'язань держави щодо захисту життя і здоров'я особи. Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, держава зобов'язана не лише утримуватися від неправомірного втручання у права людини, але й вживати всіх необхідних заходів для їх ефективного забезпечення, зокрема у випадках, коли існує реальний і передбачуваний ризик для життя або здоров'я [6; 11].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що у випадках, коли державним органам було відомо або мало бути відомо про наявність реальної загрози, вони зобов'язані діяти оперативно та вживати належних заходів для запобігання шкоді (справа *Osman v. United Kingdom*, 1998) [11]. Застосовуючи цей підхід до умов функціонування закладів освіти під час воєнного стану, слід констатувати, що держава та відповідні органи управління освітою не можуть обмежитися формальним виконанням нормативних вимог, а зобов'язані забезпечити реальну ефективність заходів безпеки.

У національній правозастосовній практиці Верховного Суду простежується аналогічна правова позиція, відповідно до якої обов'язок забезпечення безпечних умов праці має імперативний характер і не може бути зведений до декларативного виконання законодавчих норм [12]. Неналежне забезпечення безпечних умов діяльності працівника, зокрема в умовах

підвищеної небезпеки, розглядається як порушення трудових прав та може бути підставою для притягнення до юридичної відповідальності.

Особливого значення набуває принцип пропорційності обмежень прав у період воєнного стану. Навіть за умов допустимості тимчасового обмеження окремих прав і свобод, такі обмеження не можуть призводити до нівелювання сутності права на життя, здоров'я та безпечні умови праці. У цьому аспекті держава повинна забезпечити баланс між інтересами безпеки та фундаментальними правами людини, не допускаючи ситуацій, у яких професійна діяльність педагогічних працівників здійснюється в умовах неприйнятного ризику [2; 6].

Крім того, у світлі практики ЄСПЛ держава несе відповідальність за організацію публічних систем, включаючи освітню, таким чином, щоб мінімізувати ризики для життя та здоров'я осіб, які в них перебувають [6; 11]. Це означає, що відсутність належних укриттів, неорганізованість евакуаційних заходів або ігнорування вимог охорони праці можуть кваліфікуватися як порушення позитивних зобов'язань держави.

Таким чином, з урахуванням сформованих підходів міжнародної судової практики та національного правозастосування, правове забезпечення діяльності педагогічних працівників в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на принципах ефективності, передбачуваності ризиків та належної обачності з боку держави. Забезпечення вітальної безпеки педагогів у цих умовах набуває не лише соціального чи освітнього, але й чітко визначеного правового змісту, що кореспондує із міжнародними стандартами захисту прав людини. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до правового регулювання, який передбачає поєднання норм трудового, освітнього та безпекового законодавства, інтеграцію принципів вітальної безпеки та посилення відповідальності держави з метою формування ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності педагогічних працівників в умовах війни.

Висновок

Правове забезпечення діяльності педагогічних працівників в умовах воєнного стану потребує комплексного переосмислення з урахуванням сучасних безпекових викликів. Поєднання норм трудового, освітнього та безпекового законодавства має бути спрямоване на гарантування життя, здоров'я та гідності педагогів як ключових учасників освітнього процесу. Інтеграція принципів вітальної безпеки дозволяє розширити традиційне розуміння охорони праці та сформувати більш ефективну систему захисту людини в умовах війни. Забезпечення безпечних умов праці педагогічних працівників є не лише обов'язком держави, але й стратегічною передумовою збереження освітнього потенціалу та стійкості суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
4. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII // *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
6. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949. Geneva : International Committee of the Red Cross, 1949.
7. OECD. *Education in Emergencies* [Електронний ресурс]. Paris : OECD Publishing, 2021.

8. UNESCO. *Safe Schools Declaration* [Електронний ресурс]. Paris : UNESCO, 2015.
9. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій // *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
10. WHO. *Mental health and psychosocial support in emergencies* [Електронний ресурс]. Geneva : World Health Organization, 2021.
11. Osman v. United Kingdom, no. 23452/94, judgment of 28 October 1998 // *European Court of Human Rights*.
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2019 у справі № 162/760/17.

УДК 342.7:341.322.5:351.86

Романюк Іван Олексійович
кандидат юридичних наук
Національна академія Служби безпеки України

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ'Я ТА ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНЦЕПЦІЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анотація. У тезах досліджується проблема забезпечення правових гарантій життя, здоров'я та людської гідності в умовах воєнного стану крізь призму взаємодії конституційного права, міжнародного гуманітарного права та сучасних підходів до забезпечення національної безпеки. Розглянуто трансформацію системи захисту прав людини в умовах війни, а також визначено межі допустимих обмежень прав і свобод відповідно до Конституції України та міжнародних правових стандартів. Особливу увагу приділено позитивним зобов'язанням держави щодо забезпечення базових умов життєдіяльності населення, доступу до медичної допомоги, гуманітарної підтримки та захисту людської гідності. Висвітлено значення концепції вітальної безпеки як інтегративної гуманітарно-правової парадигми, що поєднує механізми правового захисту людини із системою забезпечення життєздатності суспільства в умовах воєнних загроз.

Ключові слова: вітальна безпека; права людини; воєнний стан; національна безпека; людська гідність; міжнародне гуманітарне право; конституційні гарантії; правовий захист.

Виклад основного матеріалу

Сучасні воєнно-політичні процеси істотно трансформують традиційне розуміння системи захисту прав людини, оскільки збройні конфлікти створюють особливі правові та гуманітарні умови функціонування держави. У ситуації війни держава змушена поєднувати завдання забезпечення національної безпеки із необхідністю збереження фундаментальних прав і свобод людини. Такий баланс між безпекою та свободою становить одну з ключових проблем сучасного конституційного та міжнародного права [1].

Введення воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян, однак ці обмеження мають здійснюватися виключно в межах, визначених Конституцією та міжнародними правовими актами. Конституція України закріплює принцип людиноцентризму державної влади, відповідно до якого життя, здоров'я, честь, гідність і безпека людини визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. Саме ця норма формує фундамент усієї системи правового регулювання у сфері забезпечення прав людини.

Водночас стаття 64 Конституції України передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану. Проте такі обмеження не можуть поширюватися на основоположні права, пов'язані із захистом життя, людської гідності та забороною катувань чи нелюдського поводження. Відтак, навіть у період воєнних конфліктів держава зобов'язана гарантувати базові умови життєзабезпечення людини та недоторканність її фундаментальних прав.

Важливу роль у системі захисту прав людини відіграють міжнародні правові механізми, насамперед Європейська конвенція з прав людини та норми міжнародного гуманітарного права. Ці документи встановлюють мінімальні стандарти поводження з цивільним населенням під час збройних конфліктів та покладають на державу обов'язок забезпечувати ефективний захист життя і здоров'я людей навіть у кризових умовах [3].

Практика Європейського суду з прав людини також підтверджує, що держава має не лише утримуватися від порушення прав людини, але й здійснювати активні дії для їх захисту. Такий підхід сформував концепцію позитивних зобов'язань держави, відповідно до якої органи влади повинні створювати умови для забезпечення безпеки населення, доступу до медичної допомоги та гуманітарної підтримки [4].

Особливого значення ця проблема набуває в умовах війни, коли інфраструктура держави зазнає значних руйнувань, а населення стикається з численними гуманітарними викликами. Захист життя і здоров'я громадян у таких умовах передбачає організацію системи медичної допомоги, забезпечення доступу до життєво необхідних ресурсів, підтримку внутрішньо переміщених осіб та створення умов для відновлення соціальної стабільності суспільства.

Значну роль у формуванні ефективної системи захисту прав людини відіграє взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Саме така взаємодія дозволяє підвищити ефективність реагування на гуманітарні виклики та забезпечити комплексний підхід до підтримки населення в умовах війни [5].

Поряд із правовими механізмами важливого значення набуває гуманітарний вимір забезпечення прав людини, який передбачає збереження людської гідності, соціальної стабільності та психологічної безпеки населення. У сучасних умовах війни ці фактори безпосередньо впливають на стійкість суспільства та здатність держави ефективно протидіяти зовнішнім загрозам.

У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження життя, здоров'я, гідності та внутрішньої життєздатності особи навіть у складних кризових або воєнних обставинах [6]. Зазначена концепція дозволяє розглядати систему захисту прав людини не лише як сукупність юридичних норм, але і як комплексний механізм підтримки життєздатності суспільства.

З позицій концепції вітальної безпеки держава повинна забезпечувати не лише формальне дотримання прав людини, але й створювати умови для збереження фізичного, психологічного та соціального благополуччя населення. Зокрема, це передбачає розвиток системи охорони здоров'я, соціального захисту, гуманітарної допомоги та правових механізмів підтримки населення в умовах кризових ситуацій.

У цьому вимірі правові гарантії життя, здоров'я та людської гідності набувають ширшого гуманітарного значення, оскільки вони формують основу стійкості суспільства до воєнних загроз. Здатність держави забезпечувати ефективний захист цих прав безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до державних інституцій, соціальну стабільність та готовність суспільства протистояти деструктивним зовнішнім впливам [7].

Отже, правові механізми захисту прав людини в умовах війни повинні поєднувати конституційні гарантії, міжнародні стандарти та гуманітарні інструменти підтримки населення. Такий комплексний підхід дозволяє сформувати більш ефективну систему забезпечення прав людини та зміцнення державної стійкості в умовах сучасних воєнних конфліктів [8].

Висновок

Воєнний стан істотно змінює умови реалізації прав і свобод людини, однак навіть у період збройних конфліктів держава зобов'язана гарантувати захист життя, здоров'я та людської гідності. Конституційні норми України, міжнародне гуманітарне право та практика Європейського суду з прав людини формують правові межі допустимих обмежень прав людини та визначають позитивні зобов'язання держави щодо їх захисту. За умов збройного конфлікту ефективність правових механізмів захисту прав людини значною мірою залежить від інтеграції гуманітарного виміру безпеки. З огляду на зазначене концепція вітальної безпеки пропонує комплексний підхід до забезпечення життєздатності суспільства, у межах якого правові гарантії прав людини розглядаються як фундамент державної стійкості та соціальної стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome : Council of Europe, 1950.
4. European Court of Human Rights. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg : Council of Europe, 2022.
5. International Committee of the Red Cross. International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts. Geneva : ICRC, 2019.
6. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
7. United Nations. Human Security Handbook. New York : United Nations, 2020.
8. OECD. Building Resilience to Global Risks. Paris : OECD Publishing, 2021.

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

УДК 37.015.3:351.86:316.6

Боброва Лариса Вікторівна
вчитель початкових класів
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Гімназія № 26 Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна

БЕЗПЕКОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ ЯК ОСНОВА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧНІВ

Анотація. У тезах розглядається проблема формування безпекових компетентностей учнів початкової школи як важливого елементу сучасної освітньої політики в умовах суспільних викликів. Проаналізовано роль школи у формуванні культури безпеки та відповідальної поведінки дітей у складному соціальному середовищі. Особливу увагу приділено інтеграції безпекових компонентів у зміст освітніх програм, використанню педагогічних методів розвитку практичних навичок самозбереження, взаємодопомоги та соціальної відповідальності. Обґрунтовано значення системної підготовки педагогів та впровадження освітніх стратегій, спрямованих на формування у дітей здатності діяти свідомо і відповідально у різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: культура безпеки; безпекові компетентності; початкова освіта; життєстійкість; освітні стратегії; педагогічна практика; освітнє середовище; соціальна адаптація; педагогічна підтримка; безпечна поведінка.

Виклад основного матеріалу

Сучасні соціальні трансформації, спричинені воєнними подіями та глобальними суспільними викликами, істотно впливають на функціонування системи освіти. Освітні заклади дедалі частіше виконують не лише функцію передачі знань, а й виступають важливим соціальним простором формування відповідальної поведінки, розвитку життєвих навичок та забезпечення стабільності для дітей. У цих умовах особливого значення набуває розвиток безпекових компетентностей учнів, що дозволяє їм орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях та приймати відповідальні рішення [1].

Зміни у суспільстві зумовлюють необхідність інтеграції безпекових компонентів у зміст освітніх програм. Йдеться не лише про формування теоретичних знань, але й про розвиток практичних навичок поведінки у різних життєвих ситуаціях. У межах початкової школи важливо створити умови, за яких діти поступово засвоюють основи відповідального ставлення до власної безпеки, вчаться взаємодіяти з іншими людьми та розуміють значення взаємної підтримки у суспільстві [2].

Міжнародний досвід підтверджує, що формування культури безпеки у школі є одним із ключових чинників розвитку відповідального громадянина. Документи міжнародних організацій наголошують на необхідності розвитку освітніх програм, які сприяють формуванню соціальних та емоційних компетентностей дітей, здатності до співпраці та відповідальної поведінки [3].

Педагогічна практика початкової школи демонструє, що розвиток безпекових компетентностей повинен здійснюватися системно. Інтеграція відповідних тем у навчальні програми може відбуватися у межах різних дисциплін — від природничих предметів до громадянської освіти та інтегрованих курсів. Під час навчального процесу учні знайомляться з правилами безпечної поведінки, принципами взаємодопомоги та основами соціальної відповідальності.

Особливу роль у цьому процесі відіграє вчитель початкових класів. Педагог щоденно взаємодіє з дітьми, тому має можливість формувати у них

базові навички відповідальної поведінки через приклад власної діяльності, створення атмосфери довіри та підтримки у колективі.

Практичний досвід роботи з учнями початкової школи свідчить, що ефективним засобом розвитку безпекових компетентностей є використання інтерактивних методів навчання. До них належать групові обговорення, рольові вправи, моделювання життєвих ситуацій, творчі завдання та проєктна діяльність. Завдяки таким методам учні отримують можливість не лише засвоювати знання, але й застосовувати їх у практичній діяльності [4].

Важливим елементом формування культури безпеки є розвиток соціально-емоційних навичок дітей. Зокрема, це здатність розпізнавати власні емоції, контролювати поведінку, співпереживати іншим людям та будувати конструктивні взаємини у колективі. Формування цих компетентностей допомагає дітям адаптуватися до складних життєвих умов та сприяє їхньому гармонійному розвитку [5].

Не менш важливою є організація безпечного освітнього середовища. Таке середовище передбачає не лише фізичну безпеку учнів, але й психологічний комфорт, атмосферу довіри та взаємної підтримки. У такому освітньому середовищі дитина відчуває стабільність та впевненість, що сприяє її активному залученню до освітнього процесу.

Значну роль у формуванні культури безпеки відіграє співпраця школи з батьками та соціальними службами. Взаємодія між учителями, психологами та родинами учнів дозволяє створити цілісну систему підтримки дитини, що сприяє її соціальній адаптації та розвитку [6].

Важливим напрямом сучасної освітньої політики є підготовка педагогів до роботи у складних соціальних умовах. Учителі повинні володіти знаннями у сфері психології розвитку, педагогіки безпеки та методів підтримки дітей у кризових ситуаціях. Підвищення професійної компетентності педагогів сприяє формуванню ефективних освітніх стратегій, спрямованих на розвиток життєвих навичок учнів [7].

У загальносуспільному вимірі формування культури безпеки у школі сприяє зміцненню соціальної стабільності. Діти, які з раннього віку засвоюють принципи відповідальної поведінки, взаємоповаги та співпраці, у майбутньому стають активними учасниками соціального життя та сприяють розвитку суспільства.

З огляду на викладене, інтеграція безпекових компетентностей у освітній процес початкової школи є важливим чинником розвитку сучасної освіти. Зазначений підхід дозволяє створити умови для формування у дітей життєстійкості, соціальної відповідальності та здатності адаптуватися до змін у суспільстві [8].

Висновок

Суспільні виклики сьогодення потребують переосмислення ролі освіти у формуванні життєвих навичок молодого покоління. Початкова школа виступає важливим середовищем розвитку культури безпеки та формування безпекових компетентностей учнів. Інтеграція відповідних компонентів у навчальні програми, використання інтерактивних педагогічних методів та створення безпечного освітнього середовища сприяють формуванню у дітей відповідальної поведінки та здатності адаптуватися до складних соціальних умов. Практика педагогічної діяльності показує, що системна робота вчителя у цьому напрямі дозволяє формувати у школярів життєві навички, необхідні для гармонійного розвитку особистості та активної участі у суспільному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. OECD. *Education for Resilience and Security*. Paris : OECD Publishing, 2021.
3. UNESCO. *Global Citizenship Education*. Paris : UNESCO Publishing, 2015.
4. UNESCO. *Education in Emergencies*. Paris : UNESCO Publishing, 2021.

5. Masten A. *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York : Guilford Press, 2014.
6. UNICEF. *The State of the World's Children 2023*. New York : UNICEF, 2023.
7. European Commission. *Education and Training Monitor 2022*. Brussels : European Commission, 2022.
8. OECD. *Future of Education and Skills 2030*. Paris : OECD Publishing, 2021.
9. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
10. Міністерство освіти і науки України. Концепція Нової української школи. Київ : МОН України, 2016.
11. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти. Київ : МОН України, 2022.

УДК 37.06

Димчук Валерія Олександрівна
магістр політології, молодший спеціаліст із початкової освіти
м. Київ, Україна

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР ВІДНОВЛЕННЯ: ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ЗАГИБЛИХ ГЕРОЇВ

Анотація: Внаслідок повномасштабної війни в Україні зростає кількість дітей, які втратили батьків-військовослужбовців і переживають складний процес горювання в умовах тривалого стресу. Це актуалізує потребу переосмислення ролі школи не лише як освітнього, а й як відновлювального середовища, здатного підтримати психоемоційний стан дитини та сприяти її адаптації.

Метою статті є визначення можливостей української школи та практичних стратегій діяльності вчителя у підтримці дітей, які переживають втрату батьків-військовослужбовців.

Методи. Дослідження ґрунтується на теоретичному аналізі наукових праць у галузі психології травми, горювання та травмоінформованої освіти, а також сучасних міжнародних і українських досліджень щодо психосоціальної підтримки дітей в умовах війни. Використано методи порівняльного аналізу, узагальнення та систематизації наукових підходів і практик.

Висновки. Українська школа може виступати ефективним простором відновлення для дітей, які втратили батьків-військовослужбовців, за умови впровадження травмоінформованих практик і підготовки педагогів. Практична значущість дослідження полягає у конкретизації стратегій роботи вчителя, які можуть бути використані в освітньому процесі, а також у розширенні наукових уявлень про роль школи як ключового інституційного ресурсу підтримки дітей у воєнний час.

Ключові слова: освітнє середовище, психотравма, діти військовослужбовців, втрата, горе, травмоінформований підхід, психосоціальна підтримка, безпечний освітній простір, соціально-емоційне навчання.

1. Психофізіологічні особливості переживання втрати батьків-військовослужбовців у дітей

Втрата батька або матері, які загинули внаслідок військових дій, є для дитини не лише емоційним потрясінням, а й комплексною психотравмуючою подією, що впливає на всі сфери її розвитку – емоційну, когнітивну, поведінкову та соціальну. Така втрата часто має раптовий і насильницький характер та відбувається в умовах тривалого стресу, що суттєво ускладнює процес переживання горя. У дітей військовослужбовців формується так зване травматичне горе, яке поєднує симптоми посттравматичного стресового розладу та класичні реакції втрати [13]. На відміну від нормативного горювання, воно характеризується інтенсивністю та тривалістю переживань, а також їх дезорганізуючим впливом на психіку дитини.

Згідно з дослідженнями, травма порушує базові уявлення дитини про безпеку світу, стабільність і передбачуваність життя [4]. Водночас процес горювання, описаний у таких умовах часто має ускладнений, затяжний або циклічний характер [6].

Дитина може повторно переживати гострий біль втрати на різних вікових етапах, особливо у значущі моменти життя (свята, річниці, шкільні події), коли відсутність батька чи матері стає особливо відчутною.

Травматичний досвід у дитячому віці впливає на функціонування мозку та нервової системи, формуючи стійкі реакції на стрес [10]. У дітей, які втратили батька чи матір-воїна, це може проявлятися у таких формах:

- постійна тривога та підвищена настороженість – навіть у безпечних ситуаціях;
- емоційне «відключення», апатія як захисний механізм;

- труднощі з емоційною саморегуляцією – імпульсивність, агресія або надмірна пасивність;
- соматичні прояви (головний біль, порушення сну, зміни апетиту).

Такі реакції пов’язані з перебуванням нервової системи у стані хронічної напруги та готовності до небезпеки.

Втрата батьків є глибокою травмою прив’язаності, оскільки саме батьки виконують функцію бази безпеки. Їхня загибель призводить до:

- руйнування базової довіри до світу;
- страху втрати інших близьких;
- труднощів у формуванні стабільних міжособистісних стосунків.

Діти, які втратили батьків унаслідок війни, переживають широкий спектр складних і часто суперечливих емоцій:

- глибокий сум і тугу;
- страх і тривогу;
- гнів;
- почуття провини;
- сором або відчуття «інакшості».

Особливістю є амбівалентність переживань: поєднання гордості за героїзм батька чи матері та болю втрати, що створює внутрішній конфлікт [1, 6, 11].

На поведінковому рівні це проявляється у:

- частих спалахах гніву та агресивних реакціях;
- замкненості, униканні соціальних контактів;
- труднощах у навчанні та зниженні мотивації;
- регресивній поведінці (потреба в посиленій опіці);
- фізичних симптомах стресу.

Таким чином, дитина, яка втратила батька або матір-військовослужбовця, перебуває під впливом травми складного типу, що поєднує психоемоційні, когнітивні та фізіологічні зміни. Її горювання має тривалий, ускладнений і

циклічний характер та може проявлятися у формі емоційної нестабільності, поведінкових порушень і зниження навчальних досягнень.

Комплексний вплив такої втрати зумовлює необхідність системної психологічної підтримки, спрямованої на відновлення відчуття безпеки, стабілізацію емоційного стану та підтримку адаптивного розвитку дитини.

2. Вплив травми на навчання та поведінку дитини в школі

Переживання втрати батька або матері-військовослужбовця суттєво змінює функціонування дитини у шкільному середовищі. Вчитель часто є одним із перших дорослих, хто може помітити ці зміни. Важливо розуміти, що поведінка такої дитини – це не «проблемність», а прояв внутрішнього болю та дезадаптації, спричинених травмою. Діти, які пережили втрату батька або матері на фронті, демонструють специфічні реакції у навчальному середовищі. Травма змінює їхні когнітивні, емоційні та соціальні навички, що відображається у навчанні, стосунках з однокласниками та педагогами.

2.1 Зміни у навчанні

Травматичний досвід суттєво впливає на навчальну діяльність дитини, зумовлюючи як когнітивні труднощі, так і мотиваційні порушення.

Діти часто відволікаються, не можуть тривалий час утримувати увагу на завданні через внутрішній стрес або нав’язливі думки про втрату [10]. Це може проявлятися у тому, що дитина «випадає» з уроку, дивиться в одну точку, не чує інструкцій або часто перепитує, починає виконувати завдання, але не завершує його. Такий стан пов’язаний із постійною активацією системи тривоги, що ускладнює обробку інформації.

Учні можуть забувати щойно пояснений матеріал, не пам’ятати домашні завдання, втрачати особисті речі (зошити, підручники). Це є наслідком перевантаження психіки та труднощів із кодуванням і відтворенням інформації.

Характерною є нестабільність навчальних результатів: один період дитина демонструє високі показники, інший – різке зниження успішності [3]. Навіть раніше успішні учні можуть «просідати» у навчанні та отримувати нижчі оцінки.

Деякі діти втрачають інтерес до навчання, демонструють байдужість або прямо висловлюють переконання, що навчання «не має значення». Це пов’язано з втратою сенсу та емоційною апатією після травматичної події.

Хронічний стрес ускладнює виконання багатокрокових завдань, планування діяльності, підготовку домашніх робіт і участь у проєктах.

Навчання може мати непослідовний характер: дитина засвоює матеріал уривчасто, що відображає загальну нестабільність емоційного стану.

Можливі дві крайнощі: або надмірний перфекціонізм із страхом помилки, або повна байдужість і відмова від виконання завдань.

Важливо підкреслити, що зазначені прояви не є ознаками лінощів, а свідчать про емоційне виснаження [3].

2.2. Стосунки з однокласниками

Соціальна поведінка дитини після втрати зазнає суттєвих змін і може проявлятися у широкому спектрі реакцій – від ізоляції до конфліктності.

Діти можуть уникати спілкування, не брати участі у групових видах діяльності, сидіти окремо або не реагувати на спроби контакту. Це часто пов’язано з відчуттям інакшості та небажанням обговорювати травматичний досвід.

Втрата близької людини порушує базове відчуття безпеки, що може проявлятися у підозрілості або страху щодо нових взаємин.

Навіть нейтральні висловлювання можуть викликати сильні емоційні реакції: образу, сльози, замикання у собі.

У складних ситуаціях дитина може різко реагувати, вступати в конфлікти або провокувати однолітків. Такі реакції часто є способом вираження внутрішнього болю.

Можлива болісна реакція на розмови про сім’ю, уникання відповідних тем або висловлювання, що відображають почуття втрати («тобі пощастило, у тебе є тато»).

Деякі діти активно шукають підтримки, формують «безпечні групи» однолітків, тоді як інші прагнуть залишатися «невидимими» [1].

2.3. Стосунки з вчителями

Взаємодія з учителем є критично важливим фактором адаптації дитини, проте саме у цій сфері часто виникають труднощі. Дитина може уникати контакту, не звертатися по допомогу, виглядати відстороненою. Це пов'язано з порушенням базової довіри після втрати [4].

Інша крайність проявляється у постійній потребі уваги, частих зверненнях до вчителя, необхідності отримувати підтвердження правильності своїх дій. У цьому випадку педагог може частково виконувати функцію фігури безпеки.

Навіть незначні зауваження можуть викликати сильні емоційні реакції: сльози, розчарування або відмову від подальшої роботи.

Можливі прояви імпульсивності, протестної поведінки або ігнорування правил. Це не є ознакою неповаги, а свідчить про труднощі саморегуляції.

Дитина може демонструвати різні стани у короткі проміжки часу: від активної участі до повного відсторонення. Така варіативність є типовою для травматичного досвіду.

Водночас для дітей, які пережили втрату, характерною є підвищена потреба у стабільній дорослій підтримці. Вчитель може виступати важливим джерелом емоційної опори [8].

Суттєвою проблемою є ризик помилкової інтерпретації поведінки: агресивність, замкнутість або зниження успішності можуть сприйматися як дисциплінарні порушення, хоча насправді є проявами горя та травматичного стресу.

У зв'язку з цим особливої ваги набуває потреба у гнучких підходах до організації навчання. Діти можуть потребувати зниження навчального навантаження, додаткового часу на виконання завдань або можливості пропуску окремих форм контролю.

Дослідження засвідчують, що застосування травмо-інформованих педагогічних практик: чіткої структури уроків, передбачуваних правил,

емоційно підтримувального та емпатичного ставлення – суттєво підвищує шанси на психологічне відновлення та успішну адаптацію дитини [5, 9].

3. Українська школа як простір підтримки

Переживання втрати батька або матері-військовослужбовця суттєво впливає на функціонування дитини у шкільному середовищі. Учитель часто є одним із перших дорослих, хто може помітити ці зміни. Важливо підкреслити, що поведінка такої дитини не є «проблемною» у традиційному розумінні, а відображає внутрішній біль, дезадаптацію та наслідки травматичного досвіду.

Діти, які пережили втрату батька або матері внаслідок бойових дій, демонструють специфічні реакції у навчальному процесі. Травма впливає на їхні когнітивні, емоційні та соціальні функції, що проявляється у навчальній діяльності, взаємодії з однокласниками та стосунках із педагогами.

В умовах війни українська школа виконує не лише освітню, а й соціально-психологічну функцію. Для дітей, які втратили батьків на фронті, вона може стати стабільним і безпечним простором, у якому реалізуються практики відновлення психоемоційного стану та соціальної адаптації. У такій ситуації школа виступає одним із ключових середовищ, де дитина або поступово відновлюється, або, за відсутності належної підтримки, зазнає додаткової травматизації.

Підходи, засновані на принципах trauma-informed освіти, підкреслюють, що дитині насамперед потрібна не складна психологічна інтервенція, а щоденна стабільна людська підтримка [5].

3.1. Базові принципи взаємодії з дитиною

Ефективна педагогічна взаємодія з дитиною, яка пережила втрату, ґрунтується на кількох ключових принципах.

Безпечність та передбачуваність.

Дитина особливо потребує стабільності, яку вчитель може забезпечити через чіткий розклад і правила, попередження про зміни (наприклад, щодо заміни уроків чи контрольних робіт), а також спокійний і врівноважений стиль спілкування.

Прийняття без осуду.

Важливо не карати за прояви емоцій, не соромити за «незвичну» поведінку та не вимагати швидкого відновлення або «самоконтролю».

Дозвіл на почуття.

Дитина має право сумувати, плакати або не говорити про втрату. Натомість висловлювання на кшталт «ти маєш бути сильним/сильною» можуть посилювати внутрішню напругу.

3.2. Щоденні практики педагогічної підтримки

Практична реалізація підтримки відбувається через щоденні дії вчителя. Основою є підтримуюча комунікація. Педагогу доцільно використовувати емпатичні висловлювання:

«Я поруч, якщо тобі потрібно поговорити»,

«Тобі зараз може бути дуже складно – це нормально»,

«Ти можеш працювати у своєму темпі»,

«Я бачу, що тобі важко, і це зрозуміло».

Водночас важливо не змушувати дитину публічно говорити про втрату. Важливо підтримувати контакт із дитиною, періодично цікавитися її станом, але не робити її об’єктом постійної уваги всього класу.

Також для стабілізації стану учня рекомендовано зменшувати обсяг завдань, надавати додатковий час, дозволяти перерви та уникати жорсткого оцінювання у період гострого переживання [3].

Доцільно передбачити можливість для дитини тимчасово усамітнитися (наприклад, визначене місце у класі), вийти з уроку без додаткових пояснень або використати умовний сигнал для позначення свого стану.

Окрім того, підтримка педагога може виражатися через рутину. Регулярність і повторюваність шкільних процесів знижують рівень тривоги, формують відчуття контролю та сприяють стабілізації емоційного стану.

Задля ефективної роботи з учнями, які потребують підтримки, необхідними є підвищення кваліфікації педагогів, супервізія та психологічна підтримка самих вчителів [8, 9].

3.3. Робота з класним колективом

Класний колектив може виступати як ресурсом підтримки, так і джерелом додаткового стресу. Завдання вчителя полягає у формуванні безпечного соціального середовища:

- делікатно пояснити учням, що їхній однокласник переживає складний період;
- сформувати базові правила підтримки (уникання болісних запитань, жартів на тему втрати, прояв доброзичливості);
- розвивати культуру емпатії замість жалю [15].

Для запобігання повторній травматизації важливо уникати:

- висловлювань «час лікує», «тримайся», «будь сильним»;
- порівняння з іншими дітьми;
- ігнорування емоційного стану;
- вимог швидкого «повернення до норми»;
- примусу до обговорення втрати.

Такі дії можуть поглиблювати травматичний досвід.

Ефективна підтримка дитини передбачає партнерську взаємодію школи та сім'ї. Вчителю доцільно підтримувати регулярний контакт із опікунами або іншим із батьків, узгоджувати підходи до навчання та поведінкових очікувань, а також не перекладати відповідальність повністю на сім'ю [11].

Висновки

Втрати батьків-воїнів у дітей формують комплексну психотравму. Дослідження показують, що смерть батька або матері у бойових умовах впливає не лише на емоційний стан, а й на когнітивні, соціальні та фізіологічні аспекти розвитку. Діти демонструють постійну тривогу, труднощі саморегуляції, апатію або імпульсивну поведінку, порушення прив'язаності та проблеми з навчанням [4, 6, 10].

Поведінка у школі відображає внутрішній стан дитини. Травма проявляється через зниження академічної успішності, проблеми з

концентрацією та пам’яттю, зміну стосунків з однокласниками та педагогами. Поведінкові прояви, такі як агресія, замкнутість, регресивні реакції, є сигналами травми, а не «поганої поведінки» [1]. Діти проходять через етапи горювання, що повторюються, особливо у важливі дати, свята чи зміни в житті. Це підкреслює необхідність тривалої і терплячої підтримки у школі.

Українська школа здатна забезпечити безпечне, передбачуване та підтримуюче середовище. Вчителі можуть допомогти через уважну комунікацію, гнучкість у навчанні, створення «безпечного місця» для емоційних проявів та системну підтримку класу [5, 8, 9]. Підтримка дорослих – ключовий фактор відновлення. Необхідно, щоб вчителі і школа діяли на принципах trauma-informed освіти: надавали стабільність, підтримку, емпатію, дозволяли дитині висловлювати емоції, не засуджуючи їх. Важливо уникати порівнянь, вимог швидко «повернутися до норми» та нав’язування позитивного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Apfel R. J., Simon B. Psychosocial Interventions for Children of War: The Value of a Model of Resiliency. Medicine & Global Survival. T. 3. 16 с. URL: https://www.ippnw.org/wp-content/uploads/2023/03/MGSV3ApfelSimon.pdf. [дата звернення: 01.04.2026].
2. Blackmore R., Gray K. M., Boyle J. A., Fazel M., Ranasinha S., Fitzgerald G., Misso M., Gibson-Helm M. Systematic Review and Meta-Analysis: The Prevalence of Mental Illness in Child and Adolescent Refugees and Asylum Seekers. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 2020. T. 59. 10 с. URL: https://www.jaacap.org/article/S0890-8567(19)32175-6/fulltext [дата звернення: 30.03.2026].
3. Fazel M., Haagwood K., Stephan S., Ford T . *The Lancet Psychiatry*. 2014. T. 1 : Mental health interventions in schools. URL:

https://www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366(14)70312-8/fulltext [дата звернення: 28.03.2026].

4. Herman J. L. Trauma and recovery. 387 Park Avenue South, New York : Basic Books, 1992. 158 с. URL: https://ia803207.us.archive.org/14/items/radfem-books/Trauma%20and%20Recovery_%20The%20Afterm%20-%20Judith%20L.%20Herman.pdf [дата звернення: 01.04.2026].
5. Oehlberg B. Why Schools Need to be Trauma-Informed. Trauma and Loss: Research and Interventions. 2008. Т. 8. 4 с. URL: http://www.traumainformedcareproject.org/resources/WhySchoolsNeedToBeTraumaInformed(2).pdf [дата звернення: 30.03.2026].
6. Parkes C. M. Recovery from Bereavement. London: Routledge. 1998. 256 с. URL: https://archive.org/details/recoveryfrombere00park [дата звернення: 02.04.2026].
7. Rennie center for education research & policy. Helping students heal from trauma. 26 с. URL: https://www.renniecenter.org/sites/default/files/Helping%20Students%20Heal%20from%20Trauma.pdf [дата звернення: 02.04.2026].
8. Rodger S., Bird R., Hibbert K., Johnson A. M., Specht J., Wathen C. N. Initial Teacher Education and Trauma and Violence Informed Care in the Classroom. Psychology in the Schools. 2020. Т. 57. 12 с. URL: https://public-pages-files-2025.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2022.929582/pdf [дата звернення: 27.03.2026].
9. Tweedie M. G., Belanger C., Rezazadeh K., Vogel K. Trauma-Informed Teaching Practice and Refugee Children: A Hopeful Reflection on Welcoming Our New Neighbours to Canadian Schools. BC TEAL Journal. 2017. Т. 2, С. 36–45. URL: https://ojs-o.library.ubc.ca/index.php/BCTJ/article/view/268/301 [дата звернення: 31.03.2026].
10. van der Kolk B. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York: Penguin Books, 2014. 392 с. URL:

https://ia601604.us.archive.org/35/items/the-body-keeps-the-score-pdf/The-Body-Keeps-the-Score-PDF.pdf [дата звернення: 01.04.2026].

11. Андрєєнкова В.Л., Бандурка І.О., Бочкор Н.П. та ін Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту в Україні. Нац. акад. пед. наук України [та ін.]. Київ: Україна. 2015. 174 с. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bdf43401-7bd8-47e4-b441-752adf331ff0/content [дата звернення: 02.04.2026].
12. Грицик Л.А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу. Методичний посібник/ Л.А. Вінниця: ММК, 2016. 46 с. URL: https://dorobok.edu.vn.ua/uploaded/sch30/%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf [дата звернення: 27.03.2026].
13. Національна мережа з питань дитячого травматичного стресу. Травматична горе у дітей військовослужбовців: інформація для сімей. Лос-Анджелес, Каліфорнія, та Дарем, Північна Кароліна: Національний центр з питань дитячого травматичного стресу. 2008. 12 с. URL: https://tfcbt.org/wp-content/uploads/2025/12/Traumatic-Grief-in-Military-Children-UKR_formatiert.pdf [дата звернення: 31.03.2026].
14. Томчук М.І., Яцюк М.В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату. Навчально-методичний посібник – Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2016. 58 с. URL: https://surl.li/kthhek [дата звернення: 01.04.2026].
15. Троян І. Дитина втратила рідних через війну: як поводитися та які слова підтримки підібрати однокласникам і вчителям. Нова українська школа. 27 трав. 2023. URL: https://nus.org.ua/2023/05/27/dytyna-vtratyla-ridnyh-cherez-vijnu-yak-povodytysya-ta-yaki-slova-pidtrymky-pidibraty-odnoklasnykam-i-vchytelyam/ [дата звернення: 29.03.2026].
16. Центр інноваційної освіти «Про.Світ». Аналітична довідка за результатами анкетування. Особливості взаємодії у школі з учнями та педагогами, у родинах яких є військовослужбовці. 2024. URL:

https://prosvitcenter.org/wp-content/uploads/2024/07/AnalyticalReference_Prosvit_MF.pdf [дата звернення: 01.04.2026].

17. Циганенко Г., Масик О., Григор’єва О., Ворожбієва Е., Опришко Н., Герасименко Є. , Вознесенська О. Ми ПЕРЕЖИЛИ. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей. Друге видання: практ. посіб. для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / Психологічна кризова служба ГО «УАФПНПП», Посольство Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні. Дніпро: Середняк Т.К., 2019. 96 с. URL: https://radnyk.org/wp-content/uploads/2020/02/www_perejyly.pdf [дата звернення: 27.03.2026].

УДК 351.86:316.42:614.8:355.01

Клімкіна Наталія Григорівна
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та
інклюзивної освіти, методик природничо-математичних
дисциплін і технологій
ХОІППО імені Анатолія Назаренка

ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕЛІ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯЩУКА П.В., СТОСОВНО НАСЕЛЕННЯ В ЧАСІ ВІЙНИ

Анотація. У тезах представлено авторські підходи до розуміння вітальної безпеки, розроблені Ящуком П. В., у контексті протидії терористичним загрозам в умовах сучасних безпекових викликів. Увагу зосереджено на механізмах взаємодії різних соціальних груп, зокрема волонтерів, педагогічних працівників, фахівців системи цивільного захисту, а також осіб, залучених до підтримки маломобільного населення та людей похилого віку. Розглянуто значення готовності населення до реагування на потенційні загрози в різних середовищах життєдіяльності. Підкреслено, що формування навичок зібраності, відповідальної поведінки та взаємодопомоги є важливою складовою забезпечення вітальної безпеки в умовах терористичних ризиків.

Ключові слова: вітальна безпека, маломобільні групи населення, соціальна модель сприйняття, інклюзивна культура, тривожна валіза.

Від дев’яностих років суспільство стикається з непростою економічною ситуацією в країні і хто в який спосіб її вирішує. Часто люди, не маючи достатньої правознавчої компетентності, перебуваючи в СЖО, вирушають за

кордон в пошуках роботи і почасти стають жертвами торговців людьми або підпадають під трудову експлуатацію.

В часі війни питання збереження життя та здоров'я набувають особливої гостроти та актуальності. Є ряд публікацій, в яких висвітлюються питання концептуальних засад взаємозв'язку між категоріями безпеки, національної економіки та системою охорони здоров'я [3].

Борщ В.В. розглядав систему охорони здоров'я як структурний елемент національної безпеки України [1].

Данилишин Б., Куценко В. розглядають соціальну безпеку, як підґрунтя сталого розвитку [2].

Вітальна безпека – це комплексне поняття, що включає здатність особи зберігати життя, здоров'я, функціональну цілісність і людську гідність в умовах кризових обставин. Вона охоплює фізичну безпеку, доступ до медичної допомоги, правовий захист, психоемоційну стабільність, задоволення базових потреб (їжі, води, притулку), а також доступ до достовірної інформації. У надзвичайних ситуаціях ці елементи можуть бути під загрозою або повністю недоступні, що потребує належної підготовки, узгоджених дій та чітких алгоритмів реагування [5].

Автором та розробником концепції вітальної безпеки є Петро Ящук, Голова правління ГО «Асоціація лікарів Хмельниччини», громадський діяч у сфері безпеки життя і здоров'я громадян, викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін та технологій ХОІППО імені Анатолія Назаренка.

Концепція вітальної безпеки передбачає реалізацію права людини на життя та гідність у надзвичайних обставинах, зокрема за умов терористичних загроз та інших форм насильства.

Упродовж останніх років триває агресія, ворог використовує усі можливі засоби для подолання нашого супротиву, в тому числі терористичні атаки, ціллю яких дуже часто стає мирне населення. Страждають невинні люди, особливо незахищеними в таких умовах є діти, люди похилого віку, особи з

особливостями розвитку. До подій війни населення користувалося традиційними механізмами охорони здоров'я, соціального захисту та продовольчої безпеки. Та сьогодні в часі майже суцільних терористичних загроз, обстрілів, окупації та руйнування критичної інфраструктури традиційні механізми втрачають свою ефективність і про це говорять практикуючі медики, соціальні працівники та волонтери. Наявні інструкції та протоколи поведінки зазвичай орієнтовані на загальну аудиторію й не враховують потреб особливих категорій населення, це призводить до розриву між нормативним забезпеченням і реальними можливостями постраждалих, що знижує ефективність захисту та сприяє загостренню гуманітарної кризи. Це особливо критично для осіб похилого віку, людей з інвалідністю, пацієнтів із хронічними захворюваннями, багатодітних родин та самотніх осіб. Саме вони першими опиняються під загрозою фізичного й психоемоційного виснаження у разі ускладнення до медичної, продовольчої та інформаційної підтримки навіть на короткий період.

В умовах терористичних загроз ці групи змушені долати низку бар'єрів – інформаційних, фізичних і психологічних, які ускладнюють їхню здатність своєчасно реагувати на небезпеку, приймати життєво важливі рішення або здійснювати самостійну евакуацію. У контексті гібридної війни, масових переміщень населення, руйнування систем життєзабезпечення та зростання кількості жертв серед цивільного населення, питання вітальної безпеки набуває не лише гуманітарного, а й стратегічного значення для забезпечення національної стійкості.

Особи похилого віку та люди з особливими потребами належать до найбільш уразливих категорій населення в умовах терористичних загроз. Фізичні, когнітивні сенсорні, обмеження, а також залежність від сторонньої допомоги знижують їх здатність до самостійної адаптації, прийняття рішень та евакуації. Саме тому профілактична робота з такими особами повинна бути завчасною, чітко організованою та гнучкою, враховуючи можливі зміни обставин.

Також сучасне суспільство, яке обрала вектором розвитку євроінтеграційні процеси, має володіти інклюзивною культурою. Інклюзивна культура — це середовище (у суспільстві, школі чи компанії), що базується на цінностях поваги, прийняття різноманітності, безпеки та рівних можливостей для кожного. Вона передбачає усунення бар'єрів для участі, визнання унікальності кожного, незалежно від фізичних, ментальних, соціальних чи інших характеристик. Актуальність цього явища є і в сучасному світі**.** [4]

При співпраці з такими особами важливо уточнити індивідуальні потреби, а для цього проведіть первинне оцінювання фізичних і когнітивних можливостей особи: здатність самостійно пересуватися, сприймати усні або письмові інструкції, здійснювати базові процедури самообслуговування. Визначте постійні або епізодичні потреби в ліках, технічних засобах реабілітації (милиці, ходунки, слухові апарати, окуляри, кисневі концентратори, інгалятори, тощо). Зафіксуйте емоційні та поведінкові реакції на стрес (дезорієнтація, агресія, ступор, плаксивість, тощо).

Рекомендовано мати персоналізовану картку особи, яку слід носити при собі або розмістити в доступному місці (на видимому боці одягу, ліжка, або ж в рюкзаку). В картці вказані прізвище, ім’я та по-батькові, вік, група крові, діагнози, перелік життєво важливих ліків, контакти родичів або опікунів, поведінкові особливості (наприклад, «погано реагує на гучні звуки», «не чує без слухового апарата»). Копії картки слід надати соціальному працівнику, родичу, опікуну та зберігати її в тривожному рюкзаку. В такої особи має бути засіб зв’язку та сигналізації, наприклад, тривожна кнопка або GPS-маячок, які є сучасними способами повідомити про небезпеку або отримати допомогу. Можна також використовувати різні механічні засоби сигналізації – свисток, дзвінок, ручний ліхтар із сигналом SOS; мобільний телефон з великими кнопками, попередньо запрограмованими номерами швидкого виклику. Навіть простий спосіб виклику уваги, наприклад, прив’язаний дзвіночок до дверей або ліжка може врятувати життя. Потрібно також узгодити план дій із родичами, персоналом паліативної медицини або сусідами. Для цього оберіть

відповідальну особу, яка буде діяти в надзвичайній ситуації (родич, доглядач або сусід). Проведіть спільну репетицію дій: як вийти з квартири, як знайти укриття, що робити при сигналі тривоги. Зафіксуйте чіткий алгоритм: що робити, якщо особа залишилась сама, то можна на дверях вивісити коротку інструкцію для рятувальників.

Вітальна безпека вразливих верств населення вимагає не лише загальних заходів цивільного захисту, а й спеціально розроблених адаптивних процедур, серед яких:

- створення багато форматних оповіщення (візуальних повідомлень для слабочуючих та глухих);
- голосові оповіщення для нормо типових осіб, слабозорих та незрячих;
- розробка локалізованих планів евакуації з урахуванням фізичних особливостей осіб (наприклад, з використанням шрифта Брайля);
- організація соціального індивідуального супроводу, патронажу;
- впровадження імітаційних тренувань за участі «постраждалих»;
- надання психологічної підтримки у всі фази кризового циклу.

Забезпечення вітальної безпеки вразливих верств населення в умовах терористичних загроз ґрунтується на системному, поетапному та про активному підході, який охоплює інформаційний, організаційний, матеріально технічний та психологічний компоненти. Формування ефективної моделі життєзбереження базується на дотриманні таких загальних вимог:

1. Регулярне інформування про загрози:

- Забезпечення доступу до перевірених джерел інформації (офіційні державні канали, місцеві системи оповіщення);
- Налаштування індивідуальних каналів сповіщення для осіб з порушеннями слуху або зору (SMS, вібраційні браслети, світлові сигнали);
- Перевірка наявності й функціональності пристроїв для обміну інформацією: радіоприймачі, мобільні телефони з екстреними контактами.

2. Підготовка тривожного рюкзака (набору). Формування персонального комплекту, який включає:

•копії документів (паспорт, медична картка, посвідчення про інвалідність, контактні дані родичів);

•ліки на 3–5 днів (особливо – інсулін, гіпотензивні препарати, серцеві краплі, інгалятори, тощо);

•воду (не менше 1 літра) та висококалорійну їжу тривалого зберігання (снеки, кабаноси, сухарики, м'ясні чіпси, тощо);

•засоби гігієни (вологі серветки, памперси для дітей та дорослих, за потреби);

•ліхтарик, батарейки, зарядний пристрій, свисток, який використовується для інформування про місце знаходження, особливо під завалами...

3. Наявність контактів підтримки:

•родичів або опікунів;

•соціального працівника, медичного працівника, чи дільничного лікаря;

•місцевої служби екстреної допомоги;

•контактів громади, або волонтерів;

•вивішування копії контактної інформації близьких людей на видному місці помешкання такої особи, наприклад, вхідні двері, холодильник, дзеркало.

4. Проведення тренувань із евакуації. Регулярні (не рідше 1 разу на квартал) навчальні евакуаційні вправи у:

•закладах соціального догляду;

•домогосподарствах з особами похилого віку або людьми з інвалідністю;

•організаціях, що опікуються особами з ООП;

•індивідуальні плани евакуації: визначення маршруту, відповідального супроводжуючого, наявність засобів транспортування (крісло-каталка, ноші, тощо).

5. Психологічна та емоційна підготовка:

•ознайомлення з можливими сценаріями розвитку подій у спокійній обстановці;

•відпрацювання поведінкових шаблонів для зниження рівня паніки;

•надання особам можливості брати участь у підготовці (збирання речей, участь у тренуваннях), що дає відчуття контролю та підвищує рівень готовності.

Практичні дослідження у сфері безпеки населення (зокрема: НАН України, МВС, МОЗ) свідчать, що стандартизовані та повторювані дії під час надзвичайних подій знижують смертність на 25–40%. Модель "ЗУПИНИСЬ-ПОДУМАЙ-ДІЙ", адаптована в країнах НАТО, дає змогу мобілізувати залишкову психофізіологічну енергію навіть у стані афекту.

Підвищення ситуаційної готовності вразливих груп (осіб з інвалідністю, людей похилого віку, дітей) через моделювання сценаріїв поведінки (тренінги, репетиції) є одним із ключових напрямів для успішної реалізації завдань вітальної безпеки згідно з Національною стратегією безпеки України.

У разі виникнення терористичної загрози, чи отримання інформації про можливе вчинення терористичного акту, найвищим пріоритетом є збереження життя та здоров’я громадян!

В сучасних умовах гібридної війни, політичної нестабільності та широкого використання терористичних тактик проти цивільного населення, розроблення і впровадження науково обґрунтованих та практично апробованих алгоритмів дій набуває особливого значення. Згідно з принципами вітальної безпеки, пріоритетом у кризових ситуаціях є максимальне зниження ризиків для життя та здоров’я людини, зокрема і вразливих верств населення. Ефективна поведінка в умовах загроз терористичного характеру має базуватись на знанні сценаріїв, стандартних процедур (SOP), також психофізіологічних особливостей реагування людини на небезпеку.

Відповідно до вимог чинного законодавства України та міжнародних протоколів цивільної безпеки, населення зобов’язане дотримуватись визначених правил поведінки, забезпечувати особисту та колективну безпеку, а також сприяти діям уповноважених органів. Правила поведінки повинні бути адаптовані до конкретного середовища перебування (будівля, вулиця,

транспорт, заклад та ін.), а також до особливостей вразливих категорій населення.

Паніка є одним із основних чинників вторинної небезпеки, яка може призвести до травмування, дезорієнтація, чи масової тисняви. Тому потрібна оперативна оцінка ситуації. Слід визначити джерело загрози (вибух, постріли, залишений підозрілий предмет, повідомлення про мінування, тощо). Про це слід негайно проінформувати державні органи та установи. Про підозрілі дії або предмети, незвичну поведінку або осіб, мають бути повідомлені поліція: за номером 102 або 112, ДСНС: за номером 101, швидка допомога: за номером 103.

Населенню слід тримати безпечну відстань від місць потенційної загрози. Заборонено самостійно пересувати предмети, що можуть містити вибухівку, або фіксувати їх на відео. Слід уникати місць скупчення людей. Терористи можуть використати ефект «другої хвилі», тобто завдавати ураження після початкового вибуху чи атак, до чого зараз вдається держава-агресорка.

У випадку виникнення реальної або потенційної терористичної загрози наприклад, вибух, стрілянина, напад, закладення вибухівки, захоплення заручників тощо, найважливішим є збереження життя. Для цього необхідно:

• дотримуватися чітких, простих до виконання рекомендацій, які адаптовані до різних ситуацій перебування особи;

• провести локальні навчання та тренування для різних груп населення;

• забезпечити доступ до спрощених алгоритмів (чек-листів) для осіб з особливими потребами;

• залучити волонтерів, соціальні служби, школи та мед заклади до підготовки моделей поведінки у громаді.

Згідно з рекомендаціями фахівців у сфері цивільної безпеки (ДСНС, СБУ, МВС, МОЗ), моделі поведінки населення в умовах терористичних загроз повинні:

• бути передбачуваними та стандартизованими;

• враховувати фазу інциденту (до, під час або після події);

• адаптуватися до середовища перебування (приміщення, транспорт, вулиця);

• містити інструкції для вразливих категорій (особи похилого віку, діти, маломобільні люди).

Поведінкові моделі базуються на трьох основних принципах:

✓ Принцип інформаційної орієнтації: населення має отримати чіткі сигнали, вказівки та інструкції.

✓ Принцип рішучості: заздалегідь відпрацьовані дії дають змогу уникнути дезорієнтації.

✓ Принцип адаптивності: алгоритм має враховувати ресурсні можливості особи (фізичні, емоційні, соціальні).

Можливі дії для осіб з обмеженою рухливістю:

• Повідомте по можливості соціального працівника, сусіда або родича;

• В разі загрози – користуйтеся заздалегідь узгодженим маршрутом евакуації;

• Застосовуйте спеціальні сигнали для виклику допомоги (свисток, вібросигнал, чи світловий ліхтарик.

Така особа має знати місце збору або укриття: найближчий підвал, бомбосховище, чи підземний паркінг. Шлях евакуації з дому (враховуючи безбар'єрність, сходи, ліфти, пандуси. Контактну особу, з якою встановлено домовленість про підтримку або супровід. Спосіб отримання інформації - радіо, сусіди, родичі, соціальні працівники. Важливо встановити зв'язок із сусідами або волонтерами, які можуть оперативно надати допомогу, вивести або викликати службу. Можна обмінятися ключами, якщо особа живе сама. Доцільно уточнити, хто з сусідів має медичну освіту або працює у службах безпеки. Визначити можливий сигнал про допомогу, наприклад, вивісити рушник із вікна або вмикнути/вимкнути світло у вікні кілька разів, тощо [5].

Боротьба з тероризмом, війна є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення, нагальним завданням не лише правоохоронних, але й для інших державних органів, справою інститутів громадянського суспільства та освіти

зокрема. Ефективність цієї діяльності обумовлена якістю законодавчого забезпечення даного процесу, наявністю оптимальних технологій протидії, правильною побудовою системи органів, що мають їх реалізовувати та ступенем готовності цивільного населення до дій в кризових ситуаціях. Отож, втілення концепції моделі Вітальної безпеки Ящука П.В. стосовно населення в часі війни є досить ефективним та інноваційним, на ньому можуть будуватися подібні підходи не лише в Україні, а й в сучасній світовій спільноті. Як колега Петра Володимировича та куратор не однієї групи, знаю, що його теми лекцій викликають чималий інтерес у вчителів різних предметів, які перебувають на курсах підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борщ В.В. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 23. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/6.pdf).
2. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека, як підґрунтя сталого розвитку. *Віснику національної академії наук України*. 2010. № 1.
3. Макаров О., Романова, Л. Концептуальні засади взаємозв'язку між категоріями безпеки, національної економіки та системою охорони здоров'я. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. №5.
4. Стасюк, Л. П. Інклюзивна культура учасників освітнього процесу / Л. П. Стасюк, О. В. Мельничук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. – Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – Вип. 44. – С. 98–103. https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/fa0759fc-3991-4d58-9ba4-63e8898e6423 (дата звернення 16.02.2026)]

5. Ящук П.В. Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2025. 104 с.

УДК 37.013:316.6:159.9:351.86

Кучерова Анна
магістр психології, психолог, викладач психології;
пройшла курси підвищення кваліфікації
в Тель-Авівському університеті,
Практикуючий клінічний психолог, викладач та експерт
Ізраїльської коаліції травми

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ТА АДАПТАЦІЙНІ ПРАКТИКИ КРИЗОВИХ СЕРЕДОВИЩ

Анотація. У тезах здійснено комплексний аналіз освітніх стратегій формування культури безпеки та життєстійкості особистості в умовах воєнних і гібридних загроз. Обґрунтовано, що сучасне освітнє середовище трансформується у простір не лише передачі знань, а й формування практичних навичок самозахисту, адаптації та прийняття рішень у кризових ситуаціях. На основі міждисциплінарного підходу розкрито роль педагогічних практик у зниженні ризиків віктимізації та підвищенні психологічної стійкості здобувачів освіти. Особливу увагу приділено досвіду функціонування освітніх систем в умовах постійної загрози, зокрема в Україні та Ізраїлі, де питання безпеки інтегровані у повсякденний освітній процес. Визначено ключові підходи до підготовки педагогів як суб’єктів формування безпечного освітнього середовища. Доведено, що інтеграція принципів вітальної безпеки в освітні програми сприяє формуванню життєздатної, адаптивної та соціально відповідальної особистості.

Ключові слова: культура безпеки, життєстійкість, освітнє середовище, воєнний стан, педагогічні та психологічні стратегії, адаптація, вітальна безпека, кризові умови, підготовка педагогів

Виклад основного матеріалу

Актуальні безпекові виклики, зумовлені збройними конфліктами та гібридними загрозами, формують нову парадигму функціонування освітніх систем, у межах якої пріоритетним завданням стає не лише передача знань, а й забезпечення здатності особистості до збереження життя, здоров'я та психоемоційної рівноваги в умовах невизначеності та ризику [1]. У цьому контексті освіта набуває ознак комплексного безпекового інструменту, спрямованого на формування культури безпечної поведінки та життєстійкості.

Воєнні події в Україні, що тривають з 2022 року, продемонстрували необхідність швидкої трансформації освітнього процесу. В умовах повітряних тривог, евакуацій, перебування у сховищах та дистанційного навчання освітнє середовище стало не лише місцем навчання, а й простором виживання. Аналогічні процеси спостерігаються в Ізраїлі, де система освіти функціонує в умовах постійної загрози ракетних обстрілів і терористичних атак, що зумовлює інтеграцію безпекових алгоритмів у щоденну освітню практику [2].

Особистий досвід перебування в умовах воєнної небезпеки дозволяє констатувати, що ключовим фактором збереження життя є не лише наявність інформації про загрози, а й сформованість поведінкових алгоритмів реагування. Перебування у бомбосховищах під час повітряних тривог в Україні, а згодом — в укриттях під час ракетних атак в Ізраїлі, актуалізувало необхідність швидкого прийняття рішень, контролю емоційних реакцій та дотримання чітких інструкцій. Саме ці навички мають формуватися в освітньому середовищі як елемент культури безпеки.

З позицій педагогіки життєстійкість розглядається як інтегральна характеристика особистості, що включає здатність до адаптації, саморегуляції та відновлення після стресових подій [3]. Її формування можливе лише за умов системного впровадження відповідних освітніх стратегій, які поєднують когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти навчання.

У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція безпекових компонентів у зміст освітніх програм. Зокрема, це передбачає включення тем, пов’язаних із діями в надзвичайних ситуаціях, інформаційною безпекою, психологічною саморегуляцією та критичним мисленням [4]. Такий підхід відповідає міжнародним практикам, зокрема рекомендаціям ЮНЕСКО та ОЕСР щодо освіти в умовах криз [5].

Водночас ефективність реалізації зазначених підходів значною мірою залежить від рівня підготовки педагогів. Педагог у сучасному освітньому середовищі виступає не лише носієм знань, а й фасилітатором (організатором і спрямовувачем) безпечної поведінки, модератором психологічної стабільності та прикладом адекватного реагування на кризові ситуації [6]. Це зумовлює необхідність перегляду підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів.

Досвід Ізраїлю демонструє, що підготовка педагогів включає обов’язкові тренінги з дій у надзвичайних ситуаціях, психологічної підтримки учнів та управління поведінкою в умовах стресу. Освітні заклади мають чіткі алгоритми реагування на загрози, які відпрацьовуються на практиці. Це дозволяє мінімізувати панічні реакції та підвищити рівень безпеки [7].

З огляду на викладене доцільним є розгляд освітніх стратегій крізь призму вітальної безпеки як інтегративної концепції, що поєднує захист життя, здоров’я та гідності особистості з формуванням її адаптивного потенціалу. Вітальна безпека виступає методологічною основою, яка дозволяє перейти від реактивних моделей реагування до проактивного формування життєздатності [8].

Формування культури безпеки передбачає не лише засвоєння знань, а й розвиток стійких поведінкових моделей. Зазначений процес охоплює здатність швидко оцінювати ризики, приймати рішення в умовах обмеженого часу, дотримуватися інструкцій та підтримувати інших [9]. Вказані компетентності є критично важливими в умовах війни.

Важливим аспектом є також психологічна підтримка учасників освітнього процесу. Хронічний стрес, викликаний воєнними подіями, може призводити до зниження когнітивних функцій, підвищення тривожності та порушення адаптації [10]. За таких умов освітні заклади мають виступати простором стабілізації та підтримки.

Таким чином, сучасна освіта в умовах війни трансформується у складну багаторівневу систему, що поєднує навчальну, виховну та безпекову функції. Її ефективність визначається здатністю формувати у здобувачів освіти не лише знання, а й навички, необхідні для збереження життя та функціонування в умовах кризових загроз.

Висновок

Проведений аналіз свідчить, що формування культури безпеки та життєстійкості в освітньому середовищі є ключовим напрямом розвитку сучасної педагогіки в умовах війни. Освітні стратегії повинні бути спрямовані на інтеграцію безпекових компонентів у навчальні програми, підготовку педагогів та створення безпечного освітнього простору. Досвід України та Ізраїлю підтверджує, що системний підхід до формування навичок безпечної поведінки та психологічної стійкості суттєво знижує ризики для життя і здоров’я. Вітальна безпека у цьому контексті виступає методологічною основою, що забезпечує цілісність і ефективність освітніх практик. Подальший розвиток досліджень має бути спрямований на розробку прикладних моделей впровадження безпекових стратегій у різних рівнях освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Education in emergency contexts / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris, 2022.
3. Mental health and psychosocial support in emergencies / World Health Organization (WHO). Geneva, 2021.

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
5. Education in emergencies / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Paris, 2021.
6. Child protection in emergencies / United Nations Children's Fund (UNICEF). New York, 2022.
7. Emergency preparedness in schools / Israeli Ministry of Education. Jerusalem, 2020.
8. National Emergency Portal, State of Israel.
9. Edna B.Foa, Ph.D., and Linda Wasmer Andrews. If Your Adolescent Has an Anxiety Disorder: An Essential Resource for Parents. Oxford University Press, 2006.
10. Mooli Lahad. The Lonely Ape That Told Himself Stories: The Necessity of Stories for Human Survival. Nova Science Pub Inc, 2019.
11. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
12. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення // Нотатки сучасної науки. 2025. № 28. С. 10–14. DOI: 10.61718/nsn28.01.
13. Ryzhov I., Yashchuk P. Resilience in the system of national security: the concept of the vital dimension // Advanced top technology. 2025.

УДК 37.013:614.8:351.86

Мазур Світлана Василівна
асистент вчителя
Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Ліцей №14 імені Івана Огієнка Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У тезах досліджується проблема формування культури безпеки та життєстійкості в освітньому просторі в умовах воєнного часу. Охарактеризовано трансформацію ролі освіти у забезпеченні суспільної стійкості та підготовці особистості до життя в умовах кризових загроз. Акцентовано значення інтеграції безпекових компонентів у зміст освітніх програм, а також розвитку медико-психологічної, соціальної та інформаційної компетентності учнів і студентів. Особливий акцент зроблено на підготовці педагогів як ключових суб'єктів формування культури безпеки. Обґрунтовується положення, що концепція вітальної безпеки може виступати інтегративною освітньою парадигмою, спрямованою на забезпечення життєздатності особистості, суспільства та держави.

Ключові слова: вітальна безпека; культура безпеки; життєстійкість; освітня політика; безпекові компетентності; підготовка педагогів; освітній простір; стійкість суспільства.

Виклад основного матеріалу

Сучасні воєнно-політичні трансформації істотно впливають на функціонування освітніх систем і змушують переосмислювати їхню роль у забезпеченні стійкості суспільства. Умови війни створюють нові ризики для життя, здоров'я та психологічного благополуччя людини, що потребує формування в освітньому середовищі відповідних компетентностей, спрямованих на підготовку особистості до життя в умовах невизначеності та загроз. Освіта в таких обставинах набуває не лише пізнавальної, але й безпекової функції, оскільки сприяє формуванню культури відповідальної поведінки, здатності до адаптації та збереження життєвої стійкості [1].

Переосмислення ролі освіти в умовах воєнних викликів пов'язане з необхідністю інтеграції безпекових компонентів у зміст освітніх програм. Освітній процес дедалі більше орієнтується на формування комплексних компетентностей, що включають знання про ризики, навички безпечної поведінки, здатність до критичного мислення та психологічну готовність до подолання кризових ситуацій. Такий підхід сприяє підготовці учнів і студентів до реальних викликів сучасного світу та забезпечує розвиток життєстійкості особистості [2].

У науковому дискурсі поняття культури безпеки розглядається як система цінностей, норм поведінки та компетентностей, що визначають ставлення людини до власної безпеки та безпеки оточуючих. Формування культури безпеки передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, але й розвиток практичних навичок реагування на загрози, здатності до взаємодії в кризових умовах та відповідального прийняття рішень. У цьому сенсі освіта виступає ключовим інструментом формування безпечного суспільного середовища [3].

Важливим компонентом культури безпеки є життєстійкість особистості, що характеризується здатністю людини адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігати психологічну рівновагу та ефективно діяти у кризових ситуаціях. Розвиток життєстійкості передбачає формування емоційної стабільності, соціальної відповідальності, навичок саморегуляції та критичного

мислення. Саме ці якості дозволяють людині зберігати здатність до продуктивної діяльності навіть у складних умовах суспільних трансформацій [4].

Інтеграція безпекових компонентів у навчальні програми потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує педагогіку, психологію, медичні знання, громадянську освіту та елементи безпекових дисциплін. Зазначена міждисциплінарна інтеграція сприяє формуванню комплексного розуміння безпеки як багатовимірного явища, що охоплює фізичний, соціальний, інформаційний та психологічний виміри. Освітні програми, орієнтовані на розвиток безпекових компетентностей, можуть включати модулі з основ життєзбереження, психологічної підтримки, медичної грамотності, цифрової безпеки та поведінки в надзвичайних ситуаціях [5].

Важливу роль у реалізації таких освітніх стратегій відіграє підготовка педагогів. Сучасний педагог повинен виступати не лише носієм знань, але й активним організатором процесу формування культури безпеки та життєстійкості здобувачів освіти. Підготовка педагогічних кадрів повинна включати розвиток професійних компетентностей, спрямованих на організацію безпечного освітнього середовища, психологічну підтримку учнів, а також здатність реагувати на кризові ситуації в навчальному процесі. За таких умов педагог виступає важливим суб’єктом формування культури безпеки суспільства.

У сучасному освітньому просторі дедалі більшого значення набуває концепція вітальної безпеки, яка розглядає безпеку людини як систему умов, що забезпечують збереження життя, здоров’я, гідності та внутрішньої життєздатності особи навіть у складних кризових обставинах [6]. З позицій цієї концепції освіта виступає важливим механізмом формування здатності людини підтримувати власну життєздатність і ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем.

Освітній вимір вітальної безпеки передбачає створення умов для розвитку фізичного, психологічного та соціального благополуччя учасників освітнього

процесу. Формування таких умов включає впровадження програм психоемоційної підтримки, розвиток культури взаємодопомоги, навчання навичкам подолання стресу та формування відповідального ставлення до власного здоров'я і безпеки.

У ширшому соціальному вимірі освітні стратегії формування культури безпеки сприяють підвищенню стійкості суспільства до різноманітних кризових явищ. Освіта, що орієнтована на розвиток життєстійкості та безпекових компетентностей, формує покоління громадян, здатних відповідально діяти в умовах невизначеності, підтримувати соціальну солідарність і брати участь у розбудові безпечного суспільства.

Отже, формування культури вітальної безпеки в освітньому просторі виступає важливим елементом сучасної освітньої політики. Інтеграція безпекових компонентів у навчальні програми та підготовка педагогів до роботи в умовах кризових викликів створюють передумови для формування життєстійкого суспільства, здатного ефективно реагувати на сучасні загрози.

Висновок

Освітній простір відіграє стратегічну роль у формуванні культури безпеки та життєстійкості суспільства. Інтеграція безпекових компонентів у зміст освітніх програм, розвиток міждисциплінарних підходів до навчання та підготовка педагогів до роботи в умовах кризових викликів сприяють формуванню нової освітньої парадигми, орієнтованої на забезпечення життєздатності людини. Концепція вітальної безпеки дозволяє розглядати освіту як важливий механізм підтримки фізичного, психологічного та соціального благополуччя населення. Реалізація таких освітніх стратегій сприятиме зміцненню суспільної стійкості, підвищенню рівня безпекової культури та формуванню відповідального громадянства, що є важливою передумовою стабільного розвитку держави в умовах сучасних воєнних і глобальних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII**.** Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. OECD. Education for Resilience and Security. Paris : OECD Publishing, 2021.
3. UNESCO. Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the Twenty-First Century. Paris : UNESCO Publishing, 2015.
4. Masten A. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2014.
5. European Commission. Education and Training Monitor 2022. Brussels : European Commission, 2022.
6. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій. *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: https://doi.org/10.61718/crp31.01

УДК 37.015.3-053.2-053.6:355.01

Михальчук Діана Андріївна
педагог-організатор, вчитель технологій
Розсошанський ліцей Розсошанської сільської ради
Хмельницький район, Хмельницька область, Україна

ДИТИНА І МОЛОДЬ У ПРОСТОРІ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: ЗАХИСТ, РОЗВИТОК, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Анотація: у статті проаналізовано вплив воєнних викликів щодо дітей і молоді, основних аспектів їхнього захисту, розвитку та функціонування їх в безпечному освітньому середовищі. Визначено ключові напрями підтримки підростаючого покоління та їх освітньої адаптації в умовах війни.

Ключові слова: діти, молодь, війна, освітнє середовище, психолого-педагогічна підтримка, розвиток, захист, дистанційне навчання, соціалізація.

Повномасштабна війна в Україні стала потужним викликом для всіх сфер суспільного життя, зокрема для системи освіти та соціалізації підростаючого покоління. Діти та молодь опинилися в умовах постійної небезпеки, психологічного напруження, вимушеної міграції та руйнування звичного освітнього середовища. У таких обставинах особливої актуальності набувають питання забезпечення їхнього захисту, створення умов для розвитку та організації безпечного й ефективного освітнього процесу. Війна суттєво змінює життєві умови дітей і молоді, впливаючи на їхній фізичний, психоемоційний та соціальний стан. Значна частина людей переживає тривогу, стрес, втрату мотивації та невпевненість у майбутньому [1, с. 64-82]. Зростає потреба у психологічній підтримці. Дедалі більше молоді готові звертатися по допомогу, що свідчить про підвищення рівня усвідомлення власного психічного стану. Війна впливає на процес соціалізації. Діти змушені адаптуватися до нових

умов, змінювати місце проживання, навчальні заклади, коло спілкування. Це призводить до порушення соціальних зв'язків і ускладнює формування особистості. У таких умовах важливо забезпечити стабільність і підтримку, які можуть надати сім'я, школа та громада. [2, с. 125-131].

Сьогодні захист дітей і молоді є пріоритетним завданням держави та суспільства. Йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про психологічний, соціальний та освітній захист. Психолого-педагогічна підтримка стає ключовим елементом допомоги. Вона включає емоційне відновлення, формування стресостійкості, розвиток навичок адаптації до змін.

Важливим аспектом є також інформаційна безпека, адже діти піддаються впливу великої кількості негативної інформації. Формування критичного мислення та медіаграмотності допомагає зменшити негативний вплив інформаційної війни. Незважаючи на складні умови, війна може стимулювати розвиток певних якостей у дітей та молоді. Зокрема, формується відповідальність, громадянська свідомість, здатність до самостійності та взаємодопомоги. [3, с. 38-44].

Молодь активно долучається до волонтерської діяльності, що сприяє розвитку соціальної активності та патріотизму. Водночас важливо підтримувати баланс між залученням до суспільно корисної діяльності та збереженням психічного здоров'я. Освітні установи мають відігравати ключову роль у розвитку життєвих компетентностей, таких як критичне мислення, емоційний інтелект, здатність до навчання протягом життя. Саме ці навички допомагають молоді адаптуватися до нестабільних умов. [4].

Війна суттєво трансформувала освітній процес в Україні. Значна частина навчальних закладів була зруйнована або пошкоджена, що обмежило доступ до освіти для багатьох дітей. У зв'язку з цим активно впроваджуються дистанційні та змішані форми навчання. Разом із тим виникають нові виклики: нестабільний доступ до інтернету, відсутність технічних засобів, зниження якості навчання. Війна загострила проблему нерівності в доступі до освіти. Попри це, освітня система демонструє здатність до адаптації, впроваджуються

інноваційні підходи, цифрові технології, нові методики навчання. Важливим напрямом є створення безпечного освітнього простору, який враховує потреби дітей. Для забезпечення ефективного розвитку дітей і молоді в умовах війни необхідно: посилити систему психологічної підтримки; забезпечити рівний доступ до якісної освіти; розвивати цифрову інфраструктуру; впроваджувати програми соціальної адаптації; підтримувати молодіжні ініціативи та волонтерство. Важливо також розробляти державні програми, спрямовані на відновлення освітньої системи та підтримку молоді як стратегічного ресурсу країни. [5].

Діти та молодь в умовах воєнних викликів потребують комплексної підтримки, що охоплює захист, розвиток і створення безпечного освітнього середовища. Війна негативно впливає на всі аспекти їхнього життя, однак водночас відкриває можливості для формування нових якостей і цінностей.

Ефективна взаємодія держави, освітніх установ, сім'ї та громадськості є ключем до забезпечення гармонійного розвитку підростаючого покоління навіть у складних умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Семененко О. та ін. Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. 2025. С. 64-82
2. Пальчук О. І. Освіта у світі: виклики та можливості для України в умовах війни. (Державний податковий університет) . С . 125-131.
3. Мельник М. Ю., Малиношевська А. В. Освітні проблеми в умовах воєнного стану. С. 38-44.
4. Дослідження «Вплив війни на молодь в Україні» (ПРООН, 2024). (UNDP)
5. Війна та освіта: вплив на українські школи (Служба освітнього омбудсмена). (Освітній омбудсмен України)

УДК 378.016:159.944.4-057.875

Нагачевська Олена Олександрівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов технічного спрямування
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВІТАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ, КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті досліджено психолого-педагогічні та комунікативні чинники формування вітальної стійкості студентської молоді в умовах війни. Обґрунтовано, що вітальна безпека в сучасному науковому дискурсі постає як людиноцентрична парадигма, зорієнтована на захист життя, гідності, психосоціальної стійкості та суб'єктності особистості. Визначено зміст понять вітальної безпеки, вітальності, вітальної уразливості, вітальної віктимності, адаптації та психологічної стійкості. Наголошується, що освітнє середовище закладу вищої освіти, зокрема в умовах НУЛП, виконує не лише навчальну, а й стабілізуючу, ресурсну та відновлювальну функції. Особливу увагу приділено комунікативному виміру вітальної стійкості та ролі викладання іноземних мов як простору безпечної взаємодії, соціальної залученості та підтримання когнітивної активності студентів. Доведено, що в умовах війни ефективність освітнього процесу має оцінюватися не лише за академічними результатами, а й за здатністю університету підтримувати психосоціальну стабільність і життєздатність студентської молоді.

Ключові слова: вітальна безпека, вітальна стійкість, студентська молодь, психологічна адаптація, комунікативна стійкість, заклад вищої освіти, війна, ВПО.

Сучасний науковий дискурс дедалі виразніше демонструє відхід від вузького державоцентричного розуміння безпеки до людиноцентричної моделі, у межах якої головним референтом захисту стають життя, гідність, здоров'я, психосоціальна стійкість та здатність людини до збереження суб'єктності. Одним із ключових міжнародних джерел цього повороту став *Human Development Report 1994*, у якому в *Програмі розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН, англ. UNDP*) вводиться поняття *human security* і зміщується акцент із безпеки територій на безпеку людей, а з озброєнь – на розвиток і захист людського життя [1]. У цій логіці безпека має забезпечувати свободу від страху та свободу від нужденності.

Нормативно-ціннісним фундаментом такого підходу є міжнародне право прав людини. *Загальна декларація прав людини* закріплює право на життя, свободу, особисту недоторканність і людську гідність [2]. *Конституція ВООЗ* визначає здоров'я як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби [3]. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030* пов'язує стійкість із розумінням ризику, управлінням вразливістю та переходом до превентивної логіки дій [4]. Отже, в сучасному міжнародному дискурсі безпека дедалі чіткіше осмислюється як комплекс умов збереження людського життя і функціонування.

У цьому ширшому правовому й науковому контексті особливої ваги набуває внесок **І. М. Рижова** та **П. В. Ящука**. У спільній праці автори визначають **вітальну безпеку** як інтегральну гуманітарну парадигму, що охоплює систему умов, механізмів і стратегій збереження життя в умовах багатовекторних загроз [5]. Вони наголошують, що така парадигма має поєднувати пріоритет життя, гідності, здоров'я, психосоціальної стійкості, самозахисту, медико-правових гарантій, психологічної підтримки та соціальної

солідарності [5]. Саме І. М. Рижов задає для цієї теми системну безпекову оптику, а П. В. Ящук розгортає її гуманітарний, соціально-психологічний і прикладний виміри.

У працях П. В. Ящука центральним стає поняття **вітальності**, яке трактується як інтегральна антропологічна характеристика, що охоплює не лише біологічне виживання, а й збереження особистісної цілісності, моральної автономії, гідності, здатності до суб'єктного вибору та життєстійкості [6]. Це визначення особливо релевантне для дослідження студентської молоді, оскільки дозволяє осмислювати її не просто як вікову групу, що переживає стрес, а як спільноту, в якій під час війни випробовуються й формуються життєвість, здатність до самозбереження та збереження смислів освіти, професійного розвитку й комунікації.

Похідним від цієї концепції є поняття **вітальної уразливості**, яке П. В. Ящук пов'язує з ризиком втрати життєздатності під впливом кризових, дегуманізувальних і руйнівних процесів [6]. Для освітнього середовища це положення є особливо продуктивним, оскільки дозволяє аналізувати не лише наслідки травматизації, а й самі умови, за яких студент втрачає навчальну мотивацію, когнітивну зібраність, комунікативну залученість і психологічну стійкість.

Із цією категорією тісно пов'язане поняття **вітальної віктимності**. У дослідженні П. В. Ящука вона визначається як самостійна антропоцентрична категорія в межах концепції вітальної безпеки; автор підкреслює, що це не індивідуальна психологічна вада, а соціально зумовлений стан зниженої життєвості, який формується під впливом тривалих кризових, насильницьких і дегуманізувальних процесів [7]. Для студентської молоді це особливо актуально, адже війна, вимушене переміщення, інформаційне перевантаження, соціальна ізоляція й тривала невизначеність можуть поступово знижувати суб'єктність та життєві ресурси.

Водночас безпекового дискурсу недостатньо для пояснення процесів, що відбуваються зі студентами в освітньому середовищі. Саме тому важливими є

праці Л. М. Близнюк, К. В. Кім та О. М. Харламової, які досліджують адаптацію та стресостійкість здобувачів вищої освіти в умовах війни. Особливо цінним є трактування *психолого-педагогічного супроводу* як системи формування особистісної зрілості, моральної стійкості та готовності до саморегуляції [8].

У ширшому міжнародному науковому контексті проблематика *стійкості* пов'язується з роботами *A. Sen, B. Buzan, M. Kaldor, K. Booth*, які розширювали розуміння безпеки від військово-політичного ядра до людського розвитку, свободи, прав і повсякденної вразливості [10–13]. У цьому сенсі вітальна безпека постає як українська міждисциплінарна відповідь на глобальний розвиток *human security*, *public health safety*, *community resilience* та *civil protection*.

Отже, теоретичне підґрунтя дослідження утворюють три взаємопов'язані лінії: міжнародна людиноцентрична традиція прав людини й *human security*; концепція вітальної безпеки І. М. Рижова та П. В. Ящука; психолого-педагогічні дослідження адаптації, стресостійкості й освітньої уразливості студентів у працях Л. М. Близнюк, К. В. Кім, О. М. Харламової, Н. В. Жигайло та Т. О. Шолубки. Саме їх синтез дає змогу перейти від загального опису кризи до аналітичного розуміння того, як у закладі вищої освіти формуються або, навпаки, руйнуються вітальна стійкість, адаптивність і комунікативна спроможність студентської молоді.

Якщо на рівні теоретичної моделі вітальна безпека постає як людиноцентрична система життєзбереження, то на рівні освітньої практики вона конкретизується через психолого-педагогічні механізми адаптації, підтримки, розвитку стійкості та комунікативної залученості студентської молоді. У закладі вищої освіти вітальна безпека набуває прикладного виміру, оскільки тут поєднуються когнітивні, емоційні, соціальні й ціннісні процеси, від яких залежить не лише академічна успішність, а й збереження психічного здоров'я, суб'єктності та життєстійкості здобувачів освіти.

Психолого-педагогічне забезпечення адаптації та стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах війни розглядається як системний процес, що містить психологічну діагностику, підтримувальні програми, педагогічний вплив, формування навичок емоційної саморегуляції та розвиток рефлексивного мислення [8]. В умовах війни вітальна стійкість студентської молоді не може формуватися спонтанно, без спеціально організованого освітнього й психолого-педагогічного супроводу [8].

Психолого-педагогічний супровід слід розуміти не як епізодичну допомогу, а як *систему формування особистісної зрілості, моральної стійкості та готовності до саморегуляції* [8]. У цьому підході адаптація трактується як багатоступеневий процес, у якому студент поступово виробляє нові способи поведінки, взаємодії, осмислення ризику і самоорганізації. Саме тому їхні висновки добре узгоджуються з концепцією І. М. Рижова і П. В. Ящука, у якій вітальна безпека пов’язується не лише із зовнішнім захистом, а й із розвитком внутрішньої здатності людини зберігати цілісність, смислову орієнтацію та життєздатність [5; 6].

Суттєво конкретизують цю проблематику праці Н. В. Жигайло та Т. О. Шолубки. Авторки визначають *психологічну стійкість* як властивість особистості, що допомагає зберігати фізичне та психічне здоров’я, підтримувати успішність у навчанні та реалізовувати себе в різних сферах життєдіяльності [9].

Водночас Н. В. Жигайло та Т. О. Шолубка звертають увагу і на ресурси підвищення психологічної стійкості: соціальну підтримку, психологічну компетентність, інформаційну гігієну, фізичні ресурси, а також спеціальні вправи на зниження стресу – дихальні, заземлювальні та комунікативно-підтримувальні техніки [9]. Для нашого дослідження ці висновки є принциповими, оскільки демонструють, що психолого-педагогічний підхід до вітальної безпеки має бути практикоорієнтованим і містити реальні механізми підтримки.

У ширшому міжнародному контексті значущість такого підходу підтверджується даними ВООЗ, UNICEF і UNESCO. За оцінками ВООЗ, приблизно *9,6 мільйона людей* в Україні перебувають у групі ризику або вже живуть із психічними розладами чи симптомами, що потребують уваги системи охорони психічного здоров'я; у 2025 році ВООЗ також повідомляла, що *68 %* українців відзначають погіршення стану здоров'я порівняно з довоєнним періодом, а серед найпоширеніших проблем фігурують саме ментальні та неврологічні порушення [18]. UNICEF вказує, що майже *61 %* батьків вважають, що їхні діти мають ознаки стресу, *24 %* молодих людей віком 14–24 роки повідомляють про погіршення свого психологічного стану, а *11 %* вважають, що потребують психологічної допомоги [17]. Хоч ці дані стосуються ширшої аудиторії, вони є релевантними і для студентської молоді.

Психолого-педагогічний вимір вітальної безпеки неможливо повноцінно розкрити без ***комунікативної складової***. Для студентської молоді ***комунікація*** є не лише інструментом передачі знань, а й способом соціальної інтеграції, підтримки приналежності до академічної спільноти та зниження рівня ізоляції. Саме тому доцільно говорити про ***комунікативну стійкість*** як про важливу складову вітальної стійкості. Під нею доцільно розуміти *здатність студента підтримувати конструктивну міжособистісну взаємодію, зберігати діалогічність, відкритість до співпраці, критичність у сприйнятті інформації та залученість до навчальної спільноти навіть за умов стресу, невизначеності й інформаційного перевантаження*.

У такому розумінні **комунікативна стійкість** безпосередньо пов'язується з підходами І. М. Рижова, який наголошує на значенні соціальної довіри, згуртованості та інституційної солідарності як чинників людиноцентричної безпеки [5]. Водночас вона перегукується з ідеями П. В. Ящука щодо того, що в умовах гібридних і системних криз вітальна безпека повинна включати не лише захист від прямої фізичної небезпеки, а й протидію психоемоційному виснаженню, інформаційній дезорганізації та втраті соціальної інтегрованості [6].

З урахуванням кваліфікації автора особливо важливо підкреслити роль **навчання іноземних мов** у цьому процесі. На відміну від багатьох інших дисциплін, мовна підготовка за своєю природою є комунікативною, інтерактивною, діалогічною та соціально орієнтованою. Вона створює умови для розвитку не лише мовних навичок, а й гнучкості мислення, здатності до взаєморозуміння, самопрезентації, вираження емоцій і вироблення моделей конструктивної взаємодії. У ситуації війни заняття з іноземної мови можуть ставати простором безпечної комунікації, структурованої взаємодії, відновлення когнітивної активності та підтримання академічної нормальності.

Таким чином, психолого-педагогічні аспекти вітальної безпеки студентської молоді охоплюють адаптаційний, стресорегулятивний, комунікативний і ціннісно-смисловий компоненти. Саме таке розуміння дозволяє перейти від загального опису студентських труднощів до розроблення реальних механізмів підтримки у закладі вищої освіти.

Освітнє середовище закладу вищої освіти як простір формування вітальної стійкості студентської молоді: контекст НУЛП і ВПО

У прикладному вимірі концепція вітальної безпеки набуває особливої ваги саме в освітньому середовищі закладу вищої освіти, оскільки воно поєднує навчальну, соціалізаційну, комунікативну, психологічну та ціннісно-смислову функції. Якщо на теоретичному рівні І. М. Рижов і П. В. Ящук обґрунтовують вітальну безпеку як інтегральну людиноцентричну парадигму, то на рівні університету ця парадигма конкретизується через безпечну організацію навчального процесу, підтримку ***комунікативної залученості*** студентів, збереження освітньої безперервності та створення умов для психологічної стабілізації [5].

У цьому контексті досвід *Національного університету «Львівська політехніка»* доцільно розглядати як кейс функціонування великого технічного закладу вищої освіти в умовах воєнного часу, коли університет виконує не лише академічну, а й *стабілізуючу функцію*. Для студентів НУЛП освітнє середовище є простором, у межах якого підтримуються структурованість повсякденності,

міжособистісні зв’язки, академічна мотивація та відчуття належності до спільноти. Саме ця функція особливо важлива в умовах тривалої невизначеності, коли війна порушує звичні життєві сценарії й підвищує ризик психоемоційної дезорганізації.

Університетська реальність у воєнний час повинна оцінюватися не лише за показниками академічної успішності, а й за здатністю підтримувати студентську психоемоційну стабільність, когнітивну активність і навчальну залученість.

Окремої уваги потребує питання *суб’єктивного відчуття безпеки* в університетському просторі. У дослідженні Н. В. Жигайло та Т. О. Шолубки зафіксовано, що лише *43 %* студентів почувалися в безпеці під час навчання в університеті, тоді як *57 %* не вважали освітнє середовище повністю захищеним [9, с. 7–8]. Цей показник має принципове значення, бо вказує на безпосередній зв’язок між освітньою організацією, психологічним станом студентів і їхньою вітальною стійкістю.

Ще одним важливим показником є звернення по *психологічну допомогу*. За даними того самого дослідження, *90 %* студентів не зверталися до психолога під час повномасштабного вторгнення [9, с. 8]. Це свідчить не про відсутність потреби, а про збереження бар’єрів між студентом і системою психологічної підтримки**.**

Для НУЛП, як і для інших ЗВО, це означає потребу інтегрувати психосоціальні сервіси в повсякденну логіку освітнього процесу – через кураторський супровід, підтримувальні комунікативні практики та формування культури звернення по допомогу.

На загальноукраїнському рівні актуальність такої підтримки підтверджується даними міжнародних організацій. WHO Europe наголошує на зростанні потреби України у послугах психічного здоров’я, травматерапії та реабілітації [18]. UNICEF у звіті за 2024 рік повідомляє, що в Україні 760 000 дітей, підлітків і доглядальників отримали послуги з психічного здоров’я та психосоціальної підтримки, а 480 000 дітей були залучені до формальної або

неформальної освіти як інструменту стабілізації та захисту [17]. Ці цифри виразно підтверджують, що освітні інституції в умовах війни є одним із центральних середовищ психосоціальної підтримки.

Особливу підгрупу в структурі студентського контингенту становлять *внутрішньо переміщені особи*. Для нашого дослідження важливо підкреслити, що в НУЛП, як і в інших великих університетах, студенти з числа ВПО не є домінуючою частиною контингенту, однак становлять значущу групу підвищеної освітньої та психосоціальної вразливості. За даними UNICEF, наприкінці 2024 року в Україні *було 3,6 млн* внутрішньо переміщених осіб, а ІОМ у 2025–2026 роках оцінювала цей показник приблизно у *3,7 млн* [17; 21].

Для студента з числа ВПО характерним є накладання кількох типів стресу: травматичний досвід вимушеного виїзду, порушення звичних соціальних зв'язків, необхідність адаптації до нового міста й академічної групи, економічні труднощі, інформаційне перевантаження. У термінах П. В. Ящука це той випадок, коли тривалі кризові впливи можуть поступово знижувати життєвість, ***комунікативну залученість*** і суб'єктність, посилюючи ризики вітальної віктимності [7].

У психолого-педагогічному вимірі це означає, що інтеграція студентів із числа ВПО в університетський простір повинна будуватися не на ізоляції, а на залученні до спільних академічних практик, групової роботи, комунікативні формати, менторську підтримку та студентські ініціативи. В умовах війни адаптація ускладнюється саме через втрату соціальних зв'язків, переривання звичних форм навчання й підвищення рівня невизначеності [8]. Отже, університет повинен відновлювати для студента не лише навчальну траєкторію, а й мережу соціально-психологічних опор.

Із погляду вітальної безпеки університетське середовище виконує щонайменше три функції: **структурувальну**, оскільки стабільний ритм занять і зрозумілі вимоги повертають студентові відчуття порядку; **ресурсну**, бо через освітнє середовище студент отримує доступ до знань, підтримки й соціального капіталу; **відновлювальну**, адже саме в просторі університету можуть

формуватися нові моделі суб'єктності, життєстійкості й професійного самобачення.

Особливого значення в цій логіці набуває **комунікативний вимір** освітнього середовища НУЛП. Для студентів технічних спеціальностей, зокрема в процесі вивчення іноземної мови, комунікація є не лише навчальною метою, а й засобом подолання ізоляції, розвитку саморепрезентації, підтримання групової взаємодії та відновлення когнітивної активності. Саме тому заняття, побудовані на діалозі, співпраці, парній і груповій роботі, рольових моделях професійного спілкування та безпечній зворотній комунікації, мають додаткову вітально-підтримувальну функцію.

Отже, освітнє середовище НУЛП у воєнний час доцільно розглядати як критично важливий простір формування вітальної стійкості студентської молоді. Воно має значення не лише як інституція передачі знань, а як система підтримки життєздатності, суб'єктності, комунікативної залученості та адаптаційних ресурсів студентів, у тому числі тих, хто належить до групи ВПО.

Таким чином, ми дійшли висновків, що проведене дослідження дає підстави розглядати *вітальну безпеку студентської молоді як комплексний міждисциплінарний феномен, що поєднує безпековий, психолого-педагогічний і освітній виміри*. Перехід до людиноцентричної моделі безпеки обґрунтовує пріоритет захисту життя, гідності та психосоціальної стійкості, що відображено у концепції І. М. Рижова та П. В. Ящука, які трактують вітальну безпеку як інтегральну гуманітарну парадигму [5–7]. Доведено, що ключовим механізмом її реалізації є психолого-педагогічний супровід, а освітнє середовище ЗВО, зокрема НУЛП, виконує стабілізуючу, ресурсну та відновлювальну функції. Вирішальну роль відіграє комунікативний аспект, зокрема у процесі викладання іноземних мов, який сприяє адаптації, залученості та формуванню життєстійкості. Отже, забезпечення вітальної безпеки студентів в умовах війни потребує інтеграції безпекових підходів і практичних психолого-педагогічних механізмів у системі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Human Development Report 1994 / Mahbub ul Haq. New York : UNDP, 1994. 226 p.
2. Universal Declaration of Human Rights. United Nations, 1948. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights (дата звернення: 20.03.2026).
3. Constitution of the World Health Organization. Geneva : WHO, 1946. URL: https://www.who.int/about/governance/constitution (дата звернення: 20.03.2026).
4. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. Geneva : UNDRR, 2015. URL: https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030 (дата звернення: 20.03.2026).
5. Рижов І. М., Ящук П. В. Вітальна безпека як концептуальна парадигма людиноцентричної безпеки... // Суспільство та національні інтереси. 2025. № 12(20). С. 1355–1368.
6. Ящук П. В. Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства : практичний порадник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2025. 104 с.
7. Ящук П. В. Вітальна віктимність як антропоцентрична гуманітарна парадигма // Oxford International Science Forum : proceedings of the International scientific and practical conference (February 6–8, 2026). Oxford, United Kingdom : naukainfo.com, 2026. P. 59–64. URL: https://naukainfo.com/conference?id=95 (дата звернення: 19.03.2026).
8. Близнюк Л. М., Кім К. В., Харламова О. М. Психолого-педагогічне забезпечення адаптації та стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах війни в Україні // Педагогічна Академія: наукові записки. 2025. № 21. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.16931575 (дата звернення: 19.03.2026).

9. Жигайло Н. В., Шолубка Т. О. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Вип. 14. С. 3–14.
10. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 366 p.
11. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 1991. 393 p.
12. Kaldor M. Human Security. Cambridge : Polity Press, 2007. 256 p.
13. Booth K. Theory of World Security. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 500 p.
14. Supporting continuity of learning in Ukraine. UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/global-education-coalition/ukraine-support (дата звернення: 19.03.2026).
15. Global Education Coalition: Ukraine support. UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/articles/how-unescos-global-education-coalition-supports-learning-continuity-ukraine (дата звернення: 19.03.2026).
16. Ensuring teaching and learning continues in Ukraine. UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/emergencies/education/ukraine (дата звернення: 19.03.2026).
17. Ukraine Humanitarian Situation Report No. 47. UNICEF, 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/ukraine-humanitarian-situation-report-47 (дата звернення: 19.03.2026).
18. Three years of war: rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. WHO Europe, 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation (дата звернення: 19.03.2026).
19. Ukraine: 140,000 children, parents and educators benefiting from UNESCO-backed psychosocial and educational support. UNESCO, 2025. URL: https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-140000-children-parents-and-

educators-benefiting-unesco-backed-psychosocial-and-educational (дата звернення: 19.03.2026).

20. Ukraine: UNESCO’s platform to bring together teachers and psychologists. UNESCO, 2024. URL: https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unescos-platform-bring-together-teachers-and-psychologists (дата звернення: 19.03.2026).
21. Ukraine crisis response. International Organization for Migration (IOM), 2025–2026. URL: https://www.iom.int/crisis-ukraine (дата звернення: 19.03.2026).

УДК 37.013:614.8

Сокоть Леся Володимирівна
вчитель вищої категорії, старший вчитель
заступник директора з ВР, вчитель інформатики
Розсошанський ліцей Розсошанської сільської ради
Хмельницький район, Хмельницька область, Україна

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація: У статті проаналізовано ключові освітні стратегії, спрямовані на формування культури безпеки життєдіяльності (КБЖ) здобувачів освіти. Розглянуто перехід від репродуктивного засвоєння правил до компетентнісного підходу. Визначено роль інтерактивних методів, цифровізації та психологічної стійкості в умовах сучасних викликів. Обґрунтовано необхідність створення безпечного освітнього середовища як фундаменту для розвитку відповідальної поведінки.

Ключові слова: культура безпеки життєдіяльності, освітні стратегії, педагогіка безпеки, компетентнісний підхід, ризик-орієнтоване мислення, цивільний захист.

В умовах глобальної нестабільності, техногенних та військових загроз, зміни клімату формування культури безпеки життєдіяльності є пріоритетом сучасної національної освіти. Педагогіка безпеки прямує до формування ризикоорієнтованого критичного мислення [3, с.63-72]. Для ефективного формування КБЖ можна виділити такі стратегії: стратегія контекстного навчання, навчання через розв’язання реальних життєвих кейсів. Діти мають не просто знати правила пожежної безпеки, а й вміти моделювати та використовувати свої знання на практиці; стратегія цифровізації, використання

мобільних додатків (наприклад, «Dovidka.info», застосунки ДСНС, ДІЯ) для покращення процесу навчання; стратегія партнерства (Community-based learning), залучення до освітнього процесу фахівців ДСНС, медиків, поліції, служби газу. Це зміцнить довіру до отриманої інформації та надасть слухачам змогу отримати практичний досвід. Сучасний педагог є ментором освітньої безпеки. Ключовим викликом є адаптація змісту БЖД до умов воєнного стану (мінна безпека, домедична допомога, медіаграмотність). [1, с. 15–21].

Освітня стратегія не може бути реалізована без фізичної підтримки. Створення «Класів безпеки», обладнаних наочністю та макетами дозволить перевести теоретичні знання у вміння використовувати їх практично. «Клас безпеки» — це не просто кабінет, а спеціально створений та зонований освітній простір, який реалізує стратегію імерсивного навчання (занурення в середовище). Методика роботи в такому просторі базується на п’яти основних локаціях: зона мінної безпеки - використання 3D-макетів вибухонебезпечних предметів. Педагогічна стратегія тут полягає у формуванні стійкої візуальної асоціації «побачив — не підходь — дзвони 101»; зона пожежної безпеки - відпрацювання алгоритму використання вогнегасника (на симуляторах) та правил евакуації. Важливим є метод «рухового тренінгу» — доведення вивчених дій до автоматизму; зона домедичної допомоги - навчання за принципом «бачу — повторюю — вмію». Використання манекенів для серцево-легеневої реанімації та зупинки кровотеч (накладання турнікетів); зона безпеки життєдіяльності - вивчення побутових ризиків (електробезпека, газ, хімічні загрози). Психологічне розвантаження - зона для зняття стресу, впровадження методик арт-терапії та дихальних вправ (стратегія резильєнтності). [2, с. 45–56].

Психолого-педагогічний супровід формування культури безпеки неможливий без врахування емоційного стану. Педагогічні стратегії мають включати техніки саморегуляції, оскільки паніка є головним чинником травматизму під час НС. Ефективна освітня стратегія формування КБЖ базується на переході від «педагогіки заборон» до «педагогіки можливостей і

відповідальності». Головною стає особистість, здатна не лише зберегти власне життя, а й надати допомогу оточуючим, діючи свідомо та зважено. [5, с. 344].

Стратегічний орієнтир сучасної освіти має зробити трансформацію знань у внутрішню потребу особистості. Культура безпеки життєдіяльності стає фундаментом розвитку суспільства, де кожен індивід здатний не лише захистити себе, а й створювати безпечний простір навколо. [4, с. 112–117].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бех І. Д. Психолого-педагогічні аспекти безпеки життєдіяльності особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 2. С. 15–21.
2. Олійник Т. О. Формування безпекоорієнтованої компетентності майбутніх педагогів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 1(125). С. 45–56.
3. Про затвердження Положення про простір безпеки (Клас безпеки) : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2023 № 135. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 16.03.2026).
4. Сидорчук Л. А. Освітнє середовище як чинник формування культури безпеки життєдіяльності школярів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 52. Т. 2. С. 112–117.
5. Цивільний захист та безпека життєдіяльності : навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Кучерявого. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 344 с.

СОЦІАЛЬНА УРАЗЛИВІСТЬ, ВІКТИМНІСТЬ І ПОВЕДІНКОВІ РИЗИКИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

УДК 316.6:159.9:37.015.3:351.86

Бурчак Світлана Василівна
директор
Хмельницький заклад дошкільної освіти №2 «Соколятко»
Хмельницької міської ради Хмельницької області
м. Хмельницький, Україна

СОЦІАЛЬНА УРАЗЛИВІСТЬ ТА ВІКТИМНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОВЕДІНКОВІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У роботі здійснено комплексний аналіз феноменів соціальної уразливості та віктимності особистості в умовах воєнного стану з позицій міждисциплінарного підходу. Обґрунтовано, що сучасні кризові обставини значно трансформують поведінкові моделі населення, підвищуючи рівень віктимних ризиків, особливо серед дітей і молоді. Визначено ключові соціально-психологічні та криміногенні чинники, що сприяють формуванню віктимної поведінки, а також окреслено їх вплив на безпекову стійкість особистості. Особливу увагу приділено ролі освітнього середовища як простору формування навичок самозахисту та відповідальної поведінки. Запропоновано концептуалізацію вітальної безпеки як системного інструменту мінімізації ризиків віктимізації та підвищення індивідуальної і соціальної стійкості.

Сформульовано практичні підходи до інтеграції принципів вітальної безпеки у діяльність закладів освіти.

Ключові слова: вітальна безпека, соціальна уразливість, віктимність, поведінкові ризики, воєнний стан, освітнє середовище, діти та молодь, психологічна стійкість, соціальна адаптація.

Виклад основного матеріалу

Сучасні умови воєнного стану в Україні формують принципово нову соціальну реальність, у межах якої суттєво зростає рівень соціальної уразливості населення. Тривала дія стресогенних факторів, пов'язаних із загрозою життю, вимушеним переміщенням, втратою соціальних зв'язків і економічною нестабільністю, зумовлює трансформацію поведінкових моделей особистості та знижує її здатність до адекватного реагування на ризики [1].

За наявних умов зазначені чинники набувають більшої інтенсивності та проявляються у ширшому спектрі ризикогенних ситуацій. Соціальна уразливість у науковому дискурсі визначається як стан підвищеної чутливості до негативних впливів, зумовлений поєднанням індивідуальних, соціальних і середовищних факторів [2]. В умовах війни цей стан поглиблюється внаслідок порушення базових механізмів безпеки, що забезпечують стабільність життєдіяльності людини. Найбільш вразливими залишаються діти, молодь, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи та інші соціально незахищені групи населення [3].

У межах зазначеної проблематики особливого значення набуває феномен віктимності, який визначається як схильність особистості ставати жертвою протиправних або небезпечних дій унаслідок певних поведінкових, психологічних чи соціальних характеристик [4]. Віктимна поведінка формується під впливом комплексу факторів, серед яких ключову роль відіграють рівень поінформованості, здатність до саморегуляції та сформованість навичок безпечної поведінки [5]. У контексті збройної агресії ці

чинники посилюються, що зумовлює розширення спектра ризикогенних ситуацій.

За таких обставин доцільним є переосмислення віктимності не лише як індивідуальної характеристики особистості, а як системного явища, що формується на перетині соціальних, психологічних і безпекових факторів. Запропонований підхід передбачає розгляд віктимності через призму вітальної безпеки як інтегративної категорії, що поєднує профілактичний, адаптаційний і відновлювальний виміри. Така концептуалізація дозволяє перейти від реактивної моделі захисту до проактивної моделі формування життєздатності особистості в умовах ризику.

Воєнний стан істотно розширює спектр віктимогенних ситуацій, охоплюючи ризики насильства, експлуатації, торгівлі людьми, кіберзлочинності та психологічного впливу [6]. Водночас недостатній рівень знань і відсутність сформованих навичок самозахисту значно підвищують імовірність потрапляння особи у небезпечні ситуації. Це об’єктивно зумовлює потребу у впровадженні нових підходів до забезпечення безпеки особистості, які виходять за межі традиційних моделей захисту.

Одним із таких підходів є концепція вітальної безпеки, що розглядається як стан і система умов, за яких забезпечується збереження життя, здоров’я, гідності та функціональної спроможності людини навіть у кризових обставинах [7]. На відміну від класичних підходів, вона орієнтована не лише на протидію загрозам, а й на розвиток внутрішніх ресурсів особистості, її здатності до адаптації та відновлення.

У зазначеному аспекті вона постає не лише як стан захищеності, а як динамічна система компетентностей, що забезпечують здатність особистості ідентифікувати загрози, прогнозувати наслідки поведінкових рішень та обирати безпечні стратегії дій. Її структурними компонентами є когнітивний (знання про ризики), поведінковий (моделі дій) і ціннісний (усвідомлення значущості життя та гідності), які у сукупності формують основу індивідуальної стійкості.

У сфері соціальної роботи та освіти вітальна безпека набуває особливого значення як інструмент профілактики віктимності. Розвиток відповідних компетентностей передбачає становлення критичного мислення, формування навичок оцінки ризиків, розвиток комунікативної культури та здатності до прийняття обґрунтованих рішень у складних ситуаціях [8].

Освітнє середовище виступає ключовим простором для системного впровадження принципів вітальної безпеки. Заклади освіти, зокрема дошкільні, загальноосвітні та позашкільні установи, мають потенціал розвивати базові моделі безпечної поведінки вже на ранніх етапах соціалізації особистості. Важливою складовою цього процесу є інтеграція освітніх програм, тренінгів і практичних занять, спрямованих на підвищення рівня життєзбереження [9]. У цьому вимірі воно трансформується з простору передачі знань у простір формування вітально-безпечної поведінки, де ключовим результатом стає не лише поінформованість, а здатність до прийняття рішень і дій в умовах невизначеності, загрози та часових обмежень.

Поведінкові ризики у воєнний період проявляються у вигляді імпульсивних рішень, ігнорування сигналів небезпеки, довіри до неперевірених джерел інформації та схильності до ризикованих дій. Такі моделі значною мірою зумовлені психоемоційним виснаженням, інформаційним перевантаженням і недостатнім рівнем соціальної підтримки [10].

З огляду на це, необхідним є формування системи профілактики віктимної поведінки, яка включає:

– освітні заходи з розвитку культури безпеки;

– психологічну підтримку та підвищення стресостійкості;

– соціальний супровід вразливих груп;

– правову просвіту та підвищення обізнаності щодо ризиків.

Особливу роль у цьому процесі відіграють керівники закладів освіти та педагогічні працівники, які виступають не лише трансляторами знань, а й суб’єктами формування безпечного освітнього середовища. Їх діяльність має

бути спрямована на створення умов, що мінімізують ризики віктимізації та сприяють розвитку особистісної стійкості [2; 9].

Ефективність впровадження принципів вітальної безпеки значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії, що передбачає координацію зусиль освітніх, соціальних, правоохоронних і медичних інституцій. Такий підхід забезпечує комплексний вплив на чинники соціальної уразливості та сприяє підвищенню загального рівня безпеки суспільства [3; 11].

Таким чином, інтеграція концепції вітальної безпеки у систему освіти та соціальної роботи формує передумови для становлення нової людиноцентричної моделі безпеки, орієнтованої на потреби та потенціал особистості. Це сприяє зниженню рівня віктимності та підвищенню адаптивної спроможності суспільства в умовах тривалих криз [7; 8].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що в умовах війни відбувається зміщення парадигми безпеки від інституційно орієнтованої до людиноцентричної, у межах якої рівень вітальної безпеки особистості визначає її здатність уникати віктимізації. Формування культури вітальної безпеки стає одним із ключових чинників забезпечення соціальної стійкості та зниження криміногенних ризиків у суспільстві [5; 6].

Висновок

Проведене дослідження підтверджує, що соціальна уразливість і віктимність особистості в умовах війни набувають системного характеру та потребують комплексного наукового і практичного осмислення. Встановлено, що ключовим чинником зниження віктимних ризиків є формування у населення відповідних поведінкових компетентностей і культури безпеки. Доведено, що концепція вітальної безпеки виступає ефективною методологічною основою для розробки таких підходів, оскільки поєднує захисні та розвиткові аспекти безпеки. Обґрунтовано доцільність інтеграції принципів вітальної безпеки у діяльність закладів освіти як одного з ключових середовищ соціалізації особистості. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку

практичних моделей впровадження вітальної безпеки у різних соціальних інституціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
3. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
5. Victimization and vulnerability studies / United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Vienna, 2020.
6. Child protection in emergencies / UNICEF. New York, 2022.
7. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни // Creative Space. 2025. С. 7–9. DOI: 10.61718/crp31.01.
8. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення // Нотатки сучасної науки. 2025. № 28. С. 10–14. DOI: 10.61718/nsn28.01.
9. Mental health and psychosocial support in emergencies / World Health Organization (WHO). Geneva, 2021.
10. Education in emergency contexts / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris, 2022.
11. Ryzhov I., Yashchuk P. Resilience in the system of national security: the concept of the vital dimension // Advanced top technology. 2025.

УДК 343.9:343.37:614.2:351.86:316.6

Костюкевич Анатолій
Служба безпеки України

СОЦІАЛЬНА ВІКТИМІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОВЕДІНКОВИХ РИЗИКІВ, ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАГРОЗ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК КРИТИЧНОГО ЕЛЕМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У тезах здійснено комплексний кримінологічний та безпековий аналіз феномену соціальної віктимізації населення в умовах воєнного стану з урахуванням трансформацій криміногенного середовища. Показано, що війна виступає фактором інтенсифікації поведінкових ризиків, які підвищують рівень віктимності особи та одночасно формують сприятливі умови для активізації організованої злочинності, зокрема у сфері охорони здоров'я та фармацевтичного ринку. Акцентовано, що система охорони здоров'я в сучасних умовах набуває ознак критичного елемента національної безпеки, а її дестабілізація зумовлює каскадні загрози для вітальної безпеки населення. Виявлено взаємозалежність соціальної уразливості, вторинної віктимізації та криміногенних ризиків у медичній сфері. Підкреслено значення фармацевтичної безпеки як складової вітальної безпеки та важливого елемента системи національної безпеки. Окреслено підходи до формування профілактичних моделей, заснованих на концепції вітальної безпеки як інтегративного інструменту протидії загрозам життю, здоров'ю та гідності людини в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціальна віктимізація, віктимність, воєнний стан, організована злочинність, криміногенні ризики, поведінкові ризики, вторинна віктимізація, вітальна безпека, національна безпека, охорона здоров'я,

фармацевтичний ринок, соціальна уразливість, кримінологічний аналіз, безпекова політика, медична система.

Виклад основного матеріалу

Умови воєнного стану в Україні спричинили суттєву трансформацію соціального середовища, що проявляється у підвищенні рівня невизначеності, дестабілізації інституційних механізмів та зростанні загального рівня соціальної уразливості населення. За таких умов особливої актуальності набуває дослідження феномену соціальної віктимізації як системного процесу, що поєднує поведінкові, кримінологічні та безпекові аспекти [1].

Сучасна кримінологічна наука розглядає віктимність не лише як індивідуальну характеристику особи, а як соціально зумовлений стан, що формується під впливом макросоціальних факторів, зокрема війни, економічної нестабільності та інституційної слабкості [2]. В умовах збройного конфлікту відбувається різке підвищення рівня віктимності широких верств населення, що зумовлено як об’єктивними обставинами (вимушене переміщення, втрата житла, обмежений доступ до медичних послуг), так і суб’єктивними факторами (стрес, зниження критичного мислення, підвищена довірливість).

Поведінкові ризики виступають ключовим елементом механізму віктимізації. Вони проявляються у формі прийняття необґрунтованих рішень, зниження здатності до оцінки загроз, а також у схильності до ризикованої поведінки. У кризових умовах такі ризики посилюються інформаційним перевантаженням, панічними настроями та дефіцитом достовірної інформації [3].

Водночас зазначені фактори створюють сприятливе середовище для активізації організованої злочинності. Підвищеного наукового та безпекового інтересу набуває сфера охорони здоров’я та фармацевтичний ринок, які в умовах війни стають об’єктом підвищеного кримінального інтересу. Організовані злочинні групи використовують віктимність населення для

реалізації протиправних схем, пов’язаних із фальсифікацією лікарських засобів, незаконним обігом медикаментів, завищенням цін та маніпуляцією попитом [4].

Важливим аспектом дослідження є встановлення кримінологічного механізму використання віктимності населення організованою злочинністю. Мова не лише про експлуатацію соціальної уразливості, а про системне формування криміногенних практик, у межах яких віктимність виступає функціональним ресурсом для реалізації злочинних схем. У таких умовах поведінкові ризики трансформуються у фактори криміногенного середовища, що знижують поріг сприйняття небезпеки, послаблюють здатність до правової самооборони та створюють передумови для втягнення особи у протиправні відносини. Відповідна взаємодія набуває ознак стійких кримінальних моделей, що відтворюються у різних сегментах соціальної та економічної системи [4].

Фармацевтичний ринок у воєнний період набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує доступ населення до життєво необхідних препаратів. Його дестабілізація створює пряму загрозу вітальній безпеці, що розуміється як стан захищеності життя, здоров’я та гідності людини [5]. З урахуванням зазначених обставин**,** криміногенний вплив на фармацевтичний сектор слід розглядати як складову загроз національній безпеці.

У цьому вимірі віктимізація населення виходить за межі індивідуального або соціального явища та набуває ознак системної загрози національній безпеці. Масове підвищення рівня віктимності створює умови для дестабілізації критичних сфер життєзабезпечення, зокрема охорони здоров’я, що в умовах війни виконує функцію базового елементу стійкості держави. Криміногенний вплив на медичну та фармацевтичну інфраструктуру слід розглядати як форму непрямого підриву національної безпеки, оскільки його наслідки проявляються у зниженні життєздатності населення, погіршенні демографічних показників та послабленні соціальної стабільності. Зазначений підхід дозволяє інтегрувати кримінологічний аналіз у ширший безпековий дискурс та обґрунтувати необхідність системного реагування на зазначені загрози [6].

Система охорони здоров’я виступає критичним елементом національної безпеки, оскільки її функціонування безпосередньо пов’язане із забезпеченням життєдіяльності населення. Порушення стабільності цієї системи, зокрема внаслідок кримінальних посягань, призводить до зниження рівня доступності медичних послуг, погіршення якості лікування та зростання смертності [6].

Фармацевтична безпека в умовах воєнного стану набуває статусу самостійного функціонального елемента національної безпеки, оскільки забезпечує безперервність доступу населення до життєво необхідних лікарських засобів та медичних технологій. У кримінологічному вимірі зазначена сфера характеризується підвищеним рівнем вразливості до організованих злочинних посягань, що проявляються у фальсифікації медикаментів, нелегальному імпорті та дистрибуції препаратів, створенні дефіциту шляхом штучного обмеження пропозиції, а також у корупційних практиках у сфері закупівель і логістики. Такі дії мають не лише економічний, а й виразний безпековий характер, оскільки спричиняють прямі загрози життю та здоров’ю населення, підривають довіру до державних інституцій і знижують стійкість системи охорони здоров’я. У цьому зв’язку фармацевтичну безпеку доцільно розглядати як складову системи вітальної безпеки, що інтегрується у ширшу архітектуру національної безпеки та потребує посиленого кримінологічного моніторингу, нормативного регулювання і міжвідомчої координації заходів протидії.

Особливу небезпеку становить вторинна віктимізація, яка виникає внаслідок недосконалості інституційних механізмів реагування на кризові ситуації. Вона проявляється у формі повторного травмування особи через неефективну взаємодію з державними органами, медичними установами або правоохоронною системою. У сфері охорони здоров’я це може виражатися у відмові в наданні допомоги, неякісному лікуванні або дискримінації пацієнтів [7].

У межах концепції вітальної безпеки зазначені явища розглядаються як комплексні загрози, що потребують системного реагування. Вітальна безпека

виступає інтегративною категорією, яка об’єднує правові, медичні, соціальні та безпекові аспекти забезпечення життєдіяльності людини. Вона передбачає формування стійкості особи до кризових впливів, а також створення ефективних механізмів захисту від загроз [8].

З огляду на викладене, важливим є формування профілактичних моделей, спрямованих на зниження рівня віктимності населення. Такі моделі повинні включати підвищення рівня правової обізнаності, розвиток критичного мислення, удосконалення системи медичного забезпечення та посилення контролю за фармацевтичним ринком. Ключове значення має міжвідомча взаємодія, яка забезпечує координацію дій різних суб’єктів безпеки [9].

У сучасних умовах протидія віктимізації населення повинна здійснюватися з урахуванням кримінологічних закономірностей та безпекових викликів. Такий підхід вимагає інтеграції концепції вітальної безпеки у державну політику, зокрема у сфері національної безпеки, охорони здоров’я та правоохоронної діяльності. Відповідний підхід дозволяє забезпечити комплексний захист населення від багатофакторних загроз, що виникають в умовах воєнного стану [10].

Висновки

Отже, соціальна віктимізація населення в умовах воєнного стану є складним багатовимірним явищем, що формується під впливом поведінкових, соціальних та криміногенних факторів. Зростання рівня віктимності обумовлює підвищення вразливості населення до протиправних посягань, зокрема з боку організованої злочинності, яка активно використовує кризові умови для реалізації своїх інтересів. Суттєву загрозу становить проникнення кримінальних практик у сферу охорони здоров’я та фармацевтичний ринок, що має прямий вплив на стан національної безпеки.

Обґрунтовано доцільність розгляду фармацевтичної безпеки як самостійного функціонального елемента національної безпеки та складової вітальної безпеки населення.

Встановлено, що система охорони здоров’я є критичним елементом безпеки держави, а її дестабілізація призводить до порушення вітальної безпеки населення. Ефективна протидія зазначеним загрозам потребує впровадження комплексних профілактичних моделей, заснованих на міждисциплінарному підході, посиленні державного контролю та розвитку концепції вітальної безпеки як ключового інструменту забезпечення стійкості суспільства в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 256 с.
3. World Health Organization. *Mental health in emergencies*. Geneva : WHO, 2021.
4. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Organized Crime and Health Sector Risks*. Vienna : UNODC, 2022.
5. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій // *Creative Space*. 2025. С. 7–9. DOI: https://doi.org/10.61718/crp31.01.
6. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення // *Нотатки сучасної науки*. 2025. № 28. С. 10–14. DOI: https://doi.org/10.61718/nsn28.01.
7. Ryzhov I. M., Yashchuk P. V. Vital security: rethinking human security in the context of hybrid peace // *Revista Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, No. 84. P. 167–182. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2024.84.12.10.
8. Ryzhov I. M., Yashchuk P. V. The paradigm of vital security in the new millennium: coordinate system and state of the art // *Journal of Law and Political Sciences*. 2025. Vol. 46, Issue 3. P. 94–127. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17069814.
9. World Health Organization. *Primary health care*. Geneva : WHO, 2021.

10. United Nations. *Human Security Handbook*. New York : United Nations, 2022.

УДК 159.9.019.43:343.91

Шамрай Світлана Сергіївна
магістр психології, юрисконсульт
Комунальний заклад «Бахмутський фаховий коледж культури і мистецтв
імені Івана Карабиця»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ВИМІР

Анотація. У статті досліджується роль розвитку життєстійкості дітей як ключового механізму профілактики віктимної поведінки в умовах воєнного стану. Розглянуто вплив психотравмуючих подій, системного стресу та соціальної дезорганізації на психоемоційний стан дітей, а також проблеми реалізації правового захисту в Україні. Представлено інтегровану модель профілактики віктимності, яка поєднує психологічні та правові підходи на рівні особистості, освітніх інституцій та соціально-правових структур, із конкретними прикладами заходів для розвитку адаптивних і безпечних стратегій поведінки.

Ключові слова: життєстійкість, віктимна поведінка, діти, воєнний стан, психологічна адаптація, правовий захист.

В умовах воєнного стану питання захисту дітей стає критично важливим. Діти відносяться до категорії осіб із підвищеною вразливістю, оскільки психоемоційні потрясіння та системний стрес створюють сприятливі умови для формування віктимної поведінки. Втрата стабільного соціального оточення, вимушена міграція та порушення навчального процесу спричиняють постійне відчуття тривоги та небезпеки [1, с. 35; 2, с. 88]. Такі обставини можуть

проявлятися через підвищену емоційну нестійкість, труднощі у навчанні, порушення соціальної взаємодії та неадекватну оцінку ризиків у повсякденному житті [3, с. 112].

Правова система України гарантує захист прав дітей через Конституцію, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про освіту» та Конвенцію ООН про права дитини. Стаття 52 Конституції України передбачає рівність прав усіх дітей і обов'язок держави забезпечити їх захист. Проте у воєнний період практична реалізація цих норм ускладнена обмеженим доступом до правової допомоги, недостатнім психологічним супроводом у закладах освіти та затримками у реагуванні на випадки насильства. Це підкреслює необхідність інтеграції психологічних механізмів у правові інструменти захисту.

Життєстійкість виступає ключовим ресурсом, який дозволяє дитині ефективно реагувати на стресові ситуації та знижує ймовірність стати жертвою насильства чи маніпуляцій. Вона включає емоційно-регулятивні, когнітивні, поведінкові та соціально-правові складові. Емоційно-регулятивний аспект сприяє контролю страху, тривожності та панічних реакцій, допомагаючи підтримувати внутрішню рівновагу. Когнітивний компонент формує здатність до критичного мислення, оцінки ризиків і передбачення наслідків дій. Поведінковий аспект зосереджений на практичних навичках безпечної взаємодії та уникнення потенційно небезпечних ситуацій. Соціально-правовий компонент дозволяє дитині розуміти власні права, користуватися правовими механізмами захисту та довіряти компетентним інституціям, які забезпечують безпеку.

Інтегрована модель профілактики віктимної поведінки дітей передбачає роботу на трьох рівнях: особистісному, інституційному та соціально-правовому. На особистісному рівні діти оволодівають техніками самозаспокоєння, що включають дихальні вправи та короткі тілесні релаксації під час сигналів небезпеки, практикують планування безпечних маршрутів евакуації, а також вправи на оцінку ризиків: наприклад, аналіз ситуацій із

вибором безпечної реакції на потенційну загрозу. Одним із ефективних інструментів є рольові ігри, де дитина моделює дії у різних небезпечних ситуаціях, відпрацьовуючи критичне мислення та навички самозахисту.

На рівні освітніх та соціальних інституцій передбачено створення підтримуючого середовища, де проводяться заняття з розвитку емоційної саморегуляції, групові тренінги з безпечної поведінки, інтерактивні вправи на розвиток критичного мислення. Наприклад, вправи «Щоденник емоцій» допомагають дитині усвідомлювати та контролювати свій емоційний стан, а групові «сценарії безпеки» моделюють реагування на загрозу насильства чи небезпечні події. Консультації психолога та педагога забезпечують можливість обговорення пережитих страхів і формування внутрішньої впевненості.

На соціально-правовому рівні забезпечуються зовнішні гарантії безпеки. Діти та їхні родини отримують доступ до органів опіки та піклування, правоохоронних органів та правозахисних структур для отримання допомоги, консультацій або підтримки при внутрішньому переміщенні. Поширені вправи, такі як «Знання прав у дії», допомагають дітям навчитися визначати, коли та як можна звернутися за допомогою, і формують довіру до правової системи.

Комплексна реалізація цієї моделі сприяє формуванню адаптивних стратегій поведінки, підвищенню психологічної стійкості та правової обізнаності, забезпечує підтримку дитини на рівні особистості, освітньої інституції та соціально-правової структури. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише пом’якшити негативний вплив стресових факторів під час війни, а й забезпечити довгострокові навички безпечної поведінки, які залишаться корисними після завершення військових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максименко С. Психологічна стійкість дітей: теорія і практика / С. Максименко. – Харків: Психологічна думка, 2020. – 312 с.

2. Мастен А. Розвиток стійкості у дітей: «звичайна магія» / А. Мастен; пер. з англ. О. Шевченко. – Київ: Основи, 2015. – 288 с.
3. Раттер М. Захисні фактори в розвитку дітей / М. Раттер; пер. з англ. Т. Коваль. – Львів: Світ, 2012. – 256 с.
4. Бех І. Розвиток особистості дітей в умовах соціальних викликів / І. Бех. – Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021. – 240 с.
5. Колк ван дер Б. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому / Бессел ван дер Колк; пер. з англ. А. Цвіри. – Харків: Віват, 2025. – 624 с.

UDC 349.3

Karpenko Roman Valeriiovych
candidate of legal sciences, docent
Dnipro State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine

FEATURES OF THE SOCIAL STATUS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS DURING MARTIAL LAW

Abstract. The article explores the key aspects of social protection for internally displaced persons (IDPs) in Ukraine during the period of martial law, which has arisen due to the large-scale armed aggression by the Russian Federation. It delves into the definition and scope of the term "internally displaced person" and outlines the primary legal frameworks governing their rights, including Ukrainian legislation, decrees from the Cabinet of Ministers, and local government regulations. The focus is placed on the evolving strategies within state social policy to address the needs of IDPs in times of crisis. These include systems for allocating financial assistance, providing temporary housing, ensuring access to healthcare and education services, as well as implementing programs for professional retraining and employment. Major emphasis is placed on the pressing challenges confronting the social protection system, such as difficulties in registering displaced individuals and issues with insufficient funding.

Keywords: internally displaced persons, social protection, martial law, state assistance, housing for IDPs, regulatory framework, social services, humanitarian support, labor integration, post-conflict reconstruction.

For nearly a decade, Ukraine has seen a rise in the number of internally displaced persons, making the country one of the leaders in this regard. The number of IDPs increased particularly sharply following the Russian Federation’s full-scale

invasion in February 2022, when the figure exceeded 8 million. This large-scale population displacement has become a major challenge for the state, requiring not only active measures by the government but also the involvement of civil society and the implementation of long-term social support strategies.

Under current conditions, the issue of working with internally displaced persons has become particularly relevant in both theoretical and practical terms. The challenges of ensuring adequate social protection, adaptation, and integration of IDPs into their new environment are the focus of particular attention from scholars, practitioners, and government agencies. This is entirely understandable, as millions of Ukrainians have been forced to leave their homes due to military operations, loss of housing, or threats to their lives and health. Against this backdrop, social work becomes not only a means of providing assistance but also a mechanism for preserving dignity and ensuring the social integration of internally displaced persons. Therefore, researching effective methods and practices of social support for IDPs is key to developing sustainable solutions in the context of humanitarian aid and post-crisis recovery.

Encouraging the active participation of internally displaced persons (IDPs) in temporary employment is crucial. Employment not only empowers them to meet their basic needs but also plays a significant role in contributing to the country's economic growth by bolstering tax revenues and reducing the strain on social welfare programs. To enhance the employment process and system for IDPs, it is recommended to adopt the following measures: - Establish a dedicated online job search platform specifically designed for IDPs or integrate with existing platforms by creating specialized sections featuring job opportunities for them. It is equally important to ensure volunteers assist in raising awareness among IDPs about the availability of such resources. - Implement comprehensive solutions to address childcare challenges faced by IDP families. This could involve creating volunteer-based centers that also function partially as daycare facilities, fostering community-led childcare initiatives, and streamlining bureaucratic procedures for opening volunteer-operated or semi-commercial childcare centers. - Strengthen avenues of social support by promoting

entrepreneurship among IDPs. This could include encouraging the establishment of new businesses through international donor investments and offering preferential loans to aspiring entrepreneurs. While Ukrainian law ensures the right to work for all its citizens, without distinguishing IDPs as a separate group, the ongoing conflict with Russia has underscored the urgent need to integrate displaced individuals into the workforce, particularly in the regions where they have sought refuge. To this end, it would be prudent to redirect business ventures and create new employment opportunities specifically in areas accommodating large populations of displaced individuals. This approach would aid not only the displaced but also the economic resilience of host regions.

Conclusions. Social protection for internally displaced persons (IDPs) in Ukraine under martial law takes on particular significance as a means of ensuring humanitarian stability and supporting the most vulnerable segments of the population. The large-scale displacement of people caused by the Russian Federation's armed aggression has highlighted both the achievements and shortcomings of the existing social protection system, necessitating its urgent modernization.

At the legislative level, Ukraine provides a wide range of social guarantees for IDPs, such as the right to financial assistance, access to housing, medical and educational services, and opportunities for employment and reintegration. However, numerous problems arise in practice: overcrowding in social institutions, a shortage of resources, the complexity of administrative procedures, and limited access to critical services. This situation reduces the level of realization of guaranteed rights and indicates an urgent need to reform social support mechanisms.

The unique challenge of social protection for IDPs during wartime lies in the need for rapid adaptation of the system to constantly changing conditions, a flexible approach to the design and delivery of assistance, expanded use of digital technologies, and the integration of international humanitarian aid with government programs. The focus should be on supporting the most vulnerable groups—children, women, the elderly, and people with disabilities. It is crucial to provide them with targeted, comprehensive, and continuous assistance.

Social services, local governments, volunteer organizations, international institutions, and civil society play a key role in implementing social support. Their coordinated efforts enable a more rapid and effective response to challenges. At the same time, to improve effectiveness, transparent mechanisms for planning and allocating budgetary resources are needed, as well as a systematic approach to implementing reforms.

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” (Зàкон Укрàїни «Про зàбезпечення прàв і свобод внутрішньо переміщених осіб»). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Resolution No. 332 on the provision of financial assistance to internally displaced persons (Постàновà КМУ №332). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332- 2022-%D0%BF
3. Herasimova, H. (2024). Legal mechanisms of state support for internally displaced persons in wartime Ukraine. Ukrainian Journal of Human Rights, 5(1), 45–56.
4. Kravchenko, O., & Petrenko, V. (2023). Digitalisation of social services for internally displaced persons in Ukraine: Achievements and challenges. Social Policy and Administration, 57(4), 612–628. https://doi. org/10.1111/spol.12987

ВІТАЛЬНА БЕЗПЕКА

ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

7-9 квітня 2026 року
м. Київ, Україна

Технічний редактор
П. В. Ящук

Старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, голова правління ГО «Асоціація лікарів Хмельниччини», керівник Науково-практичного центру «Вітальна безпека», автор науково-методичних публікацій, ініціатор міжгалузевих партнерств у сферах безпеки та медицини

Головний редактор
О. В. Соловйов

M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, академічний радник, керівник департаменту досліджень Європейського Союзу, директор науково-видавничого центру «Прогрес»

E-mail: journal@naukainfo.com

Сайт видавця: https://www.naukainfo.com

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність та оригінальність поданого тексту, за правильне цитування джерел та посилання на них, а також за інші відомості, що містяться в матеріалах. Матеріали публікуються в авторській редакції.
Роботи авторів, які не мають наукового ступеня (вченого звання), узгоджені та затверджені науковими керівниками.
Матеріали репрезентують погляди авторів тексту, які можуть не збігатися із позицією упорядників та редакторів.

Збірник опубліковано за посиланням: https://naukainfo.com/conference?id=128

Видавець: ФОП Соловйов Олег Володимирович.
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України Серія ДК №8227.